

श्री वीतरागाय नमः

उपनेर्षया
विगमेर्षया
ध्रुवेर्षया

श्री उपांग सूत्र

गुरुप्राण आगम जत्रीसी

आशीर्वाद दाता : तपस्वी गुरुदेव पूज्य श्री रतिलालजी महाराज साहेब
प्रधान संपादिका : अपूर्व श्रुत आराधक पू. श्री लीलमबाई महासतीज

स्व. पू. गुरुदेव श्री प्राणलाल भ. सा. ना हस्ताक्षरो

इमेण च वे जुष्साहि किं ते जुष्णेण वज्रजो
जुष्कारि एं खलु दुल्लभं

अचारांग अ-५ उ-३

हे माणी ! आपणा आत्मा साधे दुर्धर वर दुर्धर वादी मतलब शुंछ !
दुष्ट आत्मा ना समान दुर्धर थोम लागु वस्तु दुर्लभ छे.

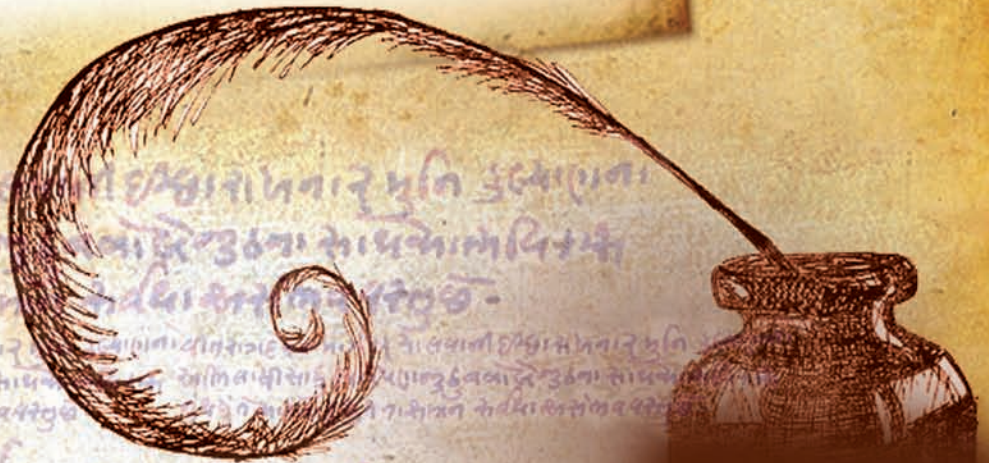
अप्रसीसा आत्मा साधे दुर्धर व्याज जा छे.

- इयतना अयुःसंसार -

लोगस्य सारं धर्मो, धर्मं पिय नाण सारियं विंति
नाणं संजम सारं संजम सारं च निव्वाणं

अचारांग अ-५-उ-९

समस्त लोडु (संसार) नो सार श्री सधर्म छे सधर्म नो सार ज्ञान छे
ज्ञान नो सार संयम-आरि व छे संयम (आरि) नो सार निवधि
(मोक्ष) छे.

दीपनादेवनामादिपु या लयागी इच्छा रा भिना न
मिलि ला की सा दु उवा रे प ए अ दु व ला दे उ ठ ना सा ध यो आ मा य र म
उ प दु गे आ नु प्रा नु कु गे ग की म न के र धि स सं ल व प र पु छे -

ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ
ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ

ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ

ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ
ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ

ଆଲମ୍ ଶୁରୁଆ

શ્રી વીતરાગાય નમઃ

ગોંડલ ગચ્છ જયવંત હો

પૂ. શ્રી ડુંગર - દેવ - જય - માણેક - પ્રાણ - રતિ ગુરુભ્યો નમઃ

શ્રી ગુરુ પ્રાણ આગમ બત્રીસી

સૌરાષ્ટ્ર કેસરી ગુરુદેવ પૂ. શ્રી પ્રાણલાલજી મ. સા. ની ચીર સ્મૃતિ તથા
તપસચ્ચાટ ગુરુદેવ પૂ. શ્રી રતિલાલજી મ. સા. મહાપ્રયાણ દશાબ્દીવર્ષ ઉપલક્ષ
સ્થવિર રચિત ઉપાંગ

શ્રી ઉપાંગ સૂત્ર

શ્રી નિરયાવલિકા સૂત્ર

કલ્યાણતંત્રિકા, પુષ્પિકા, પુષ્પચૂલિકા, વૃષ્ટિદશા

(મૂળપાઠ, ભાવાર્થ, વિવેચન, પરિશિષ્ટ)

: પાવન નિશ્રા :

ગોંડલ ગચ્છ શિરોમણી પરમદાર્શનિક પૂ. શ્રી જયંતમુનિ મ. સા.

: સંપ્રેરક :

વાણીભૂષણ પૂ. શ્રી ગિરીશમુનિ મ. સા. અને આગમ દિવાકર પૂ. જનકમુનિ મ. સા.

: પ્રકાશન પ્રેરક :

ધ્યાનસાધક પૂ. શ્રી હસમુખમુનિ મ. સા. અને શાસનઅરુણોદય પૂ. શ્રી નમ્નમુનિ મ. સા.

: શુભાશિષ :

મંગલમૂર્તિ પૂજ્યવરા
પૂ. શ્રી મુક્તાબાઈ મ.

: પ્રધાન સંપાદિકા :

અપૂર્વ શ્રુત આરાધક
પૂ. શ્રી લીલમબાઈ મ.

: અનુવાદિકા :

પૂ. શ્રી કિરણબાઈ મ.

: પરામર્શ પ્રયોજિકા :

ઉત્સાહધરા
પૂ. શ્રી ઉષાબાઈ મ.

: સહ સંપાદિકા :

ડૉ. સાધ્વી શ્રી આરતીબાઈ મ.
તથા સાધ્વી શ્રી સુબોધિકાબાઈ મ.

: પ્રકાશક :

શ્રી ગુરુ પ્રાણ પ્રકાશન

PARASDHAM

પારસધામ, વલ્લભબાગ લેન, ઘાટકોપર(ઈસ્ટ), મુંબઈ - ૪૦૦૦૭૭

: આગમ પ્રકાશન પ્રારંભ :

ઈ. સ. ૧૯૯૭ - ૧૯૯૮ પૂ. શ્રી પ્રાણગુરુ જન્મશતાબ્દી વર્ષ • ગુરુપ્રાણ ફાઉન્ડેશન, રાજકોટ.

પુનઃ પ્રકાશન - ઈ. સ. ૨૦૦૯

પ્રકાશક : શ્રી ગુરુ પ્રાણ પ્રકાશન, પારસધામ, ઘાટકોપર

પ્રથમ આવૃત્તિ પ્રત

: ૧૦૫૦ * દ્વિતીય આવૃત્તિ પ્રત : ૧૦૦૮

પ્રકાશન તારીખ

: આસોવદ અમાસ - વીર નિર્વાણ કલ્યાણક તથા

તપસમ્રાટ ગુરુદેવ પૂજ્ય શ્રી રતિલાલજી મ. સા. જન્મદિન

ગુરુ પ્રાણ પ્રકાશન

શ્રી પરાગભાઈ શાહ • શ્રી શૈલેષભાઈ દેસાઈ • શ્રી બર્જશભાઈ દેસાઈ
શ્રી સુમતિભાઈ શાહ • શ્રી ગિરીશભાઈ શાહ • શ્રી જિતેનભાઈ શાહ

પ્રાપ્તિ સ્થાન :

www.parasdham.org * www.jainaagam.org

૧. મુંબઈ -

પારસધામ

વલ્લભબાગ લેન,

ઘાટકોપર(ઈસ્ટ), મુંબઈ - ૪૦૦૦૭૭

ફોન - ૩૨૦૪ ૩૨૩૨.

૨. U. S. A. -

Girish P. Shah

4048, Twyla Lane, Campbell

CA - 95008-3721. U.S.A.

Ph. : (India) 09867054439

(U.S.A) 001- 408-373-3564

૩. રાજકોટ -

શેઠ ઉપાશ્રય

પ્રસંગ હોલ પાછળ,

૧૫૦ ફુટ રીંગ રોડ,

કાલાવડ રોડ, રાજકોટ - ૩૬૦૦૦૫

ફોન - ૯૮૨૪૦૪૩૭૬૯

૪. વડોદરા -

શ્રી હરેશભાઈ લાઠીયા

ગૌતમ, ૧૨, પંકજ સોસાઈટી,

નર્મદા ગેસ્ટ હાઉસની સામે,

ઈલોરા પાર્ક, વડોદરા - ૩૯૦૦૨૩

ફોન - ૯૮૨૪૦૫૮૪૮૯

મુદ્રક : શિવકૃપા ઓફસેટ પ્રિન્ટર્સ, અમદાવાદ - ફોન : ૦૭૯-૨૫૬૨૩૮૨૮

શ્રી

મ

પૂ

જી

સૌરાષ્ટ્ર કેસરી

બા. બ્ર. પૂ. ગુરુદેવ

શ્રી પ્રાણલાલજી મ. સા. ને અનન્ય શ્રદ્ધાભાવે..

સમર્પણ

સ્વીકારો મમ દાદા ગુરુ,
ઉપાંગ સૂત્ર અનુવાદનું નજરાણું.
તપસગ્રાટ આશિષે કૃતજાભાવે,
ઘરું તલ કરકમલમાં આ ભેટણું.
ઓ શ્રદ્ધાતિલકમંડળ ! અવિરત વહાવો
અમ પર કૃપાપ્રસાદનું ઝરણું.
યાવત્ ચંદ્રદિવાકરૌ રહેશે,
આ શતાબ્દીનું સંભારણું.
સૌરાષ્ટ્રની ઘન્યવતી ઘરા પર જ્યાં
નિત્ય સાગર ઘુઘલી રહ્યો છે,
તેવા વેશવળના આંગણે જેઓનો જન્મ થયો,
ત્યાં જ વૈરાગ્યની પ્રાપ્તિ થઈ,
બડભાગી ભગસરાની ભૂમિ ઉપર
સંયમના સાજ સજી અગારમાંથી અણગાર બન્યા,
સૌરાષ્ટ્રના ખૂલે ખૂલે બિયરી
વીરવાણીનું પાન જૈન જૈનેતર સમાજને
કરાવનાર પરગુણ ઉદ્યોતક,
એકતાના ઉદ્ધોષક, સ્નેહસરિતાવાહક એવા
પરમ શ્રદ્ધેય પૂ. દાદા ગુરુના કરકમલમાં
જન્મ શતાબ્દી પ્રસંગે
ઉપાંગ સૂત્રના અનુવાદનું નજરાણું
શ્રદ્ધા ભક્તિસભર હૃદયે સમર્પણ કરું છું.

- પૂ. મુક્ત - લીલમ - ઉષા ગુરુણીના સુશિષ્યા
સાધવી કિરણ

તપ સમ્રાટ તપસ્વી ગુરુદેવ પૂ. રતિલાલજી મ. સા. બા

આશીર્વાચન

ગુરુ મહારાજની
જન્મ શતાબ્દી નિમિત્તે
આગમોનું પ્રકાશન થઈ રહ્યું છે,
તેનો મને આનંદ છે,
તમે સહુ સાધ્વીવૃંદ આગમનો અભ્યાસ કરી,
તેનાં મૂળભૂત તત્ત્વોને સમજો,
જીવનને પંચાચારમય બનાવો,
સમાજમાં જૈન ધર્મનો પ્રચાર કરો.
ગુરુ મહારાજના નામને અમર બનાવો અને
સંયમી જીવનને સફળ બનાવો.
એ જ મારા અંતરના આશીર્વાદ છે.

મારી સાથે ચાતુર્માસ અર્થે રોયલ પાર્ક સંઘમાં જિરાજમાળ સાધ્વીવૃંદ
ભગવાન મહાવીરની વાણીને સમગ્ર વિશ્વમાં
ગૂંજતી કરે તેવા શુભાશિષ.

– મુનિ રતિલાલ
તા. ૧૪/૯/૯૭
રોયલ પાર્ક ઉપાશ્રય,
રાજકોટ.

ગોંડલ ગરહ શિવોમહિ પૂ. શ્રી જયંતમુનિ મ. સા. ના સ્વદેસ્તાકારે

આશીર્વાચન

ૐ
ૐ નમો નામો ૨૨૫

એત્રા અનુજાયતે લલ્યેણ અનુમન્યતે ચ
ચક્ર "ગુરુપ્રાણ આગમ બત્રીશી" પુનર્પ્રકાશને
અવશ્યં કાર્પી/ રૂં મલા કાર્પી પૂજ્ય -
ગોંડલ ગરહ કીર્તીધર અરુણોદય
નમ્ર મુનિના પ્રારંભ્યતે રૂતિ મમ ભાવઃ
લત્ર કાર્પિ લોષો ન સ્યાન્ રૂતિ સદ -
પિસ્થક્તેન અનુમદનં કિયતે -
શુભં સ્યાન્
રૂતિ આશીર્વાચનં કાર્પિ સુચરં સ્યાન્
અર્પિતે -

આનંદ મંગલમ્

૨૭-૫-૨૦૦૧

અક્ષયગુપ્તા
સોમવાર

હું આજ્ઞા આપું છું તથા આ કાર્યને સ્વીકૃતિ આપું છું કે ગુરુપ્રાણ આગમ બત્રીશીનું પુનઃ પ્રકાશન અવશ્ય કરવું જોઈએ. આ મહાકાર્ય પૂજ્ય ગોંડલ ગરહ કીર્તીધર અરુણોદય શ્રી નમ્રમુનિ પ્રારંભ કરે, આ મારા ભાવ છે. આ કાર્યની અનુમોદના કરું છું.
આનંદ મંગલમ્.

શુભ થાઓ... સુંદર થાઓ...
આ આશીર્વાચન અર્પિત કરું છું.

તા. ૨૭-૦૪-૨૦૦૬
અક્ષયવૃત્તીયા - સોમવાર.

ગુરુપ્રાણ આગમ બત્રીસી અનુવાદિકા મહાસતીજીઓ

પ્રધાન સંપાદિકા ભાવચોગિની
બા. શ્ર. પૂ. શ્રી લીલમબાઈ મ.
સહસંપાદિકા
ડૉ. સાધ્વી શ્રી આરતીબાઈ મ. તથા
સાધ્વી શ્રી સુબોધિકાબાઈ મ.

સાંનિદ્ય
પૂ. શ્રી જયંતમુનિ મ. સા.
પૂ. શ્રી ગિરીશચન્દ્રજી મ. સા.
જ્ઞાનદાનના સંપૂર્ણ સહયોગી
પૂ. શ્રી ત્રિલોકમુનિ મ. સા.

સૂત્રનું નામ

અનુવાદિકા

શ્રી આચારાંગ સૂત્ર (ભાગ ૧-૨)
શ્રી સૂચગડાંગ સૂત્ર (ભાગ ૧-૨)
શ્રી ઠાણાંગ સૂત્ર (ભાગ ૧-૨)
શ્રી સમવાયાંગ સૂત્ર
શ્રી ભગવતી સૂત્ર (૧ થી ૫ ભાગ)
શ્રી જ્ઞાતા સૂત્ર
શ્રી ઉપાસકદશાંગ સૂત્ર
શ્રી અંતગડદશાંગ સૂત્ર
શ્રી અનુત્તરોવવાઈ સૂત્ર
શ્રી પ્રશ્નવ્યાકરણ સૂત્ર
શ્રી વિપાક સૂત્ર
શ્રી ઉવવાઈ સૂત્ર
શ્રી રાજપ્રશ્નીય સૂત્ર
શ્રી જીવાભિગમ સૂત્ર
શ્રી પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર (ભાગ-૧ થી ૩)
શ્રી જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિ સૂત્ર
શ્રી જ્યોતિષગણરાજ પ્રજ્ઞપ્તિ સૂત્ર
(ચંદ્રપ્રજ્ઞપ્તિ, સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ)
શ્રી ઉપાંગસૂત્ર (શ્રી નિરયાવલિકાદિ)
શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર (ભાગ-૧, ૨)
શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્ર
શ્રી નંદી સૂત્ર
શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્ર
શ્રી નિશીથ સૂત્ર
શ્રી ત્રણ છેદ સૂત્ર
શ્રી આવશ્યક સૂત્ર

પૂ. હસુમતીબાઈ મ., પૂ. પુષ્પાબાઈ મ.
પૂ. ઉર્મીલાબાઈ મ.
પૂ. વીરમતીબાઈ મ.
પૂ. વનીતાબાઈ મ.
પૂ. ડૉ. આરતીબાઈ મ.
પૂ. સુમનબાઈ મ.
પૂ. ઉર્વશીબાઈ મ.
પૂ. ભારતીબાઈ મ.
પૂ. સન્મતિબાઈ મ.
પૂ. સુનિતાબાઈ મ.
પૂ. ઉષાબાઈ મ.
પૂ. કલ્પનાબાઈ મ.
પૂ. બિંદુ-રૂપલ દ્વય મ.
પૂ. પુનિતાબાઈ મ.
પૂ. સુધાબાઈ મ.
પૂ. મુક્તાબાઈ મ.
પૂ. રાજેમતીબાઈ મ.
પૂ. કિરણબાઈ મ.
પૂ. ડૉ. અમિતાબાઈ મ. પૂ. સુમતિબાઈ મ.
પૂ. ગુલાબબાઈ મ.
પૂ. પ્રાણકુંવરબાઈ મ.
પૂ. સુબોધિકાબાઈ મ.
પૂ. લીલમબાઈ મ.
પૂ. ડૉ. ડોલરબાઈ મ.
પૂ. રૂપાબાઈ મ.

सिंह सभा पराक्रमी, हंस सभा उज्ज्वल यशोमूर्ति, सौराष्ट्र केसरी पूज्य
गुरुदेव श्री प्राणलालजी म. सा. नां श्री चरणोभां शतगुण

प्रणामांजलि

ज्ञानता
आर्जवता

सहिष्णुता
लघुता

सज्जनता
प्रसन्नता
भव्यता
तज्जज्ञता
मार्दवता
अप्रमत्तता
दक्षता

प्रतिरुषता
उत्साहितता
नम्रता
विभुता
कृतज्ञता
प्रभुता
प्रौढता

वैदिकशास्त्र

करुणता
सौम्यता
साम्प्रता
शूरवीरता
धीरता
स्थिरता
दयालुता
समयज्ञता
प्रमोदता

गिरागुरुत्वता
अवधार कुशलता
ईन्द्रिय दमनता
गरिष्ठता
विशाणता
प्रेमाणता
निर्भयता
स्वर्माधुर्य

आत्मरमणता
तल्लीनता
सत्यवस्तुत्वता
प्रतिभासंपन्नता
पवित्रता
दोक्षिण्यता
प्रशमता
अर्हता

कान्तिकारकता
समन्वयता
लोकप्रियता
ज्ञानदाता
शिक्षादाता
कृतार्थता
तत्त्वलोकता

ज्ञानोत्सुकता
आस्तिक्यता
ज्ञानपूढता
क्षमाशीलता
वैराग्यवार्धक्य
उदासीनता
नेतिकता

ओजस्विता
तेजस्विता
वर्यस्विता
प्रयवन पटुता
गुणशालकता
ज्ञानप्रसारकता
श्रद्धागुता
उदारता

स्नेहयुक्तता
धर्मकलाधरता
संगठनकारकता
पथप्रदर्शितता
सम्यक्पराक्रमता
सौष्ठवता
वरिष्ठता
गंभीरता

सेवाशीलता
अकुतूहलता
ओकांतप्रियता
अनेकांतदर्शिता
वियक्षता
आराधकता
लावण्यता
परमार्थता
कुशलता

कर्मनिष्ठता
निर्वपता
दिव्यता

रोयकता

वात्सल्यता
उपशमता

सुविनीतता
निर्वेदता
समता
वीरता

प्रविणता
उपशांतता

परिपक्वता
श्रुतसंपन्नता
श्रेष्ठता
अमीरता

अमीरता
चारित्र परायणता

शतादि सद्गुणालंकृत तव वपुः लूयाद् लवालंबनम्

પૂ. શ્રી કુંભર-દેવ-જય-માણિક-પ્રાણ-રતિ-જમ-ગુરુભ્યો નમઃ
પૂ. હીર-વેલ-માન-દેવ-ઉજમ-કૂલ-ગોત્રી-આમ્ર-અમૃત-ગુરુકીભ્યો નમઃ

ગોંડલ સંપ્રદાય-ગુરુપ્રાય રતિ પરિવાર

મંગલ મનીષી મુનિવરો
શાસ્ત્ર શુશ્રૂષિકા શ્રમણીવુંદ

૦૧. પૂ. શ્રી જયંતમુનિ મ. સા.	૦૬. પૂ. શ્રી મનહરમુનિ મ. સા.
૦૨. પૂ. શ્રી ગિરીશચંદ્રજી મ.સા.	૦૭. પૂ. શ્રી ગજેન્દ્રમુનિ મ. સા.
૦૩. પૂ. શ્રી જનકમુનિ મ.સા.	૦૮. પૂ. શ્રી સુશાંતમુનિ મ. સા.
૦૪. પૂ. શ્રી જગદીશમુનિ મ.સા.	૦૯. પૂ. શ્રી નમ્નમુનિ મ. સા.
૦૫. પૂ. શ્રી હસમુખમુનિ મ.સા.	૧૦. પૂ. શ્રી પીચુખમુનિ મ. સા.

૦૧. પૂ. ગુલાબબાઈ મ.	૩૭. પૂ. પ્રીતિસુધાબાઈ મ.	૭૩. પૂ. નલિનીબાઈ મ.
૦૨. પૂ. પ્રાણકુંવરબાઈ મ.	૩૮. પૂ. મીનળબાઈ મ.	૭૪. પૂ. રક્ષિતાબાઈ મ.
૦૩. પૂ. લલિતાબાઈ મ.	૩૯. પૂ. મનીષાબાઈ મ.	૭૫. પૂ. રોશનીબાઈ મ.
૦૪. પૂ. લીલમબાઈ મ.	૪૦. પૂ. કિરણબાઈ મ.	૭૬. પૂ. અંજીતાબાઈ મ.
૦૫. પૂ. વિમળાબાઈ મ.	૪૧. પૂ. હસ્મિતાબાઈ મ.	૭૭. પૂ. સંજીતાબાઈ મ.
૦૬. પૂ. હંસાબાઈ મ.	૪૨. પૂ. શૈલાબાઈ મ.	૭૮. પૂ. સંઘમિત્રાબાઈ મ.
૦૭. પૂ. પુષ્પાબાઈ મ.	૪૩. પૂ. ઉર્મિબાઈ મ.	૭૯. પૂ. આરતીબાઈ મ.
૦૮. પૂ. વિજયાબાઈ મ.	૪૪. પૂ. સુધાબાઈ મ.	૮૦. પૂ. રૂપાબાઈ મ.
૦૯. પૂ. તરૂલતાબાઈ મ.	૪૫. પૂ. ઉર્વશીબાઈ મ.	૮૧. પૂ. મિતલબાઈ મ.
૧૦. પૂ. જસવંતીબાઈ મ.	૪૬. પૂ. સ્મિતાબાઈ મ.	૮૨. પૂ. શ્રેયાબાઈ મ.
૧૧. પૂ. વસુબાઈ મ.	૪૭. પૂ. ઉર્મિલાબાઈ મ.	૮૩. પૂ. શ્રીદેતાબાઈ મ.
૧૨. પૂ. પ્રભાબાઈ મ.	૪૮. પૂ. ડોલરબાઈ મ.	૮૪. પૂ. શ્રુતિબાઈ મ.
૧૩. પૂ. લતાબાઈ મ.	૪૯. પૂ. કલ્પનાબાઈ મ.	૮૫. પૂ. ભાવનાબાઈ મ.
૧૪. પૂ. ભદ્રાબાઈ મ.	૫૦. પૂ. સંગીતાબાઈ મ.	૮૬. પૂ. ભવિતાબાઈ મ.
૧૫. પૂ. સુમિત્રાબાઈ મ.	૫૧. પૂ. નંદાબાઈ મ.	૮૭. પૂ. જીજ્ઞેષાબાઈ મ.
૧૬. પૂ. સાધનાબાઈ મ.	૫૨. પૂ. સુનંદાબાઈ મ.	૮૮. પૂ. શ્રેયાંસીબાઈ મ.
૧૭. પૂ. અરુણાબાઈ મ.	૫૩. પૂ. જયેશાબાઈ મ.	૮૯. પૂ. પરિજ્ઞાબાઈ મ.
૧૮. પૂ. સરલાબાઈ મ.	૫૪. પૂ. અર્ચિતાબાઈ મ.	૯૦. પૂ. શ્વેતાંસીબાઈ મ.
૧૯. પૂ. વનિતાબાઈ મ.	૫૫. પૂ. અજિતાબાઈ મ.	૯૧. પૂ. સુબોધિકાબાઈ મ.
૨૦. પૂ. દીક્ષિતાબાઈ મ.	૫૬. પૂ. અમિતાબાઈ મ.	૯૨. પૂ. શીલાબાઈ મ.
૨૧. પૂ. ધીરમતીબાઈ મ.	૫૭. પૂ. પુનિતાબાઈ મ.	૯૩. પૂ. હેમાંશીબાઈ મ.
૨૨. પૂ. રાજેમતીબાઈ મ.	૫૮. પૂ. સુનિતાબાઈ મ.	૯૪. પૂ. નમ્નતાબાઈ મ.
૨૩. પૂ. હસુમતીબાઈ મ.	૫૯. પૂ. ગીતાબાઈ મ.	૯૫. પૂ. પત્રાબાઈ મ.
૨૪. પૂ. સુમતિબાઈ મ.	૬૦. પૂ. વિદુબાઈ મ.	૯૬. પૂ. પૂર્વાબાઈ મ.
૨૫. પૂ. અનુમતિબાઈ મ.	૬૧. પૂ. તરુબાઈ મ.	૯૭. પૂ. જાગૃતિબાઈ મ.
૨૬. પૂ. વીરમતીબાઈ મ.	૬૨. પૂ. મીનાબાઈ મ.	૯૮. પૂ. પ્રબોધિકાબાઈ મ.
૨૭. પૂ. યશોમતીબાઈ મ.	૬૩. પૂ. પૂર્ણાબાઈ મ.	૯૯. પૂ. પ્રિયલબાઈ મ.
૨૮. પૂ. જ્ઞાનશીલાબાઈ મ.	૬૪. પૂ. રશ્મિતાબાઈ મ.	૧૦૦. પૂ. સ્વરૂપાબાઈ મ.
૨૯. પૂ. દર્શનશીલાબાઈ મ.	૬૫. પૂ. બિંદુબાઈ મ.	૧૦૧. પૂ. સુહાનીબાઈ મ.
૩૦. પૂ. વિનોદીનીબાઈ મ.	૬૬. પૂ. વિરલબાઈ મ.	૧૦૨. પૂ. હૃદયાબાઈ મ.
૩૧. પૂ. પ્રજ્ઞાબાઈ મ.	૬૭. પૂ. રૂપલબાઈ મ.	૧૦૩. પૂ. વૈદેહીબાઈ મ.
૩૨. પૂ. પ્રિયદર્શનાબાઈ મ.	૬૮. પૂ. તેજલબાઈ મ.	૧૦૪. પૂ. ભવ્યાંશીબાઈ મ.
૩૩. પૂ. કૃપાબાઈ મ.	૬૯. પૂ. સુજીતાબાઈ મ.	૧૦૫. પૂ. જયણાબાઈ મ.
૩૪. પૂ. મીરાબાઈ મ.	૭૦. પૂ. સ્વાતિબાઈ મ.	૧૦૬. પૂ. સંબોદીબાઈ મ.
૩૫. પૂ. કુંદનબાઈ મ.	૭૧. પૂ. શ્વેતાબાઈ મ.	૧૦૭. પૂ. ભવ્યાનીબાઈ મ.
૩૬. પૂ. જયોતિબાઈ મ.	૭૨. પૂ. રેણુકાબાઈ મ.	

શ્રુત સેવાનો સત્કાર

શ્રુતાધાર (મુખ્યદાતા)

શ્રી કિશોરભાઈ નંદલાલ શાહ.

“વૈષ્ણવ જન તો તેને રે કહીએ, જે પીડ પરાઈ જાણે રે” ગરીબ, દુઃખીના બેલી કિશોરભાઈ સાચા અર્થમાં વૈષ્ણવ છે. દશાશ્રીમાળી વૈષ્ણવ કુળમાં જન્મેલાં કિશોરભાઈ, ભગવાનમાં શ્રદ્ધા રાખનાર આસ્તિક માનવ છે.

હાર્ડ વર્ક, જાત મહેનત અને પ્રબળ પુરુષાર્થથી મિનરલ પાવડરના ધંધાથી શરૂ કરેલી ધંધાકીય કારકિર્દી એવરેસ્ટ બિલ્ડરર્સ તરીકે તેઓએ પ્રસિદ્ધિની ટોચને હાંસલ કરી છે. તેઓ મૃદુભાષી અને બોલેલું કાર્ય પાર કરનાર છે.

તેઓ શ્રી નાઘેર સમાજના ટ્રસ્ટી છે. વૈષ્ણવ સંપ્રદાય સાઈ બાબા (શીડી) ના અનુયાયી છે. શ્રી જગજીવન બાપુ સેવાશ્રમ - શીમરના પરમ ભક્ત છે. જાયન્ટ ગ્રુપ ઓફ ઘાટકોપર સેન્ટ્રલના પાયાના પથ્થરરૂપ પ્રેસીડેન્ટ છે. પૂ. ગુરુદેવ નમ્રમુનિ મ.સા. ના જ્ઞાનમય, પ્રકાશમય સાંનિધ્યે તેઓએ અધ્યાત્મની ઝાંકી અનુભવી છે. તેમના સમર્પિત ભક્ત બનીને રહ્યા છે.

તેમના ધર્મપત્ની શ્રી સર્યુબેન પણ ગુરુદેવ પ્રતિ અનન્ય શ્રદ્ધા ધરાવે છે. તેઓ સોશયલ વર્કર છે અને જાયન્ટ ગ્રુપ ઓફ ઘાટકોપરના પ્રેસીડેન્ટ છે. સુપુત્ર વિરલ અને નયનેશ પણ ગુરુદેવને સમર્પિત છે. સુપુત્રી ગ્રીષ્મા તેની મેરેજ લાઈફમાં સુખી છે અને બંને કુટુંબને ઉજ્જવળ કરી રહી છે.

પૂ. ગુરુદેવ શ્રી નમ્રમુનિ મ.સા. ના ૩૯ માં જન્મદિને, કોઈપણ કાર્ય માટેની પૂ. ગુરુદેવની પ્રેરણા કે આજ્ઞા શ્રેષ્ઠતાનું સર્જન કરશે તેવા ભાવને, ગુરુ ચરણે સમર્પિત કરતાં તેઓ આગમ પ્રકાશનના શ્રુતધાર બન્યા છે. તે માટે તેઓ ખૂબ ખૂબ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

ગુરુપ્રાણ પ્રકાશન

PARASDHAM

શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાય સદ્વિવેક

- તીર્થંકર પ્રભુના પવિત્ર ઉપદેશરૂપ આગમગ્રંથો દરેક ધર્મનિષ્ઠ સ્વાધ્યાયપ્રેમી શ્રમણોપાસકે પોતાના ઘરમાં વસાવવા જોઈએ.
- તીર્થંકરોની અનુપસ્થિતિમાં તીર્થંકરોના ઉપદેશરૂપ ગ્રંથો સાક્ષાત્ તીર્થંકર તુલ્ય માનીને આગમગ્રંથોને ઘરમાં કબાટ કે શોકેશમાં સુવ્યવસ્થિત રૂપે રાખવા.
- પ્રતિદિન તીર્થંકરોને સ્મૃતિપટ પર લાવી અહોભાવપૂર્વક ત્રણ ભાવ વંદન કરવા .
- ઘરના સદસ્યોએ સાથે મળી શ્રદ્ધાપૂર્વક આગમવાંચન કરવું.
- વિનય ધર્મનું મૂળ છે તેથી શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાય માટે ગુરુની આજ્ઞા લેવી.
- ૩૨ આગમગ્રંથોમાંથી કાલિક સૂત્રના મૂળપાઠનો સ્વાધ્યાય દિવસના પ્રથમ અને ચોથા પ્રહરમાં અને ઉત્કાલિક સૂત્રના મૂળપાઠનો સ્વાધ્યાય અસ્વાધ્યાય કાલને છોડીને એટલે કે બે સંધ્યા અને બે મધ્યાહન કાલીન ૪૮ મિનિટને છોડીને ગમે ત્યારે કરી શકાય છે.
- પ્રાતઃ ઉષાકાલ, સંધ્યાકાલ, મધ્યાહ્ન અને અર્ધરાત્રિએ બે - બે ઘડી શાસ્ત્રનો મૂળપાઠ વાંચવો નહીં.
- ૩૨ અસ્વાધ્યાયમાં શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાય થાય નહીં.
- ઘરમાં સંડાસ - બાથરૂમ હોય, સ્ત્રીઓને માસિકધર્મ હોય, વગેરે કારણોથી ઘરમાં આગમ રાખવાથી અશાતના થાય, તેવી માન્યતા યોગ્ય નથી કારણકે સાધ્વીજી પોતાની પાસે આગમ ગ્રંથો રાખે છે.
- માસિક ધર્મવાળા બહેનોએ શાસ્ત્રના મૂળપાઠનો સ્વાધ્યાય કરવો નહીં. તે વ્યક્તિની સામે પણ સ્વાધ્યાય કરવો નહીં. તેનાથી દૂર અલગ સ્થાનમાં બેસીને સ્વાધ્યાય કરી શકાય છે. ગુજરાતી અનુવાદ, ભાવાર્થ, વિવેચન, માસિક ધર્મમાં પણ બહેનો વાંચી શકે છે. તેમાં કોઈ જાતની અશાતના નથી.
- **આ સમસ્ત નિયમો મૂળપાઠ વાંચવા કે સ્વાધ્યાય કરવા માટેના છે.** કેવળ શાસ્ત્રોના ગુજરાતી ભાવાર્થ વાંચવા હોય, તો ઉપરોક્ત નિયમો લાગુ પડતા નથી.
- આગમગ્રંથોના આધારે જ ભૂતકાલમાં અનંત જીવોએ આત્મકલ્યાણ કર્યું છે. આગમગ્રંથોના આધારે જ પાંચમા આરાના અંત સુધી જિનશાસન જયવંતું રહેશે. તેથી આગમગ્રંથોનું સંપૂર્ણતઃ બહુમાન જાળવવું.

વિષયાનુક્રમણિકા

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
પૂ. શ્રી ડુંગરસિંહજી મ.સા.નું જીવન દર્શન	11	પદ્માવતિ રાણીની હઠથી હાર હાથીની માંગ	૩૮
પૂ. શ્રી પ્રાણલાલજી મ.સા.નું જીવન દર્શન	13	વેહલ્લકુમારનું મનોમંથન, વૈશાલીગમન	૩૯
પૂ. શ્રી રતિલાલજી મ.સા.નું જીવન દર્શન	15	દૂતનું વૈશાલી ગમન	૪૦
પુનઃ પ્રકાશનના બે બોલ	17	દૂત સત્કાર : ચેડારાજાનો ઉત્તર	૪૧
પૂર્વ પ્રકાશનના બે બોલ	19	રોષયુક્ત દૂતનું ગમન અને યુદ્ધ ઘોષણા	૪૪
અભિગમ	21	ચેડારાજાની ગણરાજાઓ સાથે મંત્રણા	૪૯
સંપાદકીય	25	ચેડારાજા અને કોણિકનું યુદ્ધ	૫૧
સંપાદન અનુભવો	34	કાલકુમારનું મૃત્યુ, નરકગમન	૫૪
અનુવાદિકાની કલમે	37	કાલકુમારનું ભવિષ્ય	૫૭
૩૨ અસ્વાધ્યાય	46	વર્ગ-૧, અધ્ય.-૨ થી ૧૦	
		સુકાલકુમારાદિ	૫૭
શાસ્ત્ર પ્રારંભ		વર્ગ-૨ : કલ્પવર્તસિકા	
વર્ગ-૧ : નિરચાવલિકા		વર્ગ-૨, અધ્ય.-૧ : પદ્મકુમાર	
વર્ગ-૧, અધ્ય-૧ : કાલકુમાર		અધ્યયન સાર	૬૦
અધ્યયન સાર	૧	પદ્માવતીનું સ્વપ્નદર્શન, પદ્મકુમારનો જન્મ, દીક્ષા	૬૨
રાજગૃહનગર, ઉદ્યાનાદિ	૪	પદ્મ અણગારની તપ-સંયમસાધના	૬૩
કાલકુમાર	૮	પદ્મ અણગારનું ભાવી	૬૪
કાલકુમારનું રથમુશળ સંગ્રામમાં ગમન	૯	વર્ગ-૨, અધ્ય. ૨ થી ૧૦	
કાલીરાણીની ચિંતા	૧૦	મહાપદ્મકુમારાદિ	૬૬
ભગવાનની દેશના; કાલીરાણીની જિજ્ઞાસા	૧૨	વર્ગ-૩ : પુષ્પિકા	
કાલકુમારની ગતિ	૧૫	વર્ગ-૩, અધ્ય.-૧ : ચંદ્રદેવ	
કોણિકનું ચેલણાની કુક્ષિમાં આગમન	૧૫	અધ્યયન સાર	૬૯
ચેલણાનો દોહદ અને આર્તધ્યાન	૧૭	ચંદ્રદેવનું રાજગૃહમાં આગમન	૭૧
અભયકુમાર દ્વારા દોહદપૂર્તિ	૨૧	ચંદ્રનો પૂર્વ ભવ : અંગતિ ગાથાપતિ	૭૨
ગર્ભ પ્રતિ ચેલણા દેવીનો વિચાર	૨૫	અંગતિ અણગારનો ચંદ્ર દેવ રૂપે જન્મ	૭૪
રાજા શ્રેણિકની બાળક પર અનુકંપા	૨૭	ચંદ્ર દેવનું ભવિષ્ય	૭૬
રાજકુમારની વેદના અને નામકરણ	૨૮	વર્ગ-૩, અધ્ય.-૨ : સૂર્યદેવ	
રાજ્ય લોભે કોણિકનો કુવિચાર	૩૦	અધ્યયન સાર	૭૭
કાલકુમારાદિ ભાઈઓ દ્વારા સ્વીકૃતિ	૩૧	સૂર્યદેવનું સમવસરણમાં આગમન	૭૮
કોણિકનું પરિવર્તન	૩૧	વર્ગ-૩, અધ્ય.-૩ : શુક્રદેવ	
શ્રેણિકનો મતિભ્રમ અને આત્મહત્યા	૩૪	અધ્યયન સાર	૮૦
વેહલ્લકુમારની કીડા	૩૬	મહાશુક્રદેવનું પ્રભુદર્શને આગમન	૮૨

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
શુક્રમહાગ્રહનો પૂર્વભવ-સોમિલ બ્રાહ્મણ	૮૩	મણિભદ્ર દેવના પૂર્વ-પશ્ચાદ્ ભવ	૧૩૨
સોમિલ બ્રાહ્મણ દ્વારા શ્રાવકધર્મ સ્વીકાર	૮૪	વર્ગ- ૪ : પુષ્પચૂલિકા	
દષ્ટિ પરિવર્તન-મિથ્યાત્વની પ્રાપ્તિ	૮૪	અધ્યયન સાર	૧૩૫
સોમિલની દિશાપ્રોક્ષિક સાધના	૮૯	વર્ગ-૪, અધ્ય.-૧ : શ્રી દેવી	
સોમિલનું મહાપ્રયાણ માટે પ્રસ્થાન	૯૧	શ્રીદેવીનું દર્શનાર્થે આગમન	૧૩૭
દેવ દ્વારા સોમિલને પ્રતિબોધ	૯૩	શ્રીદેવીનો પૂર્વભવ :ભૂતા	૧૩૭
સોમિલ દ્વારા પુનઃ શ્રાવકધર્મ ગ્રહણ	૯૭	ભૂતાનું પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ	૧૩૯
સોમિલની શુક્ર મહાગ્રહમાં ઉત્પત્તિ	૯૮	ભૂતા સાધવીની સંયમમા બકુશતા	૧૪૧
શુક્ર મહાગ્રહનું ભવિષ્ય	૧૦૦	ભૂતા સાધવીનું મૃત્યુ અને ભવિષ્ય	૧૪૨
વર્ગ-૩, અધ્ય.-૪ : બહુપુત્રિકા દેવી		વર્ગ-૪, અધ્ય.-૨ થી ૧૦	
અધ્યયન સાર	૧૦૦	હ્રી દેવી આદિ	૧૪૪
બહુપુત્રિકાદેવી પરિચય	૧૦૩	વર્ગ-૫ : વૃષ્ટિદશા	
બહુપુત્રિકાદેવી-પૂર્વભવ સુભદ્રા	૧૦૫	અધ્યયન સાર	૧૪૬
સુભદ્રાને સંતાન પ્રાપ્તિની ઝંખના	૧૦૬	વર્ગ-૫, અધ્ય.-૧ : નિષધકુમાર	
સુભદ્રાનું શ્રાવક વ્રત ગ્રહણ	૧૦૯	અધ્યયન પ્રારંભ	૧૪૭
સુભદ્રાનો દીક્ષાનો સંકલ્પ	૧૧૦	અરિહંત અરિષ્ટનેમિનું આગમન	૧૫૦
સુભદ્રાની દીક્ષા વિધિ	૧૧૨	નિષધકુમારનું દર્શનાર્થ ગમન	૧૫૨
સુભદ્રાઆર્યાનો બાળકોમાં અનુરાગ	૧૧૪	નિષધકુમારનો પૂર્વભવ-વીરાંગદકુમાર	૧૫૩
સુભદ્રા આર્યાનો ગચ્છત્યાગ	૧૧૫	સિદ્ધર્થાચાર્ય પાસે દીક્ષા ગ્રહણ	૧૫૪
સુભદ્રાઆર્યાની સંલેખના, દેવગતિ	૧૧૭	વીરાંગદની પાંચમા દેવલોકની ઉત્પત્તિ	૧૫૪
બહુપુત્રિકા દેવીનો ભાવી ભવ: સોમા	૧૧૮	વીરાંગદદેવનો નિષધકુમારરૂપે જન્મ	૧૫૫
સોમાનું રાષ્ટ્રકૂટ સાથે પાણિગ્રહણ	૧૧૯	નિષધકુમારની દીક્ષા, આરાધના	૧૫૭
બહુ સંતાનથી પીડિત સોમા	૧૨૦	નિષધકુમાર અણગારની મુક્તિ	૧૫૯
સુવ્રતા આર્યાનું આગમન	૧૨૧	શેષ અગિયાર અધ્યયન	૧૬૦
સોમાનું પરિવર્તન: ધર્મભાવ	૧૨૨	પરિશિષ્ટ-૧	
સોમાની પ્રવ્રજ્યા	૧૨૫	સૂત્રગત કથાનાયકોનું વિવરણ	૧૬૨
સોમા આર્યાની દેવગતિ, મુક્તિ	૧૨૬	પરિશિષ્ટ-૨	
વર્ગ- ૩, અધ્ય.-૫ : પૂર્ણભદ્રદેવ		આગમમાં વર્ણિત વિશેષ નામ	૧૬૪
અધ્યયન સાર	૧૨૭	પરિશિષ્ટ-૩	
પૂર્ણભદ્રદેવનું નાટ્યપ્રદર્શન	૧૨૯	વિવેચિત વિષયોની અકારાદિ અનુક્રમણિકા	૧૬૬
પૂર્ણભદ્રદેવનો પૂર્વભવ-પૂર્ણભદ્ર ગાથાપતિ	૧૩૦	પરિશિષ્ટ-૪	
પૂર્ણભદ્ર અણગારની સાધના	૧૩૦	બૌદ્ધસાહિત્યમાં વૈશાલીનાશનો પ્રસંગ	૧૬૭
પૂર્ણભદ્રનું ભવિષ્ય	૧૩૧		
વર્ગ-૩, અધ્ય. ૬ થી ૧૦			

ગોંડલ ગચ્છાધિપતિ, એકાવતારી આચાર્ય પ્રવર

પૂ. ગુરુદેવ શ્રી ડુંગરસિંહજી મ.સા.

જીવન દર્શન

નામ	: શ્રી ડુંગરસિંહભાઈ.
જન્મ	: વિ. સં. ૧૭૯૨.
જન્મભૂમિ	: માંગરોળ.
પિતાશ્રી	: ધર્મનિષ્ઠ શ્રી કમળસિંહભાઈ બદાણી.
માતૃશ્રી	: સંસ્કાર સંપન્ના શ્રીમતી હીરબાઈ.
જન્મ સંકેત	: માતાએ સ્વપ્નમાં લીલોછમ પર્વત અને કેસરી સિંહને પોતાની સમીપે આવતો જોયો.
ભાતૃ ભગિની	: ચાર બેન - બે ભાઈ.
વૈરાગ્ય નિમિત્ત	: પૂ. શ્રી રત્નચંદ્રજી મ.સા.નો ઉપદેશ.
સંયમ સ્વીકાર	: વિ. સં. ૧૮૧૫ કારતક વદ - ૧૦ દિવસબંદર.
સદ્ગુરુદેવ	: પૂ. શ્રી રત્નચંદ્રજી મ.સા.
સહ દીક્ષિત પરિવાર	: સ્વયં, માતૃશ્રી હીરબાઈ, બહેન વેલબાઈ, ભાણેજી - માનકુંવરબેન અને ભાણેજ - હીરાચંદભાઈ.
સંયમ સાધના	: અપ્રમત્તદશાની પ્રાપ્તિ માટે સાડા પાંચ વર્ષ નિદ્રાત્યાગ, જ્ઞાનારાધના, ધર્મશાસ્ત્રો, દર્શનશાસ્ત્રો અને તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ.
તપ આરાધના	: રસેન્દ્રિય વિજયના વિવિધ પ્રયોગો, મિતાહાર. સ્વાધ્યાય, સાડાપાંચ વરસ નિદ્રાત્યાગ, ધ્યાનરૂપ આભ્યંતર તપ.
ગોંડલ ગચ્છ સ્થાપના	: વિ. સં. ૧૮૪૫ મહાસુદ - ૫ ગોંડલ.
તથા આચાર્ય પદ પ્રદાન	
જવલંત ગુણો	: વિનય, વિવેક, વિચક્ષણતા, વિરક્તિ, કડ્ડણા, સમયસૂચકતા વગેરે...

પ્રમુખ શિષ્ય	: આચાર્ય પૂ. શ્રી ભીમજી સ્વામી.
પ્રમુખ શિષ્યા	: પૂ. શ્રી હીરબાઈ મ., પૂ. શ્રી વેલબાઈ મ., પૂ. શ્રી માનકુંવરબાઈ મ.
સાધુ સંમેલન	: વિ. સં. ૧૮૬૧માં આજ્ઞાનુવર્તી ૪૫ જેટલા સાધુ-સાધ્વીજીઓનું સંમેલન કરી સંતોની આચાર વિશુદ્ધિ માટે ૧૩ નિયમો બનાવ્યાં.
વિહાર ક્ષેત્ર	: કાઠિયાવાડ, ઝાલાવાડ, કચ્છ, માંગરોળ, વેરાવળ, પોરબંદર, દીવબંદર આદિ કંઠાળ પ્રદેશમાં ગ્રામાનુગ્રામ.
પ્રતિબોધિત શ્રાવકવર્ષ	: શ્રી શોભેચંદ્ર કરસનજી શાહ - વેરાવળ.
સ્થિરવાસ	: વિ. સં. ૧૮૭૧ ચૈત્ર સુદ - ૧૫ થી ગોંડલમાં.
અનશન આરાધના	: વિ. સં. ૧૮૭૭ ફાગણ સુદ - ૧૩ થી અનશન પ્રારંભ, વૈશાખ સુદ - ૧૫ સમાધિમરણ.
આયુષ્ય	: ૮૪ વર્ષ, સંયમ પર્યાય - ૬૨ વર્ષ, આચાર્ય પદ - ૩૨ વર્ષ.
ઉત્તરાધિકારી	: આચાર્ય પૂ. શ્રી ભીમજી સ્વામી.
ઉપનામ	: ગચ્છાધિપતિ, નિદ્રાવિજેતા, યુગપ્રધાન, એકાવતારી.
પાટ પરંપરા	: ગોંડલ ગચ્છાધિપતિ આચાર્ય પ્રવર ગુરુદેવ પૂ. શ્રી ડુંગરસિંહજી મ.સા. દ્વિતીય પટ્ટધર - આચાર્ય પૂ. શ્રી ભીમજી સ્વામી. તૃતીય પટ્ટધર - આચાર્ય પૂ. શ્રી નેણસી સ્વામી. ચતુર્થ પટ્ટધર - આચાર્ય પૂ. શ્રી જેસંગજી સ્વામી. પંચમ પટ્ટધર - આચાર્ય પૂ. શ્રી દેવજી સ્વામી. મહાતપસ્વી પૂ. શ્રી જયચંદ્રજી સ્વામી યુગદષ્ટા તપસ્વી પૂ. શ્રી માણેકચંદ્રજી મ.સા. સૌરાષ્ટ્ર કેસરી ગુરુદેવ પૂ. શ્રી પ્રાણલાલજી મ.સા. તપસમ્રાટ ગુરુદેવ પૂ. શ્રી રતિલાલજી મ.સા.
વિદ્યમાન વિચરતો પરિવાર	: ૧૧ સંતો, ૩૦૦ જેટલા સતિજીઓ.

સૌરાષ્ટ્ર કેસરી, મુનિપુંગવ
પૂ. ગુરુદેવ શ્રી પ્રાણલાલજી મ.સા.

જીવન દર્શન

શુભ નામ	પ્રાણલાલભાઈ.
જન્મભૂમિ	વેરાવળ.
પિતા	શ્રીમાન શ્રી કેશવજીભાઈ મીઠાશા.
માતા	સંસ્કાર સંપત્તા કુંવરભાઈ.
જ્ઞાતિ	વીસા ઓસવાળ.
જન્મદિન	વિ. સં. ૧૯૫૪, શ્રાવણ વદ પાંચમ, સોમવાર.
ભાતૃ-ભગિની	ચાર ભાઈ, ત્રણ બહેનો.
વૈરાગ્ય બીજારોપણ	બે વર્ષની બાલ્યવયે.
વૈરાગ્ય ભાવ-પ્રગટીકરણ	૧૩ વર્ષની કુમાર અવસ્થામાં.
સંયમ સ્વીકાર	૨૧ માં વર્ષે વિ. સં. ૧૯૭૬ ફાગણ વદ છટ્ટ, ગુરુવાર. તા. ૧૩-૩-૧૯૨૦
દીક્ષા ભૂમિ	બગસરા-દરબાર વાજસુરવાળાના ઉદ્યાનમાં વટવૃક્ષ નીચે.
ગચ્છ પરંપરા	ગોંડલ ગચ્છ.
સંયમદાતા	મહાતપસ્વી પૂ. જયચંદ્રજી મ.સા.
શિક્ષા દાતા	પરમ શ્રદ્ધેય તપસ્વી માણેકચંદ્રજી મ. સા.
ધાર્મિક અભ્યાસ	આગમજ્ઞાન, તત્ત્વજ્ઞાન, કથા સાહિત્ય, રાસ સાહિત્ય, વ્યાકરણ, મહાકાવ્યો, કર્મસાહિત્ય, જૈનેતર ગ્રંથોનું વિશાળ અવલોકન, દર્શન શાસ્ત્રના તજજ્ઞ.
સંઘ નેતૃત્વ	ત્રણ વર્ષની દીક્ષા પર્યાયે તપસ્વી પૂ. માણેકચંદ્રજી મ. સા. ના સંચારાના સમયથી.
સેવા શુશ્રૂષા	વડીલ સાત ગુરુબ્રાતા અને અનેક સંતોની સેવા કરી.

સમાજોત્કર્ષ

ચતુર્વિધ સંઘ સમાધિ માટે તારવેલા ત્રણ સિદ્ધાંત
(૧) લોકોના પરોપકાર માટે દાનધર્મની પ્રધાનતા
(૨) અ ખંડન વાદ (૩) નીતિ અને પ્રામાણિકતાનું
આંદોલન, જૈન-જૈનેતરો (કાઠી, દરબાર, આહિર)ને સખ
વ્યસનથી મુક્તિ, અનેક સ્થાને સાધર્મિક રાહત યોજના.

જ્ઞાન પ્રસાર

રાજકોટ, ગોંડલ, જેતપુર, ધીરાજી, વડિયા, વેરાવળ,
પોરબંદર, માંગરોળ, જામનગર, ભાવનગર વગેરે અનેક
સ્થાને જ્ઞાન ભંડાર, વિદ્યાલયની સ્થાપના અને જીર્ણોદ્ધાર.

દેહ વૈભવ

લાવણ્યમયી મુદ્રા, સૂર્ય સમ તેજસ્વી મુખ, ચંદ્રસમી શાંત
આત્મા, વિશાળ ભાલ, નૂરભર્યા નયનો, ઘૂઘરાળા કેશ, વીણા
જેવો સુમધુર કંઠ અને સિંહ જેવી ગર્જના.

આભ્યંતર વૈભવ

વિનય સંપન્નતા, વિવેક, સાદાઈ, પ્રેમ, વૈરાગ્ય, સેવા,
પ્રવચન-પટુતા, ગુરુચરણ સેવા, દીર્ઘ દષ્ટિ, ત્યાગમસ્તી.

વિહાર ક્ષેત્ર

સૌરાષ્ટ્ર, ગુજરાત.

ગોંડલ ગચ્છ સંમેલન

વિ. સં. ૨૦૦૭માં ગચ્છ ઐક્યતા માટે મહત્વનું યોગદાન.

ઉપનામ

પંજાબ કેસરી કાશીરામજી મ. સા. દ્વારા પ્રદત્ત
'સૌરાષ્ટ્ર કેસરી'

સ્વહસ્તે દીક્ષિત પરિવાર

ચાર સંત- તપોધની પૂ. રતિલાલજી મ. સા., અનશન
આરાધક તપસ્વી પૂ. જગજીવનજી મ. સા., પૂ. નાના
રતિલાલજી મ. સા., પરમ દાર્શનિક પૂ. જયંતમુનિજી
મ. સા., પૂ. મોટા પ્રભાબાઈ મ. આદિ ૧૫ સતીજી.

અંતિમ ચાતુર્માસ

બગસરા.

દેહ વિલય

વિ. સં. ૨૦૧૩ માગસર વદ તેરસ, શનિવાર પ્રાતઃ ૭-૩૦
કલાકે ઈ. સ. ૨૯-૧૨-૧૯૫૬.

અંતિમ વિધિ

સાતલડી નદીના કિનારે (બગસરા)

શિષ્ય પરિવાર

વર્તમાને ૧૧૮ સંત-સતિજીઓ 'પ્રાણ પરિવાર' ના નામે
સમગ્ર ભારતમાં પ્રસિદ્ધ છે.

તપસત્રાટ પૂ. ગુરુદેવ શ્રી રતિલાલજી મ.સા. નું

જીવન દર્શન

શુભ નામ	રતિલાલભાઈ
જન્મસ્થાન	પરબવાવડી (સૌરાષ્ટ્ર)
જન્મદિન	આસોવદ અમાસ વિ. સં. ૧૯૬૯
પિતા	શ્રીમાન માધવજીભાઈ રૈયાણી
માતા	સદાચાર સંપત્તા જમકુબાઈ
વૈરાગ્ય ભાવ	૧૭ મા વર્ષે
દીક્ષા	ફાગણ વદ પાંચમ, ગુરુવાર વિ. સં. ૧૯૮૯-જૂનાગઢ
ગુરુદેવ	સૌરાષ્ટ્ર કેસરી પૂ. પ્રાણલાલજી મ.સા.
ગચ્છ પરંપરા	ગોંડલ ગચ્છ.
અભ્યાસ યોગ	વ્યાવહારિક- પાંચ ધોરણ, ધાર્મિક- ૧૯ આગમ કંઠસ્થ, શ્વેતામ્બર-દિગંબર સાહિત્ય, કાર્મગ્રંથિક સાહિત્ય, દાર્શનિક સાહિત્ય, વ્યાકરણ સાહિત્ય
સાધના યોગ	રાત્રિ-દિવસ નિરંતર જાગૃતદશાએ આત્મસાધના અલ્પનિદ્રા.
સેવાયોગ	વડીલ વૃદ્ધ ૯ સંતોની સેવા કરી.
તપયોગ	૧૯ વર્ષ એકાંતર ઉપવાસ, ૯૯૯ આર્યબિલ તપ(સાગાર), ૧૯ વર્ષ પાણીનો ત્યાગ, ૯ વર્ષ મકાઈ સિવાય શેષ અનાજ ત્યાગ.

મૌનયોગ

દીક્ષા પછી ૯ વર્ષ એકાંત મૌન સાધના. ઈ. સ. ૧૯૯૨ નવેમ્બરથી આજીવન મૌન આરાધના.

પુણ્ય પ્રભાવ

ગુરુદેવના પુણ્ય પ્રભાવે અનેક આત્માઓએ માસખમણ આદિ નાની મોટી તપશ્ચર્યાઓ તથા હજારોની સંખ્યામાં વર્ષાંતપની આરાધના કરી છે. તેમજ દાન, શીલ અને ભાવની વૃદ્ધિ થઈ છે.

વિહાર ક્ષેત્ર

ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર, મધ્યપ્રદેશ, ઓરિસ્સા, બિહાર, બંગાળ

જ્ઞાન અનુમોદન

શ્રમણી વિદ્યાપીઠના પ્રેરક બની ૩૦ શિષ્યાઓ અને ૩૦ વૈરાગી બહેનોને અભ્યાસાર્થે રહેવાની આજ્ઞા આપી. ત્રણ સામૂહિક ચાતુર્માસ કરાવી શાસ્ત્રવાચના કરાવી.

દીક્ષા પ્રદાનસંખ્યા

૧૪૫ મુમુક્ષુઓને અણગાર બનાવ્યા.

આચરિત સૂત્રો

જતું કરવું, ગમ ખાવો, વાદ-વિવાદ કે દલીલ ન કરવા, જે થાય તે સારા માટે, કોઈ પણ જીવની ટીકા કે નિંદા ન કરવી.

જીવંત ગુણો

વિશાળતા, ઉદારતા, માધ્યસ્થતા, સહિષ્ણુતા, ભદ્રિકતા, સમાધાન વૃત્તિ, જ્ઞાનરુચિ.

અનશન પ્રત્યાખ્યાન

ઈ. સ. ૧૯૯૨ રાજકોટમાં પૂ. ભાગ્યવંતાબાઈ મ. ને ૫૯ દિવસની અનશન આરાધના કરાવી.

અંતિમ ચાતુર્માસ

રાજકોટ, શ્રી રોયલપાર્ક સ્થાનકવાસી જૈન મોટા સંઘ સંચાલિત ઓમાનવાળા ઉપાશ્રય.(૧૯૯૭)

મહાપ્રયાણ

રાજકોટ, તા. ૮-૨-૧૯૯૮ મહા સુદ ૧૧ા રવિવાર મધ્યાહ્ન કાળે ૧.૩૫ કલાકે.

અંતિમ દર્શન તથા પાલખી

શ્રી રોયલ પાર્ક સ્થાનકવાસી જૈન મોટા સંઘ, રાજકોટ.

અંતિમક્રિયા સ્થાન

'તપસમ્રાટ તીર્થધામ',
રાજકોટ-અમદાવાદ હાઈ-વે, સાત હનુમાન સામે,
રાજકોટ.

પુનઃ પ્રકાશનના બે બોલ

(બીજી આવૃત્તિ)

તીર્થંકર ભગવાનના અમૃતસમા વચનોને ‘આગમ’ રૂપે ગણધર ભગવંતોએ ઝીલીને શિષ્ય પરંપરાને અર્પણ કર્યાં અને આપણને અમૃત વચનો પ્રાપ્ત થયા.

તીર્થંકર ભગવાને અનંતજ્ઞાનને શ્રીમુખેથી પ્રગટકરી મહા ઉપકાર કર્યો...

ગણધર ભગવંતોએ આગમજ્ઞાનને હૃદયસ્થ કરી મહા ઉપકાર કર્યો...

શિષ્ય પરંપરાએ આગમ જ્ઞાનને કંઠસ્થ કરી મહા ઉપકાર કર્યો...

દેવર્દિંગણિ ક્ષમાશ્રમણે આગમજ્ઞાનને ગ્રંથસ્થ કરી મહા ઉપકાર કર્યો...

ગ્રંથસ્થ આગમોને અનેક આચાર્યોએ સમયાનુસાર લોકભોગ્ય ભાષાશૈલીમાં અનુવાદ કરીને સર્વજન સહજ બનાવ્યા. આ જ પરંપરામાં સૌરાષ્ટ્રકેસરી પૂ. ગુરુદેવ શ્રી પ્રાણલાલજી મ. સા. ની જન્મશતાબ્દી અવસરે તેમના જ પરિવારના મહાસતીજીઓએ ગુજરાતીમાં અનુવાદ કરીને જૈન સમાજની જ્ઞાન સાધનાને આગમિક બનાવવામાં બહુમૂલો ફાળો આપ્યો છે. આ મહા કાર્યમાં અપૂર્વ શ્રુત આરાધિકા પ્રધાન સંપાદિકા ભાવચોગિની શ્રી લીલમબાઈમ. અને સહ સંપાદિકા શ્રી આરતીબાઈમ., શ્રી સુબોધિકાબાઈમ. ના સહયોગ મળ્યો છે.

આ આગમ બત્રીસીની પ્રથમ આવૃત્તિને ગુજરાતના દરેક સંપ્રદાયના સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકાઓનો બહોળો પ્રતિસાદ મળતા ટૂંક સમયમાં ૧૦૦૦ આગમ ગ્રંથો અનુપલબ્ધ થઈ ગયા અને પુનઃ પ્રકાશનની આવશ્યકતા ઉભી થઈ.

અહીં એક ખાસ ઉલ્લેખ કરવાનો કે જ્યારે પ્રથમવાર આગમ પ્રકાશનની તૈયારી ચાલતી હતી ત્યારે જ તપસમ્રાટ પૂ. ગુરુદેવ શ્રી રતિલાલજી મ. સા. એ શાસન પ્રભાવક પૂ. શ્રી નમ્રમુનિ મ. સા. પર કૃપાદષ્ટિ વરસાવી. તેમણે પાટીમાં લખી આપ્યું કે નમ્રમુનિ આગમ પ્રકાશનનું કાર્ય સંભાળશે.

પૂ. ગુરુદેવની દીર્ઘદષ્ટિ અને કૃપાદષ્ટિને અનુભવતા પૂ. ગુરુદેવ શ્રી નમ્નમુનિ મ. સા. એ અમોને આજ્ઞા આપી કે આપણે આગમ ગ્રંથો પ્રકાશનની બીજી આવૃત્તિ 'પારસધામ' ના ઉપક્રમે પ્રગટ કરવી છે.

પૂ. ગુરુદેવ શ્રી નમ્નમુનિ મ. સા. ની આજ્ઞાને શિરોધાર્ય કરીને પારસધામ - ઘાટકોપરના ઉપક્રમે ગુરુપ્રાણ આગમ બત્રીસીને પુનઃ પ્રગટ કરતા આનંદ અનુભવીએ છીએ.

અમારા આ અણમોલ કાર્યમાં અમને શ્રી ગિરીશભાઈ શાહ (હેમાણી)-U.S.A. તથા શ્રી જિતેનભાઈ શાહ (કલકત્તા) નો અનન્ય સહકાર મળ્યો, જેના કારણે અમારું કાર્ય સરળ બન્યું છે. અમારા આ કોમ્પ્યુટર કાર્યમાં શ્રી અમીનભાઈ આઝાદ તથા સ્નેહા અમીત દર્જનો પણ સહકાર પ્રાપ્ત થયો છે. તેવી જ રીતે ઉદારદિલા દાતાશ્રીઓ એ પણ અમને સહયોગ આપીને અમારું કાર્ય વેગવાન બનાવેલ છે.

અમે તે સર્વના આભારી છીએ.

અંતમાં આગમ પ્રકાશન આપણા સહુના આત્માને અનંતજ્ઞાન પ્રાગટ્યમાં સહયોગી બને એ જ ભાવના.

• શ્રી ગુરુપ્રાણ પ્રકાશન •

PARASDHAM

વલ્લભબાગ લેન, તિલક રોડ, ઘાટકોપર(ઈસ્ટ), મુંબઈ - ૪૦૦૦૭૭

ફોન - ૩૨૦૪ ૩૨૩૨.

પૂર્વ પ્રકાશકના બે બોલ

(પહેલી આવૃત્તિ)

અનંત તીર્થંકર સહ પ્રભુ મહાવીરના અનંત જ્ઞાનની અમૂલ્ય નિધિ છે આપણા આગમગ્રંથો. જેના માધ્યમથી જ જિનશાસન જયવંતું રહ્યું છે, રહે છે અને રહેશે. તેને જીવંત રાખવા અને જન જનનાં મન સુધી પહોંચાડવા તે પ્રત્યેક જૈન નામ ધરાવતી વ્યક્તિની પવિત્ર ફરજ છે. આ પવિત્ર ફરજને જ ધર્મ સમજીને જે તેનું આચરણ કરે છે અને પોતાનાં તન-મન અને ધનને તે કાર્યમાં સમર્પિત કરે છે, તેનું મનુષ્ય જીવન સફળ થાય છે. એટલું જ નહીં પરંતુ તે સાધક જિનશાસનની પ્રભાવનાનો અમૂલ્ય લાભ પ્રાપ્ત કરે છે.

આવો જ અપૂર્વ લાભ પ્રાપ્ત કરવા આપણા ગુજરાતી સમાજને માટે આગમોના મૂળ પાઠ તથા સરળ ગુજરાતી અનુવાદ વિવેચન સહિત પ્રકાશન કરવા માટે પૂ. મુક્ત લીલમ પરિવારને એક ચિંતનધારા જૂનાગઢની પુણ્યભૂમિ પર સ્પર્શી અને જેને રાજાણા નગરી રાજકોટમાં રોયલપાર્ક ઉપાશ્રયમાં સાકાર સ્વરૂપ મળ્યું.

આપણા સૌના પરમ ઉપકારી ગોંડલ ગચ્છાધિપતિ, નિદ્રા વિજેતા, એકાવતારી, યુગપુરુષ પૂ. શ્રી ડુંગરસિંહજી મ. સા.ની પાટ પરંપરાએ પૂ. શ્રી જય-માણેકના લાડીલા શિષ્યરત્ન સૌરાષ્ટ્ર કેસરી પૂ. શ્રી પ્રાણલાલજી મ. સા.ની જન્મ શતાબ્દી નિમિત્તે આ વિરાટ આયોજન કર્યું. પૂ. મહાસતીજીઓએ પોતાની ચિંતનધારાને પૂજ્ય ગુરુવર્યોની સમક્ષ પ્રગટ કરી. સહુના હર્ષોલ્લાસ અને આશીર્વાદ સાથે સ્વીકૃતિના સમાચાર પ્રાપ્ત થયા. રોયલપાર્ક સ્થા. જૈન મોટા સંઘની નિશ્રામાં અમે તુરંત સમિતિ રચવાની જાહેરાત કરી.

રાજકોટ પ્રાણ પરિવારના સામૂહિક ચાતુર્માસ દરમ્યાન જન્મ શતાબ્દી વર્ષ નિમિત્તે વિ. સં. ૨૦૫૩ સન્ ૧૯૯૭ માં "પૂ. પ્રાણગુરુ શતાબ્દી પ્રકાશન સમિતિ રાજકોટ"ની સ્થાપના થઈ. ત્યાર પછી તપસમ્રાટ શ્રી રતિલાલજી મ. સા., ગુજરાત કેસરી પૂ. શ્રી ગિરીશચંદ્રજી મ. સા. ઠા. પાંચ તથા પ્રાણ પરિવારના ૭૩ સાધ્વીજીઓના પાવન સાંનિધ્યમાં જન્મ શતાબ્દીના પ્રથમ ચરણની તપ-જપ, સાધના સાથે ભવ્ય રીતે ઉજવણી કરવામાં આવી.

શ્રી ગુરુ પ્રાણ ફાઉન્ડેશન ટ્રસ્ટ દ્વારા ૩૨ આગમો અને પ્રાણગુરુ સ્મૃતિ ગ્રંથનું પ્રકાશન કરવાનું નિશ્ચિત થયું. આગમોનું લેખન કાર્ય પ્રાણ પરિવારના સતીવૃદ્ધ સહર્ષ સ્વીકારી લીધું. આ રીતે સર્વ સમવાયનો સુયોગ થતાં કાર્યનો પ્રારંભ વેગવંત થયો અને બત્રીસ આગમો ક્રમશઃ ગુજરાતી ભાષામાં અનુવાદિત થયા.

આ પ્રકાશનના અણમોલ અવસરે આશીર્વાદ વરસાવી સહર્ષ સ્વીકૃતિ આપનાર તપ સમ્રાટ ગુરુદેવ **પૂ. શ્રી રતિલાલજી મ. સા.** તથા દરેક આગમના રહસ્યોને પ્રગટ કરતો, તત્ત્વોનું વાસ્તવિક દર્શન કરાવતો, આશીષ વરસાવતો અમારા ઉત્સાહને વધારતો અભિગમ પ્રેષિત કરનારા ગોંડલ ગચ્છના સંત શિરોમણિ પરમ દાર્શનિક **પૂ. શ્રી જયંતીલાલજી મ. સા.**, અમ માર્ગદર્શક ગુજરાત કેસરી **પૂ. શ્રી ગિરીશચંદ્રજી મ. સા.**, તથા આગમ દિવાકર **પૂ. શ્રી જનક મુનિજી મ. સા.** નીડર વક્તા **પૂ. શ્રી જગદીશમુનિજી મ. સા.** આદિ મુનિ ભગવંતો તથા આગમને સુવ્યવસ્થિત સ્વરૂપ આપનાર, અથાગ પરિશ્રમ સહિત નિઃસ્વાર્થ ભાવે સંપૂર્ણ સહયોગ આપનાર આગમ મનીષી **પૂ. શ્રી ત્રિલોકમુનિજી મ. સા.** ના પણ અમો ઋણી છીએ.

વાત્સલ્ય વરિષ્ઠા પૂજ્યવરા **પૂ. મુક્તાબાઈ મ.**, પ્રધાન સંપાદિકા અપૂર્વશ્રુત આરાધક **પૂ. લીલમબાઈ મ.**, અમ પ્રકાશન કાર્યના ઉદ્ભાવિકા, ઉત્સાહધરા **પૂ. ઉષાબાઈ મ.**, સહ સંપાદિકા **ડો. પૂ. શ્રી આરતીબાઈ મ.** તથા **પૂ. સુબોધિકાબાઈ મ.** અને પ્રાણ પરિવારના અનુવાદિકા સર્વ મહાસતીજીઓના અમે ઋણી છીએ.

શ્રુતાધાર સહયોગીઓ, અમ આગમ પ્રકાશનમાં નિષ્ઠાથી સેવા આપનાર શ્રી મુકુંદભાઈ પારેખ, શ્રી મણિભાઈ શાહ, શ્રી નવનીતભાઈ – તરુબેન, કુમારી ભાનુબેન, શ્રી જયવંતભાઈ શાહ તથા આગમને કોમ્પ્યુટરાઈઝ્ડ કરી મુદ્રણ કરી આપનાર ભાઈ શ્રી નેહલ હસમુખભાઈ મહેતાના અમો આભારી છીએ.

આગમ પ્રકાશન કાર્યમાં શુદ્ધિકરણનું ખૂબ જ ધ્યાન રાખવામાં આવ્યું છે. છતાં ક્યાંય અશુદ્ધિ રહી ગઈ હોય તો શુદ્ધ વાંચી તે તરફ અમારું ધ્યાન દોરવા નમ્ર વિનંતી છે.

અંતમાં સૌના સહિયારા પુરુષાર્થ બદલ શ્રી ગુરુપ્રાણ ફાઉન્ડેશન સદાને માટે સૌના કૃતજ્ઞ બની રહેશે.

જય જિનેન્દ્ર

શ્રી ગુરુપ્રાણ ફાઉન્ડેશન – ટ્રસ્ટી મંડળ

શ્રી ચંદ્રકાંત માણેકચંદ શેઠ (પ્રમુખ)
શ્રી અશ્વિનભાઈ કુંભાણી (ટ્રેઝરર)
શ્રી કે. પી. શાહ (ટ્રસ્ટી)

શ્રી રમણીકલાલ નાગરદાસ શાહ (ચેરમેન)
શ્રી ટી. આર. દોશી (ઉપપ્રમુખ)
શ્રી કીરીટભાઈ શાહ (ટ્રસ્ટી)

અભિગમ

ગોંડલ ગચ્છ શિરોમણી પરમ દાર્શનિક
પૂ. શ્રી જયંતમુનિ મ.સા.

ઉપાંગ શાસ્ત્રની તત્ત્વભૂમિ :-

નિરયાવલિકાદિ પાંચ શાસ્ત્રો રૂપે પ્રસિદ્ધ પાંચ વર્ગાત્મક આ ઉપાંગસૂત્ર વાંચતા મનમાં આહ્લાદક ભાવ તો જન્મે જ છે, સાથે સાથે ધર્મકથાનો પણ બોધ થાય છે. તે સમયની ધર્મકથાઓ કહેવાની શૈલી પણ મન પર અંકિત થાય તેવી હોય છે. શાસ્ત્રકારે સ્વયં મહાવીર ભગવાનના શ્રીમુખથી ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નોના ઉત્તર રૂપે બધી કથાઓનો ભાવ પ્રવાહિત કરેલો છે. ગૌતમ સ્વામી ભગવાનની સામે જાણે કે એક નાનું બાળક હોય એ રીતે કુતૂહલ-જિજ્ઞાસા ભાવે, ચૌદ પૂર્વના ધારક ગણધર ભગવાન સાદા પ્રશ્નો કરે ત્યારે મનમાં પ્રીતિભાવ જન્મે છે અને ભગવાનનો તથા ગણધરનો આપસી સંવાદ કેવો મધુરો લાગે છે, તે અધ્યયન કરનારને જરૂર અનુભવ થાય છે.

આ શાસ્ત્ર વિષે ઘણું લખી શકાય તથા કહી શકાય તેવું છે. પ્રથમ નિરયાવલિકા વર્ગના ઐતિહાસિક યુદ્ધનો સંપુટ રૂંવાડા ઊભા કરી શકે તેવો હૃદયવિદારક ભાવવાહી છે. અત્યાર સુધી પૂરા ભારતમાં મહાભારતના યુદ્ધને જ લોકો મહાયુદ્ધ તરીકે જાણે છે પરંતુ વૈશાલી અને ચંપાપુરીના આ મહાયુદ્ધને જાણે પડળ ચડી ગયા હોય, તેમ શાસ્ત્રના પાનાઓમાં દબાયેલું જ છોડી દેવામાં આવ્યું છે. સાક્ષાત્ વૈશાલીના યુદ્ધનું વિશદ વર્ણન શાસ્ત્રના પાનાઓમાં ભરેલું છે. નવ લિચ્છવી અને નવ મલ્લવી એ અઢાર રાજાઓના ગણતંત્ર અને તેના નેતા તરીકે વૈશાલીના મહારાજા ચેડા નેતૃત્વ લઈને રણમોરચે આવ્યા. વિપક્ષમાં રાજગૃહીની સેનાઓથી સુસજ્જિત, થયેલ મૂળ રાજગૃહીનો રાજા કૂણિક, જેણે પાછળથી ચંપાપુરીને રાજધાની બનાવી, ત્યાંનો રાજા બન્યો હતો, એક વિશાળ સેનાને સંગઠિત-એકત્રિત કરી, પોતાના સગા ભાઈઓને તથા ઓરમાન ભાઈઓને લડાઈનું સૂત્ર સુપરત કરી, બહુ જ વિશાળ સાગર જેવી સેના લઈને આવ્યો અને અંતે વૈશાલી ઉપર આક્રમણ કરી, વૈશાલીનો વિનાશ કર્યો. એ આખું રોમાંચક વર્ણન નિરયાવલિકા નામના પ્રથમ વર્ગનું પ્રથમ અધ્યયન પૂરું પાડે છે.

આપણે અહીં શાસ્ત્રની મૂળ વાતને યથાતથ્ય નમુના રૂપે રજૂ કરશું. સમગ્રે

भगवं महावीरे कालिं देविं एवं वयासी अर्दीथी शास्त्रनी लगभग दश पंक्तिओनो कमशः गुजराती अनुवाद करशुं, जेथी युद्धनी घटना प्रत्यक्ष थाय.

'हे कालीदेवी ! तारो पुत्र कालकुमार त्रण उज्जर हाथीओनी सेनाथी सज्ज थयेलो, कूष्मिक राजाणी साथे रथमुशल नामना संग्राममा संग्राम करतो, शत्रुदलना वीरोने आडत, मथित अने धात करतो, तेओनी संकेत सूचक धजाओने ભૂમिसાત करतो, દિશાઓને અંધકારમય કરतो, પોતાના રથથી ચેડા રાજાના રથની સામે આવ્યો. ત્યાર બાદ તે વૈશાલી નરેશ મહારાજા ચેડાએ કાલ કુમારને પોતાની સામે આવતો જોયો, જોઈને એકદમ ક્રોધથી ભભૂકી ઉઠ્યા, પગની એડીથી માથાની ચોટી સુધી રુષ્ટ થયેલા ચેડા રાજા કંપાયમાન થઈ ગયા. તેઓ ક્રોધથી આંખો પટપટાવવા લાગ્યા અને હુંકારો કરી પોતાના ધનુષ્યને ગ્રહણ કર્યું અને તીરને પણ નિશાન ઉપર ઠીક કર્યું, ચોક્કસ કેન્દ્રબિંદુ ઉપર નજર સ્થિર કરી, ધનુષ્યને તીર ચડાવી, કાન સુધી ખેંચ્યું, ને સડસડાટ કરતું કાલકુમાર ઉપર તીર છોડ્યું. એક જ નિશાને કાલકુમારને આહત કરી, રક્તરંજિત કરી, જમીનદોસ્ત કરી, જીવનથી મુક્ત કરી તેની જીવનલીલા સમાપ્ત કરી દીધી.' આ પ્રમાણે યુદ્ધ વર્ણન કરી ભગવાને કાલીરાણીને કહ્યું— હે કાલીરાણી ! કાલકુમાર યુદ્ધમાં મરી ગયો છે, માટે હવે ફરીથી તું તારા પુત્રને જીવિત જોઈ શકીશ નહીં.

આ વર્ણનથી પાઠક સમજી શકે છે કે યુદ્ધનું કેટલું બીભત્સ કડીબદ્ધ વર્ણન છે. મોરચે આવેલા રાજાઓ કેટલું યુદ્ધ કૌશલ્ય બતાવે છે. જૈનધર્મનું પાલન કરતા હોવા છતાં ચેડા રાજા યુદ્ધને મોરચે પોતાના કર્તવ્યથી ચ્યુત થયા નથી. ભગવદ્ ગીતામાં અર્જુન યુદ્ધને મોરચે કાયરતાની વાત કરે છે અથવા ધર્મ—અધર્મની વાત કરી પાપથી બચવા માંગે છે ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તેમને કર્તવ્યનું ભાન કરાવે છે. યુદ્ધનો પણ એક નિરાળો ધર્મ છે.

નિરયાવલિકાની જેમ બાકીના ચાર વર્ગ (૧) કપ્પવહિંસિયા (૨) પુપ્ફિયા (૩) પુપ્ફચૂલિયા (૪) વણિહદશા છે. કથાનું મુખ્ય આધાર ક્ષેત્ર 'રાજગૃહી' તથા 'દ્વારિકા' છે. આમેય રાજગૃહી અને દ્વારિકાને ખૂબ જ મહત્ત્વપૂર્ણ ભૂમિકા અપાણી છે. એક પછી એક લગાતાર અધ્યયનો દ્વારિકા તથા રાજગૃહી સાથે જોડાયેલા છે. સાથે સાથે કેટલીક વિલક્ષણ કથાઓ પણ જોડવામાં આવી છે. આ બધી કથાઓના આધારે જૈનશાસ્ત્રોનો એક મુખ્ય સિદ્ધાંત અથવા દીર્ઘદષ્ટિ, દષ્ટિગોચર થાય છે. સાધારણતયા

જીવને પતિત માની તેની દુર્ગતિ થઈ, ત્યાં સુધીનો ઉલ્લેખ જગતનાં સામાન્ય ગ્રંથોમાં જોવામાં આવે છે. જ્યારે જૈનશાસ્ત્રની કથાઓમાં આવા પતિત જીવોને નરકના દુઃખો ભોગવ્યા પછી પુનઃ તેનામાં ધર્મનો અભ્યુદય થાય છે અને તે જન્મ મૃત્યુના ચક્રમાં ઘણા ગોથા ખાધા પછી પણ આખરે મોક્ષગામી બને, ત્યાં સુધીનું વર્ણન મળે છે.

આ શાસ્ત્રમાં આચારહીન થયેલી સાધ્વીઓના ચરિત્રનું હુબહુ વર્ણન છે. તેમની ઉપભોગ પ્રત્યેની દબાયેલી મહેચ્છાઓ સાધુજીવન સ્વીકાર્યા પછી પુનઃ પ્રગટ થઈ છે અને તેઓ ગુરુશીનો કે પોતાના સમુદાયનો ત્યાગ કરી સ્વચ્છંદ વિહારી બની ઈચ્છાઓ પૂર્ણ કરે છે. પોતાની તપસ્યા સંબંધી નિષ્ઠા અને ત્યાગ માર્ગને ન છોડવાથી દેવગતિને પામી અને ત્યાં પણ પોતાની અતૃપ્ત ઈચ્છાઓ પૂર્ણ કરી પુનઃ માનવજીવનમાં આવી ધર્મનું અવલંબન લઈ ત્યાગના પ્રભાવે મોક્ષગતિને પામે છે. **આ વર્ણનથી સ્પષ્ટ થાય છે કે—વિકૃતિ અને વિભાવોની લડાઈમાં ઘણી વખત જીવ પરાજય પામે છે પરંતુ તે આત્મા સર્વથા નિંદનીય નથી, વિભાવો નિંદનીય છે કે જેના પ્રભાવે જીવ દુઃખ પામે છે. પરંતુ "જીવ તો જીવ જ છે" વિભાવોથી મુક્ત થતાં તે પોતાનાં દિવ્ય સ્વરૂપને પુનઃ પ્રગટ કરે છે.**

જૈન ધર્મમાં જીવની આ દીર્ઘકાલીન યાત્રાનું વર્ણન કરી, તત્ત્વદષ્ટિ અપનાવી, ઉપદેશ આપવાની શૈલી મૂળભૂત છે. જૈન તીર્થંકરો કે જૈન મહર્ષિઓ અથવા જૈન શાસ્ત્રો સમગ્ર માનવજીવન કે સમગ્ર જીવરાશિ પ્રત્યે બહુ જ ઉદાર અને ઉત્તમ દષ્ટિ ધરાવે છે. તે જીવના કલ્યાણની સાંગોપાંગ આશાનો ક્યારેય પરિત્યાગ કરતા નથી, કિંતુ તેઓ દ્વારા એક અદ્ભુત કલ્યાણની આશાનું કેન્દ્રબિંદુ સ્થાપિત કરી જીવનું તમામ ચરિત્ર તે કલ્યાણમયી કેન્દ્રબિંદુ તરફ ઢળે, એ રીતે કથાચરિત્રોનું સદાય લક્ષ રાખવામાં આવ્યું છે. સાતમી નરકમાં સબડતો જીવ પણ છેવટે સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનનાં ચરમ સુખોનો ઉપભોગ કરી, સુખાતીત દશા—મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. જૈનધર્મની દ્રવ્ય દષ્ટિ એટલી સચોટ છે કે ખંડ ખંડ થતી સુખ દુઃખાત્મક પર્યાય દષ્ટિને પરિહરી તે શાશ્વત દ્રવ્યમાં જ શુદ્ધ ઉપયોગની સ્થાપના કરે છે.

આ સૂત્રના બહુપુત્રિકા અધ્યયનમાં ઉપરનું વિવેચન સાંગોપાંગ જોવા મળે છે. સાથે સાથે સંસ્કારોની પ્રબળતા અને અતૃપ્ત ભાવનાઓનું પ્રતિક્રિયાત્મક રૂપ તે અધ્યયનમાં દેવભવ રૂપે પણ જોઈ શકાય છે. બીજા પણ કેટલાક અધ્યયનો છે જેમાં વર્ણિત સાધકો સંપૂર્ણ નિર્દોષભાવે સાધના કરી સદ્ગતિ પામ્યા છે.

ટૂંકમાં અમારે એ જ કહેવાનું છે કે આ શાસ્ત્ર વર્ણનોનું ચિંતન મનન કરતાં જૈન સમાજે ખૂબ જ ઉદાર દષ્ટિકોણ કેળવવો જોઈએ. શાસ્ત્રોમાં કદમ કદમ ઉપર ઉદાર દષ્ટિકોણનું જ દર્શન થાય છે. છતાં પણ વર્તમાનમાં કેટલાક "કટ્ટરપંથીઓ" પોતે જૈનધર્મના કે જૈન ઉપાસનાના મોટા ઠેકેદાર હોય તેવી રીતે કટ્ટરતાનું પ્રદર્શન કરી એકબીજા સંપ્રદાયો માટે કે સાધકો માટે હલકા શબ્દોનો પ્રયોગ કરી, હલકા દષ્ટિકોણનું પ્રસારણ કરી, વસ્તુતઃ તેઓ જૈન શાસ્ત્રને તથા જૈન સંસ્કૃતિને જ હાનિ પહોંચાડે છે. શાસ્ત્રોની મૂળ વાતો તો ગ્રંથકાર તથા સંપાદક મંડળ સ્વયં વિવેચન સાથે પ્રગટ કરશે એટલે અહીં સામાન્ય અભિપ્રાય માત્ર પ્રગટ કર્યો છે.

આગમમનીષી પૂ. ત્રિલોકમુનિ મ.સા. અને અમારા ગોંડલ ગચ્છના મુક્તમણી જેવા મહાસતીજીઓએ જે અથાગ પ્રયાસ શરૂ કર્યો છે અને મૂળ શાસ્ત્રોની સ્પર્શના કરી, ગુજરાતી ભાષામાં ભાવાત્મક અનુવાદ કરી, જૈન સમાજને જે લાભ આપવાની શરૂઆત કરી છે, તેનું વર્ણન અવર્ણનીય છે. સંત સતીજીઓના આ પ્રયાસ અને પરિશ્રમ સામે નતમસ્તક થઈ જવાય છે. શ્રુત સાધના, એ સાધુ જીવનનો મુખ્ય સ્તંભ છે. જેનું નિર્માણ આ કઠિનકાલમાં શરૂ થયું છે તે વસ્તુતઃ બેજોડ કાર્ય છે.

સાધુ-સાધ્વીજીઓ ! આજના યુગમાં આપ સહુએ સંગઠિત થઈ, રાજકોટ જેવા જૈનકેન્દ્રથી અને રોયલ પાર્ક સ્થા. જૈન મોટા સંઘનો આલંબન લઈ, તેના પ્રમુખ શ્રી ચંદ્રકાંતભાઈ શેઠના કુશલ સંરક્ષણમાં સંપૂર્ણ સમાજને નિર્મળ સ્નાન કરાવી શકે તેવી શ્રુતગંગા પ્રવાહિત કરી છે. તેથી અમને ખૂબ જ આનંદ થાય છે. આ શાસ્ત્રોમાં ગોંડલ- ગચ્છનું સંચિત પડેલું શ્રુત જવાહિર ઝળકવા માંડ્યું છે. બધા શાસ્ત્રો પ્રગટ થયા પછી આગામી કાળમાં આ કાર્ય ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ ગણાશે. ઈતિહાસનાં પૃષ્ઠો પર તેનું મૂલ્યાંકન અંકિત થશે ત્યારે આપની તપસ્યા અને આ શ્રુત સાધના લાખો લાખ જીવોના કલ્યાણનું નિમિત્ત બનશે.

અંતે આ આગમશ્રેણીનું પ્રકાશન વિસ્તાર પામતું રહે અને સૌના ઉત્તમ ક્ષયોપશમનું પ્રતિબિંબ આગમ સરોવરમાં ઝળકતું રહે તથા આ પ્રકાશન સર્વ વિશ્વવ્યાપી બની રહે, તેવી અંતરની ઊર્મિ સાથે આનંદ મંગલમ્..

જયંત મુનિ
પેટરબાર

સંપાદકીય

અપૂર્વ શ્રુતઆરાધક ભાવયોગિની
બા. બ્ર. પૂ. લીલમબાઈ મ. સ.

બોધિ બીજ દીક્ષા-શિક્ષા દોરે બાંધી, "મુક્ત લીલમ" તણા તારક થયા,
ગુરુપ્રાણ, "ઉજમ ફૂલ અંબા" ગુરુણીવર્યાને, વંદન કરું ભાવ ભર્યા.
સંપાદન કાર્ય કરવામાં કૃપા વરસાવી, શ્રુતજ્ઞાન બળ પૂરજો,
ભાવ પ્રાણ પ્રકાશ કરવામાં, મમ અંતરયામી સદા બની રહેજો.

સ્વાનુભૂતિ કરવાના જિજ્ઞાસુ વાયક ગણ !

જ્ઞાયકના જ્ઞાનેશ્વરી; પરમદષ્ટિના પારમેશ્વરી; ભેદ જ્ઞાનના અજોડ દાનેશ્વરી;
અનંત જ્ઞાની, અનંત દર્શની એવા શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની દિવ્ય દેશનાના ઝીલનારા,
શ્રુત જ્ઞાનના પારગામી એવા શ્રી ગણધર રચિત પરમાગમ દ્વાદશાંગીની પુષ્ટિ કરતું;
સ્થવિર ભગવંતોએ પામર જીવોને પરમાર્થ માર્ગમાં લઈ જવા માટે રચેલું; શ્રી ઉપાંગ
સૂત્ર-નિરયાવલિકાદિ પંચક વર્ગ સંપુટનો ગુજરાતી અનુવાદ દેવ, ગુરુ, ધર્મ પસાયે,
પંચ પરમેષ્ટિના મંગલ સ્મરણના નિર્મળ શ્રદ્ધા બળે અને શાસનપતિ ભગવાન મહાવીર
સ્વામીના ૨૬૦૦મા અવતરણ અભિષેક અવસરે ગુરુ, ગુરુણી દેવોના કૃપા બળે, ગોંડલ
ગચ્છ શિરોમણી જયંત ગુરુવર્યાના પ્રેરક અનુગ્રહ બળે, તેમની જ નેશ્રા અનુજ્ઞા બળે,
આપ સમક્ષ પ્રગટ કરતાં અત્યંત આનંદ અનુભવીએ છીએ.

પ્રસ્તુત ઉપાંગસૂત્ર સંપુટમાં ધર્મકથાનુયોગની ખુશ્બુ મધમધે છે. તદાકાલે સાક્ષાત્
ચોવીસમાં ચરમ તીર્થંકર ભગવાન મહાવીર સ્વામી પાસે ભક્તિ કરવા દેવો તથા દેવીઓ
આવે છે. પ્રભુના દર્શન કરીને, પોતાની ઋદ્ધિનું દર્શન કરાવી રવાના થાય છે. ત્યારે
ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે. ભગવન! એ કોણ હતા? અને એમનો મોક્ષ ક્યારે થશે?
છકાય જીવોના રક્ષક અણગાર, શીઘ્ર સ્વ-પરના બંધન તૂટે અને મોક્ષ મળે તેવી
ભાવનાથી ભરેલ, ભક્તિ સભર હૃદયવાળા, ચૌદપૂર્વી, ચાર જ્ઞાનના ધારક, ઈન્દ્રભૂતિ
અણગાર ગણધર ગૌતમ સ્વામી નાભિના અવાજથી આવો પ્રશ્ન પૂછે છે ત્યારે....

તેના જવાબમાં કર્મની વિચિત્રતા ભરેલું, મોહ સામ્રાજ્યના સમ્રાટ રાગકેસરી
રાજાના કેદી થયેલા, દ્વેષ યુવરાજના હાથથી બંધાયેલા, ભાવન આત્મામાંથી કેટલાક
આત્માઓનું રોમાંચક કથાનક ભગવાન સ્વયં શ્રીમુખેથી કહે છે. તો કેટલાક આત્માઓનું

વૈરાગ્યપૂર્વક ગ્રહણ કરેલ સંયમી જીવન પણ કહે છે. તે ધર્મકથાઓ આ ઉપાંગ સંપુટમાં સ્થવિર ભગવંતોએ ભરેલ છે.

આ ઉપાંગ શાસ્ત્રના પાંચ વર્ગ છે. પ્રથમ વર્ગ નિરયાવલિકા, બીજો વર્ગ કલ્પાવંતસિકા, ત્રીજો વર્ગ પુષ્પિકા, ચોથો વર્ગ પુષ્પચૂલિકા, પાંચમો વર્ગ વૃષ્ટિ દશા.

પહેલો વર્ગ નિરયાવલિકા હોવાથી આ ઉપાંગ સૂત્રનું નામ નિરયાવલિકા રૂપે પ્રચલિત થયું છે. તે નિરયાવલિકા પદ બે શબ્દથી બને છે. નિરય+આવલિકા. નિરયનો અર્થ છે નરક, આવલિકાનો અર્થ છે પંક્તિ; પૂર્ણ અર્થ થાય છે— નરકમાં જનારા જીવોનું પંક્તિબદ્ધ વર્ણન. જીવો પાપ કેમ બાંધે છે ? મનુષ્યભવ હારી જઈને અધોલોકમાં દસ પ્રકારની વેદના ભોગવવા માટે જીવોને નારકી કેમ થવું પડે છે ? તેની વાત શાસ્ત્રકાર પ્રથમ કરે છે.

પ્રથમ, દ્વિતીય વર્ગ : નિરયાવલિકા, કલ્પવંતસિકા :-

તે પહેલા વર્ગનાં દસ અધ્યયનોનું આપણે ઊંડાણપૂર્વક અવલોકન કરતાં નિરીક્ષણ કરશું. આ જીવ, અનાદિકાળથી મિથ્યાત્વ, અવ્રત, પ્રમાદ, કષાય અને યોગથી અનુરંજિત થઈ; કર્મધારી હોવાથી જડ નથી છતાં એ જડ જેવો બની ગયો છે. રાગ કેસરી રાજાના રાજ્યમાં રહેવાથી તેના બંધનમાં બંધનગ્રસ્ત હોવાથી, તેનો જ મહાવરો હોવાથી તેવા સંસ્કારથી વાસિત થઈ ગયો છે. તે છે તો આત્મા, પરમ પારિણામિક ભાવથી ભરેલો, પરંતુ તેણે ભાવ ચેતનાનો વિકાસ ન કરતાં કર્મચેતનાનો વિકાસ કર્યો છે, તે પણ શુદ્ધ પારિણામિક ભાવની એક અશુદ્ધ—વૈભાવિક અવસ્થા છે. જીવ દ્રવ્યે નિત્ય હોવા છતાં પર્યાયે અનિત્ય છે. તે પણ બે રીતે વિભાજિત થાય છે— શુભ અને અશુભ. શુભ કર્મના સંયોગથી સારી વૃત્તિના પરિણામ હોય ત્યારે શુભ નિમિત્તનો સંયોગ પ્રાપ્ત થતાં શુભકર્મ બંધાય છે અને અશુભ કર્મના ઉદયથી નરસી વૃત્તિના પરિણામે હોય ત્યારે અશુભ સંયોગનું નિમિત્ત મળતા અશુભ કર્મ બંધાય છે. તે કર્મબંધની સ્થિતિ પરિપક્વ થતાં, તેનાં ફળો ઉદિત થાય છે. તેમાંથી કર્મ પ્રમાણે જીવના અધ્યવસાય આંદોલિત થાય છે. તે જીવની સામે જેવા નિમિત્તથી જેવું જીવાજીવની સાથે બાંધેલું કર્મ હોય તેવું હાજર થાય છે. તેના આશ્રયે રહીને, જીવ પોતાનું સ્વરૂપ ભૂલી જઈને નવા કર્મ ઉપાર્જન કરે છે. વૃત્તિ પાપમય હોય ત્યારે તેનું પોષણ કરનાર વ્યક્તિ કે વસ્તુ ઉપસ્થિત થઈ જાય છે. તેની સહાયથી આ ભવમાં, પરભવમાં કે ભવોભવમાં જીવ જૂના કર્મ સાથે નવા કર્મનો બંધ પાડે છે. આ છે જીવની અનાદિકાળની દયનીય સ્થિતિ. તે

સ્થિતિનો પૂર્ણ ચિતાર આ અધ્યયનમાં જોવા મળે છે.

રાજા શ્રેણિક અનાથી મુનિવરના સમાગમે બોધ પામ્યા હતા. ત્યાર પછી તેને ભગવાન મહાવીર સ્વામી મળ્યા તેમના સમાગમે અવિહડ શ્રદ્ધા બળે, તીર્થકર નામકર્મ બાંધવાના વીસ બોલની યથાયોગ્ય આરાધના કરતાં તેણે તીર્થકર નામકર્મ બાંધ્યું. તે પહેલાં ક્યારેક એક તાપસને પારણાનું આમંત્રણ આપી અને ભૂલી ગયા હતા; બે થી ત્રણ વાર આવી પરિસ્થિતિ સર્જાઈ ગઈ હતી. તાપસનો અભિગ્રહ ફળ્યો નહોતો તેથી તે કોધે ભરાણો અને સંધારો લઈ તેમાં રાજા શ્રેણિક પ્રત્યે નિયાણુ કરી મૃત્યુ પામ્યો. તે નિયાણાના પ્રભાવે તે ચેલણાની કુક્ષીએ કોણિક બની અવતાર પામી ગયો. નિદાન કરીને આવ્યો હતો તેથી તેની કલુષિત લોભવૃત્તિ પ્રગટ થઈ, પૂર્ણ આત્મા લોભ કષાયમાં ઘેરાણો.

વૃત્તિનું કોકડું આકાશ જેવડું લાંબુ અને પૃથ્વી જેવડું પહોળું હોય છે. અશુદ્ધ પારિણામિક ભાવમાં તે નાનું થઈને બેઠું છે. તે કોકડું ઉબળે છે ત્યારે સાગરના તોફાનની જેમ મોજા ઉછળે છે, અનેકની ઉથલ પાથલ કરી નાંખે છે. કોણિકે પેંતરો રચ્યો. નાના ભાઈઓને પાસે બોલાવી તેઓને લાલચમાં લપટાવ્યા. લલચાવેલા ભાઈઓને આ બધું ગમી ગયું.

પિતાજી કાળ પામી જાય તો જલદી ગાદી મળે તેવી દુષ્ટ વૃત્તિનો ચેતનના આંગણે સુકાલ થયો. પિતાજી વૃદ્ધ થયા છે, મૃત્યુ પામતા નથી તો હવે મહાકાળ બની તેનું છિદ્ર જોયા કરું તેવી મલિન-કાળી કૃષ્ણ લેશ્યાથી લેપાયો. અતિ સુકૃષ્ણ વર્ણના પુદ્ગલો ગ્રહણ કરીને મહાકૃષ્ણ લેશ્યાવાળો બની ગયો, તેનું હીર-નીર વીરકૃષ્ણ લેશ્યામય બની આર્તધ્યાનની ઘુણી ઘગાવતો કોણિકનો આતમ રામકૃષ્ણ લેશ્યા સહિત રૌદ્ર-ધ્યાનમાં લીન બની પિતૃ મરતા નથી તો તેમને કેદમાં પૂરવા, ગાદી ઉપરથી હટાવવા મહાકૃષ્ણ લેશ્યામય બુરખો ઓઢીને પરાક્રમ કરું, તેવી મલીન કૂર ભાવનાથી ઉપરોક્ત દસે ય ભાઈઓનો સાથ સાધી કાર્ય કરવા તત્પર બન્યો. આ રીતનો પાપમય સહિયારો સાથ મળતાં કાર્ય સિદ્ધ કર્યું. રાજા શ્રેણિકને નાનકડી ભૂલના પરિણામે પાછલી ઉંમરે કેદમાં પૂરાઈ, મૃત્યુ પામી, કાપોત લેશ્યાના ભાવમાં પહેલી નરકે જવું પડ્યું. આ છે ગહન ગતિ કર્મની.

રાજ્યગાદી ઉપર રાજા કોણિક આવ્યા અને રાજ્યના અગિયાર ભાગ પાડી ભાઈઓ રહેવા લાગ્યા પરંતુ લોભવૃત્તિનું મોજું વિશેષ ઉછળ્યું. ઉછળતાં ઉછળતાં વાવાઝોડું સર્જાયું. તેમાં પણ પદ્માવતી રાણીની ઈર્ષ્યાએ વડવાનળ સળગાવ્યો. નાના

સ્થિતિનો પૂર્ણ ચિતાર આ અધ્યયનમાં જોવા મળે છે.

રાજા શ્રેણિક અનાથી મુનિવરના સમાગમે બોધ પામ્યા હતા. ત્યાર પછી તેને ભગવાન મહાવીર સ્વામી મળ્યા તેમના સમાગમે અવિહડ શ્રદ્ધા બળે, તીર્થકર નામકર્મ બાંધવાના વીસ બોલની યથાયોગ્ય આરાધના કરતાં તેણે તીર્થકર નામકર્મ બાંધ્યું. તે પહેલાં ક્યારેક એક તાપસને પારણાનું આમંત્રણ આપી અને ભૂલી ગયા હતા; બે થી ત્રણ વાર આવી પરિસ્થિતિ સર્જાઈ ગઈ હતી. તાપસનો અભિગ્રહ ફળ્યો નહોતો તેથી તે કોધે ભરાણો અને સંધારો લઈ તેમાં રાજા શ્રેણિક પ્રત્યે નિયાણુ કરી મૃત્યુ પામ્યો. તે નિયાણાના પ્રભાવે તે ચેલણાની કુક્ષીએ કોણિક બની અવતાર પામી ગયો. નિદાન કરીને આવ્યો હતો તેથી તેની કલુષિત લોભવૃત્તિ પ્રગટ થઈ, પૂર્ણ આત્મા લોભ કષાયમાં ઘેરાણો.

વૃત્તિનું કોકડું આકાશ જેવડું લાંબુ અને પૃથ્વી જેવડું પહોળું હોય છે. અશુદ્ધ પારિણામિક ભાવમાં તે નાનું થઈને બેઠું છે. તે કોકડું ઉબળે છે ત્યારે સાગરના તોફાનની જેમ મોજા ઉછળે છે, અનેકની ઉથલ પાથલ કરી નાંખે છે. કોણિકે પેંતરો રચ્યો. નાના ભાઈઓને પાસે બોલાવી તેઓને લાલચમાં લપટાવ્યા. લલચાવેલા ભાઈઓને આ બધું ગમી ગયું.

પિતાજી કાળ પામી જાય તો જલદી ગાદી મળે તેવી દુષ્ટ વૃત્તિનો ચેતનના આંગણે સુકાલ થયો. પિતાજી વૃદ્ધ થયા છે, મૃત્યુ પામતા નથી તો હવે મહાકાળ બની તેનું છિદ્ર જોયા કરું તેવી મલિન-કાળી કૃષ્ણ લેશ્યાથી લેપાયો. અતિ સુકૃષ્ણ વર્ણના પુદ્ગલો ગ્રહણ કરીને મહાકૃષ્ણ લેશ્યાવાળો બની ગયો, તેનું હીર-નીર વીરકૃષ્ણ લેશ્યામય બની આર્તધ્યાનની ઘુણી ઘગાવતો કોણિકનો આતમ રામકૃષ્ણ લેશ્યા સહિત રૌદ્ર-ધ્યાનમાં લીન બની પિતૃ મરતા નથી તો તેમને કેદમાં પૂરવા, ગાદી ઉપરથી હટાવવા મહાકૃષ્ણ લેશ્યામય બુરખો ઓઢીને પરાક્રમ કરું, તેવી મલીન કૂર ભાવનાથી ઉપરોક્ત દસે ય ભાઈઓનો સાથ સાધી કાર્ય કરવા તત્પર બન્યો. આ રીતનો પાપમય સહિયારો સાથ મળતાં કાર્ય સિદ્ધ કર્યું. રાજા શ્રેણિકને નાનકડી ભૂલના પરિણામે પાછલી ઉંમરે કેદમાં પૂરાઈ, મૃત્યુ પામી, કાપોત લેશ્યાના ભાવમાં પહેલી નરકે જવું પડ્યું. આ છે ગહન ગતિ કર્મની.

રાજ્યગાદી ઉપર રાજા કોણિક આવ્યા અને રાજ્યના અગિયાર ભાગ પાડી ભાઈઓ રહેવા લાગ્યા પરંતુ લોભવૃત્તિનું મોજું વિશેષ ઉછળ્યું. ઉછળતાં ઉછળતાં વાવાઝોડું સર્જાયું. તેમાં પણ પદ્માવતી રાણીની ઈર્ષ્યાએ વડવાનળ સળગાવ્યો. નાના

પામી ગયા. તેનું વિશદ વર્ણન આ બીજા વર્ગના દસ અધ્યયનમાં છે. આ વર્ગમાંથી હિત શિક્ષા એ જ પ્રાપ્ત થાય છે કે શ્રેણિક રાજાના પૌત્ર દુર્દશાવાળી ઘટનાના ઘટક નહીં બનતાં માતાપિતાની આજ્ઞા લઈ ભગવાન મહાવીર પાસે જઈ ધર્મધ્યાનની આહલેક જગાડી દીધી, તેથી તરી ગયા. તેઓ સુખમાં સુખ ભોગવતાં દેવલોકનો ભવ પૂર્ણ કરી, મહાવિદેહક્ષેત્રમાં મનુષ્ય જન્મ ધારણ કરીને મોક્ષ પામશે.

ત્રીજો વર્ગ : પુષ્પિકા :-

પ્રસ્તુત સૂત્રમાં ત્રીજો વર્ગ છે 'પુષ્પિકા'. તેના પણ દસ અધ્યયન છે. પુષ્પ માત્ર એક જ ન હોય, અલગ અલગ છોડના અલગ અલગ પુષ્પ હોય છે. તેમ આ વર્ગના દસે દસ અધ્યયનના નાયક જુદા-જુદા સ્થળે સાધના સાધી, સંયમ વિરાધી કોઈ ચંદ્ર કે સૂર્ય કે શુક્ર વગેરે બને છે. આ વર્ગના અધ્યયનોનો ઊંડાણપૂર્વક અભ્યાસ કરતાં ખ્યાલ આવે છે કે સાધના શ્રાવકોની હોય અથવા સાધુ-સાધ્વીની હોય પણ તેના વિચારોનો પલટો કેમ થાય છે; ક્યારેક ઉલટા વિચાર કરનાર દેશ વિરતિ શ્રાવક સમકિત ભ્રષ્ટ બની, સંત સમાગમ નહીં મળવાથી સત્સંગ ભૂલી, કુસંગમાં રંગાઈ, ફળ-ફૂલ-કંદ ખાનાર તાપસ બની જાય છે. તેને પણ દેવ આવી, દુઃપ્રવ્રજ્યા કહી, વારંવાર સંબોધન કરી પાછા સુપ્રવ્રજિત કરે છે. આ છે ખૂબી પ્રભુ પારસનાથ દેવાધિદેવના શાસનની. બલિહારી હો જૈન શાસનની. દેવો પણ પ્રભુના શાસનની રક્ષા કરે છે અને ભૂલા પડેલા ઉન્માર્ગે જતાં શ્રાવક-સાધુ ભગવંતોને પ્રેરણા આપી પાછા સંયમ સ્થાનમાં સ્થિર કરે છે. ત્રીજા વર્ગના ત્રીજા અધ્યયનનું આ વર્ણન વિચારણીય, ચિંતનીય, મનનીય છે. ખુદ પાર્શ્વનાથ ભગવાનની સમીપે સોમિલ બ્રાહ્મણે છળપૂર્વક પ્રશ્ન કર્યા પરંતુ જવાબ કેવળ જ્ઞાનીના સચોટ સાચા મળ્યા, તેથી બોધ પામી દેશવિરતિ શ્રમણોપાસક બની ગયા. તેઓ અવસરે પડિવાઈ થયા, દેવે સ્થિર કર્યા અને જ્યોતિષી દેવમાં શુક્ર નામના દેવ થયા.

આ વર્ગના ચોથા અધ્યયનમાં એક અતૃપ્ત વાસનાથી વાસિત આત્માનું વર્ણન છે. તે માતૃત્વના યોગે બાળકોની કીડા વગેરેમાં સાધક દશા ગુમાવી, સ્વાધ્યાય છોડી, સંયમ વિરાધી, બહુપુત્રિકા દેવી થઈ, મનુષ્યાણીમાં આવીને કેવી વિચિત્ર દશા પામે છે; તે હુબહુ ચરિત્રને ચરિતાર્થ કરનાર નાનકડું અધ્યયન દાદ માંગી લે છે;. વામનમાં વિરાટતા સમાયેલી છે. અહીં આ રીતે દસેદસ અધ્યયનો વિસ્તાર વાંચી વિચારી, બોધ પ્રાપ્ત કરી, જીવનને અર્હ ધૂનથી અંગે અંગમાં, હાડે હાડની મજજામાં વાસિત કરીએ તો 'ચંદ્ર' સમી શીતલતા 'સૂર્ય' સમી તપની તેજસ્વિતા પ્રગટ થાય અને પોતાના

'શુક' અર્થાત્ વીર્યનો પ્રયોગ 'બહુપુત્રિકા'રૂપ મોહ સંતતિ હાસ્ય, ક્રીડા કુતૂહલ ઉત્પન્ન કરનાર નોકધાય મોહનીય નાશ કરવામાં જો થાય તો પૂર્ણ શુદ્ધ, સહજ સુખવાળો હું આત્મા છું તેવું ભાન સહજમાં થાય. તે ભાન દ્વારા 'મણિ' તુલ્ય ભદ્ર પરિણામે મળેલા માનવભવની સાર્થકતા સાધવા ધર્મમાં 'દત્ત' ચિત્તવાળો થાય, તેમજ શિવ ગતિને વરવા ઘૈર્ય કેળવી સમ્યગ્ બળ પુરુષાર્થ ઉપાડી 'અનાદૃત' કાળજાને આદૃત કોમળ દયામય બનાવી વીતરાગ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે ત્યારે જ અનંત ગુણોની પુષ્પિકા ચેતનના આંગણમાં પાંગરી જાય.

ઉપરોક્ત દસે દસ અધ્યયનના નામ વાક્યમાં વણી લીધા છે; તે જુદા જુદા સ્થળના દેવ-દેવી છે. તે બધા પ્રભુ પાર્શ્વનાથના શાસનકાળમાં થયેલા છે. તેમની પૂર્વભવની કથા ભગવાન મહાવીરે વર્ણવી છે. તે કથા સાંભળી ગૌતમે પ્રશ્ન કર્યો છે કે પ્રભુ ! તેઓનો મોક્ષ ક્યારે થશે ? તેના જવાબમાં પ્રભુએ કહ્યું છે— મહાવિદેહક્ષેત્રમાં મનુષ્યભવ પામી, સંયમ આરાધના દ્વારા કર્મક્ષય કરી મોક્ષપ્રાપ્ત કરશે.

ચોથો વર્ગ : પુષ્પયૂલિકા :-

આ વર્ગના દસ અધ્યયનો છે. તે દસ અધ્યયનના જીવોએ મનુષ્ય જન્મમાં સ્ત્રી વેદ પ્રાપ્ત કર્યો છે. સુકોમળ અંગવાળી કાયાની માયા કેવી હોય છે. માયા માત્ર રાગમાંથી જન્મ ધારણ કરે છે. રાગ સંપૂર્ણ સંસારનું બીયારણ છે. રાગમાં જ દ્વેષની આગ ભારેલી છે. રાગની રાખ જરાક દૂર થાય કે દ્વેષની આગ પ્રગટ થાય છે. આ રીતે સંસાર વૃદ્ધિ પામતાં, નવા દેહ ધારણ કરતા હોવાથી તેના અધ્યાસ (લક્ષ્ય)વધતાં જીવ શરીર સૌંદર્યમાં જ સર્વ સુખ માને છે. તેવું કાયાની માયાનું વર્ણન આ અધ્યયનમાં જોવા મળશે. જેને શરીર બાકુશી નામથી નવાજવામાં આવેલ છે. પ્રભુ મહાવીરના દર્શન કરવા દસ દેવીઓ આવે છે. ત્યારે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે અને પ્રભુ તેના પ્રત્યુત્તરમાં એમ કહે છે કે હે ગૌતમ ! દસ દેવીઓએ પૂર્વભવમાં પુરુષાદાનીય પ્રભુ પાર્શ્વનાથના શ્રી મુખે દીક્ષા ધારણ કરેલી અને પુષ્પયૂલિકા પ્રમુખ આર્યાજીના હાથમાં શિક્ષિત થયેલી તે દસ બા. બ્ર. સુશિષ્યા હતી.

દેવાધિદેવ જેવા જેને નાથ મળ્યા, ઉચ્ચ કોટિનું ચારિત્ર મળ્યું, છત્ર છાયા આપે તેવા પુષ્પયુદ્ધલાનું શરણ ચરણ પ્રાપ્ત થયું. અગિયાર અંગશાસ્ત્રના પાઠી થયાં. ઉપવાસ છઠ અષ્ટમ વગેરે તપ ઘણા કર્યા તેમ છતાં એક કાયાની માયાએ ભાન ભૂલાવ્યું. તે શરીરની સફાઈ કરવા લાગી, હાથ-પગ મુખ ધોવું, ગુહ્ય સ્થાનો સાફ કરવા, જે જગ્યા

પર બેસે ત્યાં પાણી છાંટવું વગેરેની ક્રિયા, તેની ગુપ્તિ ધારણ કરવામાં બાધક બની ગઈ. ગુરુણીની હિત શિક્ષા તેના હેયામાં ન વસી. તેથી એકલી રહેવા લાગી. સ્વછંદી બનતાં પાપની આલોચના ન કરતાં, ચારિત્ર વિરાધક બનવાના કારણે તે સર્વે પહેલા દેવલોકમાં એક પલ્યોપમની સ્થિતિવાળી દેવીઓ બની ગઈ છે. ગૌતમસ્વામીએ પુનઃ પ્રશ્ન કર્યો— પ્રભુ ! તેમનો મોક્ષ થશે ? હા, ગૌતમ ! મનુષ્ય ભવ પામીને તે મોક્ષમાં અવશ્ય જશે.

આ અધ્યયનનો મર્મ એ જ છે કે શરીર બાકુશી નહીં બનતા મળેલી દીક્ષાને દિવ્ય બનાવવા ત્યાગ વૈરાગ્યપૂર્વક જીવન વીતાવવા અને કેવળજ્ઞાનરૂપ શ્રી પામવા હ્રી (લજ્જા)મય નેત્ર બનાવી, ધી(બુદ્ધિ)ને સ્થિર કરી, કીર્તિની કામના કર્યા વિના બુદ્ધિને સ્વ સ્વરૂપમાં જોડી, મનને લક્ષ્મીની લાલચથી મુક્ત રાખી, ઈલા સમાન ક્ષમા સહિષ્ણુતા કેળવી, બે સુરા શબ્દ રસ અને ગંધ ઉપર વિજય મેળવી દૈવિક ભાવથી આત્માને ભાવિત કરતાં સંયમને સાર્થક સુસફલ બનાવવો જોઈએ.

પહેલાંના બે વર્ગનાં કથા નાયકોના વાહક પ્રભુ મહાવીર છે તો પછીના બે વર્ગનાં કથા નાયકોના વાહક પ્રભુ પાર્શ્વનાથ છે. આ રીતે ચાર વર્ગ પૂરા થતાં વ્યુત્ક્રમથી પ્રાપ્ત બાવીસમાં તીર્થંકર અરહંત અરિષ્ટનેમિના શાસન દીક્ષિત તેઓના જ વૃષ્ટિકુળ ના મુક્તાત્માઓના વર્ણનનો પ્રારંભ પાંચમા વર્ગમાં થાય છે.

વર્ગ પાંચમો : વૃષ્ટિદશા :-

આ પાંચમો વર્ગ વૃષ્ટિદશા નામનો છે. તેમાં સર્વજીવો પ્રતિ વાત્સલ્યની ગંગા વરસાવતું, યથાર્થ આરાધકભાવથી વાસિત થતું, બાર અધ્યયનમય વર્ણન છે.

તે અધ્યયનોમાં ચારિત્ર નાયકના વાહક, શાસક, શાસનપતિ યદુકુલભૂષણ અરિષ્ટનેમી બાવીસમાં તીર્થંકર પરમાત્મા છે. તેમને પ્રશ્ન પૂછનાર મુનિપુંગવ ગણધર ભગવંત શ્રી વરદત્ત મુનિરાજ છે.

ભગવાન નેમનાથના દર્શન કરવા આવનાર પુણ્યશાળી આત્માઓ જ્યારે દેશવિરતિપણું ધારણ કરે છે ત્યારે તેમને માટે પ્રશ્ન થયા છે. પ્રભુએ તેના જવાબમાં પૂર્વભવની કથા સંભળાવી છે; કયા કારણે જીવ ક્યાં જાય તે વાત સમજાવી સમસ્યાનું સમાધાન કર્યું છે. ધાર્મિક, માર્મિક વાતો આ અધ્યયનમાં દર્શાવવામાં આવી છે. તે બાર આત્માને વાક્યમાં ઉપસાવી સંક્ષિપ્તસાર કહીશ. વધુ વિસ્તારનું આ આગમમાંથી વાયકવર્ગે વાંચન કરી લેવું. આ બધા આત્માઓ હળુકર્મી પુણ્યશાળી પુરુષો છે, જેથી તેઓએ સંસારવર્ધક ક્રિયાઓનો નિષેધ કરી, કષાયરૂપ માયનીને મારી, સુખા વહ

તથા વીર મુખે વહેતી જિનવાણીના માર્ગમાં 'પ્રગતા' થઈ જ્ઞાનની યુક્તિ મેળવીને, દસવિધ યતિ ધર્મના દશરથ માં બેસી, અસ્થિર મનરૂપ ઘોડાને યમ નિયમની લગામ દ્વારા દઢરથમાં જોડી, સંયમ યાત્રાનું પૂર્ણ પાલન કર્યું, કષાયો સામે દ્વંદ્વ ખેલવા મહાવ્રતરૂપ મહાધન્વા બની કેસરીયા કર્યા. પાંચ ઈન્દ્રિયના વિષયને જીતવા, આહાર સંજ્ઞાને નાથવા સપ્ત પિંડેષણારૂપ સપ્ત ધન્વા બની આસક્તિને વીંધી નાંખી. પ્રમાદને પતિત કરવા દસ સમાચારીના દશ ધન્વા બની આઠમદ, નિદ્રા અને વિકથાની કંચુકીને ભેદી નાંખી. જ્યારે મોહરાજાએ હુમલો કર્યો ત્યારે શતધન્વા બની ભવોભવના અશુભ કર્મના સુભટોને જમીન દોસ્ત કર્યા, અણારંભી શુભ પુણ્યના પુંજને એકઠા કરી, કાળના અવસરે સંલેખનાપૂર્વક કાળધર્મ પામી, જેના સર્વ અર્થ સિદ્ધ એવા સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયા. ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહક્ષેત્રમાં જન્મ ધારણ કરી, દીક્ષા ગ્રહણ કરી, પરમ શુદ્ધ પારિણામિક ભાવ જાગૃત કરી, અપ્રમત દશા પ્રાપ્ત કરી, ક્ષપક શ્રેણિ માંડી, ધૈર્યનું ધનુષ્ય ધારણ કરી, મોહરાજાના રાજ્યમાં પ્રલયકાળ સર્જ સંપૂર્ણ સંસારના જન્મ મરણની જંજાળને ટાળી નાંખશે.

આ પાંચ વર્ગાત્મક ઉપાંગ સૂત્રમાં પહેલાં નરકનું વર્ણન, ત્યાર પછી દેવલોકનું વર્ણન, ત્યાર પછી જ્યોતિષી દેવોનું વર્ણન, ત્યારપછી પ્રથમ વૈમાનિક દેવલોકમાં દેવીઓને ઉત્પન્ન થવાનું વર્ણન અને અંતે સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થવાનું વર્ણન કર્યું છે. આ રીતે કર્મના ભારથી ભરેલો જીવ અધોગતિવાળો હોય તેથી અધોલોકથી લઈને ઉર્ધ્વલોક સુધીનું વર્ણન કરતાં સૂત્રકારે પાપની પંક્તિ પ્રથમ દર્શાવી ત્યાર પછી પુણ્યની પંક્તિ દર્શાવી છે.

પ્રસ્તુત સૂત્ર વાંચનમાં બહુ અલ્પ છે. પરંતુ તેમાં સાંયોગિક, આર્થિક, સામાજિક, કૌટુંબિક સમસ્યાને હલ કરવાનું સામર્થ્ય ભરચક ભર્યું છે. આ સૂત્ર વિવિધ આશ્વાસન આપવાની તાકાત ધરાવે છે. તેમજ આ શાસ્ત્ર શારીરિક બીમારીને તથા જન્મ, મરણ રૂપને આત્મ દુઃખોને નાશ કરવાનું ઔષધ અને આત્મશુદ્ધિ રૂપ સંજીવની જડીબુટ્ટી છે. આત્મબંધુ ! આ શાસ્ત્રનું જે પ્રમાણે તમે મનન કરશો અને ઉપયોગ કરશો તે પ્રમાણે ઉપયોગી બનશે. અસ્તુ શુભં ભવતુ.

આભાર : સાધુવાદ : ધન્યવાદ :-

પ્રસ્તુત આગમના અનુવાદિકા છે અમારા પ્રશિષ્યા દઢ મનોબળી દીર્ઘ અને ઉગ્ર તપસ્વિની શ્રમણી વિદ્યાપીઠની વિદ્યાર્થિની વિદુષી કિરણબાઈ મ. જેમણે અનુવાદ

સ્વાધ્યાય કરવાનો જે પુરુષાર્થ ઉપાડ્યો તે ઘણો ઘણો પ્રશંસનીય છે. હું તેઓની કદર કરું છું, ધન્યવાદ આપી ભૂરી ભૂરી પ્રશંસા કરું છું અને શુભ કામના કરતાં કહું છું કે તમે આગમનું ઊંડું અવલોકન કરી, અરિહંત બની જવા નિર્બાધ સંયમ યાત્રાનું નિર્વહન કરતા રહો, એ જ ભાવના.

આ આગમને સુશોભિત બનાવનાર, આગમના પાઠ પ્રમાણે વાસ્તવિક અર્થ કરી સુંદર હાર્ટના ભાવભરી અલંકૃત કરનાર સમયજ્ઞ આગમમનીષી પૂ. ત્રિલોકમુનિવર્યને શતકોટિ વંદના.

સહ સંપાદિકા ડૉ. વિદુષી સાધ્વી આરતીશ્રી એવં વિદુષી સાધ્વી સુબોધિકાશ્રીને અનેકશઃ ધન્યવાદ. અમારા આ આગમ અવગાહન કરાવનાર સહયોગી દરેક સાધ્વીવૃંદને સાધુવાદ.

શ્રમણોપાસક મુકુંદભાઈ, ઘીરુભાઈ વગેરેને ધન્યવાદ. પ્રકાશન સમિતિના માનદ સભ્ય શ્રી પરમાગમ પ્રત્યે અવિહલ ભક્તિભાવથી ભરેલા ભામાશા શ્રીયુત રમણિકભાઈ અને આગમ પ્રકાશન કરવાના અડગ ભેખધારી, દૃઢસંકલ્પી તપસ્વિની વિજયાબેન તથા ભક્તિસભર શ્રી માણેકચંદ ભાઈ શેઠના સુપુત્ર નરબંકા રોયલપાર્ક સ્થા. જૈન સંઘના યુવાપ્રમુખશ્રી ચંદ્રકાંતભાઈ શેઠ તથા કાર્યાન્વિત સર્વ સભ્યગણો, કાર્યકર્તાઓ, મુદ્રણ કરનાર નેહલભાઈ, તેમના પિતાશ્રી હસમુખભાઈ તથા તેમના સહયોગી રામાનુજભાઈ, જીજ્ઞેશભાઈ, નીતાબેન અને સાબીરભાઈ અને આગમના દાનદાતાઓ વગેરેને અભિનંદન સાથે અનેકશઃ ધન્યવાદ.

આ આગમના અનુવાદ, સંશોધન, સંપાદનમાં ઉપયોગી થયેલા, પૂર્વ પ્રકાશિત આગમોના પ્રકાશક, સંપાદકોને આભારસહ અનેકશઃ સાધુવાદ.

આગમ અવગાહન કરવામાં ઉપયોગ શૂન્યતાના યોગે ત્રુટી રહી જવા પામી હોય, જિનવાણી વિરુદ્ધ લખાયું કે છપાયું હોય તો ત્રિવિધે ત્રિવિધે મિચ્છામિ દુક્કડમ્.....

**વીતરાગ વચન વિરુદ્ધ લખાયું હોય તો માંગુ પુનઃ પુનઃ ક્ષમાપના.
મંગલ મૈત્રી પ્રમોદ ભાવમાં વહો સહુ, એવી કરું છું વિજ્ઞાપના.**

પ. પૂ. સૌમ્યમૂર્તિ અંબાબાઈ મ.સ. ના
સુશિષ્યા – આર્યા
લીલમ.

સંપાદન અનુભવ

ડો. સાધ્વી આરતી તથા સાધ્વી સુબોધિકા

અનાદિકાળના અનંતાનંત જીવોના પરિભ્રમણમાં અનંતકાળે અનંતાનંત જીવોમાંથી કોઈ એકાદ જીવને જિનવાણી શ્રવણનો યોગ મળે છે. તેવા અનંત જીવોમાંથી કોઈ એકાદ જીવને જિનવાણી શ્રવણ પછી તેની શ્રદ્ધા પ્રગટ થાય છે. જિનવાણીનું શ્રવણ કર્યા પછી તે ભાવોને સમજીને આગમ સંપાદનના માધ્યમથી જન-જન સુધી પહોંચાડવા મળે તે ખરેખર અમારા માટે પરમ સૌભાગ્ય છે... આ એક સોનેરી તક છે. ગુરુકૃપાએ આ તક અમોને સાંપડી અને અમે અત્યંત પ્રસન્નભાવે શ્રદ્ધાપૂર્વક તકને વધાવી તે દિશામાં ગતિશીલ બન્યા.

ક્રમશઃ એક પછી એક આગમનું સંપાદન કરતાં શ્રી નિરયાવલિકા સૂત્રનું સંપાદન કરવાનો સુઅવસર આવ્યો. કથાનુયોગ પ્રધાન શ્રી નિરયાવલિકા સૂત્ર નામથી પ્રસિધ્ધ આ આગમમાં પાંચ ઉપાંગ સૂત્રોનો સમાવેશ થાય છે.

શાસ્ત્રપાઠ અનુસાર આ શાસ્ત્રનું નામ ‘ઉપાંગસૂત્ર’ છે અને નિરયાવલિકા, કલ્પવતંસિકા, પુષ્પિકા, પુષ્પયુલિકા અને વૃષ્ણિદશા, આ પાંચ તેના વર્ગ છે. સમણેણં ભગવત્યા મહાવીરેણં... ઉવહગાણં પંચ વગ્ગા પણ્ણત્તા, તં જહા... ણિરયાવલિયાઓ...

સમય વ્યતીત થતાં આ પાંચ વર્ગ ભિન્ન ભિન્ન પાંચ આગમ રૂપે પ્રસિધ્ધ થઈ ગયા છે. બાર ઉપાંગ સૂત્રોની ગણનામાં આ પાંચે વર્ગની પાંચ આગમ રૂપે ગણના થઈ છે. સંપાદન દરમ્યાન પ્રશ્ન થયો કે આ શાસ્ત્રને આપણે કયુ નામ આપવું ? સંપાદક મંડળે સાથે મળીને વિચારણા કરીને નિર્ણય કર્યો કે શાસ્ત્રના પાઠ અનુસાર મૂળભૂત ‘ઉપાંગ સૂત્ર’ નામ જળવાઈ રહેવું જોઈએ તેથી શાસ્ત્રની ઉપર ‘ઉપાંગ સૂત્ર’ લખીને તેની નીચે પરંપરાથી પ્રચલિત ‘શ્રી નિરયાવલિકા સૂત્ર’ લખ્યું છે. આ રીતે શાસ્ત્રોની મૌલિકતા અને પરંપરાનો સમન્વય કર્યો છે.

પ્રથમ વર્ગ - શ્રી નિરયાવલિકા સૂત્રમાં માતા ચેલ્લાણાના દોહદનું વર્ણન છે તેમાં ઉચરવલિમંસેહિ - ઉદરાવલિમાંસ અર્થાત્ ‘પેટના અંદરના આંતરડા’ શબ્દનો પ્રયોગ છે.

પરંતુ અર્ધમાગધી કોષમાં આ શબ્દનો અર્થ ‘કલેજાનું માંસ’ કર્યો છે. ટીકાકારે આ શબ્દનો અર્થ કર્યો નથી. પરંપરામાં આ અર્થ જ પ્રચલિત છે. તેમ જ ચેલ્ડાણારાણીને રાજા શ્રેણિકના કલેજાનું માંસ ખાવાનો દોહદ થયો હતો તથા પ્રકારની કથા પ્રચલિત છે તેથી અમે પણ પ્રચલિત અર્થને સ્વીકાર્યો છે.

કલ્પવતંસિકા આદિ ચારે વર્ગમાં ક્રમશઃ દશ, દશ, દશ, બાર અધ્યયન છે. દરેક અધ્યયનોમાં એક-એક વ્યક્તિના પૂર્વ-પશ્ચાદ્ભવ સહિત ત્રણ-ત્રણ ભવનું વર્ણન છે. અમે પાઠકોની સરળતા માટે દરેક અધ્યયનોની કથા પ્રારંભમાં આપી છે.

પરિશિષ્ટમાં પાંચે વર્ગની સંપૂર્ણ વિગત કોષ્ટક રૂપે આપી છે જેનાથી વાચકો સંપૂર્ણ શાસ્ત્રને સરળતાથી સ્મૃતિપટ પર અંકિત કરી શકે છે.

પ્રથમ વર્ગ શ્રી નિરયાવલિકામાં પાઠકોને કથાનું સાતત્ય જળવાઈ રહે અને રસવૃદ્ધિ થાય, તે માટે શ્રેણિકરાજાને પ્રાપ્ત થયેલા દિવ્ય હારની ઘટના અન્ય ગ્રંથોના આધારે પ્રગટ કરી છે. રાજા કોણિક અને ચેડારાજાના હૃદયદ્રાવક યુધ્ધના વર્ણન પાછળ શાસ્ત્રકારનો આશય શું છે ? તે અધ્યયનના અંતે ઉપસંહાર રૂપે પ્રસ્તુત કર્યું છે. કથાના માધ્યમથી શાસ્ત્રકારે સંસારનું સ્વરૂપ, ભૌતિક પદાર્થોનું આકર્ષણ અને તેના દાણા પરિણામોની સાથે કર્મસિદ્ધાંતને સ્પષ્ટ કર્યો છે.

પુષ્પિકા વર્ગમાં અંગતિકુમારની મૃત્યુ પછીની ગતિના વર્ણન પ્રસંગે શાસ્ત્રકારે વિરાહિય સામણે શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે. પ્રાસંગિક રીતે વિવેચનમાં સંયમ વિરાધના એટલે શું ? તે વિષયને સ્પષ્ટ કર્યો છે. આ રીતે વિવેચનમાં પ્રસંગાનુસાર કથાનકોથી સંબંધિત તાત્ત્વિક વિષયોને પણ સમજાવ્યા છે.

કથાનકોના માધ્યમથી વૈરાગ્ય તરફ ગતિ કરાવે તેવું શ્રી નિરયાવલિકા સૂત્ર સાધકોને અંતર્મુખ બનાવી વૈરાગ્યને દઢતમ બનાવે છે.

શાસ્ત્ર સંપાદનના નિમિત્તથી માત્ર શાસ્ત્રવાંચન જ નહીં પરંતુ શાસ્ત્રના ભાવોની અનુપ્રેક્ષા કરવાનો સુયોગ પ્રાપ્ત કરી અમે ધન્યાતિધન્ય બની ગયા છીએ.

તેના માટે અનંત ઉપકારી પૂ. ગુરુવર્યોના ઉપકારનો સ્વીકાર કરી તેઓશ્રીના પાવન ચરણોમાં સાદર વંદન કરી વિરામ પામીએ છીએ.

શાસ્ત્ર સંપાદનમાં જિનાજ્ઞાથી ઓછી, અધિક, વિપરીત પ્રરૂપણા થઈ હોય તો ત્રિવિધે ત્રિવિધે મિચ્છામિ દુઃકકડમ્.

સદા ઋણી માત-તાત ચંપાબેન-શામળજીભાઈ !
કર્મુ તમે સંસ્કારોનું સિંચન,
અનંત ઉપકારી ઓ તપસમ્રાટ ગુરુદેવ શ્રી !
આપ્યું અણમોલું સંયમ જીવન
શરણુ ગ્રહ્યું પૂ. મુક્ત - લીલમ ગુરુણીશ્રી !
ખોલ્યા આપે દિવ્ય જ્ઞાનરૂપ નયન
દેવગુરુ-ધર્મની મળે એવી કૃપા
શ્રુત આરતીએ પામું આત્મદર્શન.

સદા ઋણી માત-તાત લલિતાબેન-પોપટભાઈ !
કર્મુ તમે સંસ્કારોનું સિંચન,
અનંત ઉપકારી ઓ તપસમ્રાટ ગુરુદેવ શ્રી !
આપ્યું અણમોલું સંયમ જીવન
શરણુ ગ્રહ્યું પૂ. મુક્ત - લીલમ - વીર ગુરુણીશ્રી !
ખોલ્યા આપે દિવ્ય જ્ઞાનરૂપ નયન
દેવગુરુ-ધર્મની મળે એવી કૃપા
શ્રુત સુબોધે કરું કપાયોનું શમન.

અનુવાદિકાની કલમે

- સાધ્વી શ્રી કિરણબાઈ મ.

જૈન સાહિત્યનો પ્રાચીનતમ વિભાગ આગમ છે. આ + ગમ = આપ્ત પુરુષો-તીર્થંકરો દ્વારા આપેલું ગમ = જ્ઞાન આગમ કહેવાય છે. ચરમ તીર્થંકર ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ કેવળજ્ઞાન કેવળદર્શન પ્રાપ્ત કરી, સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી થયા પછી પ્રવચન દ્વારા જીવ અજીવ આદિનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરતાં કર્મબંધ, બંધહેતુ, મોક્ષ અને મોક્ષના હેતુનું રહસ્ય ઉદ્ઘાટિત કર્યું.

ભગવાન મહાવીર સ્વામીના પાવન પ્રવચનો અર્થાગમ કહેવાય અને ગણધરો દ્વારા કરેલી સૂત્રરચના સુત્તાગમ કહેવાય છે.

આ આગમસાહિત્ય આચાર્યો માટે નિધિ સમાન છે તેથી તેનું નામ ગણિપિટક રાખવામાં આવ્યું. તેના મૌલિક વિભાગ બાર છે, જેને દ્વાદશાંગી કહેવાય છે.

આગમ વિભાજનમાં પ્રસ્તુત આગમ :-

પ્રાચીનકાળથી આગમોનું વિભાજન અંગપ્રવિષ્ટ અને અંગબાહ્યના રૂપે છે. અંગસાહિત્યની રચના ગણધરોએ કરી છે અને અંગ બાહ્ય સાહિત્યના રચયિતા સ્થવિર ભગવંતો છે. ત્યાર પછી કાલાંતરે એટલે દેવર્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણના સેંકડો વર્ષો પછી અંગબાહ્ય આગમોના ઉપાંગ, મૂલ અને છેદ કે યૂલિકાશાસ્ત્ર એવા નામો પ્રચલિત થયા અને ત્યાર પછી આ ઉપાંગ આદિની સંખ્યાઓ નિશ્ચિત્ત થવા લાગી. જોકે તેની સંખ્યાનો કોઈ મૌલિક આધાર નથી. છતાં સ્થાનકવાસી પરંપરામાં ૧૨ ઉપાંગ, ૪ મૂલ અને ૪ છેદ શાસ્ત્રોની માન્યતા પ્રચલિત છે. પ્રસ્તુત આગમની ગણના ઉપાંગ વિભાગમાં થાય છે.

ઉપાંગ સૂત્ર : નામબોધ :-

નિરયાવલિકા નામથી પ્રસિદ્ધ આ શાસ્ત્રનું આગમિક નામ ઉપાંગ સૂત્ર છે. તે

કે પહેલાં ભગવાન મહાવીર સ્વામી પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી. જ્ઞાતાધર્મકથામાં મેઘકુમારની માતા શ્રેણિકની (૨૪મી) રાણી ધારણી હતી તેવો ઉલ્લેખ છે. દશા—શ્રુતસ્કન્ધમાં (૨૫મી) મહારાણી ચેલણાનું વર્ણન છે. તે અત્યંત રૂપવાન હતી. તેના દિવ્ય રૂપને જોઈને ભગવાન મહાવીર સ્વામીના સાધ્વીજીઓ સ્તબ્ધ થઈ ગયા અને નિદાન કરવા માટે તત્પર થઈ ગયા. નિશીથયૂર્ષિમાં શ્રેણિકની એક રાણીનું નામ અક્તગંધા પણ મળે છે પરંતુ આ નામ બહુ પ્રસિદ્ધ નથી. બૌદ્ધ સાહિત્યમાં વિનયપિટક નામના ગ્રંથમાં રાજા શ્રેણિકની પાંચસો રાણીઓનો ઉલ્લેખ છે.

શ્રેણિકના પુત્ર :- આગમમાં શ્રેણિકરાજાના છત્રીસ પુત્રોનો ઉલ્લેખ મળે છે. તે છત્રીસ નામ આ પ્રમાણે છે— (૧) જાલી (૨) મયાલી (૩) ઉવયાલી (૪) પુરિષસેણ (૫) વારિસેણ (૬) દીહદંત (૭) લષ્ટદંત (૮) વેહલ્લ (૯) વેહાયસ (૧૦) અભયકુમાર (૧૧) દીર્ઘસેન (૧૨) મહાસેન (૧૩) લષ્ટદંત (૧૪) ગૂઢદંત (૧૫) શુદ્ધદંત (૧૬) હલ્લ (૧૭) દુમ (૧૮) દુમસેન (૧૯) મહાદુમસેન (૨૦) સીહ (૨૧) સિંહસેન (૨૨) મહાસિંહસેન (૨૩) પુણ્યસેન (૨૪) કાલકુમાર (૫) સુકાલકુમાર (૨૬) મહાકાલકુમાર (૨૭) કૃષ્ણકુમાર (૨૮) સુકૃષ્ણકુમાર (૨૯) મહાકૃષ્ણકુમાર (૩૦) વીરકૃષ્ણકુમાર (૩૧) રામકૃષ્ણકુમાર (૩૨) પિતૃસેનકૃષ્ણકુમાર (૩૩) મહાસેનકૃષ્ણકુમાર (૩૪) મેઘકુમાર (૩૫) નંદીસેણ (૩૬) કોણિક.

તેમાંથી અનુત્તરોપપાતિક સૂત્રાનુસાર જાલી આદિ ૨૩ રાજકુમારો દીક્ષા લઈ સંયમધર્મની આરાધના કરી અને અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયા. જ્ઞાતાસૂત્ર અનુસાર મેઘકુમાર પણ શ્રમણધર્મ સ્વીકારી અંતે અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયા. નંદીસૂત્રની ટીકા અનુસાર નંદીષેણ પણ સંયમી બની સાધનાના પંથે આગળ વધ્યા. આ પ્રમાણે ૨૫ રાજકુમારોએ દીક્ષા લીધી. શેષ અગિયાર(કોણિક અને કાલકુમાર આદિ ૧૦) રાજકુમારો સંયમગ્રહણ કર્યા વિના મૃત્યુ પામી નરકમાં ઉત્પન્ન થયા.

દ્વિતીય વર્ગ : કલ્પાવતાંસિકા :-

કલ્પ શબ્દનો પ્રયોગ સૌધર્મથી અચ્યુત સુધીના બાર દેવલોક માટે પ્રયુક્ત થયો છે. દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થનારા જીવોનું જેમાં વર્ણન છે તે વર્ગ કલ્પાવતાંસિકા છે. દેવલોક તે પુણ્ય ભોગવવાનું સ્થાન છે. વ્રત—નિયમ ધારણ કરનાર, શુભ ભાવથી પુણ્યના કાર્ય કરનાર દેવગતિ પામે છે. આ વર્ગમાં વર્ણિત (૧) પદ્મ (૨) મહાપદ્મ (૩) ભદ્ર

આ સૂત્રના મૂળપાઠથી સ્પષ્ટ છે. ઉપાંગ નામનું આ સૂત્ર એક શ્રુતસ્કંધ રૂપ છે. નિરયાવલિકા આદિ પાંચ તેના વર્ગ છે. પાંચ વર્ગોના નામ આ પ્રમાણે છે— (૧) નિરયાવલિકા (૨) કલ્પાવતંસિકા (૩) પુષ્પિકા (૪) પુષ્પચૂલિકા અને (૫) વૃષ્ણિદશા. પાંચ વર્ગના બાવન અધ્યયન છે. સંપૂર્ણ સૂત્રનું પરિમાણ ૧૧૦૯ શ્લોક પ્રમાણ માનવામાં આવ્યું છે.

પ્રથમવર્ગ નિરયાવલિકા :-

આ વર્ગ—વિભાગમાં નરકમાં જનારા જીવોનું(શ્રેણિક પુત્રનું) ક્રમશઃ વર્ણન છે. તેથી તેનું સાર્થક નામ નિરયાવલિકા છે. આ વર્ગમાં દસ અધ્યયન છે.

સમ્રાટ શ્રેણિક એક અધ્યયન :- પ્રાચીન મગધના ઈતિહાસને જાણવા માટે આ વર્ગ ઘણો જ ઉપયોગી છે. તેમાં સમ્રાટ શ્રેણિકના રાજ્યકાલનું વર્ણન કરેલું છે. સમ્રાટ શ્રેણિકનું જૈન અને બૌદ્ધ બંને પરંપરાઓમાં અનુક્રમે શ્રેણિક ભિંભિસાર અને શ્રેણિક ભિંભિસાર નામ મળે છે. જૈન દષ્ટિએ શ્રેણીઓની સ્થાપના કરવાના કારણે તેનું નામ શ્રેણિક પડ્યું. બૌદ્ધ દષ્ટિએ તેના પિતાએ તેને અઢાર શ્રેણીઓનો માલિક બનાવ્યો હતો તેથી તે શ્રેણિક નામથી પ્રસિદ્ધ થયા. જૈન અને બૌદ્ધ બંને પરંપરાઓમાં શ્રેણીઓની સંખ્યા અઢાર જ છે. શ્રેણીઓના નામમાં પણ પરસ્પર ઘણી જ સમાનતા છે. જંબૂદ્વીપ પ્રજાપ્તિ સૂત્રમાં નવનારુ અને નવકારુ તે અઢાર શ્રેણીઓના ભેદોનું વિસ્તૃત વર્ણન છે. પરંતુ બૌદ્ધ સાહિત્યમાં શ્રેણીઓના નામ આ પ્રમાણે વ્યવસ્થિત રૂપે મળતાં નથી. 'મહાવસ્તુ'માં શ્રેણીઓના ત્રીસ નામ મળે છે. તેમાંથી ઘણા નામો તો જંબૂદ્વીપ પ્રજાપ્તિમાં વર્ણવેલ નામોની સમાન છે. કેટલાયે વિદ્વજ્જનોનું મંતવ્ય છે કે રાજા શ્રેણિકની પાસે ઘણી મોટી સેના હતી અને તે સેનિય ગોત્રના હતા, તેથી તેનું નામ શ્રેણિક પડ્યું.

રાજા શ્રેણિકની મહારાણીઓ :- આગમ વર્ણન અનુસાર શ્રેણિક રાજાને પચ્ચીસ રાણીઓ હતી, તેના નામ આ પ્રમાણે છે— (૧) નંદા (૨) નંદમતી (૩) નંદોત્તરા (૪) નંદશ્રેણિકા (૫) મરુતા (૬) સુમરુતા (૭) મહામરુતા (૮) મરુદેવા (૯) ભદ્રા (૧૦) સુભદ્રા (૧૧) સુજાતા (૧૨) સુમના (૧૩) ભૂતદત્તા (૧૪) કાલી (૧૫) સુકાલી (૧૬) મહાકાલી (૧૭) કૃષ્ણા (૧૮) સુકૃષ્ણા (૧૯) મહાકૃષ્ણા (૨૦) વીરકૃષ્ણા (૨૧) રામકૃષ્ણા (૨૨) પિતૃસેનકૃષ્ણા (૨૩) મહાસેનકૃષ્ણા. આ રાણીઓએ સમ્રાટ શ્રેણિકના મૃત્યુ પછી

નવાંગી ટીકાકાર આચાર્ય અભયદેવ સૂરીએ દીર્ઘદશા શાસ્ત્ર અજ્ઞાત છે, તે પ્રમાણે કથન કર્યું છે, તેમ છતાં દીર્ઘદશાના અધ્યયનો સંબંધી કેટલીક સંભાવનાઓ પ્રગટ કરી છે. નંદીસૂત્રની આગમ સૂચિમાં તે શાસ્ત્રનો ઉલ્લેખ નથી. દીર્ઘદશામાં આવેલા પાંચ અધ્યયનોનું નામ સામ્ય આ શાસ્ત્રની સાથે છે. યથા— ચંદ્ર, સૂર્ય, શુક અને શ્રીદેવી બહુપુત્રી મંદરા.

આચાર્ય અભયદેવસૂરિએ સ્થાનાંગવૃત્તિમાં નિરયાવલિકાના નામ સામ્યવાળા આ પાંચ અને બીજા બે અધ્યયનોનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ કર્યું છે અને શેષ ત્રણ અધ્યયનોને અપ્રતીત કહ્યા છે. આચાર્ય અભયદેવસૂરિના સ્થાનાંગ સૂત્રના વિવેચન અને પ્રસ્તુત આગમના કથાનકોમાં ઘણી સામ્યતા છે.

ચોથો વર્ગ : પુષ્પયૂલા :- આ વર્ગના પણ દશ અધ્યયન છે. આ દશ અધ્યયનોના નામ આ પ્રમાણે છે. (૧) શ્રીદેવી (૨) હ્રીદેવી (૩) ધૃતિદેવી (૪) કીર્તિદેવી (૫) બુદ્ધિદેવી (૬) લક્ષ્મીદેવી (૭) ઈલાદેવી (૮) સુરાદેવી (૯) રસદેવી (૧૦) ગંધદેવી. આ દશે દેવીઓ પૂર્વભવમાં પ્રભુ પાર્શ્વનાથના શાસનમાં પુષ્પયૂલા સાધ્વીજી પાસે પ્રવ્રજિત થઈ હતી. તેથી આ વર્ગનું નામ 'પુષ્પયૂલા' છે. સંયમનું પાલન કરતાં દેહાધ્યાસ જાગૃત થયો અને તે શરીર શુશ્રૂષામાં લીન બની, શરીર બાકુશિકા થઈ, વિરાઘકપણે કાલધર્મ પામી દેવીરૂપે ઉત્પન્ન થઈ છે.

ઐતિહાસિક દષ્ટિએ આ વર્ણન અત્યધિક મહત્ત્વનું છે. વર્તમાન યુગમાં પણ સાધ્વીજીઓના ઈતિહાસ જાણવા—મેળવવા કઠિન છે, ત્યારે આ વર્ગમાં પાર્શ્વનાથ ભગવાનના યુગની સાધ્વીજીઓનું વર્ણન છે. શ્રી, હ્રી, ધૃતિ, કીર્તિ, બુદ્ધિ, લક્ષ્મી આદિ લોકમાં જે વિશિષ્ટ શક્તિઓ પ્રસિદ્ધ છે તેની અધિષ્ઠાત્રી દેવીઓનું અસ્તિત્વ હોય છે.

પાંચમો વર્ગ : વૃષ્ટિદશા :- નંદી ચૂર્ણિ અનુસાર પ્રસ્તુત વર્ગનું નામ અંધકવૃષ્ટિદશા હતું. આજે આ વૃષ્ટિદશા નામથી પ્રસિદ્ધ છે. તેમાં વૃષ્ટિવંશીય બાર રાજકુમારોનું વર્ણન, બાર અધ્યયનોમાં છે. તે અધ્યયનોનાં નામ અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે— (૧) નિષઘકુમાર (૨) માતલીકુમાર (૩) વહકુમાર (૪) વહેકુમાર (૫) પ્રગતિકુમાર (૬) જ્યોતિકુમાર (૭) દશરથકુમાર (૮) દંઢરથકુમાર (૯) મહાધનુકુમાર (૧૦) સપ્તધનુ—કુમાર (૧૧) દશધનુકુમાર (૧૨) શતધનુકુમાર. આ સર્વે પુણ્યાત્માઓ અરહંત અરિષ્ટનેમિ પાસે સંયમ ગ્રહણ કરી અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયા છે. પ્રસ્તુતમાં

(૪) સુભદ્ર (૫) પદ્મભદ્ર (૬) પદ્મસેન (૭) પદ્મગુલ્મ (૮) નલિનીગુલ્મ (૯) આણંદ (૧૦) નંદન આદિ દસે ય દેવગતિ પામ્યા હતા.

નિરયાવલિકા વર્ગમાં જે શ્રેણિકરાજાના પુત્ર કાલકુમાર, સુકાલકુમાર વગેરે દશ રાજપુત્રોનું વર્ણન છે, તેના જ દશ પુત્રોનું વર્ણન કલ્પાવત્સિકા વર્ગના દશ અધ્યયનમાં છે. દશે રાજકુમાર(શ્રેણિકના પૌત્ર) શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીની દેશના સાંભળીને શ્રમણ બન્યા, અંગ સાહિત્યનો ઊંડો અભ્યાસ કર્યો, ઉગ્રતપની સાધના કરી અને અંતે પંડિતમરણ પ્રાપ્ત કરીને વૈમાનિક જાતની દેવગતિને પામ્યા. આ પ્રમાણે બીજા વર્ગમાં વ્રતાચરણથી જીવનશુદ્ધિની પ્રક્રિયા પર પ્રકાશ પાઘર્યો છે. જ્યાં પિતા કષાયને વશ થઈને નરકમાં ગયા, ત્યાં તેના જ પુત્ર સુકૃત્યો કરીને દેવલોકમાં ગયા. ઉત્થાન અને પતન મનુષ્યના સ્વયંના કર્મો પર આધાર રાખે છે. મનુષ્ય સાધનાથી ભગવાન બની શકે છે, તે જ રીતે વિરાધનાથી નરકના દુઃખ પણ ભોગવી શકે છે.

ત્રીજો વર્ગ : પુષ્પિકા :-

ઉપાંગ સૂત્રનો તૃતીય વર્ગ પુષ્પિકા છે. આ વર્ગમાં ચંદ્ર, સૂર્ય, શુક્ર, બહુપુત્રિક, પૂર્ણભદ્ર, મણિભદ્ર, દત્ત, શિવ, બલ અને અનાદત આ દસ અધ્યયન છે.

પ્રથમ બે અધ્યયનમાં કમશ: ચંદ્રદેવ અને સૂર્યદેવના પૂર્વભવનું નિરૂપણ છે. ત્રીજા અધ્યયનમાં શુક્ર મહાગ્રહના પૂર્વભવનું વર્ણન છે.

ચોથા અધ્યયનમાં બહુપુત્રિકા દેવીના પૂર્વ-પશ્ચાદ્ભવની વિટંબણાઓથી ભરેલી વિચિત્ર કથા છે. આ કથામાં સાંસારિક મોહ-મમતા કેવા પ્રકારની હોય તેનું સ્પષ્ટ ચિત્ર આલેખ્યું છે. કથાના માધ્યમથી પુનર્જન્મ અને કર્મ ફળના સિદ્ધાંતને પણ પ્રતિપાદિત કર્યા છે. શેષ છ અધ્યયનોમાં પૂર્ણભદ્રાદિનું પૂર્વભવ સહિત વર્ણન છે.

સ્થાનાંગમાં વર્ણિત દીર્ઘ દશાશાસ્ત્રના અધ્યયનો સાથે આ વર્ગની તુલના :-
સ્થાનાંગસૂત્રના ૧૦મા સ્થાનમાં દીર્ઘદશા નામક શાસ્ત્રના દશ અધ્યયન કહ્યાં છે, તે આ પ્રમાણે છે- (૧) ચંદ્ર (૨) સૂર્ય (૩) શુક્ર (૪) શ્રીદેવી (૫) પ્રભાવતી (૬) દ્વીપ દ્વીપસમુદ્રોત્પત્તિ (૭) બહુપુત્રી મંદરા (૮) સ્થવિર સંભૂતવિજય (૯) સ્થવિર પક્ષમ (૧૦) ઉચ્ચવાસ- નિ:શ્વાસ.

મહારાજ દ્વારા સંસ્કૃત વ્યાખ્યા તેમજ તેના હિન્દી અને ગુજરાતી અનુવાદ.

(૭) શ્રમણસંઘીય યુવાચાર્ય શ્રી મધુકરમુનિજીના કુશળ નેતૃત્વમાં આગમ પ્રકાશન સમિતિ બ્યાવર દ્વારા ૩૨ આગમો વિવેચન સાથે પ્રકાશિત થયા, તેમાં પણ આ સૂત્રના હિન્દી અનુવાદનું વિવેચન સાથે પ્રકાશન થયું.

(૮) ઈ.સ. ૧૯૭૭માં આચાર્ય તુલસી દ્વારા સંપાદિત, વિશ્વભારતી લાડનૂંથી પ્રકાશિત ટિપ્પણ સહિત સંશોધિત મૂલપાઠ.

(૯) ઈ. સ. ૧૯૯૦માં આગમ મનીષી પૂ. ત્રિલોકમુનિ દ્વારા સંપાદિત, આગમ નવનીત પ્રકાશન સમિતિ, સિરોહીથી પ્રકાશિત સંક્ષિપ્ત સારાંશ .

આ જ કડીમાં ગુરુપ્રાણ ફાઉન્ડેશન રાજકોટ દ્વારા મૂળ, ભાવાર્થ, વિવેચન સહિત પ્રસ્તુત ઉપાંગ સૂત્રને પ્રકાશિત કરતાં અમો ધન્યતા અનુભવીએ છીએ.

પ્રસ્તુત સંસ્કરણ : બ્રહ્મસ્વીકાર :-

પૂર્વના પ્રકાશનોને આધારભૂત માનીને પ્રસ્તુત સંસ્કરણ તૈયાર કર્યું છે. મૂળ પાઠ, સરળ ભાવાર્થ, આવશ્યક વિવેચનથી આગમને સરળ અને રસપ્રદ બનાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. અંતે પરિશિષ્ટમાં સંપૂર્ણ આગમને આવરી લેતા ચાર્ટ બનાવ્યા છે, જે વાંચકો માટે અત્યંત ઉપયોગી છે.

સંયમી જીવનમાં સ્વાધ્યાયની પ્રધાનતા હોય છે. જ્ઞાનના આભૂષણથી સંયમના સ્વાંગ સવિશેષ શોભી ઊઠે છે. આ સૂત્ર અમારી વૈરાગ્ય અવસ્થામાં જ દીક્ષાદાતા તપસમ્રાટ પૂ. ગુરુદેવે તેમજ ગુરુણીમૈયા પૂ. મુક્તલીલમ-ઉષાબાઈ મ. એ અમને સમજાવેલ હતું. તે સૂત્રને જીવનમાં વણવાનો પુરુષાર્થ અમારો ચાલુ હતો; સંયમી જીવનમાં સ્વાધ્યાયની સરગમ નિશ્ચિન મધુરા સૂરે વહાવતી હતી; તે સૂરને વધારે સુમધુર બનાવવાનો સુવર્ણ અવસર મને પરમ પુણ્યોદયે પ્રાપ્ત થયો અને તે સુવર્ણક્ષણ એટલે દાદા ગુરુની જન્મ શતાબ્દીનો સુઅવસર...

જન્મશતાબ્દીને આગમ બત્રીસીનો ગુજરાતી અનુવાદ કરીને ઉજવીએ; જેનું વાંચન કરીને ગુજરાતી સમાજ પણ જ્ઞાનથી સભર બને અને ભાવીપેઢી આ શોર્ટ એન્ડ

નિષદકુમારનું પૂર્વભવ સાથે વિસ્તૃત વર્ણન છે. શેષ અગિયાર કુમારોના માત્ર નામ જ મળે છે.

ઉપરોક્ત પાંચ વર્ગાત્મક આ એક સૂત્ર છે પરંતુ કાલક્રમે આ એક જ સૂત્ર પાંચ સૂત્રના રૂપમાં ગણાવા લાગ્યું. તેમ છતાં આ સૂત્રને આજ સુધી વિભાજિત કર્યા વિના એકી સાથે એક શ્રુતસ્કંધ રૂપે જ રાખેલ છે. તેથી તેની મૌલિક એકસૂત્રતા આજે પણ સુરક્ષિત છે.

વ્યાખ્યા સાહિત્ય :-

પ્રસ્તુત સૂત્ર કથાપ્રધાન હોવાના કારણે તેના પર નિર્યુક્તિ, ભાષ્ય કે ચૂર્ણિ લખાઈ નથી. શ્રી ચંદ્રસૂરિએ સંસ્કૃતભાષામાં આ સૂત્ર પર સંક્ષિપ્ત અને શબ્દાર્થ સ્પર્શી વૃત્તિ લખી છે. શ્રી ચંદ્રસૂરિનું જ બીજું નામ પાર્શ્વદેવગણિ હતું. તે શીલભદ્રસૂરિના શિષ્ય હતા. વૃત્તિનું ગ્રંથમાન ૬૦૦ શ્લોક પ્રમાણ છે.

બીજી સંસ્કૃત ટીકાનું નિર્માણ સ્થાનકવાસી જૈન પરંપરાના આચાર્ય ઘાસીલાલજી મહારાજે કર્યું હતું. તેની ટીકા સરળ અને સુબોધ છે. તે ટીકામાં કોણિકરાજાના પૂર્વભવનું પણ વર્ણન છે. બીજા પણ ઘણા પ્રસંગો છે.

વર્તમાનમાં ઉપલબ્ધ આ સૂત્રના પ્રકાશિત સાહિત્ય આ પ્રમાણે છે—

- (૧) સન. ૧૯૨૨માં આગમોદય સમિતિ સુરત દ્વારા ચંદ્રસૂરિકૃત વૃત્તિ.
- (૨) સન. ૧૯૮૫માં બનારસથી ચંદ્રસૂરિકૃત વૃત્તિ અને ગુજરાતી વિવેચન.
- (૩) વિ.સં. ૧૯૯૦માં જૈનધર્મ પ્રસારક સભા, ભાવનગર દ્વારા મૂળ અને ટીકા તેમજ તેના ગુજરાતી અર્થ.
- (૪) સન. ૧૯૩૪માં ગુર્જરગ્રંથ કાર્યાલય અમદાવાદથી ભાવાનુવાદ.
- (૫) વીર સં. ૨૪૪૫માં હૈદરાબાદથી આચાર્ય અમોલખ ઋષિજી દ્વારા હિન્દી અનુવાદ.
- (૬) સન. ૧૯૬૦માં શાસ્ત્રોદ્ધારક સમિતિ રાજકોટથી આચાર્ય ઘાસીલાલજી

સ્વીટ વિવેચનનો લાભ લઈ જૈનદર્શનના હાઈને સમજે, તેવી અંતઃસ્ફૂરણા મમ ગુરુણીમૈયા પૂ. ઉષાબાઈ મ. ને થઈ. તે ભાવનાને પૂ. ગુરુવર્યોએ સાકાર સ્વરૂપ આપ્યું. મહત્ પુણ્ય યોગે મને શ્રી નિરયાવલિકા સૂત્રનો અનુવાદ કરવાની આજ્ઞા થઈ. ગુર્વાજ્ઞાને સહર્ષ શિરોધાર્ય કરીને કાર્યનો પ્રારંભ કર્યો. શ્રુત અવગાહન કરતાં મને ખરેખર અનેરો આનંદ પ્રાપ્ત થયો છે.

આ અનુવાદમાં પૂર્વ પ્રકાશિત આગમોનો આધાર લીધો છે. તેના રચયિતા પૂર્વાચાર્યોને ભાવવંદન કરીને તેઓનો આભાર વ્યક્ત કરું છું.

સહુ પ્રથમ મમ સફળતાના સુકાની અનંત ઉપકારી પૂ. તપસ્વી ગુરુદેવને સ્મૃતિ પટ પર લાવી ભાવવંદન કરું છું.

અપ્રમત યોગી, નિષ્કામ શ્રુતસેવક એવા પૂ. ત્રિલોકમુનિ. મ. ને કેમ ભૂલાય ? જેઓશ્રીએ ખંતથી અને પ્રેમથી પોતાના શાસ્ત્રજ્ઞાનનો અમોને લાભ આપી, આ અનુવાદનું શુદ્ધિકરણ કરી આપેલ છે. તેમની આ શ્રુતસેવાની પ્રતિપળ અનુમોદના કરું છું.

પ્રત્યક્ષ ને પરોક્ષ પ્રેરણાસ્રોત વહાવતા એવા પૂ. જયંત-ગિરિ-જનક-જગ-હસુ-ગજ-નમ્ર મુનિ મ. સા. તેમજ અમારા સહુના શિરછત્ર પૂજ્યવરા પૂ. શ્રી મુક્તાબાઈ મ.; આ સહુને ભાવવંદન કરું છું.

મારા જ્ઞાનદાત્રી પરમ ઉપકારી એવા વડીલ ગુરુણીમૈયા પૂ. સાહેબજીની શ્રુતરચિ તો અવર્ણનીય છે. જેઓશ્રીએ સદા બાહ્ય જગતથી વિમુખ રહીને, પોતાની સાધનાના અમૂલ્ય સમયનું યોગદાન આપી, સતત પરિશ્રમ ઉઠાવીને, અનુવાદનું અક્ષરશઃ અવલોકન કરીને, લેખનને સરસ ઓપ આપ્યો છે, તેઓશ્રીના ચરણકમલમાં શત્ શત્ વંદન..

મારા સંયમી જીવનના શિલ્પકાર એવા અનંત ઉપકારી ગુરુણીમૈયા વિદુષી પૂ. ઉષાબાઈ મ. નો ઉપકાર માનવાની શક્તિ મારામાં નથી છતાં પણ તેઓએ મને અનુવાદ કરવાની પ્રેરણા આપી, યોગ્ય માર્ગદર્શન આપ્યું; તેઓની હું ખૂબ જ ઋણી છું.

સહસંપાદિકા ડો. શ્રી આરતીબાઈ મ.(પી.એચ.ડી.) અને વિદુષી સાધ્વીશ્રી સુબોધિકાબાઈ મ. એ અનુવાદને સરળ બનાવેલ છે. તેમના પુરુષાર્થને ધન્યવાદ.

સંયમીજીવનના સહયોગી મારા ગુરુબેનો તેમજ નાના સતીજીઓને પણ આ તકે યાદ કરું છું. જેઓએ આ કાર્યમાં મને સુંદર સહકાર આપ્યો છે.

ગુરુપ્રાણ ફાઉન્ડેશનના પ્રમુખ શ્રી ચંદ્રકાંતભાઈ શેઠ ઉત્સાહથી આ કાર્યને આગળ વધાર્યું છે. શ્રી મુકુંદભાઈ, શ્રી ધીરુભાઈએ પૂર્ણતયા સહકાર આપ્યો છે. ભાઈશ્રી નેહલભાઈએ પ્રિન્ટિંગ કાર્ય કર્યું છે. તે બદલ સહુનો આ સમયે આભાર વ્યક્ત કરું છું.

અનુવાદમાં છદ્મસ્થાવસ્થાને કારણે, પ્રમત્તયોગે જિનાજ્ઞા વિરુદ્ધ કાંઈ લખાયું હોય, કાંઈ પણ ક્ષતિ રહેલ હોય તો ત્રિવિધ ત્રિવિધ મિચ્છામિ દુક્કડમ્.....

મુમુક્ષુ ભવ્યાત્માઓ આ શ્રુતસાગરમાં ડૂબકી મારીને જ્ઞાનમોતી સહજ ભાવે મેળવી આત્માનંદ અનુભવે એ જ મંગલ ભાવના....

પૂ. મુક્ત-લીલમ ગુરુણીના પ્રશિષ્યા અને
વિદૂષી પૂ. ઉષાબાઈ સ્વામીના શિષ્યા-
સાધ્વી કિરણ

૩૨ અસ્વાધ્યાય

શાસ્ત્રના મૂળપાઠ સંબંધી

ક્રમ	વિષય	અસ્વાધ્યાય કાલ
	આકાશસંબંધી દસ અસ્વાધ્યાય	
૧	આકાશમાંથી મોટો તારો ખરતો દેખાય	એક પ્રહર
૨	દિગ્દાહ—કોઈ દિશામાં આગ જેવું દેખાય	જ્યાં સુધી રહે ત્યાં સુધી
૩	અકાલમાં મેઘગર્જના થાય [વર્ષાઋતુ સિવાય]	બે પ્રહર
૪	અકાલમાં વીજળી ચમકે [વર્ષાઋતુ સિવાય]	એક પ્રહર
૫	આકાશમાં ઘોરગર્જના અને કડાકા થાય	આઠ પ્રહર
૬	શુકલપક્ષની ૧, ૨, ૩ની રાત્રિ	એક પ્રહર
૭	આકાશમાં વીજળી વગેરેથી યજ્ઞનું ચિહ્ન દેખાય	જ્યાં સુધી દેખાય ત્યાં સુધી
૮	કરા પડે	જ્યાં સુધી રહે ત્યાં સુધી
૯	ધુમ્મસ	જ્યાં સુધી રહે ત્યાં સુધી
૧૦	આકાશ ધૂળ—૨જથી આચ્છાદિત થાય	જ્યાં સુધી રહે ત્યાં સુધી
	ઔદારિક શરીર સંબંધી દસ અસ્વાધ્યાય	
૧૧	તિર્યચ, મનુષ્યના હાડકાં બળ્યા, ધોવાયા વિના હોય,	૧૨ વર્ષ
૧૨-૧૩	તિર્યચના લોહી, માંસ ૬૦ હાથ, મનુષ્યના ૧૦૦ હાથ [ફૂટેલા ઈંડા હોય તો ત્રણ પ્રહર]	દેખાય ત્યાં સુધી
૧૪	મળ—મૂત્રની દુર્ગંધ આવે અથવા દેખાય	જ્યાં સુધી રહે ત્યાં સુધી
૧૫	સ્મશાન ભૂમિ [૧૦૦ હાથની નજીક હોય]	—
૧૬	ચંદ્રગ્રહણ—ખંડ/પૂર્ણ	૮/૧૨ પ્રહર
૧૭	સૂર્યગ્રહણ—ખંડ/પૂર્ણ	૧૨/૧૬ પ્રહર
૧૮	રાજાનું અવસાન થાય તે નગરીમાં	નવા રાજા થાય ત્યાં સુધી
૧૯	યુદ્ધસ્થાનની નિકટ	યુદ્ધ ચાલે ત્યાં સુધી
૨૦	ઉપાશ્રયમાં પંચેન્દ્રિયનું કલેવર	જ્યાં સુધી હોય ત્યાં સુધી
	ચાર મહોત્સવ—ચાર પ્રતિપદા	
૨૧-૨૮	અષાઢ, આસો, કારતક અને ચૈત્રની પૂર્ણિમા અને ત્યાર પછીની એકમ	સંપૂર્ણ દિવસ—રાત્રિ
૨૯-૩૨	સવાર, સાંજ, મધ્યાહ્ન અને અર્ધરાત્રિ.	એક મુહૂર્ત

[નોંધ :- પરંપરા અનુસાર ભાદરવા સુદ પૂનમ અને વદ એકમના દિવસે પણ અસ્વાધ્યાય મનાય છે. તેની ગણના કરતાં ૩૪ અસ્વાધ્યાય થાય છે.]

શ્રી ઉપાંગ સૂત્ર

સ્થવિર રચિત ઉપાંગ

નિરયાવલિકા
કલ્પાવતંસિકા, પુષ્પિકા,
પુષ્પચૂલિકા, વૃષ્ટિદશા

મૂળપાઠ, ભાવાર્થ,
વિવેચન, પરિશિષ્ટ

શ્રી અનુવાદિકા :
કિરણબાઈ અ.

આ કાલિકસૂત્ર છે. તેના મૂળપાઠનો સ્વાધ્યાય દિવસ અને રાત્રિના પહેલા તથા ચોથા પ્રહરમાં થઈ શકે છે.

પ્રથમ વર્ગ

નિરયાવલિકા

પરિચય :-

અંતગડ સૂત્રની જેમ આ સૂત્રના વિભાગોને વર્ગ સંજ્ઞા આપવામાં આવી છે. અંતગડ સૂત્રમાં આઠ વર્ગ અને નેવું અધ્યયન છે, તે સૂત્રમાં વર્ગોના નામ નથી માત્ર અધ્યયનોના નામ છે જ્યારે પ્રસ્તુત ઉપાંગ સૂત્રમાં પાંચ વર્ગોના નિરયાવલિકા, કલ્પાવર્તસિકા, પુષ્પિકા, પુષ્પચૂલિકા અને વૃષ્ટિદશા એવા પાંચ નામ પણ છે.

પ્રથમ વર્ગમાં દસ અધ્યયન છે, તેમાં નરકગામી દસ જીવોનું વર્ણન છે, તેથી તેનું નામ 'નિરયાવલિકા' છે.

પ્રાચીન કાળમાં રાજગૃહી નામની નગરી હતી. ત્યાં શ્રેણિક રાજા રાજ્ય કરતા હતા. તેને ચેલણા, ધારિણી અને નંદા આદિ તેર તથા કાલિ આદિ દસ સહિત અનેક રાણીઓ હતી.

ચેલણા રાણીને કોણિક, વેહલ્લ આદિ પુત્ર હતા. ધારિણીને મેઘકુમાર અને નંદાને અભયકુમાર નામનો પુત્ર હતો. કાલિ આદિ દસ રાણીઓને કાલકુમાર આદિ દસ પુત્રો હતા. આ રીતે પુણ્યયોગે રાજા શ્રેણિક સર્વ પ્રકારે સુખી અને સમૃદ્ધ હતા.

કોણિક :- એકદા રાણી ચેલણાએ સિંહનું સ્વપ્ન જોયું. જાગૃત થઈને તેણીએ રાજાને સ્વપ્નનું નિવેદન કર્યું. રાજાએ સ્વપ્ન પાઠકોને બોલાવીને સ્વપ્નફળને જાણ્યું કે રાણીની કુક્ષીએ તેજસ્વી પુત્રરત્નનો જન્મ થશે.

ચેલણા રાણી સાત્વિકભાવે ગર્ભનું વહન કરી રહ્યાં હતાં. ત્રીજે મહિને ગર્ભગત જીવના શ્રેણિક સાથેના વૈરાનુબંધે રાણીને શ્રેણિક રાજાના કલેજાનું માંસ ખાવાનો દોહદ(સંકલ્પ)ઉત્પન્ન થયો. અભય-કુમારની બુદ્ધિના બળે દોહદ પૂર્ણ થયો. રાણી પોતાના આ દુષ્કૃત્યથી ચિંતિત બની, મનોમન ખિન્નતા અનુભવતી હતી. તેણે ગર્ભને નષ્ટ કરવા ઘણા ઉપાય અજમાવ્યા પરંતુ તેના સર્વ પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયા.

યથા સમયે રાણીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો. ભાવિના અનિષ્ટને નિવારવા રાણીએ નવજાત શિશુને દાસી દ્વારા ઉકરડે ફેંકાવી દીધો. બાળકના તેજથી તે ક્ષેત્ર પ્રકાશમાન થયું પરંતુ પાપના ઉદયે એક કૂકડાએ તે બાલરાજની આંગળીને કરડી ખાધી. બાળકની આંગળીમાંથી લોહી અને પરુ વહેવા લાગ્યા. નિરાધાર-પણે બાળક તે વેદનાને વેદી રહ્યો હતો. તે સર્વ સમાચાર મળતાં રાજા શ્રેણિક ત્યાં આવ્યા; તેનો પિતૃવાત્સલ્ય ભાવ જાગૃત થયો અને આત્મીયભાવે તે બાળકને રાણી પાસે લઈ આવ્યા; આ કૃત્ય માટે રાણીને આકોશ-ભર્યા શબ્દોથી ઉપાલંભ દેતાં બાળકની સાર-સંભાળ લેવાનો આદેશ કર્યો.

નવજાત શિશુના કર્મનો ઉદય પરિવર્તન પામ્યો. રાજકુળમાં સર્વ પ્રકારની અનુકૂળતાઓ વચ્ચે બાળકનું પાલન પોષણ થવા લાગ્યું. જન્મોત્સવ નિમિત્તની સર્વ વિધિઓ ક્રમશઃ પૂર્ણ થઈ. કૂકડાએ આંગળી કરડી હોવાથી બારમે દિવસે તે રાજકુમારનું નામ કૂણિક(કોણિક)રાખવામાં આવ્યું.

ક્રમશઃ કોણિકનો બાલ્યકાલ વ્યતીત થયો, યુવાવસ્થામાં પ્રવેશ થયો, પદ્માવતી આદિ આઠ રાજકન્યાઓ સાથે પાણિગ્રહણ થયું અને તે સુખપૂર્વક રહેવા લાગ્યા.

એકદા શ્રેણિક રાજાએ પ્રસન્ન થઈને પોતાનો સેયનક હાથી અને અઢારસરો હાર વિહલ્લકુમારને ભેટ આપ્યા.

રાજા શ્રેણિક બંધનગ્રસ્ત :- ઘીરે-ઘીરે કોણિકને સત્તા અને સંપત્તિનો લોભ ઉત્પન્ન થવા લાગ્યો અને પિતૃસત્તા ઈનવી લેવાની દુર્ભાવના પ્રગટ થવા લાગી. તેણે પોતાના કાલકુમારાદિ દશે ભાઈઓ સમક્ષ પ્રસ્તાવ મૂક્યો કે પિતાને બંધનગ્રસ્ત કરીને, આપણે પિતાની રાજ્ય લક્ષ્મીને ભોગવીએ. કાલકુમારાદિ દશે કુમારોએ પણ ભાન ભૂલી, કોણિકના પ્રસ્તાવને સ્વીકારી લીધો. તક જોઈ પિતાને બંધનગ્રસ્ત કરી કોણિક રાજા બન્યો.

રાજા શ્રેણિકનો દેહત્યાગ :- શ્રેણિક રાજાની કેદાવસ્થા જોઈને રાણી ચેલણા કર્મની વિચિત્રતા અને સંસારના સ્વાર્થને નિહાળતી, ઉદાસીનપણે સમય વ્યતીત કરવા લાગી. એકદા કોણિક માતાના ચરણ સ્પર્શ કરવા આવ્યો. માતાને અત્યંત ઉદાસ જોઈને ઉદાસીનતાનું કારણ પૂછ્યું. માતાના અંતરમાં પુત્રના કુકૃત્યની પારાવાર વેદના હતી. માતાએ કોણિક સમક્ષ તેના જન્મ પ્રસંગ અને પિતાએ કરેલા અવિસ્મરણીય ઉપકારનું સાદાંત વર્ણન કર્યું અને દુઃખિત હૃદયે કહ્યું- હે પુત્ર ! પરમ ઉપકારી પિતા સાથેનું તારું આ વર્તન યોગ્ય નથી.

માતાની વેદનાથી પુત્રનું અંતર દ્રવિત થયું; પોતાની ભૂલનો પશ્ચાત્તાપ થયો; તરત જ પિતાને મુક્ત કરવા તે સ્વયં કુહાડી લઈને ચાલ્યો.

પુત્રને કુહાડી લઈને આવતો જોઈ શ્રેણિકે વિચાર્યું કે આ પુત્ર ખરેખર પૂર્વભવનું કોઈ વૈર પૂર્ણ કરવા માટે આવી રહ્યો છે. પુત્રના હાથે મરવું તેના કરતાં જાતે જ મરી જવું શ્રેષ્ઠ છે. તેમ વિચારી તાલપુટ ઝેર મુખમાં નાંખી પ્રાણ ત્યાગ કર્યો.

આ ઘટનાથી કોણિક અત્યંત શોકાકુલ બની ગયો અને મનને શાંત કરવા રાજગૃહી નગરી છોડી ચંપાનગરીમાં પરિવાર સહિત રહેવા ગયો. તેણે રાજ્યના અગિયાર ભાગ કર્યા. કાલકુમાર આદિ દસ ભાઈ અને કોણિક રાજા રાજ્યશ્રી ભોગવતાં રહેવા લાગ્યા.

ઈર્ષ્યાની આગ :- ભાઈ વિહલ્લ પાસે જે હાથી અને હાર હતા, તે અનુપમ હતા. વિહલ્લકુમારને તેનો ભોગવટો કરતો જોઈ કોણિકની રાણી પદ્માવતીને ઈર્ષ્યા જાગૃત થઈ. પોતાની રાજલક્ષ્મીથી સંતોષ ન પામતાં તે વારંવાર કોણિકને આગ્રહયુક્ત નિવેદન કરવા લાગી કે ગમે તેમ કરીને પિતાની અલભ્ય ચીજ

આપણી જ પાસે હોવી જોઈએ. કોણિકે વારંવાર વિહલ્લકુમાર પાસે હાર અને હાથીની માંગણી કરી પરંતુ વિહલ્લકુમારે તે આપ્યા નહીં અને પોતાની સુરક્ષા માટે તે નાના (માતામહ) ચેડા રાજા પાસે વૈશાલી નગરીમાં ચાલ્યો ગયો. હાર અને હાથીનો આગ્રહ કોણિકે છોડ્યો નહીં. તેણે ચેડા રાજાને પણ સંદેશ મોકલ્યો કે હાર અને હાથી પાછા આપો અને વિહલ્લકુમારને મોકલી દો, અન્યથા યુદ્ધ માટે તૈયાર થાઓ. ચેડા રાજા રાજનીતિના યથાર્થ જ્ઞાતા હતા. શરણાગતની રક્ષા એ રાજધર્મ છે, તેમ માનીને તે અઢાર ગણ રાજાઓ સાથે યુદ્ધ માટે તૈયાર થઈ ગયા. કાલકુમારાદિ દશ કુમાર કોણિકની સાથે રહ્યા.

મહારાજા ચેડા ભગવાન મહાવીરના પરમ ઉપાસક હતા. તેમણે શ્રાવકના બાર વ્રત અંગીકાર કર્યા હતા. પરંતુ રાજધર્મનું પાલન કરવા તેમણે બાણ ઉઠાવ્યું. તેમનું બાણ અમોઘ હતું, તે ક્યારેય નિષ્ફળ ન જતું. યુદ્ધનો પ્રારંભ થયો. દસ દિવસમાં કાલકુમાર આદિ દસે ભાઈઓ ક્રમશઃ સેનાપતિ બની યુદ્ધમાં આવ્યા અને ચેડા રાજાના અમોઘ બાણથી મૃત્યુ પામ્યા. યુદ્ધમાં બીજા પણ લાખો મનુષ્યોનો સંહાર થયો. ઈર્ષ્યાની આગથી ભૌતિક તુચ્છ વસ્તુ માટે આ બધો અનર્થ થયો.

વૈરાગ્ય નિમિત્ત :- તે સમયે પ્રભુ મહાવીરનું રાજગૃહીમાં પદાર્પણ થયું. પુણ્યવાન આત્માઓ પ્રભુના દર્શનાર્થે ગયા. કાલી આદિ દશ રાણીઓએ પણ પ્રભુનો વૈરાગ્ય સત્તર ઉપદેશ સાંભળ્યો; સંસારની અસારતા અને અશરણતા જાણી; પ્રભુ પાસેથી પોતાના વહાલસોયા દશે પુત્રોના દુઃખદ સમાચાર સાંભળીને વૈરાગ્યવાસિત બની, દશે રાણીઓએ સંયમ સ્વીકાર કર્યો; તપસાધનાથી સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી સિદ્ધ ગતિને પ્રાપ્ત કરી.

કાલ કુમારાદિનું ભવિષ્ય :- શ્રી ગૌતમસ્વામીના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ કહ્યું કે કાલકુમાર આદિ દશે ભાઈઓ યુદ્ધમાં મૃત્યુ પામી ચોથી નરકમાં ઉત્પન્ન થયા છે. ત્યાંની સ્થિતિ પૂર્ણ કરી મહાવિદેહક્ષેત્રમાં જન્મ ધારણ કરીને મુક્ત થશે.

આ રીતે આ પ્રથમ વર્ગના દશ અધ્યયનમાં નરકગામી દશે ભાઈઓનું જીવન વૃત્તાંત અંકિત છે.

પ્રથમવર્ગ : નિરયાવલિકા

પ્રથમ અધ્યયન : કાલકુમાર

રાજગૃહનગર, ઉદાનાદિ :-

૧ તેણં કાલેણં તેણં સમણં રાયગિહે ણામં ણયરે હોત્થા ।
રિદ્ધિત્થિમિયસમિદ્ધે વણ્ણઓ । ગુણસીલણ ચેદ્દણ વણ્ણઓ । અસોગવરપાયવે
વણ્ણઓ । પુઢવિસિલાપટ્ટણ વણ્ણઓ ।

ભાવાર્થ :- તે કાળે અને તે સમયે રાજગૃહ નામનું નગર હતું. તે ધન-ધાન્ય, વૈભવ વગેરે રિદ્ધિ, સમૃદ્ધિથી પરિપૂર્ણ હતું. તે નગરના ઈશાન ખૂણામાં ગુણશીલ નામનો બગીચો હતો. ત્યાં ઉત્તમ અશોકવૃક્ષ હતું. તેની નીચે એક પૃથ્વીશિલાપટ્ટક હતું. નગર, ઉદાન, અશોકવૃક્ષ અને પૃથ્વીશિલાનું સંપૂર્ણ વર્ણન ઔપપાતિક આદિ સૂત્ર પ્રમાણે જાણવું.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રમાં નગર તથા ઉદાન વગેરેનું વર્ણન સંક્ષિપ્ત શબ્દોમાં છે. વિસ્તૃત વર્ણન અન્ય સૂત્રોમાં નિમ્ન પ્રમાણે છે.

રાજગૃહ નગર :- પ્રાચીનકાલમાં અનેક વૈભવશાલી ભવનોથી સુશોભિત અને ધન ધાન્યથી સમૃદ્ધ રાજગૃહ નામનું નગર હતું. આનંદ પ્રમોદના અનેક સાધનોથી ત્યાંના લોકો પ્રસન્ન હતા. ચારે બાજુ લહેરાતા ખેતરોથી તે નગર રમણીય લાગતું હતું. આજુ બાજુ વસેલા નાના-નાના ગામડાંઓથી તે પરિવૃત્ત હતું. તે નગરમાં સુંદર સ્થાપત્યકલાથી સુશોભિત ઉદાન અને ગણિકાઓના સન્નિવેશ સ્થાન હતાં. ચોર, ડાકુ આદિની બીક ન હોવાથી આખી નગરી ક્ષેમકુશળ હતી. નગરજનો સુખ-શાંતિથી રહેતા હતા. ભિક્ષા આપવામાં લોકો ઉદાર હોવાથી ભિક્ષુઓને ત્યાં સરળતાથી ભિક્ષા મળતી હતી. ઘણા નટ, નર્તકી આદિ મનોરંજન પૂરું પાડતા હતા. તેમજ ઘણા બાગ-બગીચાના કારણે રાજગૃહી નગરી નંદનવન જેવી લાગતી હતી. ખાઈ, કોટ અને કિલ્લાથી તે નગરી સુરક્ષિત હતી. નગરમાં અનેક ત્રિકોણાકાર માર્ગ, ચોક અને રાજમાર્ગ હતા. તે નગર પોતાની સુંદરતાથી દર્શનીય, મનોરમ અને મનોહર હતું.

ગુણશીલ ઉદાન :- રાજગૃહનગરની બહાર ગુણશીલ નામનું પ્રસિદ્ધ ઉદાન(બગીચો) હતું. તે ઉદાનમાં પ્રભુ મહાવીરના સેંકડો સમવસરણ થયા હતા. અનેક વ્યક્તિઓએ શ્રાવકધર્મ તથા શ્રમણધર્મરૂપ ચારિત્ર

આ ઉદ્યાનમાં ગ્રહણ કર્યા હતા. ગુણશીલ ઉદ્યાન ઐતિહાસિક અને પવિત્ર સ્થાન બની ગયું હતું. પ્રથમ ગણધર ગૌતમ સ્વામી તથા પંચમ ગણધર આર્ય સુધર્મા સ્વામી વગેરે પ્રભુના પ્રમુખ શિષ્યોએ આ ઉદ્યાનમાં જ અનશન ગ્રહણ કરી નિર્વાણપદ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. વર્તમાનનું ગુણાવા, જે નવાદા સ્ટેશનથી લગભગ ત્રણ માઈલ ઉપર છે, ત્યાં જ પ્રભુ મહાવીરના સમયનું ગુણશીલ ઉદ્યાન હતું.

અશોકવૃક્ષ :- ગુણશીલ ઉદ્યાનની બરાબર મધ્યમાં એક વિશાળ અને રમણીય અશોકવૃક્ષ હતું. તે ઉત્તમ મૂળ, કંદ, સ્કંધ, શાખાઓ, પ્રશાખાઓ, પ્રવાલો, પાંદડાઓ, ફૂલો અને ફળોથી શોભતું હતું. તેનું થડ સ્વચ્છ અને વિશાળ હતું. તે થડનો ઘેરાવો પહોળા કરેલ બે હાથ પ્રમાણ ક્ષેત્ર કરતાં વધુ હતો. તેનાં પાંદડા પરસ્પર જોડાયેલાં, અધોમુખ અને નિર્દોષ હતાં. નવાં પાંદડાઓ, કુમળી કળી આદિથી તેનો ઉપરનો ભાગ સુશોભિત હતો. તે પોપટ, મેના, તેતર, કોયલ, મોર આદિ પક્ષીઓના કલરવથી ગુંજતું હતું. ત્યાં મધલોલુપ ભમરાઓનો સમૂહ મસ્તીથી ગુંજારવ કરતો હતો. તે આજુબાજુના વૃક્ષ, લતાકુંજ, મંડપ આદિથી શોભાયમાન હતું. તે વૃક્ષ તૃપ્તિપ્રદ વિપુલ સુગંધને ફેલાવી રહ્યું હતું. વિશાળ ઘેરાવા અને છાયાના કારણે તે અનેક રથ, ડોલીઓ, પાલખીઓ આદિનું આશ્રય સ્થાન હતું.

પૃથ્વીશિલાપટ્ટક :- તે અશોકવૃક્ષની નીચે થડને અડીને એક પથ્થરની મોટી શિલા રાખવામાં આવતી હતી, તે શિલાપટ્ટક રૂપે ઓળખાતી હતી. તેનો વર્ણ કાળો હતો. તેની પ્રભા આંજણ, વાદળાઓનો સમૂહ, નીલકમલ, કેશરાશિ(વાળનો સમૂહ), ભેંસના શીંગડાનો ગર્ભ ભાગ, જાંબુફળ, અળસીના ફૂલ જેવી હતી. તે શિલાપટ્ટક ખૂબ જ લીસું હતું. તે આઠ ખૂણાવાળું, દર્પણ જેવું સ્વચ્છ, સુરમ્ય અને ચમકદાર હતું. તેના પર વરુ, બળદ, અશ્વ, મગર, પક્ષી, સર્પ, કિત્તર, હરણ, હાથી, વનલતા, પદ્મલતા આદિની ચિત્ર-વિચિત્ર આકૃતિઓ હતી. તેનો સ્પર્શ મૃગછાલ, આકડાનું રૂ, માખણ આદિની જેમ સુકોમળ હતો. તે ઉચિત લંબાઈ અને પહોળાઈ યુક્ત આસનના આકારે સ્થિત હતું. તે પ્રમાણે આ શિલાપટ્ટક મનોરમ, દર્શનીય, મોહક અને ખૂબ જ મનોહર હતું.

આર્ય સુધર્માસ્વામીનું પદાર્પણ :-

૨ તેણં કાલેણં તેણં સમણં સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ અંતેવાસી અજ્જ સુહમ્મે ણામં અણગારે જાહસંપણ્ણે કુલસંપણ્ણે જહા કેસી જાવ પંચહિં અણગાર- સર્હિં સહ્ધિં સંપરિવુડે, પુલ્લાણુપુલ્લિં ચરમાણે, ગામાણુગામં દુહ્જ્જમાણે જેણેવ રાયગિહે ણયરે જાવ અહાપહિરૂવં ઝગ્ગહં ઓગિણિહત્તા સંજમેણં તવસા અપ્પાણં ભાવેમાણે વિહરહ્ । પરિસા ણિગ્ગયા । ધમ્મો કહિઓ । પરિસા પહિગયા ।

ભાવાર્થ :- તે કાળે અને તે સમયે ભગવાન મહાવીર સ્વામીના અંતેવાસી શિષ્ય આર્ય સુધર્મા અણગાર જાતિસંપન્ન(માતૃપક્ષ વિશુદ્ધ) અને કુળસંપન્ન(પિતૃપક્ષ શુદ્ધ) આદિ ગુણ સંપન્ન હતા. તે પાંચસો અણગારોની સાથે અનુક્રમે ચાલતાં, ગ્રામાનુગ્રામ વિચરતાં[એક ગામથી બીજા ગામ જતાં રસ્તામાં આવતાં

કોઈ પણ ગામને ઓળંગે નહીં તેમ વિચરણ કરતાં] જ્યાં રાજગૃહનગર હતું ત્યાં પધાર્યા યાવત્ યથા— પ્રતિરૂપ—સાધુમર્યાદા પ્રમાણે નિવાસસ્થાનની આજ્ઞા લઈને સંયમ અને તપશ્ચર્યાથી આત્માને ભાવિત કરતાં ત્યાં રહ્યા. તેમનું વિશેષ વર્ણન કેશીકુમારના વર્ણન સમાન જાણવું. નગરમાંથી જનસમૂહ તેમના દર્શન કરવા આવ્યો. આર્ય સુધર્મા સ્વામીએ ધર્મોપદેશ આપ્યો અને પરિષદ પાછી ફરી.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત પાઠમાં સંક્ષિપ્ત રીતે ત્રણ વિષયોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે— (૧) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના અંતેવાસી પાંચમા ગણધર આર્ય સુધર્માનું રાજગૃહ નગરમાં પદાર્પણ. (૨) તેઓને વંદના કરવા માટે તથા ધર્મદેશના સાંભળવા માટે રાજગૃહ નગરના જનસમૂહનું ગમન (૩) આર્ય સુધર્મા સ્વામીની ધર્મદેશના અને ધર્મોપદેશ સાંભળી જનસમૂહનું નગરમાં પુનરાગમન.

જહા કેસી :- સૂત્રમાં આર્ય સુધર્મા સ્વામીનો પરિચય આપવા માટે કેશીકુમાર શ્રમણનો ઉલ્લેખ છે. તેનો ભાવ એ છે કે રાજપ્રશ્રીય સૂત્રમાં ભગવાન પાર્શ્વનાથના શિષ્ય પરંપરાના કેશીકુમાર શ્રમણનું વર્ણન અનેક વિશેષણો દ્વારા વિસ્તારથી કરવામાં આવ્યું છે, તે સંપૂર્ણ વર્ણન આર્ય સુધર્મા સ્વામી માટે પણ સમજી લેવું જોઈએ.

જંબૂ અણગારની સૂત્ર સાંભળવાની જિજ્ઞાસા :-

૩ તેણં કાલેણં તેણં સમણં અજ્જસુહમ્મસ્સ અણગારસ્સ અંતેવાસી જંબૂ ણામં અણગારે સમચરંસસંઠાણસંઠિએ જાવ સંખિત્તવિઝલ તેઝલેસ્સે અજ્જસુહમ્મસ્સ અણગારસ્સ અદૂરસામંતે ઉઢ્ઠં જાણૂ અહોસિરે જાવ વિહરહ્ । તેણં સે જંબૂ જાયસઢ્ઠે જાવ પજ્જુવાસમાણે એવં વયાસી- ઉવજ્ઞાણં ભંતે ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં કે અટ્ટે પણ્ણત્તે ?

એવં ખલુ જંબૂ ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં ઉવજ્ઞાણં પંચ વગ્ગા પણ્ણત્તા, તં જહા- ણિરયાવલિયાઓ, કપ્પવહિંસિયાઓ, પુપ્ફિયાઓ, પુપ્ફચૂલિયાઓ, વણ્ણિહદસાઓ ।

જહ્ણં ભંતે ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં ઉવજ્ઞાણં પંચ વગ્ગા પણ્ણત્તા, તં જહા- ણિરયાવલિયાઓ જાવ વણ્ણિહદસાઓ, પઢમસ્સ ણં ભંતે ! વગ્ગસ્સ ણિરયાવલિયાણં સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં કહ્ અજ્ઞયણા પણ્ણત્તા?

ભાવાર્થ :- તે કાળે અને તે સમયે આર્ય સુધર્મા અણગારના શિષ્ય જંબૂ નામના અણગાર સમયતુરસ સંસ્થાનવાળા યાવત્ સંક્ષિપ્ત કરેલી વિપુલ તેજોલબ્ધિથી સંપન્ન હતા તેઓ આર્ય સુધર્મા સ્વામીથી ન

અતિ દૂર કે ન અતિ નજીક, ગોઠણને ઉપર રાખી, મસ્તક નમાવી ઉભડક આસને બેઠા હતા. તે સમયે જંબૂસ્વામીને શ્રદ્ધાપૂર્વકની જિજ્ઞાસા થઈ **યાવત્** પર્યુપાસના કરતાં આ પ્રમાણે કહ્યું— હે ભગવન્ ! મુક્તિપ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ ઉપાંગ સૂત્રમાં કયા ભાવોનું નિરૂપણ કર્યું છે ?

જિજ્ઞાસાનું સમાધાન કરતા સુધર્મા સ્વામીએ કહ્યું— હે જંબૂ ! મુક્તિપ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે ઉપાંગ સૂત્રના પાંચ વર્ગ કહ્યા છે, તેનાં નામ આ પ્રમાણે છે— (૧) નિરયાવલિકા (૨) કલ્પાવર્તસિકા (૩) પુષ્પિકા (૪) પુષ્પયૂલિકા (૫) વૃષ્ણિદશા.

હે ભગવન્ ! જો મુક્તિપ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે ઉપાંગ સૂત્રના નિરયાવલિકાથી વૃષ્ણિદશા પર્યંત પાંચ વર્ગ કહ્યા છે તો હે ભગવન્ ! તેમાં પ્રથમ વર્ગ—નિરયાવલિકાના કેટલાં અધ્યયન કહ્યાં છે ?

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રમાં જંબૂસ્વામીએ ઉપાંગ સૂત્રને સાંભળવાની—જાણવાની જિજ્ઞાસા પ્રગટ કરી અને આર્ય સુધર્મા સ્વામીએ તે સૂત્રનો પ્રારંભ કરતાં તેના નામ સહિત પાંચ વિભાગ—વર્ગ દર્શાવ્યા છે. ત્યાર પછી જંબૂસ્વામીએ નિરયાવલિકા નામના પ્રથમ વર્ગના અધ્યયન કેટલા છે ? તે જાણવાના ભાવ પ્રગટ કર્યા છે.

પ્રભુ મહાવીર સ્વામી, ગણધર સુધર્મા સ્વામી અને આર્ય જંબૂસ્વામીનો વિશેષણ યુક્ત પાઠ અનેક સૂત્રોમાં અનેક સ્થળે આવતાં સંક્ષિપ્ત વિસ્તૃત અનેક રૂપે પ્રતોમાં ઉપલબ્ધ થાય છે.

ગુરુપ્રાણ આગમ બત્રીસીના પ્રસ્તુત સંસ્કરણમાં ભગવાન મહાવીર સ્વામીનું વિશેષણ યુક્ત વિસ્તૃત પાઠ ઔપપાતિક સૂત્રમાં અને ભગવતી સૂત્રના પ્રથમ ભાગમાં રાખ્યો છે. આર્ય સુધર્મા સ્વામીનું વિશેષણ યુક્ત પાઠ જ્ઞાતાસૂત્રમાં રાખ્યો છે અને જંબૂસ્વામીનું વિશેષણ યુક્ત પાઠ જ્ઞાતા સૂત્ર તથા અંતગડ સૂત્રમાં રાખવામાં આવ્યો છે, અન્ય સ્થળે પ્રાયઃ સંક્ષિપ્ત પાઠ રાખેલ છે.

દશ અધ્યયનનાં નામ અને અધ્યયન પ્રારંભ :-

૪ एवं खलु जंबू ! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं उवज्जाणं पढमस्स वग्गस्स णिरयावलियाणं दस अज्झयणा पणत्ता । तं जहा-

કાલે સુકાલે મહાકાલે, કણ્હે સુકણ્હે તહા મહાકણ્હે ।

વીરકણ્હે ય બોદ્ધવ્વે, રામકણ્હે તહેવ ય ।

પિડસેણકણ્હે ણવમે, દસમે મહાસેણકણ્હે ડ ॥

जइ णं भंते ! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं उवज्जाणं पढमस्स वग्गस्स णिरयावलियाणं दस अज्झयणा पणत्ता, पढमस्स णं भंते ! अज्झयणस्स

નિરયાવલિયાણં સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં કે અટ્ટે પણ્ણત્તે ?

ભાવાર્થ :- હે જંબૂ ! મુક્તિપ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ ઉપાંગ સૂત્રના નિરયાવલિકા નામના પ્રથમ વર્ગના દસ અધ્યયન કહ્યાં છે, તે આ પ્રમાણે છે— (૧) કાલકુમાર (૨) સુકાલકુમાર (૩) મહાકાલકુમાર (૪) કૃષ્ણકુમાર (૫) સુકૃષ્ણકુમાર (૬) મહાકૃષ્ણકુમાર (૭) વીરકૃષ્ણકુમાર (૮) રામકૃષ્ણકુમાર (૯) પિતૃસેન કૃષ્ણકુમાર (૧૦) મહાસેન કૃષ્ણકુમાર.

પ્રશ્ન— હે ભગવન્ ! જો મોક્ષપ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ ઉપાંગ સૂત્રના પ્રથમવર્ગ નિરયાવલિકાનાં દસ અધ્યયનો કહ્યાં છે, તેમાં નિરયાવલિકાના પ્રથમ અધ્યયનમાં પ્રભુએ કયા ભાવનું નિરૂપણ કર્યું છે ?

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રમાં દશ અધ્યયનનાં જે નામ પ્રરૂપિત કર્યાં છે, તે નામ શ્રેણિક રાજાના દશપુત્રોના છે. આ અધ્યયનોમાં મુખ્યતાએ તે દશે રાજકુમારોનું વર્ણન છે.

શ્રેણિકની કાલી આદિ દશ રાણીઓનું મોક્ષ ગમનનું વર્ણન અંતગડસૂત્રમાં છે. તેઓના જ દશ પુત્ર અર્થાત્ પ્રત્યેક રાણીના એક-એક પુત્રનું વર્ણન આ વર્ગમાં છે. માતાઓના અને પુત્રોના નામમાં સમાનતા છે. જેમ કે— કાલી રાણીનો પુત્ર કાલકુમાર, સુકાલી રાણીનો પુત્ર સુકાલકુમાર વગેરે. આ દશે કુમારોના નરકગમનમાં મુખ્ય નિમિત્ત શ્રેણિકની રાણી ચેલણાનો પુત્ર કોણિક છે માટે આ વર્ગમાં કોણિકનું પણ વિસ્તૃત વર્ણન છે.

કાલકુમાર :-

૫ एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहेवासे चंपा णामं णयरी होत्था । रिद्धित्थिमियसमिद्धे वण्णओ । पुण्णभद्दे चेइए वण्णओ। तत्थ णं चंपाए णयरीए सेणियस्स रण्णो पुत्ते चेल्लणाए देवीए अत्तए कूणिए णामं राया होत्था वण्णओ । तस्स णं कूणियस्स रण्णो पउमावई णामं देवी होत्था, सूमालपाणिपाया जाव विहरइ ।

તત્થ ણં ચંપાએ ણયરીએ સેણિયસ્સ રણ્ણો ભજ્જા કૂણિયસ્સ રણ્ણો ચુલ્લમાડયા કાલી ણામં દેવી હોત્થા, સૂમાલપાણિપાયા જાવ સુરૂવા ।

તીસે ણં કાલીએ દેવીએ પુત્તે કાલે ણામં કુમારે હોત્થા, સૂમાલપાણિપાએ જાવ સુરૂવે ।

ભાવાર્થ :- સુધર્મા સ્વામીએ કહ્યું- તે કાળે અને તે સમયે આ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપના ભારત વર્ષમાં ઋદ્ધિ આદિથી સંપન્ન ચંપા નામની નગરી હતી. તેના ઈશાન ખૂણામાં પૂર્ણભદ્ર યક્ષનું યક્ષાયતન હતું. તે ચંપાનગરીમાં શ્રેણિકરાજાના પુત્ર અને ચેલણાદેવીના આત્મજ કોણિક નામના મહા મહિમાશાળી રાજા રાજ્ય કરતા હતા. કોણિકરાજાને પદ્માવતી નામની રાણી હતી. તે અત્યંત સુકુમાર અંગોપાંગવાળી હતી **યાવત્** સુખપૂર્વક રહેતી હતી.

તે ચંપાનગરીમાં શ્રેણિકરાજાની પત્ની અને કોણિકરાજાની વિમાતા કાલી નામની રાણી હતી. તે સુકોમળ હાથ-પગ આદિ અંગોપાંગવાળી **યાવત્** રૂપવાન હતી. તે કાલીદેવીનો પુત્ર કાલ નામનો કુમાર હતો. તે સુકોમળ **યાવત્** સુરૂપ-સૌંદર્યવાન હતો.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રમાં પ્રથમ અધ્યયનના પ્રથમ વર્ગના નાયક કાલકુમારનું વર્ણન સંક્ષિપ્ત પાઠથી કર્યું છે. તેની પાર્શ્વભૂમિકામાં (૧) ચંપાનગરી (૨) પૂર્ણભદ્ર ઉદ્યાન (૩) કોણિક રાજા (૪) કોણિક રાજાની પત્ની પદ્માવતી રાણી (૫) કોણિકની લઘુમાતા - કાલકુમારની માતા કાલી રાણીનું વર્ણન પણ સંક્ષિપ્ત પાઠ પદ્ધતિથી કર્યું છે. તેનું કારણ એ છે કે રાજા, રાણી, નગર અને ઉદ્યાન આદિનું વર્ણન અનેક આગમ કથાનકોમાં અનેક સ્થાને આવે છે, જ્યાં જ્યાં તેનું વર્ણન આવે છે ત્યાં તેના એકાદ બે વિશેષણનો પ્રયોગ કરીને, **જાવ** અથવા **વણ્ણઓ** શબ્દ આપીને પાઠને સંક્ષિપ્ત કરવામાં આવે છે. તે જ રીતે પ્રસ્તુત આગમમાં પ્રસ્તુત પ્રસંગમાં અને ત્યાર પછીના અધ્યયનોમાં **વણ્ણઓ** આદિ શબ્દથી પાઠને સંક્ષિપ્ત કર્યા છે. પાઠને સંક્ષિપ્ત કરવામાં **રિદ્ધિસ મહયાસ સૂમાલસ** આદિ શબ્દો લખી મીંડા કરવામાં આવે છે અને અન્ય પણ વિવિધ પદ્ધતિઓ જોવા મળે છે. પ્રસ્તુત સંસ્કરણમાં તે સંક્ષિપ્ત પાઠોને સુવાચ્ય પદ્ધતિથી વ્યવસ્થિત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

વણ્ણઓ :- વર્ણન જાણવું અર્થાત્ વિસ્તૃત પાઠ અન્ય શાસ્ત્ર કે પૂર્વના સૂત્ર અનુસાર જાણવો જોઈએ.

સૂમાલ :- સુકુમાર. પ્રસ્તુત સૂત્રમાં રાણી અને રાજકુમાર માટે આ શબ્દપ્રયોગ થયો છે. **સુકુમાલ** થી **સુડમાલ**, **સુમાલ** અને **સોમાલ** એવા દેશી શબ્દ બને છે. અનેક આગમોમાં સ્ત્રી કે પુરુષના વર્ણનમાં તેમના અંગોપાંગની સુકુમારતા દર્શાવવા આ શબ્દનો પ્રયોગ થયો છે. સ્ત્રી માટે **સૂમાલ** પાણિપાયા અને પુરુષ માટે **સૂમાલ પાણિપા** શબ્દ પ્રયોગ છે.

કાલકુમારનું રથમુશળ સંગ્રામમાં ગમન :-

૬ તए णं से काले कुमारे अण्णया कयाइ तिहिं दंतिसहस्सेहिं, तिहिं रहसहस्सेहिं तिहिं आससहस्सेहिं, तिहिं मणुयकोडीहिं, गरुलवूहे एक्कारसमेणं खंडेणं कूणिएणं रण्णा सद्धिं रहमुसलं संगामं ओयाए ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી એક વખત કાલકુમાર ત્રણ હજાર હાથી, ત્રણહજાર રથ, ત્રણ હજાર ઘોડા અને ત્રણ કરોડ સૈનિકોને લઈને, ગરુડવ્યૂહ રચીને, પોતાના અગિયારમાં ભાગના સૈન્ય સહિત કૃષિક રાજાની સાથે રથમુશળ સંગ્રામ કરવા ગયા.

વિવેચન :-

ગરુડવ્યૂહ :- ગરુડના આકારે વ્યૂહ—લશ્કરની રચના. આગળ ઘણું ને પાછળ થોડું સૈન્ય હોય તેવી રીતે સેનાની ગોઠવણી કરવી.

રથમુશળસંગ્રામ :- જે સંગ્રામમાં મુશળયુક્ત રથ બહુ વેગથી દોડીને શત્રુપક્ષનો વિનાશ કરે છે. તે સંગ્રામને રથમુશળ સંગ્રામ કહે છે અને તેની પ્રમુખતાવાળો સંપૂર્ણ સંગ્રામ પણ રથમુશળ સંગ્રામ કહેવાય છે. ખરેખર રથમુશળ સંગ્રામ તો ફક્ત એક જ દિવસ થયો હતો તોપણ સૂત્રમાં સંપૂર્ણ સંગ્રામ માટે "રથ—મુશળ" નામનો ઉલ્લેખ છે.

મહાશિલાકંટક સંગ્રામ :- જે સંગ્રામ મહાશિલાના પ્રહાર જેવો પ્રાણોનો કંટક અર્થાત્ ઘાતક હોય છે અને જેમાં તણખલાની અણીએ મારવાથી પણ હાથી, ઘોડા આદિને મહાશિલાથી મારવા જેવી તીવ્ર વેદના થાય છે, તે સંગ્રામને મહાશિલાકંટક સંગ્રામ કહે છે. આ સંગ્રામ પણ એક જ દિવસનો થયો હતો. તેમાં કોણિક પક્ષના સૈનિક જો એક તણખલું ફેંકે તોપણ શત્રુપક્ષના સૈનિકોને મહાશિલા જેવો પ્રહાર લાગતો હતો.

કાલીરાણીની ચિંતા :-

૭ તए णं तीसे कालीए देवीए अण्णया कयाइ कुडुंबजागरियं जागरमाणीए अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था- एवं खलु ममं पुत्ते कालकुमारे तिहिं दंतिसहस्सेहिं जाव ओयाए । से मण्णे, किं जइस्सइ, णो जइस्सइ, जीविस्सइ, णो जीविस्सइ, पराजिणिस्सइ, णो पराजिणिस्सइ, काले णं कुमारे अहं जीवमाणं पासिज्जा ? ओहयमण जाव झियाइ ।

ભાવાર્થ :- ત્યારે એક વાર પોતાના કુટુંબ—પરિવાર વિષયક વિચાર કરતાં તે કાલીદેવીના મનમાં આ પ્રમાણે વિચાર **યાવત્** સંકલ્પ ઉત્પન્ન થયો કે મારો પુત્ર કાલકુમાર ત્રણહજાર હાથી વગેરે લઈને **યાવત્** રથમુશળ સંગ્રામમાં ગયો છે. તો શું તે વિજય મેળવશે કે નહીં? તે જીવતો રહેશે કે નહીં? શત્રુને પરાજિત કરશે કે નહીં? શું હું કાલકુમારને જીવતો જોઈ શકીશ? ઈત્યાદિ વિચારોથી તે ઉદાસ—નિરુત્સાહી જેવી થઈને **યાવત્** આર્તધ્યાનમાં લીન થઈ.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રમાં અજ્ઞતિથિએ જાવ... દ્વારા કાલીરાણીના વિચારની ક્રમિક અવસ્થાને પ્રગટ કરી.

અજ્ઞાતિથિ :- આત્મ-અધ્યવસાય ઉત્પન્ન થયો. સર્વ પ્રથમ અરૂપી આત્મ અધ્યવસાય ઉત્પન્ન થાય છે તે પછી મન રૂપી ચિંતન, મનન આદિ થાય છે તે પુદ્ગલમય રૂપી હોય છે. ચિંતિત્વ = માનસિક ચિંતન પત્થિત્વ = ઈચ્છા, અભિલાષા મળોગે સંકલ્પે = મનોગત સંકલ્પ, વિચાર નિર્ણિત થયો.

કાલીરાણીનું ભગવાનની ધર્મસભામાં ગમન :-

૮ તેણં કાલેણં તેણં સમણં સમણે ભગવં મહાવીરે સમોસરિણે । પરિસા ણિગ્ગયા । તેણં તીસે કાલીણે દેવીણે ઇમીસે કહાણે લલ્લહાણે સમાણીણે અયમેયારૂવે અજ્ઞાતિથિણે જાવ સમુપ્પજ્જિત્થા- એવં ખલુ સમણે ભગવં મહાવીરે પુવ્વાણુપુવ્વિં જાવ વિહરહ । તં મહાફલં ખલુ તહારૂવાણં સમણાણં જાવ વિઝલસસ અટ્ઠસસ ગહણયાણે । તં ગચ્છામિ ણં સમણં ભગવં મહાવીરં જાવ પજ્જુવાસામિ, ઇમં ચ ણં એયારૂવં વાગરણં પુચ્છિસસામિ ત્તિ કટ્ટુ એવં સંપેહેહ, સંપેહિત્તા કોહુંબિયપુરિસે સદ્ધાવેહ, સદ્ધાવિત્તા એવં વયાસી- ખિપ્પામેવ મ્હો દેવાણુપ્પિયા ! ધમ્મિયં જાણપ્પવરં જુત્તામેવ ઉવટ્ટવેહ, ઉવટ્ટવેત્તા એયમાણત્તિયં પચ્ચપિણહ । તેણં તે કોહુંબિય પુરિસા જાવ ઉવટ્ટવિત્તા તમાણત્તિયં પચ્ચપ્પિણંતિ ।

ભાવાર્થ :- તે કાળે, તે સમયે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ચંપાનગરીમાં પધાર્યા. ભગવાનને વંદના-નમસ્કાર કરવા અને ધર્મોપદેશ સાંભળવા માટે પરિષદ નીકળી. કાલીદેવી પણ આ સમાચાર જાણીને પ્રસન્ન થઈ. તેના મનમાં આ પ્રમાણે વિચાર આવ્યો કે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા અહીં પધાર્યા છે. તથારૂપ શ્રમણ ભગવંતોનું માત્ર નામશ્રવણ પણ મહાન ફલદાયક છે, તો તેની સમીપે જઈને વંદન-નમસ્કાર કરીએ તો કેટલા મહાન ફળની પ્રાપ્તિ થાય ? તેમની પાસેથી વિપુલ શ્રુતના અર્થને ગ્રહણ કરવાનો મહિમા અપરંપાર છે. તેથી હું શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસે જઈ યાવત્ તેમની પર્યુપાસના કરું અને તેમને પૂર્વોક્ત પ્રશ્ન પૂછું. કાલીરાણીએ આ પ્રમાણે વિચાર કર્યો, વિચાર કરીને તેમણે સેવકોને બોલાવ્યા અને આ પ્રમાણે આજ્ઞા આપી- હે દેવાનુપ્રિયો ! શીઘ્રતાથી ધાર્મિક કાર્યોમાં વપરાતા શ્રેષ્ઠ રથને જોડીને લાવો અને મને જાણ કરો. ત્યારે તે કૌટુંબિક પુરુષો રથને જોડીને લાવ્યા અને આજ્ઞાનુરૂપ કાર્ય થઈ ગયું છે, તેમ કાલી રાણીને જણાવ્યું.

૯ તેણં સા કાલી દેવી ણ્હાયા જાવ અપ્પમહગ્ગાભરણાલંકિય સરીરા બહૂહિં ખુજ્જાહિં જાવ મહત્તરગવિંદપરિક્ખિત્તા અંતેઝરાઓ ણિગ્ગચ્છહ ણિગ્ગચ્છિત્તા જેણેવ બાહિરિયા ઉવટ્ટાણસાલા, જેણેવ ધમ્મિણે જાણપ્પવરે તેણેવ ઉવાગચ્છહ, ઉવાગચ્છિત્તા ધમ્મિયં જાણપ્પવરં દુરૂહહ, દુરૂહિત્તા ણિયગપરિયાલ સંપરિવુહા ચંપં ણયરિં મજ્જં- મજ્જેણં ણિગ્ગચ્છહ, ણિગ્ગચ્છિત્તા જેણેવ પુણ્ણભદ્દે ચેહ્ણે તેણેવ ઉવાગચ્છહ, ઉવાગચ્છિત્તા છત્તાઈણે તિત્થયરાહસેણે

પાસઈ, પાસિત્તા ધમ્મિયં જાણપ્પવરં ઠવેઈ, ઠવેત્તા ધમ્મિયાઓ જાણપ્પવરાઓ પચ્ચોરુહઈ પચ્ચોરુહિત્તા બહૂહિં ખુજ્જાહિં જાવ મહત્તરગવિંદપરિક્ખિત્તા જેનેવ સમણે ભગવં મહાવીરે તેનેવ ઉવાગચ્છઈ, ઉવાગચ્છિત્તા સમણં ભગવં મહાવીરં તિક્ખુત્તો આયાહિણં પયાહિણં કરેઈ, કરેત્તા વંદઈ ણમંસઈ, વંદિત્તા ણમંસિત્તા ઠિયા ચેવ સપરિવારા સુસ્સૂસમાણી ણમંસમાણી અભિમુહા વિણણં પંજલિઉડા પજ્જુવાસઈ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી કાલીદેવી સ્નાન કરી યાવત્ મહામૂલ્યવાન પરંતુ અલ્પ ભારવાળાં આભૂષણોથી વિભૂષિત થઈને, કુબ્જા દાસીઓ યાવત્ મહત્તર દાસીઓના સમૂહથી ઘેરાયેલી અંત:પુરમાંથી નીકળી, નીકળીને બાહ્ય ઉપસ્થાન શાળા(સભાભવન)પાસે જ્યાં ધાર્મિક રથ તૈયાર કરેલો હતો, ત્યાં આવી અને તે રથમાં બેઠી, બેસીને પોતાનાં પરિજનો અને પરિવારને સાથે લઈને ચંપાનગરીની મધ્યમાં થઈને નીકળી અને જ્યાં પૂર્ણભદ્ર ઉદ્યાન હતું ત્યાં પહોંચીને તીર્થકરોના છત્રાદિ અતિશયો(પ્રાતિહાર્યો)ને જોતાં જ ધાર્મિક શ્રેષ્ઠ રથને ઊભો રાખ્યો. તેણી રથમાંથી નીચે ઊતરી અને કુબ્જા યાવત્ મહત્તર વગેરે અનેક દાસી વૃંદની સાથે જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર બિરાજમાન હતા ત્યાં ગઈ; ત્રણ વાર આદક્ષિણા પ્રદક્ષિણા કરીને વંદના, નમસ્કાર કર્યા અને સપરિવાર ભગવાનની દેશના સાંભળવા માટે ભક્તિપૂર્વક નમસ્કાર કરી, વિનયપૂર્વક અંજલિ જોડીને સન્મુખ રહીને, પર્યુપાસના કરવા લાગી.

વિવેચન :-

ઉક્ત ગદ્યાંશોમાં સંતાન પ્રતિ માતૃહૃદયની મનોભાવનાઓનું દર્શન કરાવ્યું છે. સંતાનો અલ્પ સંકટમાં હોય તો પણ માતાનું હૃદય સતત ચિંતિત રહે છે, તેનું મન આકુળ-વ્યાકુળ બની જાય છે. તેને મનમાં શાંતિ રહેતી નથી. સંતાનનું સંકટ નિવારવા મંત્ર, તંત્ર આદિ અનેકવિધ પ્રયત્નો કરે છે અને પોતાના સંતાનો માટે જાગેલી અનિષ્ટ આશંકાને દૂર કરવાનો ઉપાય જાણવા માટે ઉત્સુક રહે છે. કાલીરાણી પણ આ ભાવના સાથે ભગવાનના સમોસરણમાં ઉપસ્થિત થઈ હતી.

ભગવાનની દેશના : કાલીરાણીની જિજ્ઞાસા :-

૧૦ તદ્દં ણં સમણે ભગવં મહાવીરે કાલીએ દેવીએ, તીસે ચ મહઈમહાલિયાએ પરિસાએ ધમ્મં પરિકહેઈ જાવ એયસ્સ ધમ્મસ્સ સિક્ખાએ ઉવટ્ટિએ સમણોવાસાએ વા સમણોવાસિયા વા વિહરમાણા આણાએ આરાહાએ ભવઈ ।

તદ્દં ણં સા કાલી દેવી સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ અંતિયં ધમ્મં સોચ્ચા ણિસમ્મ હટ્ટુટ્ટુ જાવ વિસપ્પમાણહિયયા સમણં ભગવં મહાવીરં તિક્ખુત્તો જાવ એવં વયાસી- એવં ખલુ ભંતે ! મમ પુત્તે કાલે કુમારે તિહિં દંતિસહસ્સેહિં જાવ રહમુસલં સંગામં ઓયાએ । સે ણં ભંતે ! કિં જઈસ્સઈ, ણો જઈસ્સઈ જાવ કાલે ણં કુમારે અહં જીવમાણં પાસિજ્જા ?

કાલી ! ત્તિ સમણે ભગવં મહાવીરે કાલિં દેવિં એવં વયાસી- એવં ખલુ કાલી ! તવ પુત્તે કાલે કુમારે તિર્હિં દંતિસહસ્સેર્હિં જાવ કૂણિણં રણ્ણા સદ્ધિં રહમુસલં સંગામં સંગામેમાણે હયમહિય-પવરવીરઘાઙ્ગય-ણિવડિય-ચિંધજ્ઞયપડાગે ણિરાલોયાઓ દિસાઓ કરેમાણે ચેડગસ્સ રણ્ણો સપક્ખં સપડિદિસિં રહેણ પડિરહં હવ્વમાગણ ।

તણ ણં સે ચેડણ રાયા કાલં કુમારં એજ્જમાણં પાસણ, પાસિત્તા આસુરત્તે જાવ મિસિમિસેમાણે ધણું પરામુસણ, પરામુસિત્તા ઉસું પરામુસણ, પરામુસિત્તા વણ્ણસાહં ઠાણં ઠાણ, ઠાણ્ણા આયયકણ્ણાયયં ઉસું કરેણ, કરેત્તા કાલં કુમારં એ ગાહચ્ચં કૂડાહચ્ચં જીવયાઓ વવરોવેણ । તં કાલગણ ણં કાલી ! કાલે કુમારે, ણો ચેવ ણં તુમં કાલં કુમારં જીવમાણં પાસિહિસિ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે તે કાલીદેવી અને વિશાળ જનપરિષદને ધર્મદેશના આપી. [ઔપપાતિક સૂત્ર પ્રમાણે ધર્મદેશનાનું કથન કરવું જોઈએ] યાવત્ આ ધર્મના આચરણમાં ઉપસ્થિત શ્રાવક અને શ્રાવિકા, વ્રત આરાધનાથી જિનાજ્ઞાના આરાધક થાય છે.

ત્યાર પછી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે સ્વામી પાસેથી ધર્મશ્રવણ કરી, હૃદયમાં ધારીને કાલી રાણી ઉર્ષિત, સંતુષ્ટ યાવત્ વિકસિત હૃદયવાળી થઈને શ્રમણ ભગવાનને ત્રણ વાર વંદન-નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે પૂછ્યું- હે ભગવન્ ! મારો પુત્ર કાલકુમાર ત્રણ હજાર હાથીઓ સહિત યાવત્ રથમૂશલ સંગ્રામમાં ગયો છે, તો હે ભગવન્ ! શું તે વિજયી થશે કે નહીં ? યાવત્ શું હું કાલકુમારને જીવતો જોઈ શકીશ ?

પ્રત્યુત્તરમાં, હે કાલી ! આ પ્રમાણે સંબોધન કરીને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે કાલીરાણીને આ રીતે કહ્યું- તારો પુત્ર કાલકુમાર ત્રણ હજાર હાથી સહિત કોણિક રાજાની સાથે રથમૂશલ સંગ્રામમાં યુદ્ધ કરતો, વીર યોદ્ધાઓને મારતો, મર્દિત કરતો, ઘાત પહોંચાડતો અને તેની સંકેત સૂચક ધ્વજા-પતાકાઓને નીચે પછાડતો, દિશા-વિદિશાઓને અંધકારમય કરતો, પોતાના રથ સહિત ચેડારાજાના રથ સામે આવી પહોંચ્યો.

ચેડા રાજાએ આ રીતે સામે આવતા કાલકુમારને જોયો કે તરત તેને ક્રોધ આવ્યો યાવત્ દાંત કચકચાવીને ધનુષ્ય ઉપાડ્યું અને બાણ હાથમાં લઈ ધનુષ્ય પર ચઢાવી, કાન સુધી પણ ધેંચીને એક જ વારમાં તીવ્ર પ્રહારથી કાલકુમારને આહત કરીને, રક્તરંજિત બનાવી, જીવનથી રહિત કરી દીધો. તેથી હે કાલી ! તે કાલકુમાર મૃત્યુને પામ્યો છે, માટે હવે તું કાલકુમારને જીવતો જોઈ શકીશ નહીં.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રમાં ઔપપાતિક સૂત્રાનુસાર પ્રભુની ધર્મદેશનાનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન જાવ પાઠથી કર્યું

છે. ત્યાર પછી પોતાના પુત્રના જય-પરાજય વિષયક માતા કાલીનો પ્રશ્ન અને સર્વજ્ઞ પ્રભુનો ઉત્તર છે.

સાવગધમ્મં આરાહિતા ભવઈ :- ધર્મદેશનાના ઉપસંહાર રૂપે આ અંતિમ વાક્ય છે. તેમાં શ્રાવક શ્રાવિકાની આરાધનાનું કથન છે. શ્રમણ શ્રમણીની આરાધનાનું કથન પણ ધર્મ દેશનામાં હોય જ છે. અહીં જાવ શબ્દમાં તે સમાવિષ્ટ છે.

ચેડા રાયા :- પ્રસ્તુત સૂત્રમાં ચેડા રાજા માટે 'ચેડા' શબ્દ પ્રયોગ છે તેનો અર્થ ચેટક રાજા થાય છે, તેમ છતાં અહીં અનુવાદમાં 'ચેડારાજા' તે પ્રચલિત શબ્દનો પ્રયોગ રાખ્યો છે.

પ્રસ્તુત સૂત્રમાં ચેડારાજા તીવ્ર ક્રોધાયમાન થયાનું વર્ણન છે. તે ક્રોધ યુદ્ધકાલ પર્યંતનો, શરણાગતની રક્ષા માટેનો અને ન્યાયસંગત હતો. પંચેન્દ્રિય જીવની ઘાત કરવા છતાં તેમનો ક્રોધ અનંતાનુબંધી ન હતો. તેથી જ યુદ્ધ કરવા છતાં ગૃહસ્થનું શ્રાવકપણું કે પાંચમું ગુણસ્થાન ટકી રહે છે.

શાસ્ત્રોમાં શ્રમણો માટે ત્રણે કાલ સંબંધી નિમિત્ત કથનનો નિષેધ છે. તેમ છતાં વીતરાગ પ્રભુ મહાવીરે કાલી રાણીને કાલકુમાર સંબંધી પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ્યો, તેનું કારણ આ પ્રમાણે સમજવું.

(૧) ભગવાને આપેલો ઉત્તર નિમિત્ત કથનરૂપ નથી. નિમિત્ત કથનમાં અનુમાન અને ગણિતપૂર્વક ફલાદેશનું કથન હોય છે. જ્યારે પ્રભુએ તો કેવળજ્ઞાનથી આલોકિત ઘટનાનું કથન કર્યું હતું.

(૨) ભગવાને પોતાના જ્ઞાનમાં એ પણ જોયું હતું કે પુત્રવિયોગ કાલીરાણીના વૈરાગ્યનું નિમિત્ત બનવાનો છે. તે ઉપરાંત વિશિષ્ટ જ્ઞાની માટે સામાન્ય નિયમ લાગુ પડતા નથી.

કાલી રાણીની મોહદશા :-

૧૧ તए णं सा काली देवी समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म महया पुत्तसोएणं अप्फुण्णा समाणी परसुणियत्ता विव चंपगलया धसत्ति धरणीयलंसि सव्वङ्गेहिं सण्णिवडिया ।

તए णं सा काली देवी मुहुत्तंतरेण आसत्था समाणी उट्ठाए उट्ठेइ उट्ठित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ णमंसइ, वंदित्ता णमंसित्ता एवं वयासी-एवमेयं भंते! तहमेयं भंते! अवितहमेयं भंते! असंदिद्धमेयं भंते! सच्चे णं भंते ! एसमट्ठे, जहेयं तुब्भे वयह त्ति कट्ठु समणं भगवं महावीरं वंदइ णमंसइ, वंदित्ता णमंसित्ता तमेव धम्मियं जाणप्पवरं दुरूहइ, दुरूहित्ता जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया।

ભાવાર્થ :- શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી પાસેથી પોતાના પુત્રનું ઉપરોક્ત વૃત્તાંત સાંભળીને અને હૃદયમાં અવધારણ કરીને કાલીરાણી પુત્રશોકથી ઉદ્વિગ્ન બનીને, જેમ કુહાડીથી કપાયેલી ચંપકલતા

પડી જાય છે, તેમ મૂર્ચ્છિત થઈને જમીન ઉપર(ધબ દઈને) પડી ગઈ.

થોડીવાર પછી જ્યારે કાલીદેવી કંઈક સ્વસ્થ બની ત્યારે ઊભી થઈ અને ભગવાનને વંદન નમસ્કાર કરીને રૂંધાયેલા સ્વરથી બોલી- હે ભગવાન ! જેમ આપ કહો છો તેમજ છે, યથાર્થ છે, શંકારહિત છે, સત્ય છે. એમ કહી ભગવાનને ફરી વંદન નમસ્કાર કર્યા, વંદન નમસ્કાર કરીને તે જ ધાર્મિક રથમાં બેસીને પોતાના સ્થાને ગઈ.

ગૌતમની જિજ્ઞાસા : કાલકુમારની ગતિ :-

૧૨ ભંતે ! ત્તિ ભગવં ગોયમે સમણં ભગવં મહાવીરં વંદઙ્ગ ણમંસઙ્ગ, વંદિત્તા ણમંસિત્તા એવં વયાસી- કાલે ણં ભંતે ! કુમારે તિહિં દંતિસહસ્સેહિં જાવ રહમુસલં સંગામં સંગામેમાણે ચેડણં રણ્ણા એગાહચ્ચં કૂડાહચ્ચં જીવિયાઓ વવરોવિએ સમાણે કાલમાસે કાલં કિચ્ચા કહિં ગએ, કહિં ઉવવણ્ણે ?

ગોયમા ! ત્તિ સમણે ભગવં મહાવીરે ભગવં ગોયમં એવં વયાસી- એવં ખલુ ગોયમા ! કાલે કુમારે તિહિં દંતિસહસ્સેહિં જાવ રહમુસલં સંગામં સંગામેમાણે ચેડણં રણ્ણા એગાહચ્ચં કૂડાહચ્ચં જીવિયાઓ વવરોવિએ સમાણે કાલમાસે કાલં કિચ્ચા ચડ્ડત્થીએ પઙ્ગપ્પભાએ પુઢવીએ હેમાભે ણરએ દસસાગરોવમઠિઙ્ગે સુ ણેરઙ્ગેસુ ણેરઙ્ગેત્તાએ ઉવવણ્ણે ।

ભાવાર્થ :- પ્રશ્ન- હે ભગવન ! આ પ્રમાણે સંબોધન કરીને ગૌતમ સ્વામીએ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીને વંદન-નમસ્કાર કર્યા અને પોતાની જિજ્ઞાસા વ્યક્ત કરતાં આ પ્રમાણે પૂછ્યું- હે ભગવન ! ત્રણ હજાર હાથી આદિની સાથે કાલકુમાર રથમુશલ સંગ્રામમાં લડાઈ કરતો ચેડારાજના એક જ પ્રહારથી મૃત્યુ પામીને ક્યાં ગયો ? ક્યાં ઉત્પન્ન થયો ?

ઉત્તર- હે ગૌતમ ! આ પ્રમાણે સંબોધન કરીને શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ ગૌતમ સ્વામીને આ પ્રમાણે કહ્યું- ગૌતમ ! ત્રણ હજાર હાથી આદિની સાથે યુદ્ધમાં ગયેલો તે કાલકુમાર જીવનરહિત થઈને મૃત્યુના સમયે મૃત્યુ પામી યોથી પંકપ્રભા નામની નરકમાં હેમાભ નામના નરકાવાસમાં દશ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા નારકી રૂપે ઉત્પન્ન થયો.

-: કોણિક જીવન :-

કોણિકનું ચેલણાની કુક્ષિમાં આગમન :-

૧૩ કાલે ણં ભંતે ! કુમારે કેરિસએહિં આરંભેહિં કેરિસએહિં સમારંભેહિં

કેરિસર્ણિ આરંભસમારંભેર્ણિ કેરિસર્ણિ ભોગેર્ણિ કેરિસર્ણિ સંભોગેર્ણિ કેરિસર્ણિ
ર્ણિ ભોગસંભોગેર્ણિ કેરિસર્ણિ વા અસુભકડકમ્મપઠ્ઠારેણં કાલમાસે કાલં
કિચ્ચા ચડત્થીર્ણિ પક્કપ્પભાર્ણિ પુઠ્ઠવીર્ણિ જાવ ણેરઙ્ગત્તાર્ણિ ઉવણ્ણે ?

એવં ખલુ ગોયમા ! તેણં કાલેણં તેણં સમર્ણં રાયગિહે ણામં ણયરે
હોત્થા, રિદ્ધિત્થિમિયસમિદ્ધે । તત્થ ણં રાયગિહે ણયરે સેર્ણિર્ણિ ણામં રાયા હોત્થા,
મહયા હિમવંત જાવ રાયવર્ણ્ણઓ । તસ્સ ણં સેર્ણિયસ્સ રર્ણ્ણો ણંદા ણામં દેવી
હોત્થા સૂમાલપાણિપાયા જાવ વિહરઙ્ગ । તસ્સ ણં સેર્ણિયસ્સ રર્ણ્ણો પુત્તે ણંદાર્ણિ
દેવીર્ણિ અત્તર્ણિ અર્ણિર્ણિ ણામં કુમારે હોત્થા, સૂમાલપાણિપાયા જાવ સુરુવે ।
સામદામભેયદંડ જાવ વિસારર્ણિ જહા ચિત્તો જાવ રજ્જધુરાર્ણિ ચિંતર્ણિ યાવિ
હોત્થા । તસ્સ ણં સેર્ણિયસ્સ રર્ણ્ણો ચેલ્લના ણામં દેવી હોત્થા, સૂમાલપાણિપાયા
જાવ વિહરઙ્ગ ।

તર્ણિ ણં સા ચેલ્લના દેવી અર્ણ્ણયા કયાઈ તંસિ તારિસર્ણિર્ણિ વાસઘરંસિ જાવ
સીહં સુમિર્ણે પાસિત્તાર્ણિર્ણિ પડિબુદ્ધા, જહા પભાવર્ણિર્ણિ જાવ સુમિર્ણપાઠ્ઠગા પડિવિસર્ણિર્ણિ
જાવ ચેલ્લના સે વયર્ણં પડિચ્છિત્તા જેર્ણેવ સર્ણિર્ણિ ભવર્ણે તેર્ણેવ અર્ણ્ણપવિદ્ધા ।

ભાવાર્થ :- હે ભગવન્ ! તે કાલકુમાર હિંસા-અસત્ય આદિ કેવી જાતના સાવધ અનુષ્ઠાનરૂપ આરંભથી,
શસ્ત્ર વડે પ્રાણીઓનો નાશ કરવા રૂપ સમારંભથી, બંને પ્રકારના મિશ્ર અનુષ્ઠાનરૂપ આરંભ સમારંભથી
તેમજ કેવી જાતના શબ્દાદિ વિષયભોગથી, કેવા પ્રકારની તીવ્ર અભિલાષાથી ઉત્પન્ન થતા વિષયોના
સંભોગથી તથા કેવી જાતના મહારંભ અને મહાપરિશ્રુડરૂપ વિષયોની અભિલાષરૂપ ભોગોપભોગથી
તેમજ કેવા અશુભ કર્મોના ભારથી મૃત્યુ પામીને ચોથી નરકમાં ગયો ?

હે ગૌતમ ! તેનું કારણ આ પ્રમાણે છે- તે કાલે અને તે સમયે રાજગૃહ નામનું નગર હતું. તે નગર
ઋદ્ધિ-વૈભવથી સંપન્ન, શત્રુઓના ભયથી રહિત અને ધન-ધાન્યાદિની સમૃદ્ધિથી યુક્ત હતું. તે રાજગૃહ
નગરમાં હિમાલયપર્વત જેવા મહાન શ્રેણિકરાજા રાજ્ય કરતા હતા. તે શ્રેણિકરાજાને અત્યંત સુકુમાર
હાથપગ આદિ અંગોપાંગવાળી નંદા નામની રાણી હતી. જે મનુષ્યસંબંધી સુખોનો અનુભવ કરતી રહેતી
હતી. શ્રેણિકરાજાનો પુત્ર અને નંદારાણીનો આત્મજ અભય નામનો રાજકુમાર હતો. જે સુકુમાર હાથપગ
આદિ અંગોપાંગવાળો યાવત્ રૂપવાન હતો. તે સામ, દામ, દંડ, ભેદ આદિ રાજનીતિમાં નિપુણ હતો
યાવત્ ચિત્ત સારથિની જેમ રાજકાર્યને દક્ષતાપૂર્વક કરતો હતો.

શ્રેણિકરાજાની ચેલણા નામની બીજી રાણી હતી. જે સુકુમાર હાથપગ આદિ અંગોપાંગવાળી
યાવત્ સુખપૂર્વક રહેતી હતી.

એકવાર તે શયનગૃહમાં ચિંતા આદિથી મુક્ત બની સુખશય્યા પર સૂતી હતી. ત્યારે તેણે સ્વપ્નમાં

સિંહ જોયો, સ્વપ્ન જોઈને તે જાગૃત થઈ. પ્રભાવતી દેવીની જેમ રાજાને સ્વપ્ન કહ્યું. રાજાએ સ્વપ્નપાઠકોને બોલાવ્યા અને સ્વપ્નનું ફળ પૂછ્યું. સ્વપ્નપાઠકોએ સ્વપ્નફળ કહ્યું. રાજાએ તેને પ્રીતિદાન આપી વિદાય કર્યા **યાવત્** સ્વપ્નફળ સાંભળી હર્ષ પામી, રાણી પોતાના મહેલમાં ગઈ.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રમાં કાલકુમારની નરકગતિના કારણનું સ્પષ્ટીકરણ કરતાં સૂત્રકારે કોણિક રાજાનું જીવનવૃત્તાંત કહ્યું છે. તેનો પ્રારંભ કરતાં સૂત્રમાં શ્રેણિકરાજા, ચેલણા રાણી અને અભયકુમારનો પરિચય આપ્યો છે.

જહા ચિત્તો :- આ સંક્ષિપ્ત પાઠથી અભયકુમારના ગુણોનું વર્ણન ચિત્ત સારથીની જેમ સમજવાનું કહ્યું છે. રાજપ્રશ્રીય સૂત્રમાં પરદેશી રાજાના વૃત્તાંતમાં ચિત્તસારથીનું વર્ણન છે. તે પરદેશીરાજાના મંત્રી સમાન હતો. તે સામ, દામ, દંડ અને ભેદ ચાર પ્રકારની રાજનીતિઓનો જાણકાર હતો. ઔત્પાતિકી, વૈનયિકી, કાર્મિકી અને પારિણામિકી, આ ચાર પ્રકારની બુદ્ધિથી યુક્ત હતો. બુદ્ધિ બળે તે મુશ્કેલ કાર્ય પણ સરળતાથી કરી લેતો હતો. પારિવારિક સમસ્યાઓ, ગુપ્ત અને રહસ્યમય કાર્યો અંગે રાજાને સાચી સલાહ આપતો હતો. તે રાજ્યશાસનનો પ્રમુખ હતો. આ જ પ્રમાણે અભયકુમાર પણ રાજાશ્રેણિકના પ્રત્યેક કાર્યનો કર્તા હતો. રાજ્યના ગુપ્ત રહસ્ય પણ જાણતો હતો.

જહા પભાવઈ :- હસ્તિનાપુરનગરના બલરાજાની રાણી પ્રભાવતી હતી. ભગવતી સૂત્ર શતક-૧૧, ઉદ્દેશક-૧૧માં મહાબલના જીવનનું વિસ્તૃત વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. મહાબલ ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારે પ્રભાવતીદેવીએ સ્વપ્નમાં શુભ લક્ષણોવાળા સિંહને જોયો હતો. સ્વપ્નદર્શન પછી બલરાજાને સ્વપ્નની વાત કરી. બલરાજાએ પોતાના જ્ઞાનના આધારે સ્વપ્નનું શુભ ફળ બતાવ્યું કે કુળના ભૂષણરૂપ પુત્રનો જન્મ થશે. પછી રાજાએ સવારે સ્વપ્નપાઠકોને બોલાવ્યા. તેઓએ વિસ્તારથી સ્વપ્નશાસ્ત્રનું વર્ણન કરીને કહ્યું કે આપને રાજકુમારની પ્રાપ્તિ થશે. તે રાજકુમાર વિશાળ રાજ્યનો સ્વામી થશે અથવા જ્ઞાન-ધ્યાન તપથી સંપન્ન મહાન અણગાર થશે ઈત્યાદિ.

આ પ્રમાણે પ્રભાવતીની જેમ રાણી ચેલણાની કુક્ષિમાં આવનાર બાળક પણ મહાન રાજા થશે, તેમ સ્વપ્નપાઠકોએ સ્પષ્ટ કર્યું.

આરંભ-સમારંભ :- આ શબ્દોનો પ્રયોગ બે પ્રકારે થાય છે. (૧) સંરંભ, સમારંભ અને આરંભ આ ત્રણ ક્રમિક શબ્દ પ્રયોગ થતાં ક્રમશઃ પાપનો સંકલ્પ, પૂર્વતૈયારી અને પાપાયરણ અર્થ થાય છે. (૨) આરંભ, સમારંભ આ રીતે બે શબ્દોનો પ્રયોગ થતાં આરંભ શબ્દથી સામાન્ય સાવધ પ્રવૃત્તિ અને સમારંભથી વિશેષ આરંભ પ્રવૃત્તિનું ગ્રહણ થાય છે અને બંને શબ્દનો સંયુક્ત પ્રયોગ થતાં નાના મોટા વિવિધ પાપોથી સંયુક્ત પ્રવૃત્તિનું ગ્રહણ થાય છે. પ્રસ્તુત સૂત્રમાં બીજા પ્રકારનો શબ્દ પ્રયોગ થયો છે.

ચેલણાનો દોહદ અને આર્તધ્યાન :-

૧૪ તए णं तीसे चेल्लणाए देवीए अण्णया कयाइ तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं

અયમેયારૂવે દોહલે પાઝબૂએ- ધણ્ણાઓ ણં તાઓ અમ્મયાઓ જાવ જમ્મજીવિયફલે, જાઓ ણં સેણિયસ્સ રણ્ણો ડયરવલીમંસેહિં સોલ્લેહિ ય તલિણ્ણેહિ ય ભજ્જિણ્ણેહિ ય સુરં ચ જાવ પસણ્ણં ચ આસાણ્ણીઓ વિસાણ્ણે માણ્ણીઓ પરિભુંજેમાણ્ણીઓ પરિભાણ્ણે- માણ્ણીઓ દોહલં પવિર્ણેતિ ।

તણ્ણ ણં સા ચેલ્લણા દેવી તંસિ દોહલંસિ અવિણ્ણિજ્જમાણ્ણંસિ સુક્કા ભુક્કા ણિમ્મંસા ઓલુગ્ગા ઓલુગ્ગસરીરા ણિત્તેયા દીણ્ણવિમણ્ણવયણા પંડુહ્મયમુહ્મી ઓમંથિય- ણયણ-વયણકમલા જહોચિયં પુપ્ફવત્થ ગંધમલ્લાલંકારં અપરિભુજ્જમાણ્ણી કરયલ- મલિયવ્વ કમલમાલા ઓહયમણ્ણસંકપ્પા જાવ હ્મિયાહ્મ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી રાણી ચેલણાને ત્રણ મહિના પૂરા થતા આ પ્રકારનો દોહદ (તીવ્ર ઈચ્છા) થયો કે- ધન્ય છે તે માતાઓને યાવત્ તેનો વૈભવ, માનવજન્મ અને જીવન સફળ છે કે જે શ્રેણિકરાજાના કાળજાના માંસને તવા ઉપર શેકીને તથા તેલમાં તળીને કે અગ્નિમાં શેકીને દાડૂની સાથે તેનો સ્વાદ લેતી અને પરસ્પર સખીઓને દેતી પોતાના દોહદને પૂર્ણ કરે છે અર્થાત્ જે જે માતાઓને જે જે દોહદ થાય, તે દોહદને જેઓ પૂર્ણ કરે છે તેઓને ધન્ય છે.

આ પ્રમાણેના વિચારો કરવા છતાં ચેલણા રાણી તે અયોગ્ય, અનિષ્ટ દોહદ પૂરો ન થવાથી અને તેનું લોહી શોષાઈ જવાથી તે સૂકાઈ ગઈ, ભૂખી રહેવા લાગી. શરીરમાં માંસ ન રહેવાથી તે દુર્બળ થઈ ગઈ. મનના આઘાતે રોગી જેવી થઈ ગઈ, નિસ્તેજ બની ગઈ અને તેનું મન દીનહીન, ઉત્સાહ રહિત તથા મુખ ફિક્કું પડી ગયું. તેથી તે નેત્ર તથા મુખકમળને ઝુકાવી (ઉદાસ ચહેરે) રહેવા લાગી. તે યથાયોગ્ય પુષ્પ, વસ્ત્રાદિ અને સુગંધિત માળા-અલંકારો ધારણ કરતી ન હતી. તે હાથથી મસળેલી કમળ માળા જેવી મુરઝાયેલી દુઃખિત મનવાળી, ચિંતા અને શોક સાગરમાં ડૂબેલી આર્તધ્યાનમાં રહેવા લાગી.

૧૫ તણ્ણ ણં તીસે ચેલ્લણાણ્ણ દેવીણ્ણ અહ્મ્મપહ્મિયારિયાઓ ચેલ્લણં દેવિં સુક્કં ભુક્કં જાવ હ્મિયાયમાણિં પાસંતિ પાસિત્તા જેણેવ સેણિણ્ણે રાયા તેણેવ ડવાગચ્છંતિ ડવાગચ્છિત્તા કરયલપરિગ્ગહિયં સિરસાવત્તં મત્થણ્ણે અજ્જલિં કટ્ટુ સેણિયં રાયં ંવં વયાસી- ંવં ખલુ સામી ! ચેલ્લણા દેવી, ણ યાણામો કેણહ્મ કારણેણં સુક્કા ભુક્કા જાવ હ્મિયાહ્મ ।

તણ્ણ ણં સેણિણ્ણે રાયા તાસિં અહ્મ્મપહ્મિયારિયાણં અંતિણ્ણે ંયમહ્મં સોચ્ચા ણિસમ્મ તહેવ સંભંતે સમાણે જેણેવ ચેલ્લણા દેવી તેણેવ ડવાગચ્છહ્મ ડવાગચ્છિત્તા ચેલ્લણં દેવિં સુક્કં ભુક્કં જાવ હ્મિયાયમાણિં પાસિત્તા ંવં વયાસી- કિણ્ણં તુમં દેવાણુપ્પિણ્ણે ! સુક્કા ભુક્કા જાવ હ્મિયાસિ ?

તદ્ વાં સા ચેલ્લણા દેવી સેણિયસ્સ રણ્ણો ઇયમદ્ધં વ્ણો આઢાઈ, વ્ણો પરિયાણઈ, તુસિણીયા સંચિદ્ધઈ ।

ભાવાર્થ :- ચેલણા રાણીની અંગપરિચારિકાએ તેની સૂકાયેલી, ફીકી આદિ પૂર્વોક્ત અવસ્થા જોઈને, શ્રેણિક રાજાની પાસે જઈ, બે હાથ જોડી, આવર્તપૂર્વક મસ્તક પર અંજલિ કરી, આ પ્રમાણે કહ્યું— હે સ્વામિન્ ! ખબર નથી કે ચેલણા રાણી કયા કારણથી સુકાઈ ગયા છે તથા દુઃખિત થઈને આર્તધ્યાન કરે છે.

મહારાજા શ્રેણિક દાસીઓ પાસેથી આ વાત સાંભળીને આકુળ—વ્યાકુળ થતાં ચેલણા રાણી પાસે આવ્યા અને તેની પૂર્વોક્ત અવસ્થા જોઈને કહ્યું— હે દેવાનુપ્રિયે ! તમે શા માટે શુષ્ક શરીરવાળા યાવત્ ચિંતાગ્રસ્ત બની ગયા છો ? પરંતુ ચેલણા રાણીએ શ્રેણિક રાજાના આ પ્રશ્નનો આદર ન કર્યો, તેનો જવાબ ન આપ્યો અને મૌન બેઠી રહી.

૧૬ તદ્ વાં સે સેણિય રાયા ચેલ્લણં દેવિં દોચ્ચં પિ તચ્ચંપિ ઇવં વયાસી-ક્કિણ્ણં અહં દેવાણુપ્પિય ઇયમદ્ધં વ્ણો અરિહે સવણયાઈ, જણ્ણં તુમં ઇયમદ્ધં રહસ્સીકરેસિ ?

તદ્ વાં સા ચેલ્લણાદેવી સેણિયણં રણ્ણા દોચ્ચં પિ તચ્ચં પિ ઇવં વુત્તા સમાણી સેણિયં રાયં ઇવં વયાસી- વ્ણત્થિ વ્ણં સામી ! સે કેઈ અદ્ધે, જસ્સ વ્ણં તુબ્બે અણરિહે સવણયાઈ, વ્ણો ચેવ વ્ણં ઇમસ્સ અદ્ધસ્સ સવણયાઈ । ઇવં ખલુ સામી ! મમં તસ્સ ઓરાલસ્સ જાવ મહાસુમિણસ્સ તિણ્ણં માસાણં બહુપહિપુણ્ણાણં અયમેયારૂવે દોહલે પાઠ્ઠભૂઈ- ધણ્ણાઓ વ્ણં તાઓ અમ્મયાઓ, જાઓ વ્ણં તુબ્બં ડયરવલિમંસેહિં સોલ્લણહિ ય જાવ દોહલં વિર્ણેતિ । તદ્ વાં અહં સામી ! તંસિ દોહલંસિ અવિ-વ્ણિજ્જમાણંસિ સુક્કા ભુક્કા જાવ ઙ્ગિયામિ ।

ભાવાર્થ :- ત્યારે શ્રેણિક રાજાએ બે-ત્રણવાર ફરીથી આ પ્રમાણે કહ્યું— હે દેવાનુપ્રિયે ! શું હું તમારી આ વાત સાંભળવા લાયક નથી કે જેથી તમે મારાથી વાત છૂપી રાખો છો ?

આ પ્રમાણે બે-ત્રણવાર રાજાએ પૂછ્યું ત્યારે રાણી બોલી— હે સ્વામી ! એવી કોઈ વાત નથી, જે આપનાથી છૂપી હોય અથવા આપ તેને સાંભળવા યોગ્ય ન હો, તેવું પણ નથી પરંતુ હે સ્વામી ! તે વાત આ પ્રમાણે છે કે તે ઉદાર સ્વપ્નનાં ફળસ્વરૂપ ગર્ભના ત્રીજા મહિનાના અંતે મને એવો દોહદ ઉત્પન્ન થયો છે કે— તે માતાને ધન્ય છે જે પોતાના પતિના કાળજાના માંસને પકાવીને યાવત્ મદિરાથી પોતાનો દોહદ પૂરો કરે છે. હે સ્વામી ! તે દોહદ પૂરો નહીં થવાથી હું શુષ્ક શરીરવાળી યાવત્ ચિંતાગ્રસ્ત બની ગઈ છું.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રમાં રાણી ચેલણાના દોહદનું નિરૂપણ છે. ચેલણા રાણીને ગર્ભગત જીવના પ્રભાવે

પતિના કાળજાનું માંસ ખાવાનો દોહદ થયો હતો.

દોહદ :- ગર્ભગત જીવના વિશિષ્ટ પ્રભાવથી ત્રીજા મહિના પછી માતાને જે વિશિષ્ટ ઈચ્છા, તમન્ના ઉત્પન્ન થાય છે, તેને દોહદ કહે છે.

ઝયરવલિમંસેહિ :- ઉદરાવલી માંસ, જો કે **ઝદર + આવલિ**નો અર્થ "પેટના અંદરના આંતરડા" એમ થાય છે પરંતુ અર્ધમાગધી કોશમાં આ શબ્દનો અર્થ **કાળજાનું માંસ** સ્પષ્ટ રીતે કર્યો છે અને પરંપરામાં પણ તે જ અર્થ પ્રચલિત છે. પૂ. ઘાસીલાલજી મ. સા.એ આ શબ્દનો ઇયાનુવાદ જ કર્યો છે. ટીકાકારે પણ આ શબ્દનો અર્થ કર્યો નથી.

ઉદરાવલી માંસનો અર્થ "ઉદર અંતર્ગત અવયવોનું માંસ" થાય છે. ગર્ભગત જીવ રાજાને મારવાનો નિશ્ચય કરીને આવ્યો હતો. કાળજું શરીરનું મુખ્ય અંગ છે. આ અંગનો નાશ થતાં વ્યક્તિનું મૃત્યુ નિશ્ચિતરૂપે થઈ જાય તેથી ઉદરાવલીથી ઉદર અંતર્ગત અંગમાંથી 'કાળજાનું માંસ' અર્થ ગ્રહણ કરવાની પરંપરા ચાલી હશે.

કોણિકનો પૂર્વભવ :- રાણી ચેલણાના ગર્ભગત જીવના પૂર્વભવનું વર્ણન પ્રસ્તુત આગમમાં કે અન્ય કોઈ પણ આગમમાં પ્રાપ્ત થતું નથી પરંતુ કથાગ્રંથો અનુસાર તે માસ-માસખમણની તપસ્યા કરનાર તાપસ હતો. શ્રેણિક રાજા પૂર્વ જીવનમાં તાપસોના સંગ અને રંગથી રંગાયેલા હતા. તેથી એકદા તેણે તાપસને માસખમણના પારણાનું નિમંત્રણ આપ્યું. પારણાના દિવસે એક જ ઘેર જવું અને ત્યાંથી જે આહાર પાણી પ્રાપ્ત થાય, તેનાથી જ પારણુ કરવું અને જો એક ઘેરથી આહાર પાણી પ્રાપ્ત ન થાય તો બીજું માસખમણ કરવું, તેવો તાપસને અભિગ્રહ-સંકલ્પ હતો.

તાપસ પારણાના દિવસે શ્રેણિક રાજાના રાજમહેલમાં ગયો પરંતુ કોઈ કારણવશાત્ રાજા ભૂલી ગયા અને કોઈ વિશેષ પરિસ્થિતિવશ દ્વારપાળે તાપસને મહેલમાં પ્રવેશ કરવા દીધો નહીં. તાપસે ક્રોધિત થઈ બીજા માસખમણના પચ્યક્રમાણ કરી લીધા. પછી રાજાને તાપસના પારણાનું સ્મરણ થયું. તેથી તાપસની ક્ષમાયાચના કરીને, બીજા પારણાનું આમંત્રણ આપ્યું. કમશ: બીજા, ત્રીજા માસખમણના પારણાના દિવસે પણ કોઈને કોઈ પ્રસંગ વશ રાજાને ત્યાં તાપસને આહાર પાણીની પ્રાપ્તિ ન થઈ. તાપસ અત્યંત ક્રુદ્ધ થયો. ખિન્ન પરિણામે તેણે યાવજજીવન આહાર પાણીનો ત્યાગ કરી, સંથારો કર્યો. તાપસના અંતરમાં રાજા શ્રેણિક પ્રતિ વૈર અને દ્વેષનો ભાવ દટીભૂત થયો. તે નિયાણું કરી, મૃત્યુ પામી, શ્રેણિક રાજાનું વૈર પૂર્ણ કરવા, ચેલણા રાણીના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયો. આ કારણે ગર્ભગત જીવના પૂર્વ ભવસંબંધી વૈરના પ્રભાવે રાણીને શ્રેણિકના કાળજાના માંસ ખાવાનો દોહદ થયો હતો.

શ્રેણિકનું ચેલણારાણીને આશ્વાસન :-

૧૭ તए णं से सेणिए राया चेल्लणं देविं एवं वयासी- मा णं तुमं देवाणुप्पिए! ओहय जाव झियाहि । अहं णं तहा जत्तिहामि जहा णं तव

દોહલસ્સ સંપત્તી ભવિસ્સઈ ત્તિ કટ્ટુ ચેલ્લણં દેવિં તાહિં ઇટ્ટાહિં કંતાહિં પિયાહિં મણુણ્ણાહિં મણામાહિં ઓરાલાહિં કલ્લાણાહિં સિવાહિં ધણ્ણાહિં મઙ્ગલ્લાહિં મિયમહુરસસ્સિરીયાહિં વગ્ગૂહિં સમાસાસેઈ, સમાસાસિત્તા ચેલ્લણાએ દેવીએ અંતિયાઓ પડિણિક્ખમઈ, પડિણિક્ખમિત્તા જેણેવ બાહિરિયા ઉવટ્ટાણસાલા, જેણેવ સીહાસણે, તેણેવ ઉવાગચ્છઈ, ઉવાગચ્છિત્તા સીહાસણ- વરંસિ પુરત્થાભિમુહે ણિસીયઈ; તસ્સ દોહલસ્સ સંપત્તિણિમિત્તં બહૂહિં આઈહિં ઉવાઈય ય, ઉપ્પત્તિયાએ ય વેણઈયાએ ય કમ્મિયાએ ય પારિણામિયાએ ય પરિણામેમાણે પરિણામેમાણે તસ્સ દોહલસ્સ આયં વા ઉવાયં વા ઠિઈં વા અવિંદમાણે ઓહયમણસંકપ્પે જાવ ઝિયાઈ ।

ભાવાર્થ :- ચેલણા રાણીની ઉપરોક્ત વાત સાંભળીને તેને આશ્વાસન આપતા શ્રેણિક રાજાએ કહ્યું- હે દેવાનુપ્રિયે ! તમે આર્તધ્યાન ન કરો. હું કોઈ પણ ઉપાય કરીશ, જેથી તમારો દોહદ પૂરો થાય. આ પ્રમાણે કહીને ચેલણા રાણીને ઈષ્ટ, કાંત, પ્રિય, મનોજ, મણામ(અત્યંત મનોજ) સુખદાયી, કલ્યાણકારી, શાંતિકારી, ધન્યકારી, મંગલકારી, મૃદુ, મધુર અને શ્રેષ્ઠ વચનોથી સંતુષ્ટ કર્યા. ત્યાર પછી તે બાહ્ય ઉપસ્થાન શાળા-સભામંડપમાં આવીને પૂર્વાભિમુખે સિંહાસન પર બેઠા અને દોહદ પૂર્ણ કરવાના ઉપાયનું ચિંતન કરવા લાગ્યા. અનેક આય-ઉપાયો(યુક્તિ-પ્રયુક્તિઓ)થી ઔત્પાતિકી, વેનચિકી, કાર્મિકી, પારિણામિકી, આ ચાર પ્રકારની બુદ્ધિથી વિચાર કરવા છતાં કોઈપણ પ્રકારના આય-ઉપાય, સ્થિતિ અને નિષ્પત્તિને તેઓ મેળવી શક્યા નહીં, દોહદ પૂર્ણ કરાવવામાં અસમર્થ થયા ત્યારે ઉત્સાહહીન યાવત્ ચિંતાગ્રસ્ત થઈ ગયા.

અભયકુમાર દ્વારા દોહદપૂર્તિ :-

૧૮ ઇમં ચ ણં અભયકુમારે ણહાએ જાવ અપ્પમહગ્ઘાભરણાલંકિયસરીરે સયાઓ ગિહાઓ પડિણિક્ખમઈ, પડિણિક્ખમિત્તા જેણેવ બાહિરિયા ઉવટ્ટાણસાલા, જેણેવ સેણિએ રાયા તેણેવ ઉવાગચ્છઈ । સેણિયં રાયં ઓહય જાવ ઝિયાયમાણં પાસઈ, પાસિત્તા એવં વયાસી- અણ્ણયા ણં તાઓ ! તુબ્બે મમં પાસિત્તા હટ્ટુટ્ટુ જાવ વિસપ્પ -માણહિયયા ભવહ, કિં ણં તાઓ ! અજ્જ તુબ્બે ઓહય જાવ ઝિયાયહ ? તં જઈ ણં અહં તાઓ! એયમટ્ટસ્સ અરિહે સવણયાએ, તો ણં તુબ્બે મમં એયમટ્ટં જહાભૂયમવિતહં અસંદિદ્ધં પરિકહેહ, જા ણં અહં તસ્સ અટ્ટસ્સ અંતગમણં કરેમિ ।

ભાવાર્થ :- આ બાજુ અભયકુમાર સ્નાન કરી યાવત્ અલ્પ ભારવાળા બહુમૂલા આભૂષણોથી પોતાના શરીરને અલંકૃત કરી, પોતાના મહેલમાંથી નીકળી, બાહ્ય ઉપસ્થાનશાળાના જે સભામંડપમાં શ્રેણિક રાજા હતા ત્યાં આવ્યા. રાજાને નિરુત્સાહી યાવત્ ચિંતાગ્રસ્ત જોયા, જોઈને આ પ્રમાણે કહ્યું-

હે પિતાજી ! પહેલા તો આપ મને જોઈને ખુશ, સંતુષ્ટ યાવત્ આનંદિત હૃદયવાળા થતા હતા પરંતુ આજે કયા કારણથી મારી સામે પણ જોતા નથી યાવત્ આર્તધ્યાનમાં બેઠા છો ? મને આ વાત સાંભળવા યોગ્ય માનતા હો તો, જે વાત હોય તે યથાર્થ રૂપે નિઃસંકોચપણે કહો. જેથી હું તેનો ઉપાય શોધું.

૧૯ તए णं से सेणिए राया अभयं कुमारं एवं वयासी- णत्थि णं पुत्ता ! से केइ अट्टे, जस्स णं तुमं अणरिहे सवणयाए । एवं खलु पुत्ता ! तव चुल्लमाउया चेल्लणाए देवीए तस्स ओरालस्स जाव महासुमिणस्स तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं जाव जाओ णं मम उयरवलिमंसेहि सोल्लेहि य जाव दोहलं विणेंति । तए णं सा चेल्लणा देवी तंसि दोहलंसि अविणिज्जमाणंसि सुक्का जाव झियाइ । तए णं अहं पुत्ता ! तस्स दोहलस्स संपत्तिणिमित्तं बहूहिं आएहिं य जाव ठिइं वा अविंदमाणे ओहय जाव झियामि ।

ભાવાર્થ :- અભયકુમારના આ પ્રમાણે કહેવાથી શ્રેણિકરાજાએ કહ્યું- હે પુત્ર ! એવી કોઈ વાત નથી કે જે તારાથી છાની રાખવાની હોય. પરંતુ હે પુત્ર ! તારી લઘુમાતા ચેલણા દેવીને મહાસ્વપ્નના ત્રીજા માસ અંતે દોહદ ઉત્પન્ન થયો છે કે જે માતાઓ શ્રેણિકના (મારા) ઉદરાવલી(કાળજા)ના માંસને પકાવી-ભૂંજીને યાવત્ દોહદ પૂર્ણ કરે છે તેને ધન્ય છે ઈત્યાદિ. ચેલણા દેવીનો તે દોહદ પૂરો ન થવાથી તે શુષ્ક યાવત્ ચિંતિત રહે છે. તેથી હે પુત્ર ! તે દોહદ પૂર્ણ કરવા માટે મેં અનેક ઉપાયો વિચાર્યા પરંતુ દોહદ પૂર્ણ થઈ શકે તેમ નથી, તેથી હું ઉદાસીન યાવત્ આર્તધ્યાનમાં લીન છું.

૨૦ તए णं से अभएकुमारे सेणियं रायं एवं वयासी- मा णं ताओ ! तुब्भे ओहय जाव झियायह, अहं णं तहा जत्तिहामि, जहा णं मम चुल्लमाउयाए चेल्लणाए देवीए तस्स दोहलस्स संपत्ती भविस्सइ, त्ति कट्टु सेणियं रायं ताहिं इट्टाहिं जाव वग्गूहिं समासासेइ, समासासित्ता जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता अब्भितरण रहस्सियए ठाणिज्जे पुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी- गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया ! सूणाओ अल्लं मंसं रुहिरं बत्थिपुडगं च गिण्हह ।

ભાવાર્થ :- શ્રેણિક રાજાના આ મનોગત ભાવને સાંભળ્યા પછી અભયકુમારે આ પ્રમાણે કહ્યું- પિતાજી ! આપ ભગ્નમનોરથવાળા ન થાઓ યાવત્ ચિંતા ન કરો. હું એવો ઉપાય કરીશ, જેથી મારા લઘુ માતાનો દોહદ પૂર્ણ થઈ જશે.

આ પ્રમાણે શ્રેણિક રાજાને ઈષ્ટ, પ્રિય આદિ વચનોથી આશ્વાસન આપ્યા પછી અભયકુમાર જ્યાં પોતાનું ભવન હતું ત્યાં આવ્યા અને અંગત વિશ્વાસુ પુરુષોને બોલાવી અને આ પ્રમાણે કહ્યું કે- હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે જાઓ અને કસાઈખાનામાંથી તાજું રક્તમય માંસ અને બસ્તિપુટક(તે માંસને ઢાંકી

રાખવાનું સાધન વિશેષ) લાવો.

૨૧ તદ્દ ણં તે ઠાણિજ્જા પુરિસા અભણે કુમારેણં એવં વુત્તા સમાણા હદ્ધતુદ્ધ જાવ પહિસુણેત્તા અભયસ્સ કુમારસ્સ અંતિયાઓ પહિણિક્ખમંતિ, જેણેવ સૂણા તેણેવ ઉવાગચ્છંતિ, અલ્લં મંસં રુહિરં બત્થિપુડગં ચ ગિણ્હેત્તા, ગિણ્હેત્તા જેણેવ અભણે કુમારે તેણેવ ઉવાગચ્છંતિ, ઉવાગચ્છિત્તા કરયલ પરિગ્ગહિયં જાવ તં અલ્લં મંસં રુહિરં બત્થિપુડગં ચ ઉવર્ણેત્તિ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે વિશ્વાસુ પુરુષોએ અભયકુમારની આ વાત સાંભળી હૃષ્ટ-તુષ્ટ થઈ યાવત્ અભયકુમાર પાસેથી નીકળ્યા. જ્યાં વધસ્થળ હતું ત્યાં આવ્યા. ત્યાંથી તાજું રક્તમય માંસ અને બસ્તિપુટક લઈ અભયકુમાર પાસે આવ્યા. બંને હાથ જોડીને યાવત્ બસ્તિપુટક આપ્યું.

૨૨ તદ્દ ણં સે અભણેકુમારે તં અલ્લં મંસં રુહિરં કપ્પણિકપ્પિયં કરેહ્, કરેત્તા જેણેવ સેણિણે રાયા તેણેવ ઉવાગચ્છેહ્, ઉવાગચ્છિત્તા સેણિયં રાયં રહસિગયં સયણિજ્જંસિ ઉત્તાણયં ણિવજ્જાવેહ્, ણિવજ્જાવેત્તા સેણિયસ્સ ઉયરવલિસુ તં અલ્લં મંસં રુહિરં વિરવેહ્, વિરવેત્તા બત્થિપુડાણં વેઢેહ્, વેઢેત્તા સવંતીકરણેણં કરેહ્, કરેત્તા ચેલ્લણં દેવિં ઉપ્પિં પાસાણે અવલોયણવરગયં ઠવાવેહ્, ઠવાવેત્તા ચેલ્લણાણે દેવીણે અહે સપક્ખં સપહિદિસિં સેણિયં રાયં સયણિજ્જંસિ ઉત્તાણગં ણિવજ્જાવેહ્ । સેણિયસ્સ રણ્ણો ઉયરવલિમંસાહં કપ્પણિકપ્પિયાહં કરેહ્, કરેત્તા સે ય ભાયણંસિ પક્ખિવહ્ । તદ્દ ણં સે સેણિણે રાયા અલિયમુચ્છિયં કરેહ્, કરેત્તા મુહુત્તંતરેણં અણ્ણમણ્ણેણં સદ્ધિં સંલવમાણે ચિદ્ધેહ્ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી અભયકુમારે તે તાજા રક્તમય માંસમાંથી થોડો ભાગ કાતરથી કાપ્યો, કાપીને જ્યાં શ્રેણિકરાજા હતા ત્યાં આવ્યા અને શ્રેણિકરાજાને એકાંતમાં શય્યા પર સીધા સુવડાવી તેના ઉદર પર તે રક્તમય માંસના ટુકડાને રાખ્યો, પછી તેને બસ્તિપુટકથી વેષ્ટિત કર્યો-ઢાંક્યો, ઢાંકીને તેને વસ્ત્રાચ્છાદિત કરી દીધા. ત્યાર પછી રાણીને ઉપરના માળમાં એવા સ્થાને બેસાડ્યા કે જ્યાંથી તે દ્રશ્યને જોઈ શકે. ચેલણા દેવીની બરાબર નીચે, સામેની બાજુ શ્રેણિક રાજાને સીધા સુવડાવ્યા, કાતરથી શ્રેણિક- રાજાના ઉદરનું(પેટ પર પૂર્વે રાખેલું) માંસ કાપ્યું, કાપીને એક વાસણમાં રાખ્યું. ત્યારે શ્રેણિક રાજાએ મૂર્ચ્છિત થવાનો ખોટો દેખાવ કર્યો અને થોડો સમય પસાર થતા તે પરસ્પર વાતચીત કરવા લાગ્યા.

૨૩ તદ્દ ણં સે અભયકુમારે સેણિયસ્સ રણ્ણો ઉયરવલિમંસાહં ગિણ્હેહ્, ગિણ્હેત્તા જેણેવ ચેલ્લણા દેવી તેણેવ ઉવાગચ્છેહ્, ઉવાગચ્છિત્તા ચેલ્લણાણે

દેવીએ ઉવણેઈ । તણે જા સા ચેલ્લણા દેવી સેણિયસ્સ રણ્ણો તેહિં ઉયરવલિમંસેહિં સોલ્લેહિં જાવ દોહલં વિણેઈ । તણે જા સા ચેલ્લણા દેવી સંપુણ્ણદોહલા, સમ્માણિયદોહલા વિચ્છિણ્ણ- દોહલા તં ગબ્ભં સુહંસુહેણં પરિવહઈ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી અભયકુમારે શ્રેણિકરાજાના તે ઉદરના માંસખંડોને ગ્રહણ કરી, જ્યાં ચેલણાદેવી હતા ત્યાં આવ્યા. તેની સામે માંસખંડો રાખ્યા. ચેલણાદેવીએ શ્રેણિકરાજાના તે ઉદરના માંસના ટુકડાથી યાવત્ પોતાનો દોહદ પૂર્ણ કર્યો. આ રીતે તે ચેલણા દેવી પોતાનો દોહદ પૂર્ણ, સંપન્ન અને સમાપ્ત થતાં તે ગર્ભનું સુખપૂર્વક પાલન કરવા લાગ્યા.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રોમાં અભયકુમારની આગવી બુદ્ધિથી ચેલણા રાણીની થયેલી દોહદપૂર્તિનું પ્રતિપાદન છે.

ચેલણા રાણી ચેડા મહારાજાની પુત્રી હતી. તેણી પ્રારંભથી જૈન ધર્મી, દૃઢધર્મી, પ્રિયધર્મી, સંસ્કાર સંપન્ન શ્રાવિકા હતી. તેથી તેમના જીવનમાં માંસાહારની ઈચ્છા અશક્ય જ હતી. પરંતુ ગર્ભગત જીવના પ્રભાવે રાણીને તથા પ્રકારનો દોહદ થયો હતો.

અભયકુમાર પણ દૃઢ શ્રદ્ધાવાન, અહિંસાધર્મના ઉપાસક હતા. પિતાના કાળજાના માંસ ખાવાનો માતાનો દોહદ કેવી રીતે પૂર્ણ કરવો ? તે પ્રશ્ન હતો. આપત્કાલીન પરિસ્થિતિમાં, ગૃહસ્થ જીવનમાં શ્રાવકોને માટે અનિચ્છનીય કાર્યો કરવા પડે છે. તે પ્રમાણે અભયકુમારે પોતાની ફરજ સમજી માતાના દોહદને પોતાની સૂઝ-બૂઝથી પૂર્ણ કર્યો.

વત્થિપુડગં :- માંસને લાવવાનું અને ઢાંકીને રાખવાનું સાધન છે. વધસ્થાનથી માંસ લાવવાના પાઠમાં અને અભયકુમાર દ્વારા શ્રેણિકના ઉદર પર માંસ રાખવાના પાઠમાં વત્થિપુડગં શબ્દ પ્રયોગ છે. તે પહેલાંના દોહદ વર્ણનમાં આ શબ્દ નથી.

વધસ્થાનેથી મૃતક જીવનું તાજું રક્તમય માંસ, લોહી બસ્તિપુટકમાં લાવ્યા, શ્રેણિક રાજાને સૂવડાવીને તેના ઉદર પર રક્તમય માંસનો ટૂકડો બસ્તિપુટકથી વેષ્ટિત કર્યો અર્થાત્ પેટ ઉપર રાખેલા માંસને ચારેબાજુથી ઢાંકી દીધું.

અર્ધમાગધી કોશમાં આ શબ્દનો અર્થ – 'પેટના અંદરનો એક અવયવ-પેડુ' કર્યો છે. તેથી પેટના અંદરના આંતરડાથી તે માંસને વેષ્ટિત કર્યું. તેવો અર્થ પણ થાય છે.

સંવતિ કરણેણં કરેઈ :- બસ્તિપુટકથી માંસના ટુકડાને વેષ્ટિત કર્યાના વર્ણન પછી આ વાક્ય છે. તેનું તાત્પર્ય એ છે કે તે સૂત્રોક્ત વિધિએ રાજાના પેટ પર માંસ રાખીને, વેષ્ટિત કરીને પછી રાણીને ખબર ન પડે તે રીતે તેને વસ્ત્રાદિથી ઢાંકી દીધું. અર્થાત્ રાજાના ઉદર પર માંસનો ટુકડો રાખ્યો છે તેવી ખબર ન

પડે તે રીતે તેને છુપાવ્યો. આ પ્રકારની વિધિ પૂર્ણ કર્યા પછી અભયકુમારે ચેલણા રાણીને ઊંચે સ્થાને બેસાડ્યા કે જ્યાંથી તે રાજાના કલેજાનું માંસ કાપવાની ક્રિયા જોઈ શકે.

સવંતી કરણેણં કરેઈ = સ્વવંતી કરણેણ કરોતિ, સ્યન્દમાની કરોતિ । લોહી સ્વી-ઝરી રહ્યું હોય તે પ્રમાણે કર્યું. 'સવ' ધાતુનો અર્થ વહેવું-ઝરવું થાય છે, તે અનુસાર આ અર્થ થાય છે.

પ્રસંગાનુસાર આ અર્થ સંગત નથી કારણ કે વધસ્થાનેથી માંસ લાવવું, શ્રેણિકના ઉદર પર બાંધવું વગેરે પ્રત્યેક ક્રિયા રાણી ચેલણાથી ગુપ્ત રાખવાની હતી. તેથી જો લોહી વહેતું હોય, તેવો દેખાવ પ્રારંભથી થઈ જાય તો ચેલણા રાણી સમક્ષ દોહદ પૂર્તિનું ઉપાયનું રહસ્ય ખુલ્લુ થઈ જાય.

તેથી વધસ્થાનેથી માંસ લાવ્યા, શ્રેણિકના ઉદર પર રાખ્યું, તેને બસ્તિપુટકથી વેષ્ટિત કર્યું ત્યારપછી 'સવંતીકરણ' પાઠ છે. માંસને વ્યવસ્થિત રાખ્યા પછી તે સર્વ પ્રક્રિયા રાણી ચેલણાથી અજ્ઞાત રહે તે માટે તેને વસ્ત્રાદિથી આચ્છાદિત કરીને છુપાવ્યું, તે પ્રમાણે અર્થ કરવો પ્રસંગોચિત જણાય છે અને ત્યાર પછી રાણીને બેસાડીને શ્રેણિકના કલેજાના માંસ કાપવાની પ્રક્રિયાનો દેખાવ શરૂ થયો.

કપ્પણિકપ્પિયં :- સૂત્રમાં આ શબ્દનો પ્રયોગ એકવાર એકવચનમાં અને બીજીવાર કપ્પણિકપ્પિયાઈં કરેઈ, એમ બહુવચનમાં થયો છે. તેનું તાત્પર્ય એ છે કે કર્મચારી પુરુષે જે માંસ લાવીને આપ્યું, તેમાંથી રાજાના ઉદર પર રાખી શકાય તેટલો એક ટુકડો કર્યો. ત્યાં કપ્પણિકપ્પિયં કરેઈ તેવો એકવચનનો પ્રયોગ છે. અને પછી ચેલણા રાણીની સામે ઉદર પર રાખેલા માંસના અનેક ટુકડા કરીને રાણીને આપ્યા તે વર્ણનમાં કપ્પણિકપ્પિયાઈં બહુવચનનો પ્રયોગ છે. આ રીતે આ શબ્દનો અર્થ કટકા કરવો, એ પ્રમાણે થાય છે.

ગર્ભ પ્રતિ ચેલણાદેવીનો વિચાર :-

૨૪ તણ ણં તીસે ચેલ્લણાદેવીએ અણ્ણયા કયાઈ પુવ્વરત્તાવરત્તકાલસમયંસિ અયમેયારૂવે અજ્ઞત્થિએ જાવ સમુપ્પજ્જિત્થા- જઈ તાવ ઇમેણં દારણં ગબ્ભગણં ચેવ પિઝ્ણો ડયરવલિમંસાણિ ખાઈયાણિ, તં સેયં ખલુ મણેણં ગબ્ભં સાહિત્તેણ વા પાહિત્તેણ વા ગાલિત્તેણ વા વિહ્હંસિત્તેણ વા; એવં સંપેહેઈ, સંપેહિત્તા તં ગબ્ભં બહૂહિં ગબ્ભસાહણેહિ ય ગબ્ભપાહણેહિ ય ગબ્ભગાલણેહિ ય ગબ્ભવિહ્હંસણેહિ ય ઇચ્છઈ તં ગબ્ભં સાહિત્તેણ વા પાહિત્તેણ વા ગાલિત્તેણ વા વિહ્હંસિત્તેણ વા, ણો ચેવ ણં સે ગબ્ભે સહઈ વા પહઈ વા ગલઈ વા વિહ્હંસઈ વા । તણ ણં સા ચેલ્લણાદેવી તં ગબ્ભં જાહે ણો સંચાઈઈ બહૂહિં ગબ્ભસાહણેહિ ય જાવ ગબ્ભવિહ્હંસણેહિ ય સાહિત્તેણ વા જાવ વિહ્હંસિત્તેણ વા, તાહે સંતા તંતા પરિતંતા ણિવ્વિણ્ણા સમાણી અકામિયા અવસવસા અટ્ટદુહટ્ટવસટ્ટા તં ગબ્ભં પરિવહઈ ।

ભાવાર્થ :- કેટલોક સમય પસાર થયા પછી એક વાર ચેલણાદેવીને મધ્યરાત્રિમાં જાગતા આ પ્રકારનો વિચાર આવ્યો 'આ બાળકે ગર્ભમાં આવતા જ પોતાના પિતાના કાળજાનું માંસ ખાધું છે, તેથી મારે માટે યોગ્ય છે કે આ ગર્ભને સડાવવા માટે, પાડી નાંખવા માટે, ગાળવા માટે અને નાશ કરવા માટે કાંઈક ઉપાય કરું.' (કારણ કે જન્મીને મોટો થઈ ન જાણે આ પિતાનું અને કુળનું કેવું અનિષ્ટ કરશે ?) આ પ્રમાણે વિચાર કરીને રાણીએ ઔષધિ આદિથી અનેક ઉપાય કર્યા પરંતુ તે ગર્ભ ન સડ્યો, ન પડ્યો, ન ગળ્યો કે ન નાશ પામ્યો.

ત્યારે તે રાણી પોતાના પ્રયાસમાં નિષ્ફળ જવાથી અફસોસ કરવા લાગી, ખેદ યુક્ત થઈને, ઉદાસ થઈને, અનિચ્છાએ વિવશતાથી આર્તધ્યાનથી ગ્રસ્ત થઈને, ગર્ભનું પાલન કરવા લાગી.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રમાં દોહદ પૂર્તિ પછી રાણી ચેલણાના ગર્ભગત જીવ પ્રત્યે અનિષ્ટ વિચાર અને તેનું કરેલું પાપમય આચરણ દર્શાવ્યું છે.

જીવનમાં કોઈપણ ભાવનાનો ઉદ્વેગ જ્યારે તીવ્ર હોય ત્યારે બુદ્ધિમાન કે ધર્મી વ્યક્તિ પણ વિવેક યુક્ત નિર્ણય લેવાનું ચૂકી જાય છે. પણ જ્યારે તે ઉદ્વેગની તીવ્રતા પરિવર્તિત થઈ જાય, પછી તેને અનેક પ્રકારના વિચારો ઉત્પન્ન થાય છે.

તે જ રીતે ચેલણા રાણીએ તીવ્ર ભાવે દોહદ પૂર્ણ કર્યો પરંતુ પછી તેના વિચારો પરિવર્તિત થવા લાગ્યા. ગર્ભગત જીવની માનસિક સ્થિતિ અંગે વિચારો આવ્યા, તેની ભાવ દુષ્ટતાનું અનુમાન પણ થવા લાગ્યું. તેથી તેણે ગર્ભને નષ્ટ કરવાના ઘણા પ્રત્યનો કર્યા.

કર્મનો સિદ્ધાંત અટલ છે. નિકાચિત કર્મમાં પ્રયત્નો કરવાથી પણ કોઈ જાતનો ફેરફાર થઈ શકતો નથી. તેથી અનિષ્ટકારી અને નાશક દવાઓ પણ ગર્ભગત જીવનું કંઈ બગાડી શકી નહીં. તેનું દીર્ઘ આયુષ્ય હતું માટે રાણીના પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયા. તે દવાઓ તેના શરીરમાં કોઈ વિકૃતિ પણ લાવી શકી નહીં.

ચેલણા એક રાજરાણી હતી. તેની શક્તિ પણ અપાર હતી તો પણ તીવ્ર ઈચ્છા હોવા છતાં તે એક અવિકસિત ગર્ભગત જીવનું કંઈ અહિત કરી શકી નહીં.

આ રીતે પ્રસ્તુત સૂત્ર સ્વકૃત પુણ્ય-પાપ કર્મ સંબંધી અબાધિત સિદ્ધાંતને સ્પષ્ટ કરે છે.

નવજાત બાળક પ્રત્યે ચેલણાનો વ્યવહાર :-

૨૫ તए णं सा चेल्लणा देवी णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं अद्धट्टमाणं राइंदियाणं वीइक्कंताणं सोमालं सुरूवं दारगं पयाया । तए णं तीसे चेल्लणाए देवीए इमे एयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था- जइ जाव इमेण दारएणं

ગભ્ભગણં ચેવ પિઝણો ડયરવલિમંસાઈં ખાઈયાઈં, તં ણ ણજ્જઈ ણં એસ દારણ સંવહુમાણે અમ્હં કુલસ્સ અંતકરે ભવિસ્સઈ । તં સેયં ખલુ અમ્હં એયં દારગં ઇગંતે ડકકુરુડિયાણે ડજ્ઝાવિત્તણે એવં સંપેહેઈ, સંપેહિત્તા દાસચેડિં સદ્ધાવેઈ, સદ્ધાવિત્તા એવં વયાસી-ગચ્છહ ણં તુમં દેવાણુપ્પિણે ! એયં દારગં ઇગંતે ડકકુરુડિયાણે ડજ્ઝાહિ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી નવ માસ અને સાડા સાત રાત્રિ પૂર્ણ થતાં ચેલણાદેવીએ એક સુકુમાર અને રૂપવાન પુત્રને જન્મ આપ્યો. બાળકનો જન્મ થતાં જ ચેલણાદેવીને વિચાર આવ્યો કે "આ બાળકે ગર્ભમાં આવતાં જ પિતાના ઉદરનું માંસ ખાધું છે તે મોટો થઈને ન જાણે કે અમારા કુળનો અંત કરશે. તેથી આ બાળકને એકાંત સ્થાનના ઉકરડામાં ફેંકી દેવો શ્રેયકારી છે." આ પ્રમાણે વિચાર કરી, દાસીને બોલાવીને કહ્યું- હે દેવાનુપ્રિયે ! તું જા, આ બાળકને એકાંત ઉકરડામાં ફેંકી દે.

રાજા શ્રેણિકની બાળક પર અનુકંપા :-

૨૬ તણ ણં સા દાસચેડી ચેલ્લણાણે દેવીણે એવં વુત્તા સમાણી કરયલં પરિગ્ગહિયં જાવ અંજલિં કટ્ટુ ચેલ્લણાણે દેવીણે એયમટ્ટં વિણણં પડિસુણેઈ, પડિસુણેત્તા તં દારગં કરયલપુડેણં ગિણ્હેઈ, ગિણ્હેત્તા જેણેવ અસોગવણિયા તેણેવ ડવાગચ્છઈ, ડવાગચ્છિત્તા તં દારગં ઇગંતે ડકકુરુડિયાણે ડજ્ઝાઈ । તણ ણં તેણં દારણેણં ઇગંતે ડકકુરુડિયાણે ડજ્ઝિણણં સમાણેણં સા અસોગવણિયા ડજ્જોવિયા યાવિ હોત્થા ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી ચેલણા રાણીની આજ્ઞા સાંભળીને દાસીએ બંને હાથ જોડી વિનયપૂર્વક આજ્ઞાનો સ્વીકાર કર્યો, સ્વીકારીને તે બાળકને હાથમાં લઈને અશોકવાટિકામાં ગઈ અને એકાંત સ્થાનગત ઉકરડા પર બાળક ફેંકી દીધો. ઉકરડા પર ફેંકતા જ તે અશોકવાટિકા બાળકના તેજથી પ્રકાશમાન બની ગઈ.

૨૭ તણ ણં સે સેણિણે રાયા ઇમીસે કહાણે લદ્ધટ્ટે સમાણે, જેણેવ અસોગવણિયા તેણેવ ડવાગચ્છઈ, ડવાગચ્છિત્તા તં દારગં ઇગંતે ડકકુરુડિયાણે ડજ્ઝિયં પાસેઈ, પાસિત્તા આસુરત્તે જાવ મિસિમિસેમાણે તં દારગં કરયલપુડેણં ગિણ્હેઈ, ગિણ્હેત્તા જેણેવ ચેલ્લણા દેવી તેણેવ ડવાગચ્છઈ, ડવાગચ્છિત્તા ચેલ્લણં દેવિં ડચ્ચાવયાહિં આઓસણાહિં આઓસેઈ, આઓસિત્તા ડચ્ચાવયાહિં ણિબ્ભચ્છણાહિં ણિબ્ભચ્છેઈ ણિબ્ભચ્છિત્તા ડચ્ચાવયાહિં ડદ્ધંસણાહિં ડદ્ધંસેઈ, ડદ્ધંસિત્તા એવં વયાસી- કિસ્સ ણં તુમં મમ પુત્તે ઇગંતે ડકકુરુડિયાણે ડજ્ઝાવેસિ ત્તિ કટ્ટુ ચેલ્લણં દેવિં ડચ્ચાવય-સવહસાવિયં કરેઈ, કરેત્તા એવં વયાસી- તુમં ણં દેવાણુપ્પિણે ! એયં દારગં અણુપુવ્વેણં સારક્ખમાણી સંગોવેમાણી સંવહુહિ ।

तए णं सा चेल्लणा देवी सेणिएणं रण्णा एवं वुत्ता समाणी लज्जिया विलिया विङ्गा करयल जाव अंजलिं कट्टु सेणियस्स रण्णो विणएणं एयमट्टं पडि-सुणेइ, पडिसुणेत्ता तं दारगं अणुपुव्वेणं सारक्खमाणी संगोवेमाणी संवड्डेइ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી રાજા શ્રેણિકને આ વાતની જાણ થતાં તેઓ અશોકવાટિકામાં ગયા. ત્યાં તેમણે બાળકને એકાંતમાં ઉકરડા પર પડેલો જોયો, જોઈને ક્રોધિત થયા **યાવત્** રોદ્ર થઈને દાંતોને કચકચાવતા તે બાળકને હાથમાં તેડી ચેલણારાણી પાસે ગયા. અનેક પ્રકારના કઠોર શબ્દોથી રાણીનો તિરસ્કાર કર્યો તેમજ અનેક પ્રકારના કઠોર શબ્દોથી અનાદર કરી બહુ અપમાન કર્યું અને કહ્યું— તમે મારા પુત્રને એકાંત ઉકરડામાં કેમ ફેંકાવી દીધો? ચેલણારાણીને ઠપકો આપી, સોગંદ આપી આ પ્રમાણે બોલ્યા— હે દેવાનુપ્રિયે! આ બાળકની દેખભાળ કરો, તેનું પાલન-પોષણ કરો અને તેનો ઉછેર કરો.

રાજાના આ પ્રમાણે કહેવાથી રાણી લજ્જિત, પ્રતાડિત અને અપરાધિની જેવી થઈ ગઈ; બંને હાથ જોડી શ્રેણિક રાજાની આજ્ઞાનો વિનયપૂર્વક સ્વીકાર કર્યો અને બાળકનું સારી રીતે પાલન કરવા લાગી.

વિવેચન :-

આસુરત્તે :- આ શબ્દ માટે પ્રતોમાં આસુરત્તે પ્રયોગ પણ જોવા મળે છે, તે અશુદ્ધ જણાય છે. આસુરત્તેનો અર્થ છે— અસુરત્વને પ્રાપ્ત થયા, ક્રોધાભિભૂત થયા, શીઘ્ર લાલચોળ થયા.

રાજકુમારની વેદના અને નામકરણ :-

૨૮ तए णं तस्स दारगस्स एगंते उक्कुरुडियाए उज्झिज्जमाणस्स अग्गंगुलिया कुक्कुडपिच्छएणदूमिया यावि होत्था; अभिक्खणं अभिक्खणं पूयं च सोणियं च अभिणिस्सवइ । तए णं से दारए वेयणाभिभूए समाणे महया महया सहेणं आरसइ । तए णं सेणिए राया तस्स दारगस्स आरसियसहं सोच्चा णिसम्म जेणेव से दारए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता तं दारगं करयलपुडेणं गिण्हइ, गिण्हित्ता तं अग्गंगुलियं आसयंसि पक्खिवइ, पक्खिवित्ता पूयं च सोणियं च आसएणं आमुसइ । तए णं से दारए णिव्वुए णिव्वेयणे तुसिणीए संचिट्ठइ । जाहे वि य णं से दारए वेयणाए अभिभूए समाणे महया महया सहेणं आरसइ, ताहे वि य णं सेणिए राया जेणेव से दारए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता तं दारगं करयलपुडेणं गिण्हइ तं चेव जाव णिव्वेयणे तुसिणीए संचिट्ठइ ।

ભાવાર્થ :- એકાંત ઉકરડામાં નાખી દેવાથી તે બાળકની આંગળીના અગ્રભાગને કૂકડો કરડી ગયો

હતો. તેથી આંગળી પાકી ગઈ અને તેમાંથી લોહી-પરુ નીકળવા લાગ્યા. તેથી તે બાળક વેદનાથી ચીસો પાડીને રોતો હતો. તેનો રડવાનો અવાજ સાંભળી શ્રેણિક રાજા તેની પાસે જતાં, તેને બંને હાથોમાં લેતા, તેની આંગળી પોતાના મુખમાં લઈને તે લોહી-પરુને ચૂસી લેતા અને થૂંકી નાંખતા. તેથી તે બાળક વેદના રહિત અને શાંત થઈ જતો. આ પ્રમાણે જ્યારે પણ તે બાળક વેદનાથી જોર જોરથી રડતો ત્યારે શ્રેણિક રાજા તેની પાસે જતા, તેને હાથમાં તેડતા અને તે જ પ્રમાણે લોહી, પરુ ચૂસી લેતાં, તેથી વેદના શાંત થવાથી તે બાળક ચૂપ થઈ જતો.

૨૯ તए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो पढमे दिवसे ठिइवडियं करंति, बिइए दिवसे जागरियं करंति, तइए दिवसे चंदसूरदंसणियं करंति जाव संपत्ते बारसाहे अयमेयारूवं गुणणिप्फणं णामधेज्जं करंति- जम्हा णं अम्हं इमस्स दारगस्स ए गंते उक्कुरुडियाए उज्झिज्जमाणस्स अग्गंगुलिया कुक्कुडपिच्छएणं दुमिया, तं होउ णं अम्हे इमस्स दारगस्स णामधेज्जं कूणिए । तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो णामधेज्जं करंति 'कूणिए' त्ति । तए णं से कूणिएकुमारे पंच धाई परिग्गहिए जहा मेहस्स जाव उप्पिं पासायवरगए विहरइ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી માતા-પિતાએ ત્રીજે દિવસે તે બાળકને ચંદ્ર-સૂર્યના દર્શન કરાવ્યા **યાવત્** બારમે દિવસે આ પ્રકારનું ગુણનિષ્પત્ત નામકરણ કર્યું- અમારાં આ બાળકને એકાંત ઉકરડા પર નાંખી દેવાથી તેની આંગળી કૂકડાએ કરડી ખાધી છે, તેથી અમારા આ બાળકનું નામ **કોણિક** હો." આ પ્રમાણે તે બાળકના માતા-પિતાએ તેનું 'કોણિક' નામ રાખ્યું.

ત્યાર પછી તે બાળકનું પાંચ ધાયમાતાઓ દ્વારા લાલન પાલન થયું **યાવત્** મોટો થઈ મેઘકુમારની જેમ રાજમહેલમાં આમોદ-પ્રમોદપૂર્વક સમય વ્યતીત કરવા લાગ્યો.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રોમાં નવજાત બાળકને ઉકરડામાં ફેંકવાથી લઈને, તેના નામકરણનું અને અંતે સંક્ષિપ્તમાં તેની યુવાવસ્થા પર્યતનું વર્ણન છે.

અસોગવણિયા ઉજ્જોવિયા :- અશોકવાટિકા ઉદ્યોતિત-પ્રકાશિત થઈ. ઉદ્યોત નામ કર્મના ઉદયે શરીર દ્વારા પ્રકાશ પ્રગટ થાય છે, તે પુણ્ય પ્રકૃતિ છે. એકેન્દ્રિય પૃથ્વીકાયનાં રત્નોમાં આતપ કે ઉદ્યોત નામ કર્મનો ઉદય હોય શકે છે. સૂર્યવિમાનનાં રત્નોને આતપ અને ચંદ્રવિમાનના રત્નોને ઉદ્યોતનામ કર્મનો ઉદય હોય છે. શેષ કેટલાક વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અને મનુષ્યોને પણ ઉદ્યોત નામ કર્મનો ઉદય હોય તો તેના શરીરમાંથી પણ પ્રકાશ પ્રગટ થઈ શકે છે. આ કારણે જ ઉદ્યોત નામકર્મના ઉદયે કોણિકના શરીરમાંથી પ્રકાશ પ્રગટ થયો હતો અને તેનાથી અશોકવાટિકા પ્રકાશિત થઈ હતી.

રાજા શ્રેણિકનું પિતૃ હૃદય :- રાણી ચેલણાના દોહદથી જ ગર્ભગત જીવની વૈરવૃત્તિ જાણવા છતાં, નવજાત બાળકને શ્રેણિક સ્વયં ઉકરડેથી લાવ્યા, એટલું જ નહીં તેની આંગળીના લોહી અને પરુને સ્વયં ચૂસીને બાળકની વેદનાને શાંત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો અને બાળકની સંપૂર્ણ સાર-સંભાળ રાખવાનો વ્યવસ્થિત આદેશ આપ્યો. ઉપરોક્ત કાર્ય રાજા શ્રેણિકના જીવનનું એક ઉચ્ચતમ પાસુ છે, ઉદાહરણ છે. તે રાજાની પિતા તરીકેની કર્તવ્યનિષ્ઠતા, અનુકંપા અને અદ્ભુત ક્ષમાના ભાવને સૂચિત કરે છે.

જહા મેહસ્સ :- કોણિક રાજકુમારના જન્મથી નામકરણ સુધી અને આઠ કન્યાઓ સાથે પાણિગ્રહણ પર્યંતનું વર્ણન મેઘકુમારના વર્ણનની સમાન છે. મેઘકુમારનું વિસ્તૃત વર્ણન જ્ઞાતા સૂત્રમાં છે.

રાજ્ય લાભે કોણિકનો કુવિચાર :-

૩૦ તए णं तस्स कूणियस्स कुमारस्स अण्णया कयाइ पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि जाव समुप्पज्जित्था- एवं खलु अहं सेणियस्स रण्णो वाघाएणं णो संचाएमि सयमेव रज्जसिरिं करेमाणे पालेमाणे विहरित्तए । तं सेयं खलु मम सेणियं रायं णियलबंधणं करेत्ता अप्पाणं महया महया रायाभिसेएणं अभिसिंचावित्तए त्ति कट्टु एवं संपेहेइ, संपेहित्ता सेणियस्स रण्णो अंतराणि य छिद्दाणि य विरहाणि य पडिजागरमाणे पडिजागरमाणे विहरइ ।

તए णं से कूणिएकुमारे सेणियस्स रण्णो अंतरं वा छिद्दं वा विरहं वा [मम्मं वा] अलभमाणं अण्णया कयाइ कालाईए दस कुमारे णियघरे सद्दावेइ, सद्दावेत्ता एवं वयासी- एवं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हे सेणियस्स रण्णो वाघाएणं णो संचाएमो सयमेव रज्जसिरिं करेमाणा पालेमाणा विहरित्तए । तं सेयं खलु देवाणुप्पिया! अम्हं सेणियं रायं णियलबंधणं करेत्ता रज्जं च रट्टं च बलं च वाहणं च कोसं च कोट्टागारं च जणवयं च एक्कारसभाए विरिंचित्ता सयमेय रज्जसिरिं करेमाणાણં પાલેમાણાણં વિહરિત્તए ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે કોણિક કુમારને એકવાર મધ્યરાત્રિમાં યાવત્ આ પ્રકારનો વિચાર આવ્યો કે શ્રેણિક રાજાના વિદ્વને કારણે હું સ્વયં રાજ્યશાસન અને રાજ્ય વૈભવનો ઉપભોગ કરી શકતો નથી. તેથી શ્રેણિક રાજાને બેડીમાં બાંધી, (જેલમાં પૂરી) અને મહાન રાજ્યાભિષેકથી મારો અભિષેક કરાવવો તે મારા માટે યોગ્ય છે. એમ વિચારીને તે શ્રેણિક રાજાને બંધનગ્રસ્ત કરવાનો અવસર, છિદ્ર-દોષ જોવા લાગ્યો અને એકાંત સ્થાન અને સમય મળે તેની રાહ જોવા લાગ્યો.

તે પછી શ્રેણિક રાજાનું કોઈ દૂષણ, છિદ્ર, એકાંત અવસર(કે મર્મ) ન મળવાથી એક વાર કાલ

આદિ દશે રાજકુમારોને(પોતાના ભાઈઓને) પોતાના ઘેર બોલાવી તેને પોતાનો વિચાર જણાવ્યો— હે દેવાનુપ્રિયો ! શ્રેણિક રાજાના કારણે આપણે રાજ્યશ્રીનો ઉપભોગ તથા રાજ્યનું પાલન કરી શકતા નથી. તેથી રાજાને બંધનમાં નાંખી, આપણે રાજ્ય, રાષ્ટ્ર, સેના, વાહન, ખજાનો, કોઠાર અને દેશને અગિયાર ભાગમાં વહેંચી રાજ્યશ્રીનો ઉપભોગ કરીએ અને રાજ્યનું પાલન કરીએ તે શ્રેયસ્કર છે.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રમાં કોણિકની પિતા પ્રત્યેની વેરની પરંપરાને પ્રગટ કરી છે.

ગર્ભગત દુર્વિચારોથી કોણિકની વૈરવૃત્તિ પૂર્ણ થઈ ન હતી. તેથી જ તેણે રાજ્ય લોભમાં આસક્ત બની પિતાને બંધનગ્રસ્ત કરવાનો બીજો દુર્વિચાર કર્યો. પોતાના વિચારો દશ ભાઈઓ સમક્ષ રજૂ કર્યા. કારણ કે આવા કાર્યોમાં અનેકના સહકારની આવશ્યકતા રહે છે. કોણિકે પણ રાજ્ય વિભાગના પ્રલોભન સાથે ભાઈઓને પોતાના પક્ષમાં લેવાની યોજના બનાવી. પૂર્વના વૈરાનુબંધ સંબંધો જીવનમાં કેવા કેવા દુષ્કૃત્યો કરાવે છે તે કોણિકના વ્યવહારથી જોઈ શકાય છે.

કાલકુમાર આદિ ભાઈઓ દ્વારા સ્વીકૃતિ :-

૩૧ તए णं ते कालाईया दस कुमारा कूणियस्स कुमारस्स एयमट्ठं विणएणं पडिसुणंति। तए णं से कूणिए कुमारे अण्णया कयाइ सेणियस्स रण्णो अंतरं जाणइ, जाणित्ता सेणियं रायं णियलबंधण करेइ, करित्ता अप्पाणं महया महया रायाभिसेएणं अभि- सिंचावेइ । तए णं से कूणिए कुमारे राया जाए महया हिमवंत वण्णओ ।

ભાવાર્થ :- કોણિકની વાત સાંભળીને કાલ આદિ દશે કુમારોએ તેના આ વિચારનો વિનયપૂર્વક સ્વીકાર કર્યો. ત્યાર પછી કોણિકકુમારે એક વાર શ્રેણિક રાજા બાંધવા યોગ્ય અવસર જાણી, હાથકડીથી તેને બાંધી દીધા અને પોતાનો મહાન મોટો રાજ્યાભિષેક કરાવ્યો. ત્યાર પછી કોણિકકુમાર પોતે રાજા બની ગયો. તે મહાન હિમવંત પર્વત સમાન આદિ રાજાના ગુણ સંપન્ન બની રાજ્ય કરવા લાગ્યો.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રમાં કોણિકના દુર્વિચારોની સફળતાનું દિગ્દર્શન છે. પુણ્યના સથવારે વ્યક્તિની અયોગ્ય ઈચ્છા પણ કદાચ પૂર્ણ થાય પરંતુ વાસ્તવમાં તે પુણ્ય પાપાનુબંધી પુણ્ય છે. તે પાપનો અનુબંધ કરાવતું હોવાથી જીવને માટે ભયંકર હાનિકારક, દુઃખજનક અને દુર્ગતિદાયક છે. તેથી પુણ્યના ઉદય સમયે પાપનો બંધ ન થઈ જાય તે માટે જીવે સાવધાન રહેવું જોઈએ.

માતાને ચરણપંદન કરતાં કોણિકનું પરિવર્તન :-

૩૨ તए णं से कूणिए राया अण्णया कयाइ ण्हाए जाव सव्वालंकारविभूसिए

ચેલ્લણાએ દેવીએ પાયવંદાએ હવ્વમાગચ્છઈ । તાએ ણં સે કૂણિએ રાયા ચેલ્લણં દેવિં ઓહય જાવ ઝિયાયમાણિં પાસઈ, પાસિત્તા ચેલ્લણાએ દેવીએ પાયગ્ગહણં કરેઈ કરિત્તા ચેલ્લણં દેવિં એવં વયાસી- કિણ્ણં અમ્મો ! તુમ્હં ણ તુટ્ટી વા, ણ ઊસાએ વા, ણ હરિસે વા, ણ આણંદે વા જં ણં અહં સયમેવ રજ્જસિરિં જાવ વિહરામિ ?

તાએ ણં સા ચેલ્લણા દેવી કૂણિયં રાયં એવં વયાસી- કહં ણં પુત્તા ! મમં તુટ્ટી વા ઊસાએ વા હરિસે વા આણંદે વા ભવિસ્સઈ, જણ્ણં તુમં સેણિયં રાયં પિયં દેવયં ગુરુજણં અચ્ચંતણેહાણુરાગરત્તં ણિયલબંધણં કરિત્તા અપ્પાણં મહયા-મહયા રાયાભિ-સેણં અભિસિંચાવેસિ ?

ભાવાર્થ :- ત્યારે પછી એક વાર કોણિક રાજા સ્નાન કરીને યાવત્ સર્વ અલંકારોથી અલંકૃત થઈને ચેલણા દેવીના ચરણ-વંદન માટે ગયા, ત્યારે તેણે ચેલણા દેવીને ઉદાસીન યાવત્ ચિંતાગ્રસ્ત જોઈને, માતાનો ચરણસ્પર્શ કરીને પૂછ્યું- માતા ! હું મારા પરાક્રમથી રાજ્યાભિષેક કરી આ વિશાળ રાજ્યશ્રીનો ઉપભોગ કરી રહ્યો છું; શું તે જોઈ તને સંતોષ થતો નથી ? તારા મનમાં ઉલ્લાસ, પ્રમોદ કે સુખ નથી તેનું શું કારણ છે ?

ત્યારે ચેલણાદેવીએ કોણિક રાજાને આ પ્રમાણે કહ્યું- હે પુત્ર ! મને સંતોષ, ઉત્સાહ, ઉર્ષ અથવા આનંદ કેવી રીતે થાય ? જો કે તારા પર અત્યંત સ્નેહ અનુરાગ રાખનાર, દેવતુલ્ય, ગુરુજન સમાન તારા પિતા શ્રેણિક રાજાને બંધનમાં નાંખીને તું મહાન રાજ્યનો રાજવી થયો છે.

૩૩ તાએ ણં સે કૂણિએ રાયા ચેલ્લણં દેવિં એવં વયાસી- ઘાએકામે ણં અમ્મો ! મમ સેણિએ રાયા, એવં મારેકામે, બંધિએકામે, ણિચ્છુભિએકામે ણં અમ્મો ! મમ સેણિએ રાયા । તં કહં ણં અમ્મો ! મમ સેણિએ રાયા અચ્ચંતણેહાણુરાગરત્તે ?

તાએ ણં સા ચેલ્લણા દેવી કૂણિયં કુમારં એવં વયાસી- એવં ખલુ પુત્તા ! તુમંસિ મમં ગબ્બે આભૂએ સમાણે તિણ્હં માસાણં બહુપહિપુણ્ણાણં મમં અયમેયારૂવે દોહલે પાઊબ્ભૂએ- ધણ્ણાઓ ણં તાઓ અમ્મયાઓ એવં ણિરવસેસં ભાણિયવ્વં જાવ દોહલં વિણેમિ । એવં ચેવ જાવ જાહે વિ ય ણં તુમં વેયણાએ અભિભૂએ સમાણે મહયા મહયા સદ્દેણં આરસસિ તાહે વિ ય ણં સેણિએ રાયા જેણેવ તુમં તેણેવ ઊવાગચ્છઈ ઊવાગચ્છિત્તા તુમં કરયલપુડેણ ગિણ્ણઈ, ગિણિહિત્તા તં અગ્ગંગુલિયં આસયંસિ પક્ખિવઈ, પક્ખિવિત્તા પૂયં ચ સોણિયં ચ આસણં આમુસઈ । તાએ ણં તુમં ણિવ્વુએ ણિવ્વેયણે તુસિણીએ સંચિટ્ઠસિ । એવં ખલુ પુત્તા ! સેણિએ રાયા તવ અચ્ચંતણેહાણુરાગરત્તે ।

ભાવાર્થ :- ત્યારે કોણિક રાજાએ ચેલણાદેવીને આ પ્રમાણે કહ્યું- હે માતાજી ! શ્રેણિક રાજા તો મારો ઘાત કરવા ઈચ્છતા હતા, મારા બંધનને અને મરણને ઈચ્છતા હતા, નિર્વાસિત કરવા ઈચ્છતા હતા. તેથી મારા પર તેઓ અત્યંત સ્નેહ તથા અનુરાગ યુક્ત છે તે કેવી રીતે માની શકાય ?

આ વાત સાંભળીને ચેલણા દેવીએ કોણિક કુમારને આ પ્રમાણે કહ્યું- હે પુત્ર ! સાંભળ, જ્યારે તું મારા ગર્ભમાં આવ્યો ત્યારે ત્રણ મહિના પૂરા થતાં મને આ પ્રકારનો દોહદ ઉત્પન્ન થયો કે તે માતાઓને ધન્ય છે, વગેરે સંપૂર્ણ કથન કરવું **યાવત્** તે દોહદને મેં પૂર્ણ કર્યો. તેમજ હે પુત્ર ! જ્યારે પણ તું વેદનાથી દુઃખી થતો અને જોર જોરથી રડતો ત્યારે રાજા શ્રેણિક તારી પાસે આવીને તને હાથમાં લઈ, તારી આંગળી મુખમાં લેતા અને લોહી-પરુ યૂસીને થૂંકી નાખતા, ત્યારે તારી વેદના શાંત થતી અને તું રડવાનું બંધ કરી શાંત થઈ જતો વગેરે સર્વ હકીકત ચેલણાએ કોણિકને સાંભળાવી અને કહ્યું- હે પુત્ર ! તેથી હું કહું છું કે શ્રેણિક રાજા તારા પ્રત્યે અત્યંત સ્નેહાનુરાગવાળા છે.

૩૪ તए णं कूणिए राया चेल्लणाए देवीए अंतिए एयमट्टं सोच्चा णिसम्म चेल्लणं देविं एवं वयासी- दुट्ठु णं अम्मो ! मए कयं सेणियं रायं पियं देवयं गुरुजणगं अच्चंतणेहाणुरागरत्तं णियलबंधणं करंतेणं । तं गच्छामि णं सेणियस्स रण्णो सयमेव णियलाणि छिंदामि त्ति कट्ठु परसुहत्थगए जेणेव चारगसाला तेणेव पहारेत्थ गमणाए ।

ભાવાર્થ :- કોણિક રાજાએ ચેલણા માતા પાસેથી આ પૂર્વ વૃત્તાંત સાંભળીને, ધ્યાનમાં લઈને માતૃશ્રીને આ પ્રમાણે કહ્યું- હે માતા ! દેવ સ્વરૂપ, ગુરુજન સમાન, અત્યંત સ્નેહાનુરાગયુક્ત મારા પિતા રાજા શ્રેણિકને બંધનમાં નાખ્યા તે મેં ઘણું જ દુષ્કૃત્ય કર્યું છે. તેથી હું સ્વયં જઈને તેમના બંધન કાપી નાખું છું. આ પ્રમાણે કહી, કુહાડી હાથમાં લઈ જ્યાં જેલ હતી ત્યાં ગયા.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રમાં રાજા કોણિકની માતૃભક્તિ અને માતા ચેલણાની વિવેકશીલતા તથા નીડરતા પ્રગટ થાય છે.

પિતાને બંધનગ્રસ્ત કરનાર રાજા કોણિકને માતા પ્રતિ આદર અને ભક્તિ ભાવ હતો જ. તેથી તે માતાના ચરણસ્પર્શ કરવા ગયા ત્યારે માતા ચેલણાએ કોણિકને પોતાની ભૂલનું ભાન કરાવ્યું અને સચોટ શબ્દોમાં તેના દુષ્ટ વ્યવહારને પ્રગટ કરતાં સત્ય વાત સ્પષ્ટ કરી.

શ્રેણિકને કેદમાં પૂર્યા પછી કોણિકના વૈરાનુબંધજન્ય કર્મોનો અંત આવવાની વેળા આવી ગઈ હતી. તેથી તેના કુકૃત્યપ્રતિ માતાનો વિરોધ તથા સ્પષ્ટીકરણથી આપેલો જવાબ કામયાબ નીવડ્યો અને કોણિકનું હૃદય પરિવર્તિત થઈ ગયું, તેને પોતાની ભૂલ સમજાઈ ગઈ; પિતા શ્રેણિક પ્રતિ વૈરભાવ સમાપ્ત

થયો; સદ્ભાવ જાગ્યો; તુરંત જ પિતાને બંધનમુક્ત કરવા પ્રયત્નશીલ બની ગયો.

શ્રેણિકનો મતિભ્રમ અને આત્મહત્યા :-

૩૫ તદ્દેવં સેણિયં રાયા કૂણિયં કુમારં પરસુહત્થગયં એજ્જમાણં પાસઇ, પાસિત્તા એવં સંપેહેઇ(વયાસી)- એસ ણં કૂણિએકુમારે અપત્થિયપત્થિએ દુરંતપંતલક્ખણે હીણપુણ્ણ- ચાઉદ્ધસિએ હિરિસિરિપરિવજ્જિએ પરસુહત્થગએ ઇહ હવ્વમાગચ્છઇ । તં ણ ણજ્જઇ ણં મમં કેણઇ કુ-મારેણં મારિસ્સઇ ત્તિ કટ્ટુ ધીએ તત્થે તસિએ ઉવ્વિગ્ગે સંજાયભયે તાલપુડગં વિસં આસગંસિ પક્કિખવઇ ।

તદ્દેવં સે સેણિયં રાયા તાલપુડગવિસંસિ આસગંસિ પક્કિખત્તે સમાણે મુહુત્તંતરેણ પરિણમમાણંસિ ણિપ્પાણે ણિચ્ચેદ્દે જીવવિપ્પજઢે ઓઇણ્ણે ।

ભાવાર્થ :- રાજા શ્રેણિકે, હાથમાં કુહાડી લઈને કોણિકકુમારને આવતો જોયો. તેને મનમાં વિચાર આવ્યો કે- આ કોણિક કુમાર મારો વિનાશ ઈચ્છનારો, કુલક્ષણી, અભાગી, કાળી ચૌદસનો જન્મેલો, નિર્લજ્જ, લોકલાજથી રહિત હાથમાં કુહાડી લઈને અહીં આવી રહ્યો છે. કોને ખબર તે મને કેવા કમોતે મારશે ? આવા વિચારથી ભયભીત બનીને, ત્રસ્ત, ભયગ્રસ્ત, ઉદ્વિગ્ન થઈને પોતાની અંગૂઠીમાં રહેલ તાલપુટ જેર મોઢામાં નાખ્યું અર્થાત્ વીંટીમાં રહેલા હીરાને ચૂસી લીધો. તે જેર એક પળ માત્રમાં આખા શરીરમાં ફેલાઈ ગયું અને રાજા પ્રાણથી રહિત, નિશ્ચેષ્ટ, નિર્જીવ થઈ ગયા અને જમીન ઉપર પડી ગયા.

૩૬ તદ્દેવં કૂણિએ કુમારે જેણેવ ચારગસાલા તેણેવ ઉવાગએ, ઉવાગચ્છિત્તા સેણિયં રાયં ણિપ્પાણં ણિચ્ચેદ્દં જીવવિપ્પજઢં ઓઇણ્ણં પાસઇ, પાસિત્તા મહયા પિઇ- સોએણં અપ્પફુણ્ણે સમાણે પરસુણિયત્તે વિવ ચંપગવરપાયવે ધસત્તિ ધરણીયલંસિ સવજ્ઞેહિં સણ્ણિવડિએ ।

તદ્દેવં સે કૂણિએ કુમારે મુહુત્તંતરેણ આસત્થે સમાણે રોયમાણે કંદમાણે સોયમાણે વિલવમાણે એવં વયાસી- અહો ણં મએ અધણ્ણેણં અપુણ્ણેણં અકયપુણ્ણેણં દુટ્ટુકયં સેણિયં રાયં પિયં દેવયં ગુરુજણગં અચ્ચંતણેહાણુરાગરત્તં ણિયલબંધણં કરત્તેણં । મમ મૂલાગં એવ ણં સેણિએ રાયા કાલગએ ત્તિ કટ્ટુ રાઈસરતલવર માહંબિય કોહુંબિય ઇબ્ભ સેટ્ઠિ સેણાવઇ સત્થવાહ મંતિ ગણગ- દોવારિય-અમચ્ચ-એહ પીઢમહ્ગ-ણગર-ણિગમ- દૂયસંધિવાલ સદ્ધિ સંપરિવુડે રોયમાણે કંદમાણે સોયમાણે વિલવમાણે મહયા ઇહ્ઠી- સવ્કારસમુદએણં સેણિયસ્સ રણ્ણો ણીહરણં કરેઇ, બહૂહિં લોહ્યાઇં મયકિચ્ચાઇં કરેઇ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી કોણિકકુમાર પિતાને બંધન મુક્ત કરવા માટે કારાગૃહમાં આવ્યા પરંતુ રાજા શ્રેણિકને નિષ્પ્રાણ, હલન-ચલનરહિત, મૃત્યુ પામેલા જોયા. પિતાનું મરણજન્ય દુઃખ તેનાથી સહન ન થયું. તે એકાએક અત્યંત રુદન કરતાં, તીક્ષ્ણ ધારવાળી કુહાડીથી કાપેલા કોમળ ચંપકવૃક્ષની જેમ જમીન ઉપર પછડાટ ખાઈને પડી ગયા.

થોડીવાર પછી કોણિકકુમાર મૂર્છારહિત થયા ત્યારે રુદન કરતાં, કરુણ સ્વરથી આર્તનાદ કરતાં, શોક અને વિલાપ કરતાં આ પ્રમાણે બોલ્યા— હું અભાગી છું, પાપી છું, પુણ્યહીણ છું, જેથી મેં આવું દુષ્કૃત્ય કર્યું કે દેવતુલ્ય, ગુરુજન સમાન ઉપકારી અને સ્નેહાનુરાગયુક્ત મારા પિતા શ્રેણિક રાજાને બંધનમાં નાખ્યા અને મારા જ કારણથી તેનું મૃત્યુ થયું. આ રીતે પોતાનો દોષ સ્વીકાર કરતાં દુઃખી થતાં અંતે અનેક ઐશ્વર્યશાળી રાજાઓ, રાજમાન્ય પુરુષો, માંડલિક, જાગીરદારો, કૌટુંબિક-મુખ્ય પરિવારના વડિલો, ઈભ્ય-કોટ્યાધીશ, ધનપતિ, શ્રેષ્ઠી-સમાજની પ્રમુખ વ્યક્તિઓ, સેનાપતિઓ, મંત્રી, ગણક-જ્યોતિષી, દ્વારપાળ, અમાત્ય, સેવકો, અંગરક્ષક, નાગરિક, વ્યવસાયી, દૂત, સંધિપાલ- રાષ્ટ્રના સીમાંત પ્રદેશોના રક્ષક આદિ વ્યક્તિઓ સાથે રુદન, આકંદ, શોક અને વિલાપ કરતાં મોટા સમારોહપૂર્વક માન સન્માન સહિત શ્રેણિક રાજાનો અગ્નિસંસ્કાર કર્યો અને ઘણા લૌકિક મરણોત્તર અનુષ્ઠાનો કર્યા.

૩૭ તદ્દાં પિતૃમૃત્યુઃ કૃણિત્વમ્ કુમારેણ મહ્યા મણોમાણસિણં દુઃખેણં અભિભૂય સમાણે અણ્ણયા કયાઈ અંતેરપરિયાલ સંપરિવુડે સમ્બંધમત્તોવગરણમાયાણ રાયગિહાઓ પડિણિક્ખમ્હ, જેણેવ ચંપાણયરી તેણેવ ઉવાગચ્છઈ, તત્થ વિ પં વિઝલભોગસમિઈ સમણ્ણાગણ કાલેણં અપ્પસોણ જાણ યાવિ હોત્થા ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે કોણિકકુમાર આ મહાન મનોગત દુઃખથી અત્યંત દુઃખી થઈને(દુઃસહ્ય દુઃખને ભૂલવા માટે) એકદા અંત:પુર અને પરિવાર સહિત ધન-સંપત્તિ આદિ પોતાની સંપૂર્ણ સામગ્રી લઈને રાજગૃહથી બહાર નીકળી જ્યાં ચંપાનગરી હતી, ત્યાં આવ્યા અને તેને પોતાની રાજધાની બનાવી વિપુલ સુખ ભોગવતાં રહેવા લાગ્યા. થોડો સમય જતાં તેનો શોક ઓછો થયો.

૩૮ તદ્દાં પિતૃમૃત્યુઃ કૃણિત્વમ્ કુમારેણ મહ્યા મણોમાણસિણં દુઃખેણં અભિભૂય સમાણે અણ્ણયા કયાઈ અંતેરપરિયાલ સંપરિવુડે સમ્બંધમત્તોવગરણમાયાણ રાયગિહાઓ પડિણિક્ખમ્હ, જેણેવ ચંપાણયરી તેણેવ ઉવાગચ્છઈ, તત્થ વિ પં વિઝલભોગસમિઈ સમણ્ણાગણ કાલેણં અપ્પસોણ જાણ યાવિ હોત્થા ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે કોણિકકુમારે પોતાના કાલકુમાર આદિ દશે ભાઈઓને બોલાવ્યા. રાજ્ય, રાષ્ટ્ર, સેના, વાહન(રથ આદિ), ખજાનો(ધન-સંપત્તિ), કોઠાર(ધન્યાદિ) અને જનપદના અગિયાર ભાગ કરીને વહેંચી દીધા; વહેંચીને પોતપોતાની રાજશ્રીનો ઉપભોગ કરતાં અને રાજ્યનું પાલન કરતાં રહેવા લાગ્યા.

વિવેચન :-

શ્રેણિકની ભવિતવ્યતા :- પ્રસ્તુત સૂત્રોમાં રાજા શ્રેણિકની ભવિતવ્યતા અને રાજા કોણિકના પશ્ચાત્તાપનું

નિદર્શન છે.

કર્મના ઉદયે શ્રેણિકના જીવનમાં અનેક પ્રકારની ઉથલપાથલો જોઈ શકાય છે. રાજગૃહીના મહારાજા શ્રેણિક પુણ્યવાન અને બુદ્ધિ સંપન્ન હતા. તેની હોંશિયારીના કારણે ભાઈઓને ઈર્ષ્યા થઈ, તેથી તેઓ કુમારાવસ્થામાં જ ઘર છોડીને નીકળી ગયા. ક્ષત્રિય પુત્ર હોવા છતાં શ્રેષ્ઠી પુત્રી નંદા સાથે તેનું પાણિગ્રહણ થયું. ત્યાં ઘર જમાઈ રહ્યા. ત્યારપછી તે બૌદ્ધ ધર્મી બની ગયા. કાલી આદિ દશ રાણી, નંદાદિ તેર રાણીઓ થઈ, તેમ છતાં ચેલણાનું અપહરણ કરીને તેની સાથે લગ્ન કર્યા. ચેલણા સાથે ધર્મ સંબંધી વિચાર ભેદ હંમેશાં રહેતો. શ્રેણિક રાજાએ પોતાના જીવનમાં ચેલણા સાથે થતાં ધર્મ વિવાદને કારણે અનેકવાર જૈન મુનિઓ સાથે દુર્વ્યવહાર કર્યા હતા અને કરાવ્યા હતા. એક તાપસ સાથે પણ તેના દ્વારા અવિવેકથી અનાયાસે અક્ષમ્ય અપરાધ થયો હતો. તે નિમિત્તે થયેલી તાપસની વૈરવૃત્તિના કારણે તેને જીવનનો અંતિમકાલ બંધનગ્રસ્ત અવસ્થામાં વ્યતીત કરવો પડ્યો.

અર્જુનમાલી દ્વારા રાજગૃહીમાં જે નર સંહાર થયો હતો અને તે લગભગ છ મહીના સુધી ચાલ્યો હતો, તેમાં પણ મૂલ નિમિત્ત શ્રેણિક રાજા જ હતા. અભયકુમાર જેવા મંત્રી હોવા છતાં ભવિતવ્યતાના કારણે તેના જીવનમાં અનેક અનુચિત પ્રસંગો થયા હતા.

જીવનની પાછલી ઊંમરે તેઓએ અનાથી મુનિના સંગે વીતરાગ ધર્મની દૃઢ શ્રદ્ધા પ્રાપ્ત કરી. પ્રભુ મહાવીરના પરમ ભક્ત બની અહિંસાના પરમ પૂજારી બની, અમારિ પડહ વગડાવ્યો, ઘોષણા કરી પોતાના આખા રાજ્યમાં પંચેન્દ્રિય જીવોનો વધ બંધ કરાવ્યો. અન્ય પણ અનેક ધર્મ દલાલીના કાર્યો કરી તીર્થંકર નામ કર્મ બાંધ્યું. તેમ છતાં જીવનમાં ઉપાર્જિત વિવિધ પાપ કર્મના પ્રભાવે કોણિકને આવતાં જોયો ત્યારે તેને મતિભ્રમથી દુર્વિચાર પ્રગટ્યો. પૂર્વે નરકના આયુષ્યનો બંધ પડી ગયો હતો તેથી જ નરકગમન યોગ્ય લેશ્યાના પરિણામ આવી ગયા અને રાજાએ વીંટીનું ઝેર ચૂસીને આત્મહત્યા કરી, નરકગામી બની ગયા.

કર્મની વિચિત્રતાએ રાજા કોણિક પિતાને બંધન મુક્ત કરવાની ભાવનાને પૂર્ણ કરી શક્યા નહીં, તે પહેલા જ પિતા સ્વયં પરલોક ગામી બની ગયા. આ દશ્ય જોઈને રાજા કોણિકને પારાવાર દુઃખ થયું. નિરાશ બનીને ભવિતવ્યતાનો સ્વીકાર કર્યો; રાજગૃહીને છોડીને ચંપાનગરીમાં રહેવા લાગ્યા. પોતાના વયનાનુસાર દશે ભાઈઓને રાજ્યનો ભાગ આપી દીધો.

વેહલ્લકુમારની ક્રીડા :-

૩૯ તત્થ ણં ચંપાણ ણયરીણ સેણિયસ્સ રણ્ણો પુત્તે ચેલ્લણાણ દેવીણ અત્તણ કુણિયસ્સ રણ્ણો સહોયરે કણીયસે ભાયા વેહલ્લે ણામં કુમારે હોત્થા- સૂમાલે જાવ સુરૂવે ।

તણ ણં તસ્સ વેહલ્લસ્સ કુમારસ્સ સેણિણં રણ્ણા જીવંતણં ચેવ સેયણણ ગંધહત્થી અટ્ટારસવંકે હારે પુવ્વદિણ્ણે ।

ભાવાર્થ :- તે ચંપાનગરીમાં શ્રેણિક રાજાનો પુત્ર, ચેલણા દેવીનો આત્મજ કોણિક રાજાનો નાનો ભાઈ

વેહલ્લ નામનો રાજકુમાર હતો. તે સુકુમાર અને સુરૂપ હતો.

તે વેહલ્લકુમારને રાજા શ્રેણિકે પોતાના જીવનકાલ દરમ્યાન જ સેયનક નામનો ગંધહસ્તી અને અઢાર સરવાળો હાર આપ્યા હતા.

૪૦ તદ્દ પ્નં સે વેહલ્લે કુમારે સેયણણં ગંધહત્થિણા અંતેઝરપરિયાલસંપરિવુઢે ચંપં ણયરિં મજ્ઝમંજ્ઞેણં ણિગ્ગચ્છઇ, ણિગ્ગચ્છિત્તા અભિક્ખણં અભિક્ખણં ગ્ગં મહાણઇં મજ્જણયં ઓયરઇ । તદ્દ પ્નં સેયણણં ગંધહત્થી દેવીઓ સોણ્ડાણ ગિણ્હઇ, ગિણ્હિત્તા અપ્પેગઇયાઓ પુઢ્ઢે ઠવેઇ, અપ્પેગઇયાઓ ચંધે ઠવેઇ, ઇવં કુંધે ઠવેઇ, સીસે ઠવેઇ, દંતમુસલે ઠવેઇ, અપ્પેગઇયાઓ સોંઢાગયાઓ અંદોલાવેઇ, અપ્પેગઇયાઓ દંતંતરેસુ ણીણેઇ, અપ્પેગઇયાઓ સીધરેણં ણહાણેઇ, અપ્પેગઇયાઓ અણેગેહિં કીલાવણેહિં કીલાવેઇ ।

ભાવાર્થ :- વેહલ્લકુમાર તે સેયનક ગંધહસ્તી પર બેસીને પોતાના અંત:પુર સહિત ચંપાનગરીના મધ્યભાગમાં થઈને અનેકવાર નીકળતો અને વારંવાર ગંગાનદીમાં સ્નાન કરવા માટે ઉતરતો હતો. ત્યારે સેયનક ગંધહસ્તી રાણીઓને સૂંઢમાં પકડીને કોઈને પીઠ ઉપર બેસાડતો, તો કોઈને ખભા પર, કોઈને ગંડસ્થળ ઉપર, કોઈને પોતાના માથા ઉપર, કોઈને પોતાના દંતશૂળ ઉપર, કોઈને સૂંઢથી પકડીને ઉપર આકાશમાં ઉછાળતો, કોઈને સૂંઢથી હીંચકા ખવરાવતો, કોઈને પોતાના દંતશૂળની વચમાં રાખતો તથા કોઈને પોતાની સૂંઢમાં પાણી ભરીને તેના ફૂવારાથી સ્નાન કરાવતો. આ પ્રમાણે અંત:પુરને અનેક પ્રકારની કીડાઓથી સંતુષ્ટ કરતો.

૪૧ તદ્દ પ્નં ચંપાણ ણયરીણ સિંઘાઢગ-તિગ-ચઝક્ક-ચચ્ચર(ચઝમ્મુહ) મહાપહ-પહેસુ બહુજણો અણ્ણમણ્ણસ ઇવમાઇક્ખઇ જાવ ઇવં ચ્હલુ દેવાણુપ્પિયા ! વેહલ્લેકુમારે સેયણણ ગંધહત્થિણા તં ચેવ જાવ અણેગેહિં કીલાવણેહિં કીલાવેઇ । તં ઇસ ણં વેહલ્લે કુમારે રજ્જસિરિફલં પચ્ચણુભવમાણે વિહરઇ, ણો કુણિણ રાયા ।

ભાવાર્થ :- ત્યારે ચંપાનગરીના શ્રુંગાટક-શિંગોડાના આકારવાળા માર્ગમાં, ત્રિક, ચતુષ્ક, ચોકમાં રાજમાર્ગમાં, નાની શેરીઓ આદિ અનેક સ્થળે પરસ્પર અનેક લોકો આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા- હે દેવાનુપ્રિયો વેહલ્લકુમાર સેયનક ગંધ હાથી દ્વારા અંત:પુર પરિવાર સહિત અનેક પ્રકારની કીડા કરે છે, તેથી રાજ્યશ્રીનો ઉપભોગ તો વેહલ્લકુમાર જ કરે છે, નહીં કે રાજા કોણિક.

વિવેચન :-

સેયણ ગંધહત્થી :- સેયનક-સિંચાનક નામનો હસ્તી. જેના મદની ગંધથી બીજા હાથીઓ ભાગી

જાય તેવી હાથીની એક ઉત્તમ જાત.

પદ્માવતીરાણીની હૃદયી હાર-હાથીની માંગ :-

૪૨ તદ્દા જ્ઞાનં ત્રીસે પડમાવર્ણે દેવીએ ઇમીસે કહાએ લઢ્ઢટ્ટાએ સમાણીએ અયમેયારૂવે અજ્ઞતિથિએ જાવ સમુપ્પજ્જિત્થા- એવં ખલુ વેહલ્લે કુમારે સેયણણં ગંધહત્થિણા જાવ અણેગેહિં કીલાવણણં કીલાવેહિં । તં એસ જ્ઞાનં વેહલ્લેકુમારે રજ્જસિરિફલં પચ્ચણુભવમાણે વિહરહિં, જ્ઞાનં કૂણિએ રાયા । તં કિં જ્ઞાનં અમ્હં રજ્જેણ વા જાવ જણવણ વા, જહિં જ્ઞાનં અમ્હં સેયણણે ગંધહત્થી ણત્થિ । તં સેયં ખલુ મમં કૂણિયં રાયં એયમટ્ટં વિણ્ણવિત્તે ત્તિ કટ્ટુ એવં સંપેહેહિં, સંપેહિત્તા જેણેવ કૂણિએ રાયા તેણેવ ઉવાગચ્છહિં, ઉવાગચ્છિત્તા કરયલ પરિગ્ગહિયં દસણહં સિરસાવત્તં મત્થએ અજ્જલિં કટ્ટુ જણેણં વિજણેણં વઢ્ઢાવેહિં, વઢ્ઢાવિત્તા એવં વયાસી- એવં ખલુ સામી ! વેહલ્લે કુમારે સેયણણ ગંધહત્થિણા જાવ અણેગેહિં કીલાવણણં કીલાવેહિં । તં કિં જ્ઞાનં અમ્હં રજ્જેણ વા જાવ જણવણ વા, જહિં જ્ઞાનં અમ્હં સેયણ ગંધહત્થી ણત્થિ ।

તદ્દા જ્ઞાનં સે કૂણિએ રાયા પડમાવર્ણે દેવીએ એયમટ્ટં જ્ઞાનં આઢ્ઢાહિં, જ્ઞાનં પરિયાણાહિં, તુસિણીએ સંચિટ્ટહિં । તદ્દા જ્ઞાનં સા પડમાવર્ણે દેવી અભિક્ખણં અભિક્ખણં કૂણિયં રાયં એયમટ્ટં વિણ્ણવેહિં । તદ્દા જ્ઞાનં સે કૂણિએ રાયા પડમાવર્ણે દેવીએ અભિક્ખણં અભિક્ખણં એયમટ્ટં વિણ્ણવિજ્જમાણે અણ્ણયા કયાહિં વેહલ્લકુમારં સઢ્ઢાવેહિં, સઢ્ઢાવિત્તા સેયણણં ગંધહત્થિ અટ્ટારસવંકં ચ હારં જાયહિં ।

ભાવાર્થ :- કોણિકની પત્ની પદ્માવતી દેવીએ પ્રજાજન પાસેથી ઉપરોક્ત વાત સાંભળી ત્યારે તેના મનમાં આ પ્રકારનો વિચાર આવ્યો કે- વેહલ્લકુમાર સેયનક હાથી દ્વારા અનેક પ્રકારની ક્રીડા કરે છે. ખરેખર રાજ્યશ્રીને તો તે જ ભોગવે છે, કોણિક રાજા નહીં. જો અમારી પાસે સેયનક હાથી ન હોય તો અમોને આ રાજ્યથી કે દેશથી શું લાભ ? તેથી કોણિક રાજાને કહું કે વેહલ્લ પાસેથી તે સેયનક હાથી લેવો તે જ શ્રેષ્ઠ છે. એમ વિચાર કરી જ્યાં કોણિક રાજા હતા ત્યાં ગઈ અને હાથ જોડી મસ્તક પર અંજલિ કરીને, જય-વિજય શબ્દોથી તેને વધાવ્યા, પછી આ પ્રમાણે બોલી- હે સ્વામી ! વેહલ્લકુમાર સેયનક હાથીથી અનેક પ્રકારની ક્રીડા કરે છે. હે સ્વામી ! જો આપણી પાસે સેયનક ગંધહસ્તી ન હોય તો આ રાજ્ય અને આ દેશથી શું ?

કોણિક રાજાએ પદ્માવતીની આ વાતનો આદર કર્યો નહીં અને તેના પર ધ્યાન દીધું નહીં પરંતુ મૌન રહ્યા. ત્યારે તે પદ્માવતી દેવી વારંવાર આ વાત કહેવા લાગી. તેથી એકવાર કોણિક રાજાએ

વેહલ્લકુમારને બોલાવ્યો અને તેની પાસેથી સેયનક ગંધહસ્તિ અને અઢાર સરવાળો હાર માંગ્યો.

૪૩ તए णं से वेहल्ले कुमारे कूणियं रायं एवं वयासी- एवं खलु सामी ! सेणिए ण रण्णा जीवन्तेणं चेव सेयणए गंधहत्थी अट्टारसवंके य हारे दिण्णे । तं जइ णं सामी ! तुब्भे ममं रज्जस्स य जाव जणवयस्स य अद्धं दलयह, तो णं अहं तुब्भं सेयणगं गंधहत्थि अट्टारसवंकं च हारं दलयामि ।

તए णं से कूणिए राया वेहल्लस्स कुमारस्स एयमट्टं णो आढाइ, णो परिजाणइ, अभिक्खणं अभिक्खणं सेयणगं गंधहत्थि अट्टारसवंकं च हारं जायइ ।

ભાવાર્થ :- વેહલ્લકુમારે ત્યારે કોણિકને આ પ્રમાણે કહ્યું- હે સ્વામી ! શ્રેણિક રાજાએ પોતાના જીવનકાલ દરમ્યાન મને સેયનક ગંધ હાથી તથા અઢારસરવાળો હાર આપ્યો છે. જો તે આપને જોઈતા હોય તો મને રાજ્યનો તથા દેશનો અર્ધોભાગ આપો તો હું તમને તે બે વસ્તુ આપીશ.

કોણિક રાજાએ વેહલ્લકુમારની આ વાતનો સ્વીકાર કર્યો નહીં; વાત પર વિચાર કર્યો નહીં, માત્ર વારંવાર પોતાની માંગણી જ કર્યા કરી.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રમાં સ્ત્રીહઠનું નિરૂપણ છે.

કોણિક રાજા ચંપાનગરીમાં શાંતિથી જીવન વ્યતીત કરી રહ્યા હતા. તે પ્રભુ મહાવીરના ભક્ત બની ગયા હતા. પરંતુ કર્મોની વિચિત્રતાને કારણે તેના જીવનમાં ઉશ્કેરાટ જન્મ્યો. રાણી પદ્માવતીની ભૌતિક વસ્તુની લાલસા અને ઈર્ષ્યા તેમાં નિમિત્ત બની ગઈ, રાણીની હઠથી કોણિક રાજા હાર અને હાથીની માંગણી કરવા લાગ્યા. વેહલ્લ કુમારે ન્યાય યુક્ત જવાબ આપ્યો પણ કોણિકે ધ્યાન દીધું નહીં.

વેહલ્લકુમારનું મનોમંથન અને વૈશાલી ગમન :-

૪૪ તए णं तस्स वेहल्लस्स कुमारस्स कूणिएणं रण्णा अभिक्खणं अभिक्खणं सेयणगं गंधहत्थि अट्टारसवंकं च हारं जायमाणस्स समाणस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था- एवं खलु कूणिए राया अक्खिविउकामे णं, गिण्हउकामे णं उद्दालेउकामे णं ममं सेयणगं गंधहत्थि अट्टारसवंकं च हारं । तं जाव ममं कूणिए राया णो अक्खिवइ णो गिण्हइ णो उद्दालेइ ताव सेयं मे सेयणगं गंधहत्थि अट्टार- सवंकं च हारं गहाय अन्तेउरपरियालसंपरिवुडस्स सभंडमत्तोवगरणमायाए चंपाओ णयरीओ पडिणिक्खमिक्खा वेसालीए णयरीए

અજ્જગં ચેડયં રાયં ઉવસંપજ્જિ- તાણં વિહરિત્તે; એવં સંપેહેઇ, સંપેહિત્તા કૂણિયસ્સ રણ્ણો અંતરાણિ ય છિદ્ધાણિ ય વિવરાણિ ય પહિજાગરમાણે વિહરઇ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી કોણિક રાજાએ વારંવાર હાથી તથા હારની માંગણી કરી તેથી વેહલ્લકુમારના મનમાં વિચાર આવ્યો કે કોણિક રાજા હાર અને હાથી મારી પાસેથી છીનવી લેવા, લઈ લેવા અને આંચકી લેવા માંગે છે. મારે માટે એ જ યોગ્ય છે કે જ્યાં સુધીમાં કોણિક મારી પાસેથી હાથી અને હાર છીનવી લે, લઈ લે કે આંચકી લે તે પહેલાં જ સેયનક ગંધહસ્તી તથા અઢાર સરવાળો હાર, અંત:પુર પરિવાર સહિત ઘરની ઘરવખરી, સંપૂર્ણ સામગ્રી લઈને ચંપાનગરીથી ભાગી જઈને મારા નાના (માતાના પિતા- માતામહ) ચેડારાજાની પાસે વૈશાલીનગરીમાં આશ્રય લઈને રહું. આ પ્રમાણે વિચાર કરીને પછી તે કોણિક રાજાની અસાવધાનીની તક અને અંતરંગ રહસ્યની જાણકારીની પ્રતીક્ષા કરતો સમય પસાર કરવા લાગ્યો.

૪૫ તદ્દાં ણં સે વેહલ્લેકુમારે અણ્ણયા કયાઇ કૂણિયસ્સ રણ્ણો અંતરં જાણઇ, સેયણગં ગંધહત્થિ અઢારસવંકં ચ હારં ગહાય અંતેરપરિયાલસંપરિવુડે સમ્બંધ મત્તોવગરણ- માયાએ ચંપાઓ ણયરીઓ પહિણિક્ખમ્મ, પહિણિક્ખમિત્તા જેણેવ વેસાલી ણયરી, તેણેવ ઉવાગચ્છઇ, ઉવાગચ્છિત્તા વેસાલીએ ણયરીએ અજ્જગં ચેડયં ઉવસંપજ્જિત્તાણં વિહરઇ।

ભાવાર્થ :- એકવાર વેહલ્લકુમાર કોણિક રાજાની ગેરહાજરી જોઈ પોતાના અંત:પુર પરિવારની સાથે સેયનક હાથી, અઢાર સરવાળો હાર અને સંપૂર્ણ ગૃહસામગ્રીને લઈને ચંપાનગરીથી નીકળી, વૈશાલી નગરીમાં આવ્યો અને નાના ચેડારાજાની પાસે રહેવા લાગ્યો.

કોણિકની પ્રતિક્રિયાએ દૂતનું વૈશાલી ગમન :-

૪૬ તદ્દાં ણં સે કૂણિએ રાયા ઇમીસે કહાએ લહ્હટ્ટે સમાણે- એવં ખલુ વેહલ્લે કુમારે મમં અસંવિદિએણં સેયણગં ગંધહત્થિ અઢારસવંકં ચ હારં ગહાય અંતેર- પરિયાલ સંપરિવુડે જાવ અજ્જગં ચેડયં રાયં ઉવસંપજ્જિત્તાણં વિહરઇ । તં સેયં ખલુ મમં સેયણગં ગંધહત્થિ અઢારસવંકં ચ હારં આણેઉં દૂયં પેસિત્તે; એવં સંપેહેઇ, સંપેહિત્તા દૂયં સદ્ધાવેઇ, સદ્ધાવિત્તા એવં વયાસી- ગચ્છહ ણં તુમં દેવાણુપ્પિયા! વેસાલિં ણયરિં । તત્થ ણં તુમં મમં અજ્જં ચેડગં રાયં કરયલ જાવ વહ્ધાવેત્તા એવં વયાહિ- એવં ખલુ સામી ! કૂણિએ રાયા વિણ્ણવેઇ- એસ ણં વેહલ્લે કુમારે કૂણિયસ્સ રણ્ણો અસંવિદિએણં સેયણગં ગંધહત્થિ અઢારસવંકં ચ હારં ગહાય ઇહં

હવ્વમાગા । તણ ણં તુભ્ભે સામી ! કૂણિયં રાયં અણુગિણ્હમાણા સેયણગં ગંધહત્થિ અટ્ટારસવંકં ચ હારં કૂણિયસ્સ રણ્ણો પચ્ચપ્પિણહ, વેહલ્લં કુમારં ચ પેસેહ ।

ભાવાર્થ :- જ્યારે આ સમાચારની રાજા કોણિકને ખબર પડી ત્યારે તેણે વિચાર્યું કે વેહલ્લકુમાર મને કાંઈ પણ કહ્યા વિના જ પોતાના અંત:પુર પરિવારસહિત સેયનક ગંધહસ્તિ, અઢાર સરવાળો હાર અને સંપૂર્ણ ગૃહસામગ્રી લઈને નાના(માતામહ)રાજા ચેડાને આશ્રયે જઈને રહ્યો છે. તેથી એ જ મારા માટે યોગ્ય છે કે દૂત મોકલી સેયનક ગંધહસ્તિ અને અઢાર સરવાળો હાર મંગાવી લઉં. આ પ્રમાણે વિચાર કરી, દૂતને બોલાવીને કહ્યું કે- હે દેવાનુપ્રિય ! તમે વૈશાલીનગર જાઓ. ત્યાં મારા નાના ચેડારાજાને બંને હાથ જોડીને યાવત્ જય-વિજય શબ્દોથી વધાવીને આ પ્રમાણે કહો- હે સ્વામી ! કોણિકરાજા નિવેદન કરે છે કે વેહલ્લકુમાર કોણિક રાજાને કહ્યા વિના જ સેયનક ગંધહસ્તિ અને અઢારસરો હાર લઈને ત્યાં આવ્યો છે. તેથી હે સ્વામી ! તમે કોણિક રાજાના નિવેદનને માન આપી, કૃપા કરીને વેહલ્લકુમારને સેયનક હાથી અને અઢારસરા હાર સહિત મોકલી આપો.

૪૭ તણ ણં સે દૂણ કૂણિણં રણ્ણા ંવં વુત્તે સમાણે હટ્ઠ તુટ્ઠ જાવ પડિસુણિત્તા જેણેવ સણ ગિહે તેણેવ ડવાગચ્છઈ, ડવાગચ્છિત્તા જહા ચિત્તો જાવ જેણેવ ચેડણ રાયા તેણેવ ડવાગચ્છઈ, ડવાગચ્છિત્તા ચેડગં રાયં કરયલપરિગ્ગહિયં જાવ કટ્ટુ જણં વિજણં વઢ્ઢાવેઈ, વઢ્ઢાવેત્તા ંવં વયાસી- ંવં ચ્છલુ સામી ! કૂણિણ રાયા વિણ્ણવેઈ- ંસ ણં વેહલ્લે કુમારે, તહેવ ભાણિયવ્વં જાવ વેહલ્લં કુમારં ચ પેસેહ ।

ભાવાર્થ :- ત્યારપછી તે દૂત કોણિક રાજાના આ પ્રમાણે કહેવાથી હર્ષિત અને સંતુષ્ટ થયો યાવત્ તેની આજ્ઞાનો વિનયપૂર્વક સ્વીકાર કરીને દૂત જ્યાં પોતાનું ઘર હતું ત્યાં આવ્યો. આવીને ચિત્તસારથિની જેમ યાવત્ જ્યાં ચેડા રાજા હતા ત્યાં આવ્યો, આવીને બંને હાથ જોડી 'જય વિજય' શબ્દોથી તેને વધાવ્યા, વધાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું- હે સ્વામી ! કોણિક રાજા આ પ્રમાણે વિજ્ઞપ્તિ(નિવેદન) કરે છે કે મારો નાનો ભાઈ વેહલ્લકુમાર, હાથી અને હાર લઈને મારી આજ્ઞા વિના અહીં આવી ગયો છે ઈત્યાદિ કથન કરીને યાવત્ વેહલ્લકુમારને હાર, હાથી સાથે પાછા મોકલો.

દૂતના સત્કાર સાથે ચેડારાજાનો ઉત્તર :-

૪૮ તણ ણં સે ચેડણ રાયા તં દૂયં ંવં વયાસી- જહ ચેવ ણં દેવાણુપ્પિયા ! કૂણિણ રાયા સેણિયસ્સ રણ્ણો પુત્તે ચેલ્લણાણ દેવીણ અત્તણ મમં ણત્તુણ, તહેવ ણં વેહલ્લે વિ કુમારે સેણિયસ્સ રણ્ણો પુત્તે, ચેલ્લણાણ દેવીણ અત્તણ, મમ ણત્તુણ । સેણિણં રણ્ણા જીવંતેણં ચેવ વેહલ્લસ્સ કુમારસ્સ સેયણગે ગંધહત્થી અટ્ટારસવંકે ય હારે પુવ્વ વિણ્ણે । તં જઈ ણં કૂણિણ રાયા વેહલ્લસ્સ

રજ્જસ્સ ય જાવ જળ- વયસ્સ ય અદ્ધં દલયઇ તો ણં અહં સેયણગં ગંધહત્થિં
અટ્ટારસવંકં હારં ચ કૂણિયસ્સ રણ્ણો પચ્ચપ્પિણામિ, વેહલ્લં ચ કુમારં પેસેમિ ।
તં દૂયં સક્કારેઇ સમ્માણેઇ પહિ- વિસજ્જેઇ ।

ભાવાર્થ :- આ સાંભળીને ચેડા રાજાએ તે દૂતને આ પ્રમાણે કહ્યું - હે દેવાનુપ્રિય ! જેમ રાજા કોણિક શ્રેણિક રાજાનો પુત્ર, ચેલણા રાણીનો આત્મજ તથા મારો દોહિત્ર છે, તેમ વેહલ્લકુમાર પણ શ્રેણિકરાજાનો પુત્ર, ચેલણા રાણીનો આત્મજ અને મારો દોહિત્ર છે. શ્રેણિક રાજાએ પોતાના જીવનકાલ દરમ્યાન જ વેહલ્લકુમારને સેયનક ગંધહસ્તિ અને અઢારસરો હાર આપ્યા હતા. જો રાજા કોણિકને હાથી તથા હાર જોઈતા હોય તો તે વેહલ્લકુમારને રાજ્ય અને દેશનો અર્ધોભાગ આપે, તો જ હું હાથી તથા હારની સાથે વેહલ્લકુમારને પાછો મોકલીશ. આ પ્રમાણે કહી, તે દૂતનો આદર-સત્કાર કરી તેને વિદાય આપી.

દૂતનું કોણિક પાસે આગમન અને નિવેદન :-

૪૯ તદ્દં ણં સે દૂદ્દે ચેડદ્દેણં રણ્ણા પહિવિસજ્જિદ્દે સમાણે જેણેવ ચાઝઘંટે
આસરહે તેણેવ ડવાગચ્છઇ, ડવાગચ્છિત્તા ચાઝઘંટે આસરહં દુરુહઇ, વેસાલિં
ણયરિં મજ્જંમજ્જેણં ણિગગચ્છઇ, ણિગચ્છિત્તા સુહેહિં વસહીહિં જાવ વદ્ધાવેત્તા દ્વં
વયાસી- દ્વં ઁલ્લુ સામી ! ચેડદ્દે રાયા આણવેઇ- જહ ચેવ ણં કૂણિદ્દે રાયા
સેણિયસ્સ રણ્ણો પુત્તે, ચેલ્લણાદ્દે વેવીદ્દે અત્તદ્દે, મમ ણત્તુદ્દે, તં ચેવ ણિણિયદ્ધ્વં જાવ
વેહલ્લં ચ કુમારં પેસેમિ । તં ણ દેઇ ણં સામી ! ચેડદ્દે રાયા સેયણગં ગંધહત્થિં
અટ્ટારસવંકં ચ હારં, વેહલ્લં ચ ણો પેસેઇ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી ચેડા રાજા પાસેથી વિદાય લઈને દૂત જ્યાં ચાર ઘંટાવાળો અશ્વરથ હતો ત્યાં આવ્યો, આવીને તે રથમાં બેસી વૈશાલીનગરીની મધ્યમાં થઈને નીકળ્યો, નીકળીને સુખપૂર્વક યોગ્ય વસતિમાં વિશ્રામ કરતો યાવત્ રાજા કોણિક પાસે જઈ હાથ જોડી 'જય-વિજય' શબ્દોથી વધાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું- હે સ્વામી ! ચેડા રાજાએ ફરમાવ્યું છે કે- કોણિક રાજા જેમ શ્રેણિક રાજાનો પુત્ર અને ચેલણા દેવીનો આત્મજ અને મારો દોહિત્ર છે તેમ વેહલ્લકુમાર પણ છે વગેરે ચેડારાજાએ જે સંદેશ મોકલ્યો હતો તે કહી સંભળાવ્યો. તેથી હે સ્વામી ! ચેડા રાજાએ સેયનક ગંધહાથી અને અઢારસરો હાર આપ્યા નથી અને વેહલ્લકુમારને પણ મોકલ્યા નથી.

દૂતનું પુનઃ વૈશાલી ગમન :-

૫૦ તદ્દં ણં સે કૂણિદ્દે રાયા દોચ્ચં પિ દૂયં સદ્દાવેઇ, સદ્દાવેત્તા દ્વં વયાસી-
ગચ્છહ ણં તુમં દેવાણુપ્પિયા ! વેસાલિં ણયરિં, તત્થ ણં તુમં મમ અજ્જગં ચેડગં રાયં
જાવ દ્વં વયાહિ- દ્વં ઁલ્લુ સામી ! કૂણિદ્દે રાયા વિણ્ણવેઇ- જાણિ કાણિ

રયણાણિ સમુપ્પજ્જંતિ, સઘ્વાણિ તાણિ રાયકુલગામીણિ । સેણિયસ્સ રણ્ણો રજ્જસિરિં કરેમાણસ્સ પાલેમાણસ્સ દુવે રયણા સમુપ્પણ્ણા, તં જહા- સેયણે ગંધહત્થી, અટ્ટારસવંકે હારે । તં ણં તુબ્ભે સામી ! રાયકુલપરંપરાગયં ઠિઙ્ગયં અલોવેમાણા સેયણગં ગંધહત્થિં અટ્ટારસવંકં ચ હારં કૂણિયસ્સ રણ્ણો પચ્ચપ્પિણહ, વેહલ્લં કુમારં ચ પેસેહ ।

ભાવાર્થ :- ચેડારાજાનો ઉત્તર સાંભળીને કોણિક રાજાએ બીજી વાર પણ દૂતને બોલાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું- દેવાનુપ્રિય ! તું ફરીથી વૈશાલીનગરી જા, ત્યાં મારા નાના ચેડા રાજાને યાવત્ આ પ્રમાણે કહે- સ્વામી ! કોણિક રાજા આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરે છે કે- રાજ્યમાં જે કોઈ પણ રત્ન ઉત્પન્ન થાય તેના ઉપર રાજકુળનો જ અને રાજાનો જ અધિકાર હોય છે. શ્રેણિક રાજાના રાજ્યકાલમાં બે રત્ન ઉત્પન્ન થયા હતા- એક સેયનક ગંધ હાથી અને બીજો અટ્ટારસરો હાર. હે સ્વામી ! રાજકુલની પરંપરાગત મર્યાદાનો ભંગ ન થાય માટે આપ હાથી અને હાર રાજા કોણિકને પાછા આપી દો અને વેહલ્લકુમારને મોકલી દો.

૫૧ તણે ણં સે દૂણે કૂણિયસ્સ રણ્ણો, તહેવ જાવ વહ્ધાવેત્તા ંવં વયાસી- ંવં ઁલુ સામી ! કૂણિણે રાયા વિણ્ણવેઙ્ગ- જાણિ કાણિ રયણાણિ જાવ વેહલ્લં કુમારં ચ પેસેહ ।

તણે ણં સે ચેડણે રાયા તં દૂયં ંવં વયાસી- જઙ્ગે ચેવ ણં દેવાણુપ્પિયા ! કૂણિણે રાયા સેણિયસ્સ રણ્ણો પુત્તે ચેલ્લણાણે દેવીણે અત્તણે, જહા પઢમં જાવ વેહલ્લં ચ કુમારં પેસેમિ ણો અણ્ણહા । તં દૂયં સવ્કારેઙ્ગ સમ્માણેઙ્ગ પઢિવિસજ્જેઙ્ગ ।

ભાવાર્થ :- ત્યારે પછી તે દૂત કોણિક રાજાની આજ્ઞા સાંભળી વૈશાલી ગયો અને ચેડા રાજાને કોણિકની વિનંતી કહી- હે સ્વામી ! કોણિક રાજાએ પ્રાર્થના કરી છે કે- જે કોઈ પણ રત્ન હોય તે રાજકુળમાં જ રહેનારા હોય છે. તેથી આપ હાથી, હાર ને વેહલ્લકુમારને મોકલી આપો.

ત્યારે ચેડા રાજાએ તે દૂતને આ પ્રમાણે કહ્યું- હે દેવાનુપ્રિય ! જેમ કોણિકરાજા, શ્રેણિકરાજાના પુત્ર, ચેલણા દેવીના આત્મજ છે વગેરે જેમ પૂર્વે કહ્યું તે પ્રમાણે જ ફરીથી કહ્યું યાવત્ તમે હાર અને હાથીના બદલે અર્ધું રાજ્ય આપો, તો જ વેહલ્લકુમારને મોકલીશ અન્યથા મોકલીશ નહીં. આ પ્રમાણે કહી દૂતનો સત્કાર-સન્માન કરીને વિદાય કર્યો.

૫૨ તણે ણં સે દૂણે જાવ કૂણિયસ્સ રણ્ણો વહ્ધાવેત્તા ંવં વયાસી- ચેડણે રાયા આણવેઙ્ગ- જહ ચેવ ણં દેવાણુપ્પિયા ! કૂણિણે રાયા સેણિયસ્સ રણ્ણો પુત્તે ચેલ્લણાણે દેવીણે અત્તણે જાવ વેહલ્લં કુમારં ચ પેસેમિ । તં ણ દેઙ્ગ ણં સામી ! ચેડણે રાયા સેયણગં ગંધહત્થિં અટ્ટારસવંકં ચ હારં, વેહલ્લકુમારં ચ ણો પેસેઙ્ગ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે દૂત યાવત્ ચંપા નગરીમાં પહોંચીને કોણિક રાજાને જય વિજય શબ્દથી વધાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું— ચેડા રાજાએ ફરમાવ્યું છે કે દેવાનુપ્રિય ! જેમ કોણિક રાજા શ્રેણિકના પુત્ર અને ચેલણાદેવીના અંગજાત છે, યાવત્ અર્ધું રાજ્ય આપો તો જ વેહલકુમારને મોકલીશ અન્યથા મોકલીશ નહીં. તેથી હે સ્વામી ! ચેડારાજાએ સેયનક ગંધહસ્તિ અને અઢારસરો હાર આપ્યા નથી અને વેહલકુમારને પણ મોકલ્યા નથી.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રોમાં મહાસંગ્રામની પૂર્વભૂમિકાનું પ્રતિપાદન છે.

બંને ભાઈઓ પોતાની વિવાદાસ્પદ વાતનું સમાધાન ન કરી શક્યા. તેથી તે વાત માતામહ—નાના ચેડારાજા સુધી પહોંચી. ચેડારાજાએ એક રાજા તરીકે, શરણાગતની રક્ષા માટે ન્યાયના પક્ષે પોતાના કર્તવ્યનું પાલન કર્યું.

ભવિતવ્યતાના કારણે વિચિત્ર ઘટનાઓ ઘટી જાય છે તેથી જ વીતરાગ ધર્મને પામેલા પરમ ભક્ત આત્માઓ સાક્ષાત્ તીર્થંકર વિચરતા હોવા છતાં તેની પાસે સમાધાન કરી શક્યા નહીં અને યુદ્ધની ભૂમિકા તૈયાર થઈ ગઈ.

દુવે રયણા સમુપ્પણા તં જહા— સેયણ્ ગંધહસ્થી, અઢારસવંકે હારે :- દૂત દ્વારા પ્રેષિત સંદેશમાં કોણિક રાજાએ ચેડા રાજાને આ વાત સ્પષ્ટ કરી હતી કે શ્રેણિક રાજાના રાજ્યકાલમાં બે વિશિષ્ટ રત્નો પ્રાપ્ત થયા હતા એક તો સેયનક હાથી અને બીજો અઢારસરો હાર. તે બંને રત્નોની ઉપલબ્ધિનું વિવરણ શ્રેણિક ચરિત્રમાં મળે છે. તે અનુસાર સેયનક ગંધહસ્તીની ઉપલબ્ધિ મગધ દેશના વન વિભાગમાં થઈ હતી અને અઢારસરો હારની પ્રાપ્તિ દેવ દ્વારા થઈ હતી. તેનું કથાનક આ પ્રમાણે છે—

હાર ઉપલબ્ધિનું કથાનક :- શ્રેણિક રાજા પોતાના જીવનમાં પહેલાં દૃઢ બૌદ્ધ ધર્મી હતા. ત્યાર પછી ચેલણા રાણીની સાથે કરેલી ચર્યાઓ, વિવિધ પ્રકારે કરેલી કસોટીઓમાંથી પાર ઉતરેલા જૈન શ્રમણોના પ્રસંગો તેમજ અનાથી મુનિ અને પ્રભુ મહાવીર સ્વામીના સત્સંગથી રાજા જૈનધર્મમાં અનુપમ—પ્રગાઠ શ્રદ્ધાવાન થયા અને દૃઢધર્મી, પ્રિયધર્મીના બિરુદને પામી, રાજ્યમાં અમારિ ઘોષણા કરાવી, ઉચ્ચ ધર્મના ભાવો સાથે રાજ્ય પાલન કરતા હતા.

એકદા સૌધર્મ દેવલોકની સુધર્મા સભામાં શકેન્દ્રે સભાગત દેવોની સમક્ષ રાજા શ્રેણિકની નિર્ગ્રંથ પ્રવચન—વીતરાગ ધર્મ ઉપરની દૃઢતમ શ્રદ્ધાની પ્રશંસા કરી. તે સાંભળી ઘણા દેવો પ્રસન્ન થયા, પ્રફુલ્લિત થયા અને આનંદિત થયા પરંતુ બે દેવો આ પ્રશંસામાં સંમત થયા નહીં. તે બંને દેવો રાજા શ્રેણિકના સમક્ષિની કસોટી કરવા મૃત્યુલોકમાં આવ્યા. વૈક્રિયલબ્ધિથી વિકુર્વણા કરીને અનેક પ્રકારે પરીક્ષા કરી; તે સર્વમાં ઈન્દ્રના વચન ખરા નીવડ્યા. અંતે તેઓ સાધુ—સાધ્વીનું રૂપ ધારણ કરી, તળાવના કાંઠે માછલા પકડવાની જાળ ફેલાવીને ઊભા રહ્યા. તે વખતે મહારાજ શ્રેણિક કીડા નિમિત્તે ફરતાં ફરતાં ત્યાં આવી

પહોંચ્યા. તેમણે માછલા મારવા માટે ઉદ્યત થયેલા સાધુને જોઈને કહ્યું— ઓહ ! તમે સાધુ થઈ આ દુષ્ટ આચરણ શા માટે કરો છો ? ત્યારે તે સાધુવેષધારી દેવે કહ્યું— આ ગર્ભવતી સાધ્વીને માછલા ખાવાનો દોહદ થયો છે; તેના માટે આ ક્રિયા કરી રહ્યો છું. જાઓ રાજન્ ! એનું આપને શું પ્રયોજન ? સાધુના વચનો સાંભળીને રાજા શ્રેણિકે અત્યંત ગંભીર થઈને કહ્યું— અરે ! પ્રભુના શાસનમાં અહિંસાના ઉપાસક શ્રમણોની આ પ્રવૃત્તિ કેમ ચાલે ? તમે આ પ્રવૃત્તિ છોડી, પ્રાયશ્ચિત્ત કરી શુદ્ધ થાઓ. પેલા સાધુવેષધારી દેવે નિર્લજ્જ— પણે કહ્યું— હે રાજન્ ! ગૌતમાદિ ૧૪૦૦૦ સાધુ અને ચંદનાદિ ૩૬૦૦૦ સાધ્વીજીઓ તમામે તમામ દુરાચારી છે; તેઓ માત્ર બહારથી જ સાધુપણાનો આડંબર દેખાડે છે. તો આપ મને એકલાને જ શું કહો છો ?

શ્રેણિકના અંતરમાં દઢતમ શ્રદ્ધા અને જિનધર્માનુરાગ હતો, જેન શ્રમણો પ્રતિ તેને પૂર્ણ વિશ્વાસ હતો, તેથી તેઓએ અંતરના અવાજથી કઠોર અને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે— અરિહંત પ્રભુ મહાવીર સ્વામીના અણગારોમાં આ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ હોય શકે જ નહીં; તમે તમારા દોષને ઢાંકવા બીજાને બદનામ કરો તે યોગ્ય નથી. ગૌતમાદિ અણગારો અને ચંદનાદિ સાધ્વીજીઓ દરેકે દરેક આચારનિષ્ઠ, મર્યાદાશીલ અને મહાનગુણોના ભંડારરૂપ છે. તમે આવી પ્રવૃત્તિથી પોતાના આત્માને અને જિન શાસનને કલંકિત કરો છો. માટે તમે આ સાધુવેષને છોડી દો અને ચાલો મારા રાજ્યમાં; હું તમારી ઈચ્છિત બધી સગવડ કરી દઈશ પરંતુ તમે આ રીતે ધર્મને દૂષિત ન કરો. ત્યાર પછી તે બંને દેવોએ અવધિજ્ઞાન દ્વારા રાજાની ધર્મ શ્રદ્ધાને નિશ્ચલ જાણી, તેની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા— હે રાજન્ ! ધન્ય છે આપની શ્રદ્ધાને; પ્રથમ દેવલોકના ઈન્દ્ર શકેન્દ્રે આપના જે ગુણાનુવાદ કર્યા છે તે યથાર્થ છે. તે ગુણો આપનામાં સાક્ષાત્ દેખાય છે.

આ રીતે પ્રશંસા કરતા દેવોએ પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ પ્રગટ કરીને, દેવદર્શન અમોઘ હોય છે તેવા ભાવથી એક દેવે દિવ્ય અઢારસરો હાર અને બીજા દેવે માટીના બે ગોળા રાજાને ભેટ આપ્યા અને સ્વસ્થાને ચાલ્યા ગયા. આ રીતે અઢારસરો દિવ્ય હાર રાજા શ્રેણિકને દેવ દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલ હતો.

રોષ યુક્ત દૂતનું ગમન અને યુદ્ધઘોષણ :-

૫૩ તए णं से कूणिए राया तस्स दूयस्स अंतिए एयमट्टं सोच्चा णिसम्म आसुरत्ते जाव मिसिमिसेमाणे तच्चं दूयं सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी- गच्छह णं तुमं देवाणुप्पिया ! वेसालीए णयरीए चेडगस्स रण्णो वामेणं पाएणं पायपीढं अक्कमाहि, अक्कमित्ता कुंतगगेणं लेहं पणावेहि, पणावित्ता आसुरत्ते जाव मिसिमिसेमाणे तिवलियं भिउडिं णिडाले साहट्टु चेडगं रायं एवं वयाहि- हं भो चेडगराया ! अपत्थियपत्थिया जाव परिवज्जिया ! एस णं कूणिए राया आणवेइ- पच्चप्पिणाहि णं कूणियस्स रण्णो सेयणगं गंधहत्थि अट्टारसवंकं च हारं, वेहल्लं च कुमारं पेसेहि अहवा जुद्धसज्जे चिट्ठाहि । एस णं कूणिए राया सबले सवाहणे सखंधावारे णं जुद्धसज्जे हव्वमागच्छइ।

ભાવાર્થ :- તે દૂત પાસેથી ચેડારાજાનો આ પ્રમાણેનો પ્રત્યુત્તર સાંભળી, અવધારીને કોણિક રાજા ગુસ્સાથી લાલયોગ થઈ **યાવત્** દાંત કચકચાવતા ફરીથી ત્રીજી વાર દૂતને બોલાવ્યો, બોલાવીને તેને આ પ્રમાણે કહ્યું— દેવાનુપ્રિય ! તું વૈશાલીનગરી જા અને ડાબા પગથી પાદપીઠને ઠોકર મારીને ચેડા રાજાને ભાલાની અણીથી આ પત્ર દેજે, પત્ર દઈને ક્રોધિત થઈને **યાવત્** દાંત કચકચાવતાં ભૂકુટી તાણી કપાળમાં ત્રિવલિ—ત્રણ કરચલી પાડીને ચેડા રાજાને આ પ્રમાણે કહેજે— હે અકાળ મૃત્યુને ઈચ્છનારા, અભાગી **યાવત્** નિર્લજ્જ ચેડારાજા ! કોણિક રાજા આ પ્રમાણે આદેશ આપે છે કે કોણિક રાજાને સેયનક ગંધહસ્તિ અને અઢારસરો હાર પાછા આપો અને વેહલ્લકુમારને પાછો મોકલો અથવા યુદ્ધ માટે તૈયાર થાઓ. કોણિક રાજા સેના, વાહન તથા છાવણીઓ સાથે યુદ્ધ કરવા માટે તૈયાર થઈને શીઘ્ર આવી રહ્યા છે.

૫૪ તए णं से दूए करयल जाव जेणेव चेडए राया तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता करयल जाव वद्धावेत्ता एवं वयासी- एस णं सामी ! ममं विणयपडिवत्ती । इमा कूणियस्स रण्णो आण त्ति- चेडगस्स रण्णो वामेणं पाएणं पायपीढं अक्कमइ, अक्कमित्ता आसुरत्ते कुंतगणेण लेहं पणावेइ, तं चेव सव्वं जाव सबले सवाहणे सखंधावारे णं जुद्धसज्जे इह हव्वमागच्छइ ।

ભાવાર્થ :- ત્યારે દૂતે પૂર્વોક્ત પ્રકારે હાથ જોડી કોણિકના આદેશનો સ્વીકાર કર્યો. તે વૈશાલીનગરી પહોંચ્યો. જ્યાં ચેડારાજા હતા ત્યાં આવ્યો. આવીને હાથ જોડી **યાવત્** વધાઈ આપીને આ પ્રમાણે કહ્યું— હે સ્વામી ! આ તો મારો વિનય છે પરંતુ કોણિક રાજાની આજ્ઞા આ પ્રમાણે છે— એમ કહી ડાબા પગથી ચેડારાજાના પાદપીઠને ઠોકર મારી, ક્રોધિત થઈને ભાલાની અણીથી પત્ર આપ્યો વગેરે સર્વ વર્ણન કરવું **યાવત્** કોણિકરાજા સૈન્ય, વાહન, છાવણીઓ સાથે યુદ્ધ માટે સજ્જ બનીને શીઘ્ર આવી રહ્યા છે.

૫૫ તए णं से चेडए राया तस्स दूयस्स अंतिए एयमट्टं सोच्चा णिसम्म आसुरत्ते जाव साहट्टु एवं वयासी- ण अप्पिणामि णं कूणियस्स रण्णो सेयणगं गंधहत्थि अट्टारसवंकं च हारं, वेहल्लं च कुमारं णो पेसेमि, एस णं जुद्धसज्जे चिट्ठामि । तं दूयं असक्कारियं असम्माणियं अवहारेणं णिच्छुहावेइ ।

ભાવાર્થ :- ત્યારે ચેડા રાજાએ દૂત પાસેથી આવી ધમકી સાંભળી, અવધારણ કરી, ક્રોધિત થઈ, ભૂકુટી ચઢાવી, આ પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો— કોણિકરાજાને સેયનક ગંધહસ્તિ અને અઢારસરો હાર પાછા નહીં આપું અને વેહલ્લકુમારને પણ નહીં મોકલું, હું યુદ્ધ માટે તૈયાર છું. આ પ્રમાણે કહીને તે દૂતને અપમાનિત કરી પાછળના દરવાજેથી કાઢી મૂક્યો.

યુદ્ધની તૈયારી અને વૈશાલી તરફ પ્રયાણ :-

૫૬ તए णं से कूणिए राया तस्स दूयस्स अंतिए एयमट्टं सोच्चा णिसम्म आसुरत्ते

કાલાઈએ દસ કુમારે સદ્વાવેઈ સદ્વાવિત્તા એવં વયાસી- એવં ખલુ દેવાણુપ્પિયા ! વેહલ્લે કુમારે મમં અસંવિદિએણ સેયણગં ગંધહત્થિ અટ્ટારસવંકં ચ હારં અંતેઝરં સભંડં ચ ગહાય ચંપાઓ ણિક્ખમઈ, ણિક્ખમિત્તા વેસાલિં અજ્જગં જાવ ઠવસંપજ્જિ- ત્તાણં વિહરઈ । તેણં મએ સેયણગસ્સ ગંધહત્થિસ્સ અટ્ટારસવંકસ્સ હારસ્સ અટ્ટાએ દૂયા પેસિયા । તે ય ચેડએણ રણ્ણા ઇમેણં કારણેણં પડિસેહિયા અદુત્તરં ચ ણં, મમં તચ્ચે દૂએ અસક્કારિએ અસમ્માણિએ અવહારેણં ણિચ્છુહાવેઈ । તં સેયં ખલુ દેવાણુપ્પિયા ! અમ્હં ચેડગસ્સ રણ્ણો જુત્તં ગિણિહત્તએ ।

તએ ણં કાલાઈયા દસ કુમારા કૂણિયસ્સ રણ્ણો એયમટ્ટં વિણએણં પડિસુર્ણેતિ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી કોણિક રાજાએ દૂત પાસેથી આ સમાચાર સાંભળી અને તેના પર વિચાર કરી, ક્રોધિત થઈ, કાલ આદિ દશ કુમારોને બોલાવ્યા અને તેને બોલાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું- હે દેવાનુપ્રિયો! વેહલ્લકુમાર મને કોઈ વાત કર્યા વિના જ સેયનક ગંધહસ્તિ અને અટ્ટારસરો હાર તથા પોતાના અંત:પુર પરિવાર સહિત સંપૂર્ણ ગૃહસામગ્રી લઈને ચંપા નગરીથી ભાગી ગયો છે અને વૈશાલીનગરીમાં રાજા ચેડાના આશ્રયે રહેવા લાગ્યો છે. મેં હાથી તથા હાર લાવવા માટે બે વાર દૂત મોકલ્યો. ચેડા રાજાએ પૂર્વોક્ત કારણથી હાથી, હાર અને વેહલ્લકુમારને પાછા મોકલવાની ના પાડી અને મોકલેલા ત્રીજાવારના દૂતને અપમાનિત કરી પાછલા દરવાજેથી કાઢી મૂક્યો છે. માટે હે દેવાનુપ્રિયો ! આપણે ચેડા રાજાનો યોગ્ય નિગ્રહ કરવો જોઈએ, તેને દંડ આપવો જોઈએ.

તે કાલ આદિ દશ કુમારોએ કોણિકરાજાના આ વિચારનો વિનયપૂર્વક સ્વીકાર કર્યો.

૫૭ તએ ણં સે કૂણિએ રાયા કાલાઈએ દસ કુમારે એવં વયાસી- ગચ્છહ ણં તુબ્બે દેવાણુપ્પિયા, સએસુ સએસુ રજ્જેસુ; પત્તેયં પત્તેયં ણ્હાયા જાવ વિભૂસિયા હત્થિ- ચંધવરગયા, પત્તેયં પત્તેયં તિહિં દંતિસહસ્સેહિં એવં તિહિં રહસહસ્સેહિં તિહિં આસસહસ્સેહિં તિહિં મણુસ્સકોડીહિં સદ્ધિં સંપરિવુડા સવ્વિઢ્ઢીએ જાવ દુંદુહિણિગ્ઘોસ- ણાઈયરવેણં સએહિંતો સએહિંતો ણયરેહિંતો પડિણિક્ખમહ, પડિણિક્ખમિત્તા મમં અંતિયં પાઠ્ઠભવહ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી કોણિક રાજાએ કાલ આદિ દશ કુમારોને આ પ્રમાણે કહ્યું- દેવાનુપ્રિયો ! તમે પોતપોતાના રાજ્યમાં જાઓ અને સ્નાન આદિ કરી યાવત્ વિભૂષિત થઈ શ્રેષ્ઠ હાથી પર બેસીને તમે દરેક ત્રણ હજાર હાથી, ત્રણ હજાર રથ, ત્રણ હજાર ઘોડા અને ત્રણ કરોડ યોદ્ધાને સાથે લઈ સંપૂર્ણ ઋદ્ધિ- વૈભવ સહિત યાવત્ દુન્દુભિના ઘોષ અને વાજિંત્રના શબ્દ સાથે પોત પોતાનાં નગરોથી પ્રસ્થાન કરી મારી પાસે આવો, અહીં ભેગા થાઓ.

૫૮ તએ ણં તે કાલાઈયા દસ કુમારા કૂણિયસ્સ રણ્ણો એયમટ્ટં સોચ્ચા સએસુ

સણુ રજ્જેસુ પત્તેયં પત્તેયં ણહાયા જાવ તિહિં મણુસ્સકોડીહિં સહ્ધિં સંપરિવુડા સવ્વિહ્ધીએ જાવ રવેણં સણહિંતો સણહિંતો ણયરેહિંતો પડિણિક્ખમંતિ, પડિણિક્ખમિત્તા જેણેવ અહ્ગ્ગ જણવણ, જેણેવ ચંપા ણયરી, જેણેવ કૂણિએ રાયા, તેણેવ ઉવાગયા કરયલ જાવ વહ્ધાર્વેતિ ।

ભાવાર્થ :- તે કાલ આદિ દશે કુમારો કોણિક રાજાના આ વિચારને સાંભળી પોતપોતાના રાજ્યમાં ગયા. સ્નાનાદિ કર્યું, ત્રણ-ત્રણ હજાર હાથી, રથ, ઘોડા યાવત્ ત્રણ કરોડ પાયદળ સૈનિકોને સાથે લઈને સંપૂર્ણ ઋદ્ધિ સહિત યાવત્ વાજિંત્રના નાદ સાથે પોતપોતાનાં નગરમાંથી નીકળ્યા અને અંગદેશની ચંપાનગરીમાં રાજા કોણિકની પાસે આવ્યા અને હાથ જોડી રાજાને વધાવ્યા-તેનું અભિવાદન કર્યું.

૫૯ તણં સે કૂણિએ રાયા કોહુંબિયપુરિસે સદ્ધાવહ્ સદ્ધાવિત્તા એવં વયાસી-ખિપ્પામેવ ભો દેવાણુપ્પિયા ! આભિસેક્કં હત્થિરયણં પડિકપ્પેહ, હયગયરહજોહ ચાઠરહ્ગ્ગિણિં સેણં સણ્ણાહેહ, મમં એયમાણત્તિયં પચ્ચપ્પિણહ । તં ચેવ જાવ પચ્ચપ્પિણંતિ ।

ભાવાર્થ :- કાલ આદિ દશ કુમારો આવ્યા પછી કોણિક રાજાએ પોતાના સેવકોને બોલાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું- દેવાનુપ્રિય ! શીઘ્ર અભિસિક્ત (અભિષેક કરવા યોગ્ય) હસ્તીરત્ન-હાથીઓમાં શ્રેષ્ઠ હાથીને સજાવો અને ઘોડા, હાથી, રથ તથા શ્રેષ્ઠ યોદ્ધાઓથી યુક્ત ચતુરંગિણી સેનાને તૈયાર કરો. પછી મારી આજ્ઞા પ્રમાણે કાર્ય કરીને મને ખબર આપો. સેવકોએ આજ્ઞા પ્રમાણે કાર્ય કરી કાર્ય સંપત્ર થયાની ખબર આપી.

૬૦ તણં સે કૂણિએ રાયા જેણેવ મજ્જણઘરે તેણેવ ઉવાગચ્છહ્ ઉવાગચ્છિત્તા મજ્જણઘરં અણુપવિસહ્ એવં જહા ઉવવાહ્ણે જાવ કપ્પરુક્ખણે ચેવ સુઅલંકિય વિભૂસિએ ણરિંદે સકોરિંટમલ્લદામેણં છત્તેણં ધરિજ્જમાણેણં જાવ પડિણિગ્ગચ્છહ્ પડિણિગ્ગચ્છિત્તા જેણેવ બાહિરિયા ઉવહ્ઠાણસાલા જાવ દુરૂઠે ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી કોણિક રાજા જ્યાં સ્નાનગૃહ હતું ત્યાં આવ્યા, સ્નાનગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો યાવત્ કલ્પવૃક્ષની સમાન અલંકૃત અને વિભૂષિત થઈ નરેન્દ્ર કોણિક કોરંટપુષ્પની માળાઓથી યુક્ત છત્રને ધારણ કરીને યાવત્ બહાર નીકળ્યા, નીકળીને જ્યાં બાહ્ય સભાભવન હતું ત્યાં આવ્યા યાવત્ અંજન-ગિરિના શિખર સમાન વિશાળ હાથી ઉપર તે નરપતિ બેઠા.

૬૧ તણં સે કૂણિએ રાયા તિહિં દંતિસહસ્સેહિં જાવ રવેણં ચંપં ણયરિં મજ્જં મજ્જેણં ણિગ્ગચ્છહ્, ણિગ્ગચ્છિત્તા જેણેવ કાલાઈયા દસ કુમારા તેણેવ ઉવાગચ્છહ્, ઉવાગચ્છિત્તા કાલાહ્ણેહિં દસહિં કુમારેહિં સહ્ધિં એગઓ મેલાયંતિ ।

તણ ણં સે કૂણિણ રાયા તેત્તીસાણ દંતિસહસ્સેહિં તેત્તીસાણ આસસહસ્સેહિં તેત્તીસાણ રહસહસ્સેહિં તેત્તીસાણ મણુસ્સકોડીહિં સદ્ધિં સંપરિવુડે સવ્વિહ્વીણ જાવ રવેણં સુહેહિં વસઈહિં સુહેહિં પાયરાસેહિં ણાઈવિગિટ્ટેહિં અંતરાવાસેહિં વસમાણે વસમાણે અઙ્ગજણવયસ્સ મઙ્ગમઙ્ગણેણં જેણેવ વિદેહે જણવણ, જેણેવ વેસાલી ણયરી તેણેવ પહારેત્થ ગમણાણ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી કોણિકરાજા ત્રણ હજાર હાથી **યાવત્** વાજાંત્રના નાદપૂર્વક ચંપાનગરીના મધ્યભાગમાંથી નીકળ્યા, નીકળીને જ્યાં કાલ આદિ દસ કુમારો હતા ત્યાં આવ્યા અને કાલ આદિ દસ કુમારોને મળ્યા.

ત્યાર પછી તેત્રીસ હજાર હાથી, તેત્રીસ હજાર ઘોડા, તેત્રીસ હજાર રથ તથા તેત્રીસ કરોડ સૈનિકોથી ઘેરાયેલા અને સંપૂર્ણ યુદ્ધ સામગ્રી સહિત વાજતે-ગાજતે સુવિધાજનક પડાવ નાખતાં, સુખપૂર્વક ખાન-પાન કરતાં, અતિ દૂર પડાવ ન નાખતાં, નજીક નજીક વિશ્રામ કરતાં અંગદેશની મધ્યમાં થઈને જ્યાં વિદેહ દેશ હતો, જ્યાં વૈશાલીનગરી હતી ત્યાં જવા માટે પ્રસ્થાન કર્યું.

વિવેચન :-

આભિસેવકં હત્થિરયણં :- અભિષિક્ત શ્રેષ્ઠ હાથી. મહાન અભિષેક-ઉત્સવ સાથે જેનો સત્કાર-સન્માન કરવામાં આવ્યું હોય તે અભિષિક્ત કહેવાય. આગમમાં આ વિશેષણ રાજા અને હાથી માટે પ્રયુક્ત થયું છે. હસ્તીરત્નનો અર્થ છે અનેક હાથીઓમાં શ્રેષ્ઠ.

ચેડારાજાની ગણરાજાઓ સાથે મંત્રણા :-

૬૨ તણ ણં સે ચેડાણ રાયા ઇમીસે કહાણ લઢ્ઢટ્ટે સમાણે ણવ મલ્લઈ ણવ લેચ્છઈ કાસીકોસલગા અટ્ટારસ વિ ગણરાયાઓ સદ્ધાવેઈ, સદ્ધાવિત્તા ંવં વયાસી- ંવં ખલુ દેવાણુપ્પિયા ! વેહલ્લે કુમારે કૂણિયસ્સ રણ્ણો અસંવિદિણં સેયણગં ગંધહત્થિ અટ્ટારસવંકં ચ હારં ગહાય ઇહં હવ્વમાગણ । તણ ણં કૂણિણં સેયણગસ્સ ગંધહત્થિસ્સ અટ્ટારસવંકસ્સ ય હારસ્સ અટ્ટાણ તઓ દૂયા પેસિયા । તે ય મણ ઇમેણં કારણેણં પડિસેહિયા । તણ ણં સે કૂણિણ મમં ંયમટ્ટં અપડિસુણમાણે ચાઁરગિણીણ સેણાણ સદ્ધિં સંપરિવુડે જુદ્ધસજ્જે ઇહં હવ્વમાગચ્છઈ । તં કિં ણં દેવાણુપ્પિયા ! સેયણગં ગંધહત્થિ અટ્ટારસવંકં ચ હારં કૂણિયસ્સ રણ્ણો પચ્વપ્પિણામો ? વેહલ્લં કુમારં ચ પેસેમો ? ઉદાહુ જુજ્ઞિત્થા ?

તદ્ વાં ણવ મલ્લઈ ણવ લેચ્છઈ કાસીકોસલગા અદ્વારસ વિ ગણરાયાણો
ચેડગં રાયં એવં વયાસી- ણ એયં સામી ! જુત્તં વા પત્તં વા રાયસરિસં વા, જં ણં
સેયણગં ગંધહત્થિં અદ્વારસવંકં ચ હારં કૂણિયસ્સ રણ્ણો પચ્ચપ્પિણિજ્જઈ, વેહલ્લે
ય કુમારે સરણાગે પેસિજ્જઈ । તં જઈ ણં કૂણિયે રાયા ચાઠ્ઠરિણિણિયે સેણાએ સદ્ધિં
સંપરિવુડે જુદ્ધસજ્જે ઇહં હવ્વમાગચ્છઈ, તદ્ વાં અમ્હે કૂણિયેણં રણ્ણા સદ્ધિં જુજ્જામો ।

ભાવાર્થ :- ચેડા રાજાએ કોણિકની ચઢાઈના સમાચાર સાંભળી કાશી તથા કૌશલ દેશના નવ મલ્લવી જાતિના, નવ લિચ્છવી જાતિના, એમ અઢાર ગણરાજાઓને આમંત્રણ આપી બોલાવ્યા અને તેઓને આ પ્રમાણે કહ્યું— હે દેવાનુપ્રિયો ! વેહલ્લકુમાર રાજા કોણિકને કહ્યા વિના સેયનક ગંધ હાથી તથા અઢારસરો હાર લઈને મારી પાસે આવ્યો છે. કોણિકે હાર અને હાથી લેવા માટે ત્રણવાર દૂતો અહીં મોકલ્યા પરંતુ મેં તેનો નિષેધ કર્યો છે કારણ કે રાજા શ્રેણિકે પોતાના જીવનકાલ દરમ્યાન જ તેને તે બે વસ્તુ આપી છે, છતાં પણ જો હાર અને હાથી તમે ઈચ્છો છો તો તેનું અર્ધું રાજ્ય આપો; આ પ્રમાણે ઉત્તર આપી મેં તે દૂતોને પાછા મોકલ્યા, પરંતુ કોણિકે મારી વાત માની નહીં અને ચતુરંગિણી સેના સાથે, લડાઈ માટે તૈયાર થઈને અહીં આવી રહ્યો છે. તો શું હે દેવાનુપ્રિયો ! સેયનક ગંધ હાથી અને અઢારસરો હાર રાજા કોણિકને આપી દેવો અને વેહલ્લકુમારને તેની પાસે મોકલી દેવો કે તેની સાથે લડાઈ કરવી ?

ત્યારે તે અઢારે ગણરાજાઓએ ચેડારાજાને આ પ્રમાણે કહ્યું— હે સ્વામી ! સેયનક ગંધહસ્તિ તથા અઢાર સરવાળો હાર, રાજા કોણિકને આપી દેવા અને શરણે આવેલા કુમાર વેહલ્લને પાછો મોકલી દેવો તે વાત યોગ્ય નથી, ન્યાય સંગત નથી, રાજકુળને યોગ્ય નથી પરંતુ શરણે આવેલાનું રક્ષણ કરવું જોઈએ. હે સ્વામી ! જો રાજા કોણિક ચતુરંગિણી સેના લઈને લડાઈ કરવા માટે તૈયારી કરીને આવે જ છે, તો આપણે કોણિક રાજા સાથે યુદ્ધ કરીએ.

૬૩ તદ્ વાં સે ચેડાએ રાયા તે ણવ મલ્લઈ ણવ લેચ્છઈ કાસીકોસલગા અદ્વારસ
વિ ગણરાયાણો એવં વયાસી- જઈ ણં દેવાણુપ્પિયા ! તુબ્બે કૂણિયેણં રણ્ણા સદ્ધિં
જુજ્જહ, તં ગચ્છહ ણં દેવાણુપ્પિયા ! સએસુ સએસુ રજ્જેસુ પત્તેયં પત્તેયં ણ્હાયા જાવ
મમ અંતિયં પાઠ્ઠભવહ । તદ્ વાં તે ણવ મલ્લઈ ણવ લેચ્છઈ કાસીકોસલગા
અદ્વારસવિ ગણરાયાણો જાવ જેણેવ ચેડાએ રાયા તેણેવ ડવાગયા જાવ જણેણં
વિજણેણં વદ્ધાર્વેતિ ।

તદ્ વાં સે ચેડાએ રાયા કોહુંબિયપુરિસે સદ્ધાવેઈ, સદ્ધાવિત્તા એવં વયાસી-
ચિપ્પામેવ ભો દેવાણુપ્પિયા ! આભિસેવકં હત્થિરયણં પડિકપ્પેહ એવં જહા કૂણિયે
જાવ દુરૂઠે ।

ભાવાર્થ :- આ પ્રમાણે સાંભળીને ચેડારાજાએ તે અઢારે ગણરાજાઓને કહ્યું— હે દેવાનુપ્રિયો ! જો તમે

કોણિક સાથે યુદ્ધ કરવા તૈયાર છો, તો તમે પોતપોતાના રાજ્યમાં જાઓ અને સ્નાન આદિ કરી યુદ્ધ માટે સેના આદિથી સજ્જ થઈ પોતપોતાની ચતુર્ગિણી સેનાની સાથે અહીંયા આવો. આ પ્રમાણે સાંભળી અઢારે રાજા પોતપોતાના રાજ્યમાં ગયા અને યુદ્ધને માટે સુસજ્જિત થઈને આવ્યા. આવીને ચેડા રાજાને જય-વિજય શબ્દોથી વધાવ્યા.

ત્યારે ચેડારાજાએ પણ સેવકોને બોલાવ્યા અને બોલાવીને આ પ્રમાણે આજ્ઞા આપી— હે દેવાનુપ્રિયો ! શીઘ્ર અભિષિક્ત હસ્તિરત્નને સજાવો આદિ કોણિક રાજાની જેમ યાવત્ ચેડા રાજા હાથી પર આરુઢ થયા.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રમાં ૧૮ દેશના ગણરાજાઓ સાથે ચેડા રાજાએ કરેલી મંત્રણાનું કથન છે.

ચેડા રાજાએ સત્ય હકીકત સંપૂર્ણપણે પ્રગટ કરી અને નિવેદન કર્યું કે આપણે શું કરવું છે ? હાર, હાથી સહિત વિહલ્લ કુમારને પાછો મોકલી દેવો કે યુદ્ધ કરવું ?

આ પ્રકારના નિવેદનમાં ચેડારાજાની ધીરતા, ગંભીરતા અને સરળતાના દર્શન થાય છે અને એક શ્રાવક તરીકેની પાત્રતા પ્રતીત થાય છે. પોતાના જ ગણરાજાઓને કોઈ પણ પ્રકારનો સીધો આદેશ ન દેતા તેઓએ તેમના વિચાર જાણવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

ગણરાજાઓએ દીર્ઘ વિચાર કરીને, યુદ્ધનો નિર્ણય કર્યો.

ચેડારાજા અને કોણિકનું યુદ્ધ :-

૬૪ તए णं से चेडए राया तिहिं दंतिसहस्सेहिं एवं जहा कूणिए जाव वेसालिं णयरिं मज्झमज्झेणं णिग्गच्छइ, णिग्गच्छित्ता जेणेव ते णव मल्लई णव लेच्छई कासिकोसलगा अट्टारस वि गणरायाओ तेणेव उवागच्छइ ।

ભાવાર્થ :- અઢાર ગણ રાજાઓના આવી ગયા પછી ચેડા રાજા કોણિક રાજાની જેમ ત્રણ હજાર હાથી આદિની સાથે વેશાલીનગરીની મધ્યમાં થઈને જ્યાં તે અઢાર રાજાઓ હતા ત્યાં આવ્યા.

૬૫ તए णं से चेडए राया सत्तावण्णाए दंतिसहस्सेहिं, सत्तावण्णाए आससहस्सेहिं, सत्तावण्णाए रहसहस्सेहिं सत्तावण्णाए मणुस्सकोडीहिं सद्धिं संपरिवुडे सव्विड्डीए जाव रवेण, सुहेहिं वसहीहिं, पायरासेहिं, णाइविगिट्ठेहिं अंतरेहिं वसमाणे वसमाणे विदेहं जणवयं मज्झमज्झेणं जेणेव देसपंते तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता खंधावार णिवेसणं करेइ, करित्ता कूणियं रायं पडिवालेमाणे जुद्ध सज्जे चिट्ठइ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે ચેડા રાજા સત્તાવન હજાર હાથી, સત્તાવન હજાર ઘોડા, સત્તાવન હજાર રથ તથા સત્તાવન કરોડ સૈનિકોને સાથે લઈને સર્વ ઋદ્ધિ સહિત **યાવત્** વાજતે ગાજતે, સુવિધા યુક્ત પડાવ નાંખતાં, પ્રાતઃ કાલે અલ્પાહાર કરતાં અને નજીક નજીક વિશ્રામ કરતાં, વિદેહ દેશની સીમામાં ચાલતાં ચાલતાં જ્યાં દેશની સરહદ હતી ત્યાં આવ્યા, આવીને પોતાની છાવણી તૈયાર કરાવી અને યુદ્ધ માટે રાજા કોણિકની રાહ જોવા લાગ્યા.

૬૬ તए णं से कूणिए राया सव्विड्डीए जाव रवेणं जेणेव देसपंते तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता चेडयस्स रण्णे जोयणंतरियं खंधावारणिवेसं करेइ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે કોણિકરાજા પણ સંપૂર્ણ ઋદ્ધિ-વૈભવ સહિત **યાવત્** વાજતે ગાજતે જ્યાં સરહદ હતી ત્યાં આવ્યો, આવીને ચેડા રાજાથી એક યોજન દૂર પોતાની છાવણી નાંખાવી.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રોમાં કોણિક રાજા અને ચેડા રાજાની સેનાઓનું સમરાંગણમાં આવવાનું કથન છે.

બંને રાજાની સેનાઓની ગણના :-

રાજા	હાથી	ઘોડા	રથ	મનુષ્ય-પાયદળ સેના
કોણિકરાજા	૩૩,૦૦૦	૩૩,૦૦૦	૩૩,૦૦૦	૩૩ કરોડ
ચેડારાજા	૫૭,૦૦૦	૫૭,૦૦૦	૫૭,૦૦૦	૫૭ કરોડ

કુલ ૨,૭૦,૦૦૦ વાહનો અને ૮૦ કરોડ મનુષ્યો હતા.

યુદ્ધક્ષેત્રમાં કોણિક અને ચેડારાજા પોત પોતાની જે સેના લઈને આવ્યા હતા તે સેનામાં ૨,૭૦,૦૦૦ વાહન અને ૮૦ કરોડ મનુષ્ય હોવાનો ઉલ્લેખ છે. એક યુદ્ધક્ષેત્રમાં ૮૦ કરોડ મનુષ્યોનો સમાવેશ શક્ય નથી. તેથી એમ જણાય છે કે સૂત્રમાં સૈન્યની આ જે સંખ્યા વર્ણવી છે તે તેઓની સંપદાનું વર્ણન છે પણ એકાંતે સાથે આવેલ સંખ્યાનું નહીં.

જે રીતે તીર્થકરોના ગ્રામાનુગ્રામ વિચરણના વર્ણનમાં સર્વ સાધુ-સાધ્વીની સંપદા સાથે હોય તેમ વર્ણન હોવા છતાં સર્વ સાધુ-સાધ્વી સાથે જ વિચરણ કરે, તેમ માનવાનો આગ્રહ રાખી શકાય નહીં. માટે આ એક વર્ણન પદ્ધતિ છે. તેના પ્રમાણ માટે જુઓ આ સૂત્રનો વર્ગ-૩, અધ્યયન-૧, સૂત્ર-૫.

તે જ રીતે મગધ દેશ અને કાશી કોશલ દેશની કુલ જનસંખ્યા અને હાથી, ઘોડા, રથની કુલ સેના સંખ્યાનું નિરૂપણ પ્રસ્તુત સૂત્રોમાં છે. યુદ્ધમાં આવેલી અને નહીં આવેલી સર્વ સેના, ઋદ્ધિની અપેક્ષાએ રાજાની સાથે જ ગણાય.

વ્યૂહ રચના સાથે યુદ્ધ પ્રારંભ :-

૬૭ તદ્દ પ્તે તે દોષ્ણિ વિ રાયાણો રણભૂમિં સજ્જાર્વેતિ, સજ્જાવિત્તા રણભૂમિં જયંતિ । તદ્દ પ્તે સે કૂણિણ રાયા તેત્તીસાદ્દ દંતિસહસ્સેહિં જાવ મણુસ્સકોડીહિં ગરુલવૂહં રદ્દ રદ્દત્તા ગરુલવૂહેણં રહમુસલં સંગામં ઓયાદ્દ ।

તદ્દ પ્તે સે ચેડદ્દ રાયા સત્તાવણ્ણાદ્દ દંતિસહસ્સેહિં જાવ સત્તાવણ્ણાદ્દ મણુસ્સ-કોડીહિં સગડવૂહં રદ્દ રદ્દત્તા સગડવૂહેણં રહમુસલં સંગામં ઓયાદ્દ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે બંને રાજાઓએ રણભૂમિને તૈયાર કરી, તૈયાર કરીને રણભૂમિમાં પોતે પોતાના જય-વિજય માટે પ્રાર્થના કરી.

ત્યાર પછી તે કોણિકે તેત્રીસ હજાર હાથી યાવત્ તેત્રીસ કોટિ સૈનિકોનો ગરુડવ્યૂહ તૈયાર કર્યો. ગરુડવ્યૂહની રચના કરીને રથમુસલ સંગ્રામનો પ્રારંભ કર્યો.

આ બાજુ ચેડા રાજા પણ સત્તાવન હજાર હાથી યાવત્ સત્તાવન કરોડ સૈનિકોનો શકટવ્યૂહ (આગળ થોડું પાછળ ઘણું સૈન્ય હોય તેવી ગોઠવણી) બનાવીને રથમુસલ સંગ્રામમાં પ્રવૃત્ત થયા.

૬૮ તદ્દ પ્તે તે દોષ્ણ વિ રાઈણં અણીયા સંણદ્ધ જાવ ગહિયાહપહરણા મગ્ગહિદ્દ હિં ફલણ્ણહિં, ણિકઙ્ઘાહિં અસીહિં, અંસાગણ્ણહિં તોણેહિં, સજીવેહિં ધણૂહિં, સમુક્ખિત્તેહિં સરેહિં, સમુલ્લાલિયાહિં ડાવાહિં, ઓસારિયાહિં ઝરુઘંટાહિં, છિપ્પતૂરેણં વજ્જમાણેણં મહયા ઝવિક્કટ્ટસીહણાયબોલકલકલરવેણ સમુદ્દરવભૂયં પિવ કરેમાણા સવ્વિઙ્ઘીદ્દ જાવ દુંદુહિ ણિગ્ઘોસ ણાઈય રવેણં હયગયા હયગણ્ણહિં, ગયગયા ગયગણ્ણહિં, રહગયા રહગણ્ણહિં, પાયત્તિયા પાયત્તિણ્ણહિં અણ્ણમણ્ણેહિં સદ્ધિં સંપલગ્ગા યાવિ હોત્થા ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી બંને રાજાઓની સેના યુદ્ધ માટે તત્પર થઈ યાવત્ બંને રાજાઓની સેના અસ્ત્ર-શસ્ત્ર લઈ, પોતાના હાથોમાં ઢાલ બાંધી, મ્યાનમાંથી તલવારો બહાર કાઢી, ખંભા ઉપર રાખેલાં ભાથાઓમાંથી બાણ લઈ, ધનુષ્ય પર બાણ ચડાવી, ચઢાવેલાં ધનુષ્યોથી, છોડેલાં બાણોથી, સારી રીતે ફટકારતા ડાબી ભૂજાઓથી જંઘાઓમાં બાંધેલી ઘંટડીઓના રણકારથી, વાગતાં વાજાઓથી અર્થાત્ ઢોલ, ભેરી વગેરેના અવાજથી અને પ્રચંડ સિંહનાદ-ભયંકર હુંકારોથી તથા જન કોલાહલથી સમુદ્રની ગર્જના જેવો અવાજ કરતી તથા સંપૂર્ણ યુદ્ધ સામગ્રીથી યુક્ત હતી યાવત્ દુંદુભિ વગેરે વાજિંત્રોના અવાજ સાથે ઘોડેસવારો ઘોડે સવારની સાથે, હાથીસવારો હાથીસવારોની સાથે રથીઓ રથીઓ સાથે અને પાયદલ પાયદલ સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા.

૬૯ તદ્દ પ્તે તે દોષ્ણ વિ રાયાણં અણીયા ણિયગસામીસાસણાણુરત્તા મહયા

જળવહનં જળવહં જળપ્પમહં જળસંવટ્ટકપ્પં ણચ્ચંતકબંધકરમીમં રુહિરકહમં
કરેમાણા અણ્ણ- મણ્ણેણં સહ્ધિં જુજ્ઝંતિ ।

ભાવાર્થ :- બંને રાજાઓની સેનાઓના સૈનિક પોત પોતાના સ્વામીની આજ્ઞા અનુસાર મનુષ્યોનો નાશ કરતાં, મનુષ્યનો વધ-મુશલાદિથી તાડન કરતાં, મનુષ્યોનું ગદા આદિથી મર્દન કરતાં, મનુષ્યોનો સંહાર કરતાં, મસ્તક રહિત નાયતા ઘડોના સમૂહથી ભયંકર અને રણભૂમિને લોહીના કીચડવાળી બનાવતાં પરસ્પર લડવા લાગ્યા.

કાલકુમારનું મૃત્યુ અને નરકગમન :-

૭૦ તદ્દા પં સે કાલે કુમારે તિહિં દંતિસહસ્સેહિં જાવ મણુસ્સકોડીહિં ગરુલવૂહેણં
એકકારસમેણં યંધેણં રહમુસલં સંગામં સંગામેમાણે એવં જહા ભગવયા કાલીએ
દેવીએ પરિકહિયં જાવ જીવિયાઓ વવરોવિએ ।

તં એયં ય્વલુ ગોયમા ! કાલે કુમારે એરિસએહિં આરંભેહિં જાવ એરિસએણં
અસુભકહ- કમ્મપબ્ભારેણં કાલમાસે કાલં કિચ્ચા ચડત્થીએ પંકપ્પભાએ પુઢવીએ
હેમાભે ણરએ ણેરઇયત્તાએ ડવવણ્ણે ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે કાલકુમાર ત્રણ હજાર હાથી યાવત્ ત્રણ કરોડ મનુષ્ય સાથે ગરુડવ્યૂહના અગિયારમાં ભાગ દ્વારા રથમુસલ સંગ્રામમાં સંગ્રામ કરતાં, આ રીતે જેવું ભગવાને કાલીદેવીને કહ્યું હતું તે પ્રમાણે કાલકુમાર મૃત્યુ પામ્યા.

ભગવાને કહ્યું હે ગૌતમ ! તે કાલકુમાર આવા પ્રકારના આરંભોથી, આવા પ્રકારના અશુભ કાર્યોથી ઉત્પાદિત કર્મોના ભારથી ભારે બની, મૃત્યુના સમયે મરણ પામી, યોથી પંકપ્રભા નરક પૃથ્વીના હેમાભ નરકાવાસમાં નૈરયિક રૂપે ઉત્પન્ન થયા છે.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રોમાં મહાસંગ્રામના હૃદયદ્રાવક વર્ણન પછી કાલકુમારની ગતિનું કથન છે. પ્રત્યેક વ્યક્તિની ગતિ પોતાના પરિણામ પ્રમાણે જ થાય છે.

યુદ્ધના પરિણામમાં જ કાલધર્મ પામીને કાલકુમાર યોથી નરકના 'હેમાભ' નામના નરકાવાસમાં ઉત્પન્ન થયા.

આ અધ્યયનમાં કૃષિકનું વિસ્તૃત વર્ણન હોવા છતાં તેની ગતિનો ઉલ્લેખ નથી. કથાગ્રંથો અનુસાર કૃષિકરાજા છટ્ટી નરકમાં ઉત્પન્ન થયા છે.

કાલકુમારનું ભવિષ્ય :-

૭૧ કાલે ણં ભંતે ! કુમારે ચત્તીએ પુઢવીએ અણંતરં ઉવ્વટ્ટિતા કહિં ગચ્છિહિહિ? કહિં ઉવવજ્જિહિહિ ?

ગોયમા ! મહાવિદેહે વાસે જાઈં કુલાઈં ભવંતિ અઙ્ઙાઈં, એવં જહા દઢપણ્ણો જાવ સિજ્જિહિહિ બુજ્જિહિહિ મુચ્ચિહિહિ પરિણિવ્વાહિહિ સવ્વદુક્ખાણં અંતં કાહિહિ ।

ભાવાર્થ :- ગૌતમ સ્વામીએ પુનઃ પ્રશ્ન કર્યો- હે ભગવન્ ! તે કાલ કુમાર યોથી નરકમાંથી નીકળીને ક્યાં જશે ? ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ?

હે ગૌતમ ! મહાવિદેહકેત્રમાં ધનાઢ્ય કુલમાં જન્મ ધારણ કરીને, (ઓપપાતિક સૂત્ર વર્ણિત)દઢ પ્રતિજ્ઞાની જેમ સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત થઈ મોક્ષને પામશે, સંપૂર્ણ દુઃખનો અંત કરશે.

ઉપસંહાર :-

૭૨ તં એવં ખલુ જંબૂ ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં ણિર્યાવલિયાણં પઢમસ્સ અજ્જયણસ્સ અયમટ્ટે પણ્ણત્તે । - ત્તિ બેમિ ।

ભાવાર્થ :- શ્રી સુધર્મા સ્વામીએ કહ્યું- હે જંબૂ ! નિર્વાણ પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ નિર્યાવલિકા વર્ગના પ્રથમ અધ્યયનમાં આ પ્રકારના ભાવનું નિરૂપણ કર્યું છે. આ પ્રમાણે જેવું મેં ભગવાન પાસેથી સાંભળ્યું છે, તે પ્રમાણે કહ્યું છે.

વિવેચન :-

આ અધ્યયનના ચોથા સૂત્રમાં જંબૂસ્વામીનો પ્રશ્ન છે કે 'હે ભગવાન ! પ્રથમ અધ્યયનમાં પ્રભુએ શું વર્ણન કર્યું છે ? તે પછી સૂત્ર પ થી ૭૧માં તેના ઉત્તરરૂપે કાલકુમારનું વર્ણન છે અને આ ૭૨માં સૂત્રમાં અધ્યયનનું સમાપન છે.

આ અંતિમ સૂત્રના અંતે ત્તિ બેમિ શબ્દ આવે છે, તે પણ પરિસમાપ્તિ સૂચક શબ્દ છે. આ શબ્દથી સુધર્મા સ્વામી જંબૂસ્વામીને જણાવે છે કે આ રીતે મેં ભગવાન પાસેથી જેમ સાંભળ્યું છે, તેમજ સર્વ વર્ણન તમને કહ્યું છે. ત્તિ બેમિ શબ્દ, વિષય કે અધ્યયનની સમાપ્તિનો સૂચક શબ્દ છે. પ્રત્યેક અધ્યયનના અંતે આ શબ્દ છે ત્યાં સર્વત્ર આ જ અર્થ સમજવો.

ઉપસંહાર :-

(૧) માણસ ધારે છે કંઈ અને થાય છે કંઈક અન્ય. માટે જ અનેતિક અને અનાવશ્યક ચિંતન ક્યારે ય પણ

કરવું ન જોઈએ.

- (૨) માતાના ચરણ સ્પર્શ કરવા જવાના નિમિત્તે કોણિકની ચિંતન દશામાં પરિવર્તન આવી ગયું.
- (૩) અભયકુમારે પોતાની બુદ્ધિ કૌશલ્યથી અસંભવ કાર્યને સંભવિત કરી બતાવ્યું.
- (૪) અતિ લોભનું પરિણામ શૂન્યમાં આવે છે— ન હાર મળ્યો ન હાથી અને ભાઈ હણાયા દસ સાથી.
- (૫) ઈર્ષ્યા કે મોહથી યુક્ત સ્ત્રીઓના તુચ્છ હઠાગ્રહથી માણસનું પતન થાય છે. તેથી મનુષ્યે તેવા સમયમાં ગંભીરતાપૂર્વક હાનિ—લાભ તથા ભવિષ્યનો વિચાર કરી સ્વતંત્ર નિર્ણય લેવો જોઈએ.
- (૬) યુદ્ધમાં પ્રાયઃ આત્મપરિણામો કૂર હોય છે તેથી તે અવસ્થામાં મરનારા પ્રાયઃ નરકગતિમાં જાય છે.
- (૭) ચેલણા રાણીએ મન વિના પણ પતિની આજ્ઞાનો આદર કરી કોણિકનું લાલનપાલન કર્યું હતું.

ભૌતિક ક્ષણભંગુર વસ્તુઓની તીવ્રતમ મૂર્છા સ્વ—પરના જીવનમાં કેવું ભયંકર નુકસાન કરે છે, તે પ્રસ્તુત કથાનકથી જાણી શકાય છે. જેમ કે ભાઈ—ભાઈ સાથે અને નાના દોહિત્રા સાથે વૈરાનુબંધ, હૃદયદ્રાવક નરસંહાર, ઘણાં જીવોની દુર્ગતિ વગેરે અનેક દુષ્પરિણામોનું સર્જન થયું.

સંસાર આવા જ અનેક સંઘર્ષોથી ભરેલો છે. પરંતુ જે કર્મના સિદ્ધાંતને સમજે છે તે સંઘર્ષો વચ્ચે પણ રાણી ચેલણાની જેમ સમાધાન શોધી લે છે.

આ રીતે કર્માધીન જીવોની પલટાતી પરિસ્થિતિનું દર્શન કરાવતું પ્રસ્તુત અધ્યયન અનેક પ્રેરણા આપે છે.

॥ વર્ગ-૧ અધ્ય.-૧ સંપૂર્ણ ॥

વર્ગ-૧, અધ્ય. ૨ થી ૧૦

સુકાલાદિકુમારો

સુકાલકુમાર :-

૧ જઈ જાં ભંતે ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં ણિરયાવલિયાણં પઢમસ્સ અજ્ઙયણસ્સ અયમટ્ટે પણ્ણત્તે, દોચ્ચસ્સ જાં ભંતે ! અજ્ઙયણસ્સ ણિરયા-વલિયાણં સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં કે અટ્ટે પણ્ણત્તે ?

ભાવાર્થ :- હે ભંતે ! મુક્તિ પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે નિરયાવલિકાના પ્રથમ અધ્યયનમાં આ ભાવનું નિરૂપણ કર્યું છે તો હે ભગવન્ ! નિર્વાણ પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે નિરયાવલિકાના બીજા અધ્યયનમાં કયા ભાવનું નિરૂપણ કર્યું છે ?

૨ એવં ખલુ જંબૂ ! તેણં કાલેણં તેણં સમણેણં ચંપા જામં જયરી હોત્થા । પુણ્ણ- ભદ્દે ચેઈએ । કૂણિએ રાયા । પડમાવઈ દેવી । તત્થ જાં ચંપાએ જયરીએ સેણિયસ્સ રણ્ણો ભજ્જા કૂણિયસ્સ રણ્ણો ચુલ્લમાડયા સુકાલી જામં દેવી હોત્થા વણ્ણઓ । તીસે જાં સુકાલીએ દેવીએ પુત્તે સુકાલે જામં કુમારે હોત્થા વણ્ણઓ । તએ જાં સે સુકાલે કુમારે અણ્ણયા કયાઈ તિહિં દંતિસહસ્સેહિં એવં જહા કાલેકુમારે તં ચેવ ણિરવસેસં ભાણિયવ્વં જાવ અંતં કાહિઈ ।

ભાવાર્થ :- હે જંબૂ ! તે કાલે અને તે સમયે ચંપા નામની નગરી હતી. ત્યાં પૂર્ણભદ્ર નામનું ઉદ્યાન હતું. ત્યાં કોણિક રાજા નિવાસ કરતા હતા. તેને પદ્માવતી નામની પટ્ટરાણી હતી.

તે ચંપા નગરીમાં શ્રેણિક રાજાની પત્ની, કોણિક રાજાની વિમાતા, સુકાલી નામની રાણી હતી. જે સુકુમાર શરીર આદિથી યુક્ત હતી વગેરે વર્ણન જાણવું.

તે સુકાલીદેવીનો પુત્ર સુકાલ નામનો કુમાર હતો. તેનું સંપૂર્ણ વર્ણન કાલકુમારની જેમ જાણવું. તે સુકાલકુમાર એક વાર ત્રણ હજાર હાથી ઈત્યાદિ સહિત યુદ્ધમાં ગયો વગેરે સંપૂર્ણ વર્ણન કાલકુમારની જેમ જાણવું યાવત તે પણ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થઈને, કર્મોનો અંત કરશે.

મહાકાલકુમારદિ :-

૩ एवं सेसा वि अट्ट अज्झयणा णेयव्वा पढमसरिसा, णवरं मायाओ सरिस- णामाओ, सेसं तं चेव ।

ભાવાર્થ :- આ રીતે શેષ આઠ અધ્યયન પણ જાણવા જોઈએ પરંતુ વિશેષતા એ છે કે માતાઓના નામની સમાન પુત્રના નામ છે. [જેમ કે- મહાકાલી રાણીનો પુત્ર મહાકાલ, કૃષ્ણાદેવીનો પુત્ર કૃષ્ણ, સુકૃષ્ણાદેવીનો પુત્ર સુકૃષ્ણ આદિ.] શેષ સંપૂર્ણ વર્ણન પ્રથમ અધ્યયનની સમાન છે.

વર્ગનો ઉપસંહાર :-

૪ एवं खलु जंबू ! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं णिरयावलियाणं दस अज्झयणाणं अयमट्ठे पण्णत्ते । - त्ति बेमि ।

ભાવાર્થ :- હે જંબૂ! આ રીતે નિર્વાણપ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ નિરયાવલિકાના દસ અધ્યયનોમાં આ ભાવ પ્રરૂપ્યો છે.

વિવેચન :-

પ્રથમ અધ્યયનના સુવિસ્તૃત વર્ણન પછી નવ અધ્યયનનો આ સૂત્રોમાં સંક્ષિપ્ત પાઠ છે. કારણ કે દશે ભાઈઓનું વર્ણન સમાન છે. આ રીતે દશ અધ્યયનમાં દશે ભાઈઓનું યુદ્ધમાં મૃત્યુ અને નરક ગમનનું નિરૂપણ છે. સાથે જ આ જ અધ્યયન દ્વારા દશે ભાઈઓનું મોક્ષગતિરૂપ ઉજ્જવળ ભવિષ્યનું દિગ્દર્શન પણ છે.

ઉપસંહાર :- આ રીતે કોણિક રાજાના સત્તાકીય નિર્ણયના કારણે દશ ભાઈઓનું મરણ થયું અને નાના ચેડા સાથે થયેલા આ સંગ્રામમાં ભગવતી સૂત્ર અનુસાર એક કરોડ એંસી લાખ મનુષ્યો મરણ-શરણ થયા તેમ છતાં પણ તેને હાર-હાથી મળ્યા નહીં.

આ ઘટના ચરમ તીર્થંકર ભગવાન મહાવીર સ્વામીના વિચરણ કાળમાં થઈ છે. કોણિક અને ચેડા રાજા બંને ભગવાન મહાવીર સ્વામીના પરમ ભક્ત શ્રાવક હતા પરંતુ તથાપ્રકારની ભવિતવ્યતાના યોગે અને કર્મસંયોગે તેઓએ પ્રભુનું માર્ગદર્શન લીધું નહીં અને પ્રભુના વિચરણ કાળમાં મહાસંગ્રામ થયો.

એક વાત વિશેષ જાણવાની એ છે કે કૌરવો-પાંડવો માટે પ્રસિદ્ધ મહાભારતના યુદ્ધનો ઉલ્લેખ જૈનાગમોના મૌલિક પાઠમાં ઉપલબ્ધ નથી પરંતુ ભગવાન મહાવીરના શાસનમાં ઘટિત આ મહાસંગ્રામ જગત પ્રસિદ્ધ મહાભારતની તુલનામાં આવે તેવો છે. સતયુગ કહેવાતા કાલની આ રોમાંચકારી ઘટના છે.

દસ માતાઓ અને તેના દશ પુત્રોના નામ સંક્ષિપ્ત સૂત્રપાઠના કારણે અહીં મૂલપાઠમાં નથી. તે

આ પ્રમાણે સમજવા-

(૧) કાલીરાણી-કાલકુમાર (૨) સુકાલીરાણી-સુકાલકુમાર (૩) મહાકાલીરાણી-મહાકાલ-કુમાર (૪) કૃષ્ણારાણી-કૃષ્ણકુમાર (૫) સુકૃષ્ણારાણી-સુકૃષ્ણકુમાર (૬) મહાકૃષ્ણારાણી-મહાકૃષ્ણકુમાર (૭) વીરકૃષ્ણારાણી-વીરકૃષ્ણકુમાર (૮) રામકૃષ્ણારાણી-રામકૃષ્ણકુમાર (૯) પિતૃસેનકૃષ્ણારાણી-પિતૃસેનકૃષ્ણકુમાર (૧૦) મહાસેનકૃષ્ણારાણી-મહાસેનકૃષ્ણકુમાર.

આ દસ અધ્યયનોમાં કાલી આદિ દસ રાણીઓ દ્વારા પ્રશ્ન પૃચ્છા અને ઉપદેશ શ્રવણનું જ વર્ણન છે. દીક્ષા લેવાનું વર્ણન અંતગત સૂત્રમાં છે.

કાલકુમાર આદિ દસ શ્રેણિક પુત્રો નરકે ગયા, તેઓના દશ પુત્રો દીક્ષા લઈ સ્વર્ગે ગયા અને માતાઓ મોક્ષે ગઈ.

શ્રેણિક રાજા અને ક્રોણિક રાજા પણ બંને પિતા પુત્ર નરકે ગયા.

ચેડા રાજા અને વેહલ્લકુમારનું અંતિમ વર્ણન આ સૂત્રમાં નથી પરંતુ ચેડા રાજા બાર વ્રતધારી શ્રાવક હતા. કથાઓના વર્ણન પ્રમાણે તે બંનેએ દેવ સહાયથી ભગવાનના સમવસરણમાં પહોંચી, દીક્ષા અંગીકાર કરી હતી. દેવ દ્વારા હારનું અપહરણ થયું હતું અને હાથી અગ્નિમાં પડી મૃત્યુ પામ્યો હતો.

વેહલ્લકુમાર અનુત્તરોપપાતિક સૂત્ર પ્રમાણે ભગવાન મહાવીર પાસે પ્રવ્રજિત થઈ અનુત્તર વિમાનમાં ગયા.

પરંપરામાં આ ઘટના પ્રસંગે વેહલ્લ અને વેહાયશ બે ભાઈઓ ચેડારાજાના શરણમાં ગયા, તેવો ઉલ્લેખ મળે છે પરંતુ આ સૂત્રમાં સ્પષ્ટ રૂપે એક જ કુમારનું વર્ણન છે. તત્ત્વ કેવલીગમ્ય છે.

 ॥ વર્ગ-૧ અધ્ય.-૨ થી ૧૦ સંપૂર્ણ ॥

બીજો વર્ગ

કલ્પાવતંસિકા

પરિચય :-

આ વર્ગમાં દસ અધ્યયન છે. જેમાં દસે જીવોના કલ્પોપપત્ર દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થવાનું પ્રતિપાદન છે. તેથી આ વર્ગનું ગુણસંપત્ર નામ કલ્પાવતંસિકા છે.

પ્રથમ અધ્યયન : પદ્મકુમાર :- પ્રાચીન કાળમાં ચંપા નામની નગરી હતી. ત્યાં કૃષિક રાજા રાજ્ય કરતા હતા. તેની અપરમાતા કાલી નામની રાણી હતી. તેને કાલકુમાર નામનો પુત્ર અને પદ્માવતી નામની પુત્રવધૂ હતી. એક વખત પદ્માવતીએ રાત્રિના સમયે સિંહનું સ્વપ્ન જોયું. તેના ફલસ્વરૂપે તેને એક પુત્રરત્નની પ્રાપ્તિ થઈ, તેનું નામ પદ્મકુમાર રાખ્યું. સમય વ્યતીત થતાં, પદ્મકુમારે યુવાવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી, ત્યારે આઠ રાજકન્યાઓ સાથે તેના લગ્ન થયા.

એક વખત ચંપાનગરીમાં ભગવાન મહાવીર સ્વામી પધાર્યા. પદ્મકુમાર પણ વંદન કરવા માટે ગયા; ધર્મદેશના સાંભળી; વૈરાગ્યમય વાણીથી માનવજીવનની ક્ષણભંગુરતાનો ખ્યાલ આવ્યો; ક્ષણિક ભોગ સુખોનું દારુણ પરિણામ અને મનુષ્ય ભવનું મહત્વ સમજાયું; વૈરાગ્ય ભાવ જાગૃત થયો. તેમણે ભગવાન સમક્ષ પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરવાની ભાવના પ્રગટ કરી; પારિવારિકજનોની આજ્ઞા લઈ અને દીક્ષિત થયા. સંયમ લઈને પદ્મકુમારે અગિયાર અંગસૂત્રોનું અધ્યયન કર્યું, તેમજ અનેક પ્રકારની તપશ્ચર્યા દ્વારા શરીર અને કર્મને કૃશ કર્યા. પાંચ વર્ષ સુધી સંયમ પર્યાયનું પાલન કરી, એક માસનો સંથારો કરી, કાલધર્મ પામી તેઓ પ્રથમ દેવલોકમાં દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયા.

ત્યાં બે સાગરોપમનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ લઈ, સંયમ અંગીકાર કરી, સંપૂર્ણ કર્મોનો ક્ષય કરી મોક્ષ ગતિને પ્રાપ્ત કરશે.

અધ્યયન – ૨ થી ૧૦ :- પ્રથમ અધ્યયનમાં વર્ણિત કાલકુમાર આદિ દસે ભાઈઓના દશ પુત્રો અર્થાત્ શ્રેણિક રાજાના પૌત્રો અને રાજા કોણિકના ભત્રીજાઓનું કથાનક ક્રમશઃ આ એક એક અધ્યયનમાં છે. આ સર્વે આત્માઓએ ક્રમશઃ (૧) પાંચ (૨) પાંચ (૩) ચાર (૪) ચાર (૫) ચાર (૬) ત્રણ (૭) ત્રણ (૮) ત્રણ (૯) બે (૧૦) બે વર્ષ સંયમ પાળી, એક મહિનાનો સંથારો કર્યો. નવમા આનત અને અગિયારમા આરણ તે બે દેવલોક સિવાય દશે આત્માઓ ક્રમશઃ પહેલા દેવલોકથી બારમા દેવલોકમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિએ ઉત્પન્ન થયા.

બીજો વર્ગ : કલ્પાવર્તસિકા

પ્રથમ અધ્યયન : પદ્મકુમાર

અધ્યયન પ્રારંભ :-

૧ જઈ પં ભંતે ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં ઉવંગાણં પઠમસ્સ વગ્ગસ્સ ણિરયાવલિયાણં અયમટ્ટે પણ્ણત્તે, દોચ્ચસ્સ પં ભંતે ! વગ્ગસ્સ કપ્પવડિં-સિયાણં સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં કઙ્ક અજ્ઝયણા પણ્ણત્તા?

એવં ખલુ જંબૂ ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં ઉવંગાણં દોચ્ચસ્સ વગ્ગસ્સ કપ્પવડિંસિયાણં દસ અજ્ઝયણા પણ્ણત્તા, તં જહા- પડમે, મહાપડમે, ભદ્દે, સુભદ્દે, પડમભદ્દે, પડમસેણે, પડમગુમ્મે, ણલિણિગુમ્મે, આણંદે, ણંદણે ।

ભાવાર્થ :- હે ભગવન્ ! જો મોક્ષ પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ ઉપાંગ સૂત્રના નિરયાવલિકા નામના પ્રથમ વર્ગનો આ ભાવ કહ્યા છે, તો હે ભગવન્ ! નિર્વાણ પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે બીજા વર્ગ કલ્પાવર્તસિકાના કેટલા અધ્યયન કહ્યાં છે ?

હે જંબૂ ! નિર્વાણ પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ કલ્પાવર્તસિકાનાં દશ અધ્યયન કહ્યાં છે, તે આ પ્રમાણે છે- (૧) પદ્મ (૨) મહાપદ્મ (૩) ભદ્ર (૪) સુભદ્ર (૫) પદ્મ ભદ્ર (૬) પદ્મસેન (૭) પદ્મગુલ્મ (૮) નલિની ગુલ્મ (૯) આનંદ (૧૦) નંદન.

૨ જઈ પં ભંતે ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં કપ્પવડિંસિયાણં દસ અજ્ઝયણા પણ્ણત્તા, પઠમસ્સ પં ભંતે ! અજ્ઝયણસ્સ કપ્પવડિંસિયાણં સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં કે અટ્ટે પણ્ણત્તે ?

ભાવાર્થ :- હે ભગવન્ ! જો નિર્વાણ પ્રાપ્ત ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ કલ્પાવર્તસિકાના દશ અધ્યયન કહ્યાં છે, તો હે ભગવન્ ! નિર્વાણ પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાને કલ્પાવર્તસિકાના પ્રથમ અધ્યયનમાં કયા ભાવનું નિરૂપણ કર્યું છે ?

૩ એવં ખલુ જંબૂ ! તેણં કાલેણં તેણં સમણં ચમ્પા ણામં ણયરી હોત્થા । પુણ્ણભદ્દે ચેહ્ણે । કૂણિણે રાયા । પડમાવર્હી દેવી । તત્થ પં ચંપાણે ણયરીણે સેણિયસ્સ

રણ્ણો ભજ્જા કૂણિયસ્સ રણ્ણો ચુલ્લામાડયા કાલી ણામં દેવી હોત્થા વણ્ણઓ ।
તીસે ણં કાલીએ દેવીએ પુત્તે કાલે ણામં કુમારે હોત્થા વણ્ણઓ । તસ્સ ણં કાલસ્સ
કુમારસ્સ પડમાવર્ઠે ણામં દેવી હોત્થા, સૂમાલ પાણિપાયા જાવ વિહરહ્ ।

ભાવાર્થ :- હે જંબૂ ! તે કાલે અને તે સમયે ચંપા નામની નગરી હતી. તેના ઈશાનખૂણામાં પૂર્ણભદ્ર નામનું ઉદ્યાન હતું. ત્યાં કોણિક નામનો રાજા હતો. તેને પદ્માવતી નામની પટ્ટરાણી હતી. તે ચંપાનગરીમાં શ્રેણિક રાજાની પત્ની કોણિક રાજાની વિમાતા કાલી નામની રાણી હતી. રાજા, રાણી આદિનું વર્ણન પૂર્વવત્ જાણવું. તે કાલીદેવીને કાલકુમાર નામનો સુકુમાલ અંગોપાંગવાળો પુત્ર હતો. તેને પદ્માવતી દેવી નામની પત્ની હતી. જે સુકોમળ હાથ-પગ આદિ આંગોપાંગથી યુક્ત હતી યાવત્ સુખપૂર્વક રહેતી હતી.

વિવેચન :-

પ્રથમ વર્ગમાં કાલી રાણી આદિના પુત્ર કાલકુમાર આદિનું વર્ણન છે અને આ વર્ગમાં તે કાલકુમાર આદિ દશ ભાઈઓના દસ પુત્રોનું વર્ણન છે અર્થાત્ કાલકુમાર આદિ પ્રત્યેકના એક-એક પુત્રનું વર્ણન છે. આ દશે પુત્રોના નામ પોતાની માતાના નામના આધારે છે. જેમ કે કાલકુમાર અને તેની પત્ની પદ્માવતીનો પુત્ર 'પદ્મકુમાર' છે. તેમજ ક્રમશઃ મહાપદ્મકુમાર વગેરે દશ નામ જાણવા. આ દશે કુમાર શ્રેણિક રાજા અને કાલી આદિ રાણીના પૌત્ર છે.

પ્રભુ મહાવીરના ઉપદેશે સંસારથી વિરક્ત થઈ પદ્મકુમાર આદિ દશે ભાઈઓ દીક્ષિત થયા હતા. તે દશે ભાઈઓ સંયમ આરાધના કરી દેવલોકે ગયા. આ બીજા વર્ગના દશ અધ્યયનોમાં તેઓનું વર્ણન છે.

પદ્માવતીનું સ્વપ્નદર્શન :-

૪ તए ણં સા પડમાવર્ઠે દેવી અણ્ણયા કયાહ્ તંસિ તારિસગંસિ વાસઘરંસિ અભિંભતરઓ સચિત્તકમ્મે જાવ સીહં સુમિણે પાસિત્તાણં પડિબુદ્ધા । એવં જમ્મણં જહા મહાબલસ્સ જાવ ણામઘેજ્જં- જમ્હા ણં અમ્હં ઇમે દારए કાલસ્સ કુમારસ્સ પુત્તે પડમાવર્ઠે દેવીએ અત્તए, તં હોડ ણં અમ્હં ઇમસ્સ દારગસ્સ ણામઘેજ્જં પડમે- પડમે । સેસં જહા મહાબલસ્સ । અટ્ટટ્ટઓ દાઓ જાવ ડપ્પિં પાસાયવરગए વિહરહ્ । સામી સમોસરिए । પરિસા ણિગ્ગયા । કૂણिए ણિગ્ગए । પડમે વિ જહા મહાબલે ણિગ્ગए તહેવ । અમ્માપિહ્ આપુચ્છણા જાવ પવ્વહ્ણ; અણગારે જાए- ઇરિયાસમिए જાવ ગુત્તબંભયારી ।

ભાવાર્થ :- એક વાર તે પદ્માવતી દેવી પોતાના અતિ ઉત્તમ મનોહર ચિત્રોથી ચિત્રિત દિવાલ-વાળા વાસગૃહમાં સૂતી હતી. તેણીએ સ્વપ્નમાં સિંહને જોયો, જોઈને જાગૃત થઈ. સ્વપ્નફળ, પુત્રજન્મ અને

જન્મોત્સવ આદિ સર્વ વૃત્તાંત મહાબલકુમારની જેમ જાણવું. યાવત્ તેનું નામકરણ કરવામાં આવ્યું કે— અમારો આ બાળક કાલકુમારનો પુત્ર તથા પદ્માવતી દેવીનો આત્મજ છે, તેથી અમારા આ બાળકનું નામ પદ્મ રહેશે. શેષ સર્વ વર્ણન મહાબલની જેમ જાણવું. યૌવનવયે આઠ કન્યાઓ સાથે તેનું પાણિગ્રહણ થયું. આઠ—આઠ વસ્તુઓ દહેજમાં આપવામાં આવી યાવત્ તે પદ્મકુમાર મહેલની મેડી પર સુખપૂર્વક રહેવા લાગ્યા.

એકદા ભગવાન મહાવીર સ્વામી તે નગરીમાં પધાર્યા. પરિષદ ધર્મ શ્રવણ માટે નીકળી. કોણિક પણ વંદનાર્થે ગયા. મહાબલ કુમારની જેમ પદ્મકુમાર પણ દર્શન—વંદનાર્થે નીકળ્યા; ઉપદેશ શ્રવણ કરતાં તેને વૈરાગ્ય ભાવ જાગૃત થયો. મહાબલ કુમારની જેમ માતા—પિતાની આજ્ઞા લઈ તેણે દીક્ષા લીધી. ઈર્ષ્યા સમિતિવંત યાવત્ ગુપ્ત બ્રહ્મચારી અણગાર થઈ ગયા.

વિવેચન :-

આ એક જ સૂત્રમાં પદ્મકુમારનું ગર્ભમાં અવતરણ, નામકરણ, પાણિગ્રહણ વગેરે દીક્ષા લેવા પર્યંતનું વર્ણન અત્યંત સંક્ષિપ્તમાં સમાવિષ્ટ છે.

જહા મહાબલસ્સ :- ભગવતી સૂત્ર શતક ૧૧ માં મહાબલ કુમારનું વિસ્તૃત વર્ણન છે. આ સૂત્રમાં પદ્મ—કુમારનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન છે. તેથી સ્વપ્ન દર્શન, સ્વપ્ન પાઠકોનું આગમન, ગર્ભ ધારણ, સંરક્ષણ, જન્મ, સૂર્ય—ચંદ્ર દર્શન, નામકરણ વગેરે અનેક પ્રસંગોના વર્ણન મહાબલ કુમારની સમાન જાણવા. અન્ય શાસ્ત્રોમાં પણ આવા વર્ણનો માટે વિશેષ કરીને મહાબલ કુમારના વર્ણનનો અતિદેશ (સૂચન) કરવામાં આવે છે.

પદ્મ અણગારની તપ—સંયમ સાધના :-

૫ તए णं से पउमे अणगारे समणस्स भगवओ महावीरस्स तहारूवाणं थेराणं अंतिए सामाइयमाइयाइं एक्कारस अङ्गाइं अहिज्जइ, अहिज्जिता बहूहिं चउत्थछट्टुट्टम जाव विचित्तेहिं तवो कम्मोहिं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે પદ્મ અણગારે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના તથારૂપ સ્થવિરોની પાસે સામાયિક આદિ અગિયાર અંગોનો અભ્યાસ કર્યો અને ઘણાં ઉપવાસ, છઠ—અટ્ટમ આદિ વિવિધ પ્રકારની તપ સાધનાથી આત્માને ભાવિત કરતાં વિચરવા લાગ્યા.

૬ તए णं से पउमे अणगारे तेणं ओरालेणं जहा मेहो तहेव धम्मजागरिया, चिंता । एवं जहेव मेहो तहेव समणं भगवं महावीरं आपुच्छिता विउले पव्वए जाव पाओ- वगए ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે પદ્મ અણગાર મેઘકુમારની જેમ તે ઉદાર, ઉત્તમ, મહાપ્રભાવશાળી તપ

આરાધનાથી શુષ્ક-રૂક્ષ થઈ ગયા તેમજ ધર્મ જાગરણ કરતાં તેને સંલેખના-સંથારાના ભાવ થયા. મેઘકુમારની જેમ શ્રમણ ભગવાનને પૂછીને, વિપુલગિરિ પર જઈને યાવત્ પાદપોષગમન સંથારો અંગીકાર કર્યો.

૭ एवं से पउमे अणगारे तहारूवाणं थेराणं अंतिए सामाइयमाइयाइं एक्कारस अङ्गाइं अहिज्जित्ता, बहुपडिपुण्णाइं पंच वासाइं सामण्णपरियागं पाउणित्ता, मासियाए संलेहणाए अप्पाणं झोसेत्ता, सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदित्ता आणुपुव्वीए कालगए । थेरा ओइण्णा ।

ભાવાર્થ :- આ રીતે તે પદ્મ અણગાર તથારૂપ સ્થવિરો પાસેથી સામાયિક આદિથી લઈને અગિયાર અંગોનું અધ્યયન કરી, પૂર્ણ પાંચ વર્ષની શ્રમણ પર્યાયનું પાલન કરી, એક માસની સંલેખના દ્વારા શરીર તથા કષાયોને કૃશ કરી, સાઠ ભક્તોનું છેદન કરી, અનુક્રમે કાલધર્મ પામ્યા. તેને કાલગત જાણી, સ્થવિરો ભગવાન પાસે આવી ગયા.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રોમાં પદ્મ અણગારની સાધનાનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન છે. પદ્મ અણગારે પાંચ વર્ષની અલ્પ દીક્ષા પર્યાયમાં અગિયાર અંગનું અધ્યયન, ઉપવાસથી લઈને માસખમણ સુધીની વિવિધ તપસ્યાઓ અને અંતે એક માસની સંલેખના કરી.

આ સૂત્રના વર્ણન અનુસાર જેના પિતા અને પિતામહ-દાદા નરકગામી થયા હોય તોપણ તેના પૌત્ર ઉત્કૃષ્ટ કોટિની તપ-સંયમની સાધના અને જ્ઞાનની આરાધના કરીને, સદ્ગતિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. વ્યક્તિની સાધના સ્વતંત્ર છે. તેના કર્મો વ્યક્તિગત છે. તેથી ગમે તે વ્યક્તિ ગમે તે પરિસ્થિતિમાં આત્મોત્થાન કરી શકે છે.

વિચિત્ર તપ :- આશ્ચર્યજનક અથવા અદ્ભુત તપ. લઘુસિંહ નિષ્ક્રીડિત તપ, મહાસિંહ નિષ્ક્રીડિત તપ, ભિક્ષુ પ્રતિમા આદિ અભિગ્રહ વગેરે જે તપસ્યાઓનું વર્ણન વાંચતાં અને સાંભળતાં આશ્ચર્ય અને રોમાંચ થાય તે તપ વિચિત્ર કહેવાય છે.

પદ્મ અણગારનું ભાવી :-

૮ भगवं गोयमे पुच्छइ, सामी कहेइ जाव सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेइत्ता आलोइयपडिक्कंते उड्डं चंदिम सूर गहगण णक्खत्त तारारूवाणं सोहम्मं कप्पे देवत्ताए उववण्णे । दो सागराइं ठिई ।

ભાવાર્થ :- ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાનને પદ્મમુનિના ભવિષ્યના વિષયમાં પ્રશ્ન કર્યો. ભગવાને કહ્યું-

યાવત્ તે પદ્મ અણગાર અનશન દ્વારા સાઠ ભક્ત ભોજનને છોડી, આલોચના-પ્રતિક્રમણ કરી, ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર, તારા આદિ જ્યોતિષ્ક વિમાનોની ઉપર સૌધર્મ કલ્પમાં બે સાગરોપમની સ્થિતિએ દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થયા.

૯ સે જં ભંતે ! પડમે દેવે તાઓ દેવલોગાઓ આઝકખણં પુચ્છા ? ગોયમા ! મહાવિદેહ વાસે જહા દઢપઙ્ગો જાવ અંતં કાહિઙ્ગ ।

ભાવાર્થ :- હે ભગવન્ ! તે પદ્મદેવ આયુ(ભવ અને સ્થિતિ)ક્ષય થતાં તે દેવલોકથી ચ્યવીને ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ?

ગૌતમ ! મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થઈ દઢ પ્રતિજ્ઞાની જેમ યાવત્ જન્મ-મરણનો અંત કરશે.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રમાં પદ્મકુમારનો મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ, દીક્ષા અને મોક્ષ પ્રાપ્તિનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન છે.

તે વર્ણન માટે સૂત્રકારે જહા દઢ પઙ્ગો પાઠ આપ્યો છે. શ્રી ઔપપાતિક સૂત્રમાં અંબડ પરિત્રાજકના આગામી ભવનું વર્ણન છે. અંબડનો જીવ કાલધર્મ પામી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ ધારણ કરશે. ત્યાં તેનું નામ દઢ પ્રતિજ્ઞ રાખશે. ત્યાં તેના જીવનનું મોક્ષ પ્રાપ્તિ પર્યતનું વર્ણન મૂળપાઠમાં છે. તે પ્રમાણે અહીં સમજવું. અર્થાત્ પદ્મકુમાર પણ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ ધારણ કરી, મોક્ષ ગતિને પ્રાપ્ત કરશે. અન્ય અનેક આગમમાં 'જહા દઢ પઙ્ગો' પાઠનો સંકેત છે.

અધ્યયન ઉપસંહાર :-

૧૦ તં એવં ખલુ જંબૂ ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં કપ્પવહિંસિયાણં પઢમસ્સ અજ્ઙયણસ્સ અયમઢ્ઢે પણ્ણત્તે । -ત્તિ બેમિ ।

ભાવાર્થ :- આ પ્રમાણે હે જંબૂ ! નિર્વાણ પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે કલ્પાવર્તસિકા વર્ગના પ્રથમ અધ્યયનનો આ અર્થ કહ્યો છે.

વર્ગ-૨ અધ્ય. ૨ થી ૧૦

મહાપદ્માદિકુમારો

મહાપદ્મકુમાર :-

૧ જઇ ણં ભંતે સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં કપ્પવહિંસિયાણં પઢમસ્સ અજ્ઞયણસ્સ અયમટ્ટે પણ્ણત્તે, દોચ્ચસ્સ ણં ભંતે ! અજ્ઞયણસ્સ કે અટ્ટે પણ્ણત્તે ?

ભાવાર્થ :- હે ભંતે ! જો મોક્ષ પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાને કલ્પાવર્તસિકાના પ્રથમ અધ્યયનના પૂર્વોક્ત ભાવ કહ્યા છે, તો હે ભગવન્ ! તેઓએ બીજા અધ્યયનમાં કયા ભાવનું નિરૂપણ કર્યું છે ?

૨ એવં ખલુ જંબૂ ! તેણં કાલેણં તેણં સમણં ચંપા ણામં ણયરી હોત્થા । પુણ્ણભદ્દે ચેદ્દા । કૂણિણે રાયા । પડમાવદ્દે દેવી । તત્થ ણં ચંપાણે ણયરીણે સેણિયસ્સ રણ્ણો ભજ્જા કૂણિયસ્સ રણ્ણો ચુલ્લમાડયા સુકાલી ણામં દેવી હોત્થા । તીસે ણં સુકાલીણે પુત્તે સુકાલે ણામં કુમારે હોત્થા વણ્ણઓ । તસ્સ ણં સુકાલસ્સ કુમારસ્સ મહાપડમા ણામં દેવી હોત્થા વણ્ણઓ ।

ભાવાર્થ :- હે જંબૂ ! તે કાળે તે સમયે ચંપા નામની નગરી હતી. પૂર્ણભદ્ર નામનું ઉદ્યાન હતું. ત્યાં કોણિક રાજા રાજ્ય કરતા હતા. તેને પદ્માવતી રાણી હતી. તે જ ચંપા નગરીમાં શ્રેણિક રાજાની રાણી કોણિક રાજાની વિમાતા સુકાલી નામની રાણી હતી. તે સુકાલીનો પુત્ર સુકાલ નામનો રાજકુમાર હતો. તેને મહાપદ્મા નામની પત્ની હતી. તે સુકુમાર આદિ વિશેષણ યુક્ત હતી. [નગરી, ઉદ્યાન, રાજા, રાજકુમાર, રાણી વગેરેનું વિસ્તૃત વર્ણન પૂર્વવત્ જાણવું]

૩ તણં ણં સા મહાપડમા દેવી અણ્ણયા કયાઈ તંસિ તારિસગંસિ વાસઘરંસિ એવં તહેવ, મહાપડમે ણામં દારણે જાવ સિજ્ઞિહિહિ । ણવરં ઈસાણે કપ્પે ઉવવાઓ । ઉક્કોસદ્દિહિઓ ।

ભાવાર્થ :- તે મહાપદ્મા દેવીએ કોઈ એક રાત્રિએ અતિ ઉત્તમ વાસગૃહમાં સુખદ શય્યા પર સૂતાં સ્વપ્ન જોયું વગેરે પૂર્વવત્ વર્ણન કરવું જોઈએ. બાળકનો જન્મ થયો. તેનું નામ મહાપદ્મા રાખ્યું યાવત્ તે

દીક્ષા લઈ મહાવિદેહક્ષેત્રમાંથી સિદ્ધ થશે. વિશેષ એ છે કે મહાપદ્મ મુનિ કાલધર્મ પામી ઈશાન કલ્પમાં ઉત્પન્ન થયા. ત્યાં તેની સાધિક બે સાગરોપમની સ્થિતિ જાણવી.

૪ એવં સેસા વિ અદ્વ અજ્ઞયણા ણેયવ્વા પઢમ સરિસા । માયાઓ સરિસ ણામાઓ । કાલાઈણં દસણહં પુત્તાણં આણુપુવ્વીએ-

દોણહં ચ પંચ, ચત્તારિ તિણહં, તિણહં ચ હોંતિ તિણ્ણે વ ।

દોણહં ચ દોણિણ વાસા, સેણિય ણત્તૂણ પરિયાઓ ॥ ૧ ॥

ઉવવાઓ આણુપુવ્વીએ- પઢમો સોહમ્મે, બીઓ ઈસાણે, તદ્દઓ સણંકુમારે, ચડત્થો માહિંદે, પંચમો બંભલોએ, છટ્ટો લંતએ, સત્તમો મહાસુક્કે, અદ્દમો સહસ્સારે, ણવમો પાણએ, દસમો અચ્ચુએ । સવ્વત્થ ઉક્કોસટ્ઠિઈ ભાણિયવ્વા । મહાવિદેહે સિજ્ઞિહિંતિ ।

ભાવાર્થ :- આ પ્રમાણે શેષ આઠ અધ્યયનો જાણવા. માતાઓના નામ પુત્રના નામની સમાન છે, જેમ કે- ભદ્ર કુમારની માતા ભદ્રા, સુભદ્રકુમારની માતા સુભદ્રા વગેરે. કાલકુમાર આદિ દશે કુમારોના પદ્મ વગેરે દશે પુત્રોની દીક્ષા પર્યાય અનુક્રમે આ પ્રમાણે હતી-

ગાથાર્થ- (૧-૨) પદ્મ અને મહાપદ્મ અણગારની પાંચ-પાંચ વર્ષની; (૩-૫) ભદ્ર, સુભદ્ર અને પદ્મભદ્રની ચાર-ચાર વર્ષ; (૬-૮) પદ્મસેન, પદ્મગુલ્મ અને નલિની ગુલ્મની ત્રણ-ત્રણ વર્ષની; (૯-૧૦) આનંદ અને નંદનની દીક્ષા પર્યાય બે-બે વર્ષની હતી.

તેઓનો દેવલોકમાં ઉપપાત(જન્મ) અનુક્રમથી આ પ્રમાણે જાણવો- પ્રથમનો(પદ્મકુમારનો) સૌધર્મ દેવલોકમાં, બીજાનો ઈશાન દેવલોકમાં, ત્રીજાનો સનત્કુમાર દેવલોકમાં, ચોથાનો માહેન્દ્ર દેવલોકમાં, પાંચમાનો બ્રહ્મ દેવલોકમાં, છઠ્ઠાનો લાંતક દેવલોકમાં, સાતમાનો મહાશુક દેવલોકમાં, આઠમાનો સહસ્રાર દેવલોકમાં, નવમાનો પ્રાણત દેવલોકમાં અને દશમાનો અચ્યુત દેવલોકમાં. તે સર્વે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિએ ઉત્પન્ન થયા અને ત્યાંથી ચ્યવી, મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ ધારણ કરીને સિદ્ધ થશે.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રોમાં આ વર્ગના દશે અધ્યયનની સંક્ષિપ્ત પાઠથી પરિસમાપ્તિ કરીને તેમાં રહેલી ભિન્નતા કે સમાનતાનો સંકેત કર્યો છે.

ભિન્નતા :- દશે અણગારોની દીક્ષા પર્યાય બે વર્ષથી પાંચ વર્ષ સુધીની ઉત્કૃષ્ટ હતી, તે સૂત્ર પાઠથી સ્પષ્ટ છે. સંયમની આરાધના કરી તે દશે ભાઈ સૌધર્મ આદિ જુદા જુદા દેવલોકમાં ગયા છે, તે પણ સૂત્ર પાઠથી સ્પષ્ટ છે.

દશ ભાઈ છે અને દેવલોક બાર છે, તેમાં નવમા અને અગિયારમાં દેવલોકમાં કોઈનો ઉપપાત થયો નથી. શેષ દશમાં અનુક્રમે ગયા છે. જેમ કે પહેલા પદ્મ અણગાર પ્રથમ દેવલોકમાં અને દશમાં નંદન

અણગાર બારમા દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયા છે. ત્યાં તેઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ આ પ્રમાણે છે—

(૧) સૌધર્મ દેવલોકમાં બે સાગરોપમની (૨) ઈશાન દેવલોકમાં સાધિક બે સાગરોપમ (૩) સનતકુમાર દેવલોકમાં સાત સાગરોપમ (૪) માહેન્દ્ર દેવલોકમાં સાધિક સાત સાગરોપમ (૫) બ્રહ્મ દેવલોકમાં દશ સાગરોપમ (૬) લાંતક દેવલોકમાં ચૌદ સાગરોપમ (૭) મહાશુક દેવલોકમાં સત્તર સાગરોપમ (૮) સહસ્રાર દેવલોકમાં અઠાર સાગરોપમ (૯) પ્રાણત દેવલોકમાં વીશ સાગરોપમ (૧૦) અચ્યુત દેવલોકમાં બાવીસ સાગરોપમ.

વર્ગનો ઉપસંહાર :-

૫ एवं खलु जंबू ! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं
कप्पवडिंसियाणं दस अज्जयणाणं अयमट्टे पण्णत्ते । -त्ति बेमि ।

ભાવાર્થ :- હે જંબૂ ! આ પ્રમાણે મુક્તિ પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે કલ્પાવતંસિકા વર્ગના દસ અધ્યયનોમાં આ પ્રકારના ભાવોનું નિરૂપણ કર્યું છે.

ઉપસંહાર :-

એક જ પરિવારના દરેક જીવોની પોતપોતાના કર્મો અનુસાર ગતિ થાય છે. પિતા અને પુત્રો નરકમાં, માતા મોક્ષમાં, પૌત્રો સ્વર્ગમાં ગયા છે.

તે સર્વ જીવોને પુણ્યયોગે ભૌતિક સામગ્રી સમાન મળી હતી. પિતા, પુત્ર, માતા, પૌત્રો બધા એક જ રાજ્યના, એક જ પરિવારના સદસ્યો હતા, પણ પ્રાપ્ત સામગ્રીને કોઈકે ત્યાગી, કોઈક તેમાં આસક્ત બન્યા, કોઈકે તેના જ નિમિત્તે ઈર્ષ્યા, વેરઝેર, ક્રોધાદિ ભાવો કર્યા અને તે પોતપોતાના ભાવાનુસાર ભિન્ન ભિન્ન ગતિને પામ્યા.

પુણ્યના ઉદયે સામગ્રી મળવા માત્રથી વ્યક્તિ પુણ્યશાળી કહેવાતી નથી. પુણ્યશાળી તો તે જ છે જે પ્રાપ્ત સામગ્રીનો સ્વેચ્છાએ ત્યાગ કરી, મનુષ્ય ભવની અમૂલ્ય ક્ષણોને આત્મ સાધનામાં પસાર કરે; સંપત્તિ-પરિવારાદિની અનિત્યતા સમજી તેની આસક્તિ ત્યાગે. તે આત્માઓ દેવાદિ સુગતિને પામે છે અને તપ તપ-ત્યાગની સાધનાની પરાકાષ્ટાએ પહોંચી, સંપૂર્ણતયા અનાસક્ત બની સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત કરે છે.

જે ધન, સંપત્તિ, પરિવારાદિમાં આસક્ત રહે; તેના કારણે ક્રોધ, લોભ આદિ કષાય કરે છે તેઓ અજ્ઞાની-બાલ જીવો છે. તે મૂર્ખની જેમ મનુષ્યભવ વ્યર્થ ગુમાવી, અનંત કર્મોનો ભાર લઈને નરક, તિર્યંચ ગતિના મહેમાન બની દુઃખો ભોગવે છે.

॥ વર્ગ-૨ અધ્ય.-૨ થી ૧૦ સંપૂર્ણ ॥

ત્રીજો વર્ગ

પુષ્પિકા

પરિચય :-

પ્રથમ બે વર્ગમાં કેવળ શ્રેણિક રાજાના પરિવારિકજનોનું જીવન વૃત્તાંત છે. જ્યારે ત્રીજા વર્ગમાં કોઈ પણ એક પરિવારના વ્યક્તિઓનું નિરૂપણ નથી. તેમજ દસે અધ્યયનના દસે વ્યક્તિઓનો પરસ્પર સાંસારિક કોઈ સંબંધ પણ નથી. તે સર્વે વિખરાયેલા ફૂલની જેમ જુદા-જુદા હોવાથી આ વર્ગનું નામ પુષ્પિકા છે. દસે અધ્યયનનો સાર સ્વતંત્ર રીતે અધ્યયનના પ્રારંભમાં આપ્યો છે.

દશ અધ્યયનમાં ક્રમશઃ (૧) જ્યોતિષી ચંદ્રદેવના ત્રણ ભવ (૨) સૂર્યદેવના ત્રણ ભવ (૩) મહાગ્રહ શુક્રદેવના ત્રણ ભવ (૪) બહુપુત્રિકા દેવીના પાંચ ભવનું વર્ણન છે. અંતે (૫-૧૦) પૂર્ણભદ્ર આદિ દરેકના ત્રણ-ત્રણ ભવનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન છે.

પ્રથમ અધ્યયન

પ્રસ્તુત અધ્યયન ચંદ્રદેવના પૂર્વભવનું જીવનદર્શન છે.

ચંદ્રદેવ :- એકદા ચંદ્રદેવ પ્રભુ મહાવીરના દર્શનાર્થે ભરતક્ષેત્રમાં આવ્યા. પ્રભુના દર્શન કરીને ૩૨ પ્રકારની નાટ્યવિધિ બતાવીને તથા પોતાની ઋદ્ધિનું પ્રદર્શન કરીને સ્વસ્થાને ગયા. ત્યારપછી ગૌતમ સ્વામીની જિજ્ઞાસાના સમાધાનાર્થે પ્રભુએ ચંદ્રદેવનો પૂર્વ ભવ કહ્યો.

પૂર્વભવ :- શ્રાવસ્તી નગરીમાં અંગતિ નામના ધનસંપન્ન શેઠ રહેતા હતા. તે અનેક લોકોને આલંબનભૂત, આધારભૂત અને માર્ગદર્શક હતા.

એકદા પાર્શ્વનાથ ભગવાન ત્યાં પધાર્યા. અંગતિ શેઠ ભગવાનના દર્શન કરવા ગયા. ધર્મદેશના સાંભળી, સંસારથી વિરક્ત થયા. પુત્રને કુટુંબનો ભાર સોંપી ભગવાન પાસે દીક્ષિત થયા. અગિયાર અંગનો અભ્યાસ કર્યો. વિવિધ તપશ્ચર્યાઓ કરી. તપસંયમની સાધનાના અંતે પંદર દિવસનો સંથારો કરી, આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં ચંદ્ર વિમાનમાં ઈન્દ્રપણે ઉત્પન્ન થયા. સંયમની આરાધનામાં કંઈક ઉણપ રહેવાથી વિરાધક થયા.

વર્તમાનમાં આપણે જે ચંદ્રવિમાનને જોઈએ છીએ, તેમાં આ અંગતિનો જીવ ઈન્દ્ર રૂપે છે. ત્યાં તેની ચાર અગ્રમહિષી દેવી, ૪૦૦૦ સામાનિક દેવ, ૧૬૦૦૦ આત્મરક્ષક દેવ આદિ ઋદ્ધિ છે.

ચંદ્રદેવ પોતાની એક લાખ વર્ષ સાધિક એક પલ્યોપમની સ્થિતિ પૂર્ણ કરીને, મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મનુષ્ય જન્મ ધારણ કરીને, સિદ્ધ ગતિને પ્રાપ્ત કરશે.

ત્રીજો વર્ગ : પુષ્પિકા

પ્રથમ અધ્યયન : ચંદ્રદેવ

અધ્યયન પ્રારંભ :-

૧ જઈ ણં ભંતે ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં ઉવજ્ઞાણં દોચ્ચસ્સ વગ્ગસ્સ કપ્પવહિંસિયાણં અયમદ્દે પણ્ણત્તે, તચ્ચસ્સ ણં ભંતે ! વગ્ગસ્સ પુષ્પિયાણં કે અદ્દે પણ્ણત્તે ?

એવં યલ્લુ જંબૂ ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં ઉવજ્ઞાણં તચ્ચસ્સ વગ્ગસ્સ પુષ્પિયાણં દસ અજ્ઞયણા પણ્ણત્તા । તં જહા-

ચંદે સૂરે સુક્કે, બહુપુત્તિય પુણ્ણ માણિભદ્દે ય ।

દત્તે સિવે બલે ય, અણાઢિદ્દે ચેવ બોદ્ધવ્વે ॥

ભાવાર્થ :- હે ભગવન્ ! જો મોક્ષપ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે ઉપાંગ સૂત્રના બીજા વર્ગ કલ્પાવર્તસિકાનો આ ભાવ પ્રતિપાદિત કર્યો છે, તો હે ભગવન્ ! તૃતીય વર્ગ પુષ્પિકામાં કયા ભાવ પ્રરૂપિત કર્યા છે ?

હે જંબૂ ! મોક્ષ પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે ઉપાંગ સૂત્રના તૃતીયવર્ગ પુષ્પિકાના દશ અધ્યયન કહ્યાં છે, તે આ પ્રમાણે છે- (૧) ચંદ્ર (૨) સૂર્ય (૩) શુક્ર (૪) બહુ પુત્રિકા (૫) પૂર્ણભદ્ર (૬) મણિભદ્ર (૭) દત્ત (૮) શિવ (૯) બલ (૧૦) અનાદત.

વિવેચન :-

પહેલાં અને બીજા વર્ગમાં ૧૦-૧૦ અધ્યયનોમાં શ્રેણિકાના પુત્ર અને પૌત્રોનું વર્ણન છે. તે સર્વે કથાનક અંતિમ તીર્થંકર ભગવાન મહાવીરના શાસનના છે.

પ્રસ્તુત સૂત્રમાં ત્રીજા વર્ગના દશ અધ્યયનોનો નામ નિર્દેશ છે. આ દશે જીવો પૂર્વ ભવમાં ભગવાન પાર્શ્વનાથના શાસનમાં ધર્મનો બોધ પામ્યા હતા. તેઓનો વર્તમાન ભવ દેવરૂપે વર્ણિત છે અને ભવિષ્યમાં તે દશે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાંથી મોક્ષે જશે.

૨ જઈ ણં ભંતે ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં પુષ્પિયાણં

દસ અજ્ઞયણા પળ્લતા, પઢમસ્સ ણં ધંતે ! અજ્ઞયણસ્સ સમણેણ ધગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં કે અટ્ટે પળ્લત્તે ?

ભાવાર્થ :- હે ભગવન્ ! જો મોક્ષ પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પુષ્પિકા નામના ત્રીજા વર્ગના દશ અધ્યયનો કહ્યાં છે, તો હે ભગવન્ ! મોક્ષ પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પ્રથમ અધ્યયનમાં કયા ભાવોનું નિરૂપણ કર્યું છે ?

જ્યોતિષેન્દ્ર ચંદ્રનું રાજગૃહમાં આગમન :-

૩ એવં ખલુ જંબૂ ! તેણં કાલેણં તેણં સમણં રાયગિહે ણયરે વળ્ણઓ । ગુણ-સીલે ચેણે । સેણિે રાયા । સામી સમોસઢે । પરિસા ણિગ્ગયા ।

તેણં કાલેણં તેણં સમણં ચંદે જોહ્સિંદે જોહ્સરાયા ચંદવહિંસે વિમાણે સભાે સુહમ્માે ચંદંસિ સીહાસણંસિ ચઢહિં સામાણીયસાહસ્સીહિં જાવ વિહરહ્ । ઇમં ચ ણં કેવલકપ્પં જંબુદ્દીવં દીવં વિઢલેણં ઓહિણા આભોેમાણે આભોેમાણે પાસહ્, પચ્છા સમણં ધગવં મહાવીરં । એવં જહા સૂરિયાધે તહા આધિઓગં દેવં સદ્ધાવેત્તા જાવ સુરિંદાધિગમણજોગ્ગં કરેત્તા તમાણત્તિયં પચ્ચપ્પિણંતિ । સુસ્સરા ઘંટા જાવ વિઢવ્વણા, ણવરં જાણવિમાણં જોયણસહસ્સવિત્થિણ્ણં અદ્ધતેવહિજોયણમૂસિયં, મહિંદજ્ઞઓ પળ્ણવીસં જોયણમૂસિઓ, સેસં જહા સૂરિયાધસ્સ જાવ આગઓ । ણટ્ટવિહી । તહેવ પહિગઓ ।

ધંતે ! ત્તિ ધગવં ગોયમે સમણં ધગવં પુચ્છા । કૂઢાગારસાલા દિહ્હંતો । સરીરં અણુપવિહ્હા । પુવ્વધવ પુચ્છા ।

ભાવાર્થ :- હે જંબૂ ! તે કાલે અને તે સમયે રાજગૃહ નામનું નગર હતું. ત્યાં ગુણશીલ નામનું ઉદ્યાન હતું. શ્રેણિક રાજા રાજ્ય કરતા હતા. ત્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી પધાર્યા. પરિષદ દર્શનાર્થે નીકળી.

તે કાળે તે સમયે જ્યોતિષીઓના રાજા, જ્યોતિષેન્દ્ર ચંદ્ર ચંદ્રાવતંસક વિમાનની સુધર્માસભામાં ચંદ્ર નામના સિંહાસન ઉપર બેસીને ચાર હજાર સામાનિક દેવો સહિત યાવત્ સુખપૂર્વક રહેતા હતા. ત્યારે તેણે પોતાના વિપુલ અવધિ જ્ઞાનથી સંપૂર્ણ જંબૂદ્વીપને જોયો અને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને પણ જોયા. ત્યાર પછી તેણે સૂર્યાભદેવની જેમ પોતાના આભિયોગિક(સેવક) દેવોને બોલાવ્યા યાવત્ રાજગૃહી નગરીને દેવ-દેવેન્દ્રોના ગમનાગમનને યોગ્ય કરવાની આજ્ઞા આપી અને તે પ્રમાણે કાર્ય થઈ જવાની સૂચના આપવા કહ્યું. આભિયોગિક દેવોએ તે પ્રમાણે કર્યું.

ત્યારપછી પોતાના પદાતીસેના નાયકને આજ્ઞા આપી કે સુસ્વરા ઘંટાને વગાડીને સર્વ દેવ-દેવીઓને ભગવાનના દર્શન માટે આવવાની સૂચના કરો. તે સેના નાયકે પણ તે પ્રમાણે જ કર્યું **યાવત્** સૂર્યાભદ્રેવની જેમ યાન વિમાનની વિકુર્વણા કરી. પરંતુ વિશેષતા એ છે કે તે વિમાન એક હજાર યોજન વિસ્તારવાળું હતું અને ૨૨૧/૨ યોજન ઊંચું હતું. મહેન્દ્ર ધ્વજની ઊંચાઈ ૨૫ યોજનની હતી. તે સિવાય શેષ વર્ણન સૂર્યાભદ્રેવની જેમ જાણવું જોઈએ **યાવત્** તે ભગવાનની પાસે આવ્યા, નાટ્યવિધિ કરીને પાછા ગયા.

હે ભગવન્ ! આ પ્રમાણે સંબોધન કરીને ગૌતમ સ્વામીએ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીને દેવની ઋદ્ધિ સંબંધમાં પ્રશ્ન પૂછ્યો. ભગવાને કૂટાકાર શાળાના દષ્ટાંત દ્વારા સમજાવ્યું કે તે સર્વ દિવ્ય ઋદ્ધિ આદિ તેના શરીરમાં અંતર્હિત થઈ ગઈ. ત્યાર પછી ગૌતમ સ્વામીએ તે ચંદ્ર દેવના પૂર્વભવની પૃથ્થા કરી.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રના ભગવાન સમીપે થયેલા ચન્દ્ર દેવના આગમનનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન છે. દેવો પોતાની ઋદ્ધિ દેખાડવા સેંકડો રૂપોની વિકુર્વણા કરી વિવિધ નાટક દેખાડે છે. પછી તે બધા રૂપો શરીરમાં અંતર્હિત થઈ જાય છે.

કૂટાકાર શાળાનું દષ્ટાંત :- કોઈ અંદર-બહાર છાણથી લીંપેલી, બહારથી ચારે બાજુ કોટથી ઘેરાયેલી, ગુપ્ત દ્વારો વાળી, મજબૂત દ્વારવાળી, દરવાજામાંથી પવનનો પ્રવેશ થવો પણ અશક્ય હોય તેવી વિશાળ કૂટાકાર શાળા(શિખરના આકારવાળી શાળા) હોય અને તે કૂટાકાર શાળાની નજીક એક મોટો જનસમૂહ બેઠો હોય તે પોતાની તરફ આવતાં ખૂબ મોટા મેઘપટલને અથવા પાણી વરસાવે તેવા વાદળાને અથવા પ્રચંડ વાવાઝોડાંને આકાશમાં જોઈને તરત જ પોતાની સુરક્ષા માટે જનસમૂહ તે કૂટાકારશાળામાં પ્રવેશ કરી જાય છે. તે જ રીતે વિકુર્વણા કરેલી તે દિવ્ય દેવઋદ્ધિ આદિ શરીરમાં પ્રવિષ્ટ થઈ જાય છે.

પુવ્વભવ પુચ્છા :- ગૌતમ સ્વામી દ્વારા પૂર્વભવને જાણવાનો પાઠ અહીં **જાવ** શબ્દથી સંક્ષિપ્ત છે. તેનો વિસ્તૃત પ્રશ્ન આ પ્રમાણે જાણવો. હે ભગવન્ ! તે દેવને આ પ્રકારની દિવ્યઋદ્ધિ **યાવત્** દિવ્ય દેવપ્રભાવ તેને કેવી રીતે મળ્યા ? કેવી રીતે પ્રાપ્ત થયા ? પૂર્વભવમાં તે કોણ હતા ? તેનું શું નામ અને કયું ગોત્ર હતું ? કયા ગામ, નગર, નિગમ(વ્યાપાર પ્રધાન નગર), રાજધાની, ખેડ, કર્બટ(નીચા નીચા ઘરવાળું ગામ), મડંબ(જેની આસપાસ ચારે બાજુ એક યોજન સુધી બીજું કોઈ ગામ ન હોય), પત્તન(સમુદ્રની નજીકનું ગામ-નગર), દ્રોણમુખ(જલ અને સ્થલ માર્ગ સાથે જોડાયેલું નગર), આકર, આશ્રમ, સંબાહ (યાત્રીઓ, પથિકોને વિશ્રામ યોગ્ય ગ્રામ અથવા નગર), સન્નિવેશ(સાધારણ મનુષ્યોની વસતી)નો નિવાસી હતો ? તેણે એવું કયું દાન દીધું, કયા પુણ્યના કાર્યો કર્યા કે જેથી તે દેવે તે દિવ્યઋદ્ધિ **યાવત્** દૈવિક પ્રભાવ પ્રાપ્ત કર્યા છે ?

ચંદ્રનો પૂર્વભવ : અંગતિ ગાથાપતિ :-

૪ **एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं सावत्थी णामं णयरी होत्था ।**

કોટ્ટુએ ચેઇએ । તત્થ ણં સાવત્થીએ ણયરીએ અઙ્ગઈ ણામં ગાહાવઈ હત્થા- અઙ્ગે દિત્તે વિત્તે વિત્થિણ્ણવિઝલભવણ-સયણાસણ-જાણવાહણે બહુધણબહુજાયરૂવરયએ આઓગ-પઓગસંપઝત્તે વિચ્છઙ્ગિયપઝરભત્તપાણે બહુદાસીદાસ-ગોમહિસગવેલગપ્પભૂએ બહુજણસ્સ અપરિભૂએ ।

તએ ણં સે અઙ્ગઈ ગાહાવઈ સાવત્થીએ ણયરીએ બહૂણં ણગરણિગમ સેટ્ઠિસેણાવઙ્ગ-સત્થવાહ-દૂય-સંધિવાલાણં બહુસુ કજ્જેસુ ય કારણેસુ ય કુઙ્કંબેસુ મંતેસુ ય ય ગુજ્જેસુ ય રહસ્સેસુ ય ણિચ્છએસુ ય વવહારેસુ ય આપુચ્છણિજ્જે પઢિપુચ્છણિજ્જે, સયસ્સ વિ ય ણં કુઙ્કંબસ્સ મેઢી, પમાણં, આહારે, આલંબણં, ચક્ખુ; મેઢીભૂએ જાવ ચક્ખુભૂએ સવ્વ- કજ્જવઙ્ગાવએ યાવિ હત્થા ।

ભાવાર્થ :- હે ગૌતમ ! તે કાલ અને તે સમયે શ્રાવસ્તી નામની નગરી હતી. ત્યાં કોષ્ઠક નામનું ઉદ્યાન હતું. તે શ્રાવસ્તી નગરીમાં અંગતિ નામના ગાથાપતિ(શેઠ) રહેતા હતા. તે ધનાઢ્ય, તેજસ્વી, સર્વ પ્રકારે સંપન્ન, વિશાળ અને ઘણા ઘર, શય્યા, આસન, રથ, ગાડી, ઘોડા, બહુ ધન, સોના-ચાંદી આદિના માલિક હતા અને વ્યાપાર દષ્ટિથી ધનનું આદાન-પ્રદાન કરતા હતા. જમ્યા પછી પણ તેના ઘરમાં પુષ્કળ ખાદ્ય પદાર્થ વધતા હતા. જે અનાથ-ગરીબ મનુષ્યો તથા પશુ-પક્ષીઓને આપી દેવાતા હતા. તેના ઘરમાં ઘણા દાસ-દાસી, ગાય-ભેંસ, બળદ, બકરાં આદિ હતાં. તે સમૃદ્ધિ આદિના કારણે અપરિભૂત-પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત હતા અર્થાત્ પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વના કારણે તેનું કોઈ અપમાન, તિરસ્કાર કે અનાદર કરી શકતું ન હતું.

તે અંગતિ ગાથાપતિ(આનંદ શ્રાવકની જેમ) શ્રાવસ્તી નગરીના ઘણાં નગરજનો, વ્યાપારી, શ્રેષ્ઠી, સેનાપતિ, સાર્થવાહ, દૂત, સંધિપાલક- સીમારક્ષક આદિના અનેક કાર્યોમાં, કારણોમાં, મંત્રણાઓમાં, પારિવારિક સમસ્યાઓમાં, ગુપ્તવાતોમાં, રહસ્યોમાં નિર્ણયો લેવામાં, સામાજિક વ્યવહારોમાં પૂછવા યોગ્ય અને વિચાર-વિમર્શ કરવા યોગ્ય હતા. તે સિવાય પોતાના કુટુંબ પરિવારના કેન્દ્ર સ્થાનભૂત- મેઢીભૂત, આધારભૂત, આલંબનરૂપ, ચક્ષુભૂત, માર્ગદર્શક તથા બધા પ્રકારના કાર્યોને આગળ વધારનાર હતા.

ભગવાન પાર્શ્વનાથનું પદાર્પણ :-

૫ તેણં કાલેણં તેણં સમણં પાસે ણં અરહા પુરિસાદાણીએ આઙ્ગરે એવં જહા ઉવવાઙ્ગે મહાવીરો, ણવરં ણવહત્થુસ્સેહે સોલસેહિં સમણસહસ્સેહિં અટ્ટતીસાએ અજ્જિયાસહસ્સેહિં જાવ સુહં સુહેણં વિહરમાણે સાવત્થીએ ણયરીએ કોટ્ટુએ ચેઇએ સમોસઢે । પરિસા ણિગ્ગયા ।

ભાવાર્થ :- તે કાલે અને તે સમયે પુરુષાદાનીય અરિહંત પાર્શ્વનાથ ભગવાન ધર્મની આદિ કરનારા

ઈત્યાદિ ઉવવાઈ સૂત્ર વર્ણિત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની સમાન વિશેષણોથી યુક્ત પરંતુ વિશેષતા એ છે કે તે નવ હાથની અવગાહનાવાળા અને સોળ હજાર શ્રમણો તથા આડત્રીસ હજાર સાધ્વીઓના સમુદાયની સાથે વિહાર કરતાં યાવત્ કોષ્ઠક નામના ઉદ્યાનમાં પધાર્યા. પરિષદ દર્શનાર્થે નીકળી.

૬ તए णं से अङ्गई गाहावई इमीसे कहाए लद्धट्टे समाणे हट्टे, जहा कत्तिओ सेट्टी तहा णिग्गच्छइ जाव पज्जुवासइ । धम्मं सोच्चा णिसम्म, जं णवरं देवाणुप्पिया! जेट्टपुत्तं कुडुंबे ठावेमि, तए णं अहं देवाणुप्पियाणं अंतिए जाव पव्वयामि । जहा गङ्गदत्ते तहा पव्वइए जाव गुत्तबंभयारी ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે અંગતિ ગાથાપતિ ભગવાન પાર્શ્વનાથના પદાર્પણના સમાચાર સાંભળી, હર્ષિત થયા. કાર્તિકશેઠની જેમ પોતાના ઘરેથી નીકળ્યા યાવત્ વંદન-નમસ્કાર કરી ભગવાનની પર્યુ-પાસના કરી, ધર્મને સાંભળીને, હૃદયમાં ધારીને તેણે ભગવાનને આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરી- હે ભગવન! હું મારા મોટા પુત્રને કુટુંબનો ભાર સોંપીને આપની પાસે સંયમ ગ્રહણ કરવા ઈચ્છું છું. ત્યારપછી ભગવતી સૂત્રવર્ણિત ગંગદત્તની જેમ તેણે દીક્ષા લીધી યાવત્ ગુપ્ત બ્રહ્મચારી અણગાર થઈ ગયા.

અંગતિ અણગારનો દેવ રૂપે જન્મ :-

૭ તए णं से अङ्गई अणगारे पासस्स अरहओ तहारूवाणं थेराणं अंतिए सामाइयमाइयाइं एक्कारस अङ्गाइं अहिज्जइ, अहिज्जिता बहूहिं चउत्थ जाव विचित्तेहिं तवोकम्मेहिं अप्पाणं भावेमाणे बहूइं वासाइं सामण्णपरियागं पाउणइ, पाउणित्ता अद्धमासियाए संलेहणाए तीसं भत्ताइं अणसणाए छेइत्ता विराहियसामण्णे कालमासे कालं किच्चा चंदवडिंसए विमाणे उववाय सभाए देवसयणिज्जंसि देवदूसंतरिए चंदे जोइसिंदत्ताए उववण्णे ।

તए णं से चंदे जोइसिंदे जोइसियराया अहुणोववण्णे पंचविहाए पज्जतीए पज्जतीभावं गच्छइ, तं जहा- आहारपज्जतीए सरिरपज्जतीए इंदियपज्जतीए सासोसास- पज्जतीए भासमणपज्जतीए ।

ભાવાર્થ :- ત્યારપછી અંગતિ અણગારે અર્હત પાર્શ્વનાથના તથારૂપ સ્થવિરો પાસે સામાયિક આદિથી લઈને અગિયાર અંગોનો અભ્યાસ કર્યો. અભ્યાસ કરીને ચતુર્થભક્ત (ઉપવાસ) આદિ વિવિધ તપશ્ચર્યા દ્વારા આત્માને ભાવિત કરતાં ઘણા વર્ષો સુધી શ્રમણપર્યાયનું પાલન કરીને, અર્ધમાસિક સંલેખના- પૂર્વક અનશનદ્વારા ત્રીસ ભક્ત(ભોજન)નો ત્યાગ કરીને, મૃત્યુ સમયે કાળ કરીને સંયમ વિરાધનાના કારણે ચંદ્રાવતંસક વિમાનની ઉપપાત સભામાં દેવદૂષ્યથી આચ્છાદિત દેવશય્યામાં જ્યોતિષેન્દ્ર ચંદ્ર રૂપે ઉત્પન્ન થયા.

ત્યારપછી તે તુરંત ઉત્પન્ન થયેલા જ્યોતિષ્કેન્દ્ર જ્યોતિષ્કરાજ ચંદ્ર પાંચ પ્રકારની પર્યાપ્તિઓથી પર્યાપ્ત થયા, યથા- આહારપર્યાપ્તિ, શરીરપર્યાપ્તિ, ઈન્દ્રિયપર્યાપ્તિ, શ્વાસોચ્છ્વાસપર્યાપ્તિ અને ભાષા-મન:પર્યાપ્તિ.

૮ ચંદસ્સ ણં ભંતે ! જોઈસિંદસ્સ જોઈસરણ્ણો કેવઈયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ? ગોયમા ! પલિઓવમં વાસસયસહસ્સભહિયં ।

એવં ખલુ ગોયમા ! ચંદસ્સ જોઈસિંદસ્સ જોઈસરણ્ણો સા દિવ્વા દેવિઙ્ઠી જાવ અભિસમણ્ણાગયા ।

ભાવાર્થ :- હે ભગવન્ ! જ્યોતિષ્કેન્દ્ર, જ્યોતિષ્કરાજ ચંદ્રની કેટલી સ્થિતિ છે ? હે ગૌતમ ! એક લાખ વર્ષ અધિક એક પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે.

હે ગૌતમ ! આ પ્રમાણે તે જ્યોતિષરાજ ચંદ્રે તે દિવ્ય દેવઋદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી છે.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રમાં અંગતિ અણગારની આદર્શ તપ-સંયમ સાધનાનું પ્રતિપાદન છે.

તેમણે તીર્થંકર પાસે દીક્ષિત થઈને, સ્થવિરો પાસે અગિયાર અંગનું અધ્યયન કર્યું; માસખમણ સુધીની વિવિધ અને વિચિત્ર તપસ્યાઓ કરી; અંતે ૧૫ દિવસનો સંથારો કર્યો અને કાલધર્મ પામી જ્યોતિષી દેવમાં ચંદ્રદેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયા.

ભગવતી સૂત્રાનુસાર સંયમીની ગતિ વૈમાનિક દેવની જ થાય છે. પરંતુ અંગતિ અણગાર જ્યોતિષી દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયા. શાસ્ત્રકારે તેના સમાધાન માટે **વિરાહિય સામણ્ણે** શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે.

વિરાહિય સામણ્ણે :- સંયમની વિરાધના કરીને. **સંયમની વિરાધના** આ શબ્દ ઘણો ગંભીર અને વિશાળ છે. તેમાં જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર ત્રણેની વિરાધના સમાવિષ્ટ થઈ જાય છે.

ચારિત્રના મૂળગુણ કે ઉત્તરગુણમાં દોષ સેવન કરનાર બકુશ કે પ્રતિસેવના નિર્ગ્રંથો કાળધર્મ પામીને વૈમાનિકની ગતિ પામે છે. પરંતુ ચારિત્રની વિરાધના સાથે દર્શન વિરાધક જ ભવનપતિ, વ્યંતર અને જ્યોતિષીમાં ઉત્પન્ન થાય છે. મિથ્યાત્વી મનુષ્યો જ ભવનપતિ, વ્યંતર અને જ્યોતિષી દેવનું આયુષ્ય બાંધે છે.

આયુષ્ય બંધના ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતથી સ્પષ્ટ થાય છે કે અંગતિ અણગારે પૂર્વે મિથ્યાત્વાવસ્થામાં જ્યોતિષી દેવનું આયુષ્ય બાંધ્યું હોય, તો જ તેની જ્યોતિષી દેવમાં ઉત્પત્તિ સંભવે છે.

સૂત્રમાં અંગતિ અણગારની ઉચ્ચ પ્રકારની તપ-સંયમ સાધનાના વર્ણન સાથે તેને માટે **વિરાહિય**

સામણ્ણે' શબ્દ પ્રયોગ છે. પરંતુ તેણે કયા નિમિત્તથી, કેવી રીતે દર્શનની, જ્ઞાનની કે ચારિત્રના મૂળગુણ અથવા ઉત્તરગુણની વિરાધના કરી, તે વાતની સૂત્રમાં કોઈ સ્પષ્ટતા જણાતી નથી. તેમ છતાં વિરાહિયં સામણ્ણે એક જ શબ્દ પ્રયોગના કારણે અને જ્યોતિષીમાં ઉત્પન્ન થયા તેથી નિશ્ચિત થાયછે કે તેઓએ સમકિતની અને ચારિત્રની કોઈ અક્ષમ્ય વિરાધના અવશ્ય કરી હતી.

ચંદ્રદેવનું ભવિષ્ય :-

૯ ચંદે નં ભંતે ! જોઈસિંદે જોઈસરાયા તાઓ દેવલોગાઓ આઝકખણં
જાવ ચઙ્ગા કહિં ગચ્છિહિઙ્ગ કહિં ઝવવજ્જિહિઙ્ગ ?

ગોયમા ! મહાવિદેહે વાસે સિજ્ઙ્ગિહિઙ્ગ ।

ભાવાર્થ :- હે ભગવન! જ્યોતિષેન્દ્ર જ્યોતિષરાજ ચંદ્ર તે દેવલોકનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, ત્યાંથી ચ્યવીને ક્યાં જશે, ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ?

હે ગૌતમ ! મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ ધારણ કરી સિદ્ધ થશે.

અધ્યયનનો ઉપસંહાર :-

૧૦ તં એવં ઝલુ જંબૂ ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં પુષ્પિયાણં
પઢમસ્સ અજ્ઙયણસ્સ અયમઢ્ઢે પણ્ણત્તે ।
-ત્તિ બેમિ ।

ભાવાર્થ :- હે જંબૂ ! આ પ્રમાણે મોક્ષ પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પુષ્પિકા વર્ગના પ્રથમ અધ્યયનનો આ ભાવ કહ્યો છે.

॥ વર્ગ-૩ અધ્ય.-૧ સંપૂર્ણ ॥

વર્ગ-૩ અધ્ય. ૨

પરિચય :-

આ અધ્યયનમાં સૂર્યદેવના પૂર્વભવનું જીવન વૃત્તાંત છે.

એકદા જ્યોતિષેન્દ્ર સૂર્યદેવ પ્રભુના દર્શનાર્થે આવ્યા. પોતાની ઋદ્ધિ આદિનું પ્રદર્શન કરીને સ્વસ્થાને ગયા. ત્યાર પછી શ્રી ગૌતમ સ્વામીના પૂછવાથી પ્રભુએ તેનો પૂર્વભવ કહ્યો.

સૂર્યદેવનો પૂર્વભવ :- શ્રાવસ્તી નગરીમાં સુપ્રતિષ્ઠિત નામનો વણિક રહેતો હતો. તેનું સંપૂર્ણ વર્ણન અંગતિની સમાન જાણવું અર્થાત્ સાંસારિક ઋદ્ધિ, સંયમગ્રહણ, જ્ઞાન, તપ, સંલેખના, સંયમની વિરાધનાદિ અંગતિના પ્રથમ અધ્યયન સમાન જ છે. આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને તે જ્યોતિષેન્દ્ર સૂર્યદેવ થયા. તેની ઋદ્ધિ પણ ચંદ્રદેવની સમાન છે.

સૂર્યદેવ પોતાની એક હજાર વર્ષ સાધિક એક પલ્યોપમની સ્થિતિ પૂર્ણ કરીને, મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મનુષ્ય જન્મ ધારણ કરી, તપ-સંયમનું પાલન કરી, સંપૂર્ણ કર્મક્ષય કરી શિવગતિને પ્રાપ્ત કરશે.

વર્ગ-૩ અધ્ય.-૨

સૂર્યદેવ

અધ્યયન પ્રારંભ :-

૧ જઇ ણં ભંતે ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં પુષ્પિયાણં પઢમસ્સ અજ્ઞયણસ્સ અયમટ્ટે પણ્ણત્તે, દોચ્ચસ્સ ણં ભંતે ! અજ્ઞયણસ્સ સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં કે અટ્ટે પણ્ણત્તે ?

ભાવાર્થ :- હે ભગવન્ ! જો મોક્ષપ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પુષ્પિકા નામક ત્રીજા વર્ગના પ્રથમ અધ્યયનના પૂર્વોક્ત ભાવોનું નિરૂપણ કર્યું છે, તો હે ભગવન્ ! તેઓએ બીજા અધ્યયનમાં કયા ભાવનું નિરૂપણ કર્યું છે ?

સૂર્યદેવનું સમવસરણમાં આગમન :-

૨ એવં ખલુ જંબૂ ! તેણં કાલેણં તેણં સમણં રાયગિહે ણામં ણયરે । ગુણસીલણે ચેણે । સેણિણે રાયયા । સમોસરણં । જહા ચંદો તહા સૂરો વિ આગઓ જાવ ણટ્ટવિહિં ઉવદંસિત્તા પઢિગઓ । પુવ્વભવપુચ્છા । સાવત્થી ણગરી । સુપઇટ્ટે ણામં ગાહાવઈ હત્યા- અટ્ટે જહેવ અઙ્ગઈ જાવ વિહરઈ । પાસો સમોસઢો । જહા અઙ્ગઈ તહેવ પવ્વણે, તહેવ વિરાહિયસામણે જાવ મહાવિદેહે વાસે સિજ્ઞિહિઈ ।

ભાવાર્થ :- હે જંબૂ ! તે કાલે અને તે સમયે રાજગૃહ નામનું નગર હતું. ત્યાં ગુણશીલ નામનું ઉદ્યાન હતું. શ્રેણિક રાજા રાજ્ય કરતા હતા. શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે સ્વામી ત્યાં પધાર્યા. જેવી રીતે ચંદ્રદેવ દર્શનાર્થે આવ્યા હતા, તેમ સૂર્ય ઈન્દ્ર પણ આવ્યા. નૃત્યવિધિ બતાવીને ચાલ્યા ગયા.

ત્યાર પછી ગૌતમ સ્વામીએ સૂર્યના પૂર્વભવના વિષયમાં પૂછ્યું; ભગવાને ઉત્તર આપ્યો- શ્રાવસ્તી નામની નગરી હતી. તેમાં ધન-વૈભવ આદિથી સંપન્ન સુપ્રતિષ્ઠ નામના ગાથાપતિ રહેતા હતા. તે પણ અંગતિની જેવા જ ધનાઢ્ય અને પ્રભાવશાળી હતા. ત્યાં પાર્શ્વનાથ ભગવાન પધાર્યા. અંગતિની જેમ તે પણ પ્રવ્રજિત થયા અને તે જ પ્રમાણે સંયમની વિરાધના કરી, મૃત્યુના અવસરે મૃત્યુ પામીને સૂર્ય વિમાનમાં દેવરૂપે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાંનું આયુષ્ય પૂર્ણ થશે ત્યારે ત્યાંથી ચ્યવીને, મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ લઈ સિદ્ધ થશે.

અધ્યયનનો ઉપસંહાર :-

૩ તં એવં ખલુ જંબૂ ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં પુષ્પિકયાણં
દોચ્ચસ્સ અજ્ઞયણસ્સ અયમટ્ટે પણ્ણત્તે ।
-તિ બેમિ ।

ભાવાર્થ :- હે જંબૂ ! આ પ્રમાણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પુષ્પિકાના બીજા અધ્યયનના ભાવનું નિરૂપણ કર્યું છે.

ઉપસંહાર :- વૈજ્ઞાનિકો જ્યોતિષેન્દ્ર સૂર્યદેવના વિમાનને અગ્નિનો ગોળો સમજે છે અને ચંદ્રને પૃથ્વીનો ટુકડો માને છે. જ્યારે જૈન સિદ્ધાંતમાં તેને રત્નોના વિમાન કહ્યાં છે. આ વિમાનો જ્યોતિષેન્દ્ર ચંદ્રદેવ અને સૂર્યદેવના સંપૂર્ણ પરિવારના નિવાસ સ્થાન અને જન્મ સ્થાન છે. તેમાં હજારો દેવ-દેવીઓ ઉત્પન્ન થાય છે અને નિવાસ કરે છે. સૂર્યવિમાન સમભૂમિથી ૮૦૦ યોજન ઊંચે રહેતાં નિરંતર ભ્રમણ કરે છે અને ચંદ્રવિમાન ૮૮૦ યોજન ઊંચે રહેતાં ભ્રમણ કરે છે.

॥ વર્ગ-૩ અધ્ય.-૨ સંપૂર્ણ ॥

વર્ગ-૩ અધ્ય. ૩

પરિચય :-

આ ઉદ્દેશકમાં શુક નામના મહાગ્રહ દેવના પૂર્વભવ સોમિલ બ્રાહ્મણનું જીવન વૃત્તાંત છે.

એકદા શુક દેવ પ્રભુ દર્શનાર્થે આવ્યા. પોતાની ઋદ્ધિ, નાટકનું પ્રદર્શન કરી પાછા ચાલ્યા ગયા. ત્યારપછી ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ તેનો પૂર્વભવ કહ્યો.

શુકદેવનો પૂર્વભવ :- વારાણસી નગરીમાં સોમિલ નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તે ચાર વેદ તથા અનેક વેદિક શાસ્ત્રોમાં નિષ્ણાત હતો. એક વખત તે નગરીમાં પ્રભુ પાર્શ્વનાથ પધાર્યા. પ્રભુનું પદાર્પણ થયું છે એમ જાણીને સોમિલ બ્રાહ્મણ પણ પોતાના પ્રશ્નોનું સમાધાન કરવા પ્રભુ સમીપે ગયા. પ્રભુએ તેની શંકાઓનું સમાધાન કર્યું. પ્રભુના સમાગમે તેણે જેન ધર્મ અને શ્રાવકના બાર વ્રતનો સ્વીકાર કર્યો.

સમય વ્યતીત થતાં સંત સમાગમના અભાવે તેની ધર્મશ્રદ્ધા ઘટી ગઈ. તેના આચાર વિચારમાં પરિવર્તન આવ્યું, તેણે અનેક આત્માદિ ફળોનાં ઉદ્યાન બનાવ્યા. કાલાન્તરે તેમણે દિશા પ્રોક્ષિક તાપસ પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી અને દિક્કચક્રવાલ તપની આરાધના શરૂ કરી. તેમાં તે છઠના પારણે છઠની તપસ્યા અને પારણાના દિવસે ક્રમશઃ એક એક દિશાનું પૂજન કરી, તે દિશાના સ્વામી લોકપાલ દેવની આજ્ઞાપૂર્વક કંદ, મૂળ આદિ ગ્રહણ કરીને, આહાર કરતા હતા. તેણે વર્ષો સુધી તાપસ પ્રવ્રજ્યાનું પાલન કરીને મહામૃત્યુ માટે પ્રસ્થાન કરવાનો વિચાર કર્યો અને સંકલ્પ કર્યો કે "મારે ઉત્તર દિશામાં ચાલતાં ચાલતાં જવું અને રસ્તામાં જ્યાં પડી જાઉં ત્યાંથી ઊઠવું નહીં." આ પ્રમાણે અભિગ્રહ કરી તેણે ઉત્તર દિશામાં ચાલવાનું શરૂ કર્યું. આખો દિવસ ચાલીને સાંજે યોગ્ય સ્થાને વૃક્ષ નીચે નિયમાનુસાર વિધિ વિધાન કરી, કાષ્ઠ મુદ્રાથી મુખ બાંધી ધ્યાનસ્થ બની ગયા. રાત્રે એક દેવે પ્રગટ થઈને કહ્યું— હે સોમિલ ! તારી પ્રવ્રજ્યા દુષ્પ્રવ્રજ્યા છે.

સોમિલે દેવના વચનની અવગણના કરીને, બીજે, ત્રીજે, ચોથે દિવસે પણ ચાલવાનું ચાલુ રાખ્યું. ચોથી રાત્રે પુનઃ દેવ પ્રગટ થયા અને સોમિલને પૂર્વવત્ સૂચન કર્યું.

પાંચમી રાત્રે પણ પૂર્વવત્ ઘટના ઘટી. ત્યારે સોમિલે પૂછ્યું, હે દેવ ! મારી પ્રવ્રજ્યાને દુષ્પ્રવ્રજ્યા શા માટે કહો છો ? મારે તેમાં શું પરિવર્તન કરવું ?

તેના ઉત્તરમાં દેવે તેને ફરીવાર શ્રાવક ધર્મ સ્વીકારવાનું સૂચન કર્યું. દેવની સૂચનાનુસાર સોમિલે સ્વયં બાર વ્રત અંગીકાર કર્યા. ત્યારપછી ઉપવાસથી લઈને માસમાખણ સુધીની તપશ્ચર્યા કરી. અનેક

વર્ષો સુધી શ્રાવક વ્રતનું પાલન કરી, પંદર દિવસનું અનશન કરી, આલોચના આદિ કર્યા વિના મૃત્યુ પામી શુકાવતંસક વિમાનમાં શુકમહાગ્રહ દેવપણે ઉત્પન્ન થયા.

વ્રતભંગ અને તાપસી દીક્ષા સ્વીકાર કરવાની આલોચના-પ્રતિક્રમણ ન કરવાથી તે સોમિલ વિરાધક થઈ, જ્યોતિષીમાં ઉત્પન્ન થયા. દેવભવનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ લઈ, સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત કરશે.

વર્ગ-૩ અધ્ય.-૩

મહાશુક્ર

અધ્યયન પ્રારંભ :-

૧ જહ્નં ભંતે ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણ પુષ્પિયાણં દોચ્ચસ્સ અજ્ઞયણસ્સ અયમદ્દે પણ્ણત્તે, તચ્ચસ્સ ણં ભંતે ! અજ્ઞયણસ્સ સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં કે અદ્દે પણ્ણત્તે ?

ભાવાર્થ :- જંબૂ સ્વામીએ આર્ય સુધર્મા સ્વામીને પૂછ્યું- હે ભગવન્ ! જો નિર્વાણ પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પુષ્પિકા વર્ગના બીજા અધ્યયનનો આ ભાવ કહ્યો છે, તો હે ભગવન્ ! તેઓએ ત્રીજા અધ્યયનમાં કયા ભાવનું નિરૂપણ કર્યું છે.

પ્રભુ દર્શને મહાશુક્ર દેવનું આગમન :-

૨ એવં ખલુ જંબૂ ! તેણં કાલેણં તેણં સમણં રાયગિહે ણયરે । ગુણસીલણે ચેણે । સેણિણે રાયા । સામી સમોસઠે । પરિસા ણિગ્ગયા ।

ભાવાર્થ :- હે જંબૂ ! તે કાળે અને તે સમયે રાજગૃહ નામનું નગર હતું. ત્યાં ગુણશીલ નામનું ઉદ્યાન હતું. ત્યાં શ્રેણિક રાજા રાજ્ય કરતા હતા. ભગવાન મહાવીર સ્વામી પધાર્યા. પરિષદ ધર્મદેશના સાંભળવા નીકળી.

૩ તેણં કાલેણં તેણં સમણં સુક્કે મહગ્ગહે સુક્કવડિંસણે વિમાણે સુક્કંસિ સીહાસણંસિ ચઠ્ઠિં સામાણિયસાહસ્સીંહિં જાવ વિહરણે એવં જહેવ ચંદો તહેવ આગઓ, ણટ્ટવિહિં ઉવદંસિત્તા પડિગઓ । ભંતે ! ત્તિ ભગવં ગોયમે સમણં ભગવં મહાવીરં પુચ્છા । કૂડાગારસાલા દિટ્ઠંતો । પુવ્વભવ પુચ્છા ।

ભાવાર્થ :- તે કાળે અને તે સમયે શુક્ર મહાગ્રહ દેવ શુક્રાવતંસક વિમાનમાં, ચાર હજાર સામાનિક (ઈન્દ્રસમાન ઋદ્ધિવાળા)દેવોથી પરિવૃત્ત થઈને, શુક્ર સિંહાસન ઉપર બેઠા હતા. તે મહાશુક્ર દેવ, ચંદ્રની જેમ ભગવાનના દર્શન કરવા સમવસરણમાં આવ્યા, નૃત્યવિધિ બતાવીને ચાલ્યા ગયા.

હે ભગવન્ ! આ પ્રમાણે સંબોધન કરી ગૌતમ સ્વામીએ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને તે શુક મહાગ્રહની દૈવિક ઋદ્ધિ અંતર્લીન થયાના સંબંધમાં પૂછ્યું. ભગવાને કૂટાકારશાલાના દષ્ટાંતથી ગૌતમનું સમાધાન કર્યું. ગૌતમે પુનઃ તેના પૂર્વભવ વિષે પૂછ્યું.

વિવેચન :-

આકાશમાં જે પ્રકાશમાન સૂર્ય, ચંદ્ર, ગ્રહ, નક્ષત્ર, તારા દેખાય છે, તે પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષી દેવોના વિમાન છે. સર્વ જ્યોતિષી દેવોના વિમાન-આવાસ આ સમભૂમિથી ૭૯૦ યોજન ઉપર છે. અઠીદ્વીપમાં આ વિમાનો ચાલતા જ રહે છે. તેમ છતાં દેવ તે વિમાનોમાં રહેલી શય્યામાં જન્મે છે, રહે છે. અઠીદ્વીપ બહાર જ્યોતિષીઓના વિમાનો સ્થિર છે. આ વિમાનોના આકાર, પ્રકાર આદિ વિસ્તૃત વર્ણન જૈનાગમોમાં છે. તેના વિસ્તૃત વિવેચન માટે જુઓ- **જંબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ સૂત્ર**નો સાતમો વક્ષસ્કાર અને સૂર્ય પ્રજ્ઞપ્તિ સૂત્ર. પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં શુકનામના મહાગ્રહદેવનું વર્ણન છે.

શુક મહાગ્રહનો પૂર્વભવ-સોમિલ બ્રાહ્મણ :-

૪ **एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं वाणारसी णामं णयरी होत्था। तत्थ णं वाणारसीए णयरीए सोमिले णामं माहणे परिवसइ । अड्ढे जाव अपरिभूए; रिउव्वेय-जउव्वेय-सामवेयाथव्वाणं इतिहासपंचमाणं णिघंटुछट्टाणं संगोवंगणं सरहस्साणं सारए वारए धारए पारए सडङ्गवी सट्ठितंतविसारए संखाणे सिक्खाकप्पे वागरणे छंदे णिरुत्ते जोइसामयणे अण्णेसु य जाव बहुसु बंभण्णए सु सत्थेसु सुपरिणिट्टिए । पासे समोसढे । परिसा पज्जुवासइ ।**

ભાવાર્થ :- હે ગૌતમ ! તે કાળ તે સમયે વારાણસી નામની નગરી હતી. ત્યાં સોમિલ નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તે ધન-ધાન્ય આદિથી સંપન્ન-સમૃદ્ધ અપરાભૂત હતો. તે ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ અને અથર્વવેદ આ ચાર વેદ, પાંચમો ઈતિહાસ, છટ્ટો નિઘંટુ(કોશ)ને સાંગોપાંગ રહસ્ય સહિત જાણતો હતો તથા તે વેદ શાસ્ત્રોનો સારક(વેદ પાઠોને સ્મરણ કરાવનાર પાઠક), વારક(અશુદ્ધ પાઠ બોલતા રોકનાર), ધારક(વેદ આદિ ધારણ કરનાર, વેદાદિને નહીં ભૂલનાર) અને પારક(વેદાદિ શાસ્ત્રોનો પારગામી) હતો. આ રીતે તે ષષ્ટાંગવિદ્ હતો અને સાંખ્ય શાસ્ત્રમાં વિશારદ-પ્રવીણ હતો. ગણિતશાસ્ત્ર, શિક્ષા, કલ્પ(તથા પ્રકારના આચાર શાસ્ત્ર બતાવનાર), વ્યાકરણ, ઇંદ શાસ્ત્ર, નિરુક્ત શાસ્ત્ર, જ્યોતિષ શાસ્ત્રમાં નિપુણ હતો. તથા બીજા ઘણાં બ્રાહ્મણશાસ્ત્રો સંબંધી નીતિ અને દર્શનશાસ્ત્ર આદિમાં અત્યંત નિષ્ણાત હતો. તે નગરીમાં પુરુષાદાનીય અર્હત્ પાર્શ્વપ્રભુ પધાર્યા. પરિષદ નીકળી અને પર્યુપાસના કરવા લાગી.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રમાં સોમિલ બ્રાહ્મણનો સંક્ષિપ્ત પરિચય છે. સોમિલ બ્રાહ્મણ વેદ વેદાંગનો જ્ઞાતા હતો.

રિઝવ્વેય :- બ્રાહ્મણ મતમાં છ અંગ કહ્યા છે જેમાં ઋગ્વેદ આદિ ચાર વેદ, પાંચમું અંગ ઈતિહાસ ગ્રંથ અને છઠ્ઠો ગ્રંથ નિર્ઘંટુ નામનો કોશ છે. આ છ અંગોના જાણનાર માટે સડંગવી = ષષ્ટાંગવિદ્ શબ્દ પ્રયોગ થાય છે.

વાણારસી :- શાસ્ત્રમાં વાણારસી અને વારાણસી બે શબ્દપ્રયોગ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રસ્તુત સૂત્રમાં વાણારસી પાઠ સ્પષ્ટ છે. ગુજરાતી ભગવદ્ ગોમંડલ કોશમાં વારાણસી શબ્દ છે અને અભિધાન રાજેન્દ્ર કોશ અને અર્ધમાગધી કોશમાં વાણારસી શબ્દ છે. નગરીના નામ કરણ માટે કોશોમાં સ્પષ્ટ કર્યું છે કે વારણ અને અસી નામની બે નદીઓની વચ્ચે વસેલી હોવાથી તે નગરીનું નામ વારણ+અસી = વારાણસી પડ્યું છે. વર્તમાનમાં આ નગરીનું નામ બનારસરૂપે પ્રસિદ્ધ છે. તે ઉત્તર પ્રદેશમાં છે.

સોમિલ બ્રાહ્મણ દ્વારા શ્રાવકધર્મ સ્વીકાર :-

૫ તદ્દં પુનઃ તસ્મિન્ સોમિલસ્મિન્ માહણસ્મિન્ ઇમીસે કહાએ લઙ્કાદ્વસ્મિન્ સમાણસ્મિન્ ઇમે એવારૂવે અજ્ઞાતિથિએ જાવ સમુપ્પજ્જિત્થા- એવં ખલુ પાસે અરહા પુરિસાદાણીએ પુવ્વાણુપુવ્વિં ચરમાણે જાવ અપ્પાણં ભાવેમાણે વિહરઈ । તં ગચ્છામિ પં પાસસ્સ અરહઓ અંતિએ પાઠ્ઠભવામિ, ઇમાઈં ચ પં એવારૂવાઈં અટ્ઠાઈં હેઠ્ઠાઈં પસિણાઈં કારણાઈં વાગરણાઈં પુચ્છિસ્સામિ એવં જહા પણ્ણત્તીએ સોમિલો તહા ણિગ્ગઓ જાવ સંબુદ્ધે, સાવગધમ્મં પઢિવજ્જિત્તા પઢિગએ । તદ્દં પં પાસે અરહા અણ્ણયા કયાઈ વાણારસીઓ ણયરીઓ અંબસાલવણાઓ ચેઈયાઓ પઢિણિક્ખમઈ, પઢિણિક્ખમિત્તા બહિયા જણવયવિહારં વિહરઈ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી ભગવાન પધાર્યા છે, તે સમાચાર જાણીને સોમિલ બ્રાહ્મણના મનમાં આ પ્રકારનો વિચાર આવ્યો- "પુરુષાદાનીય અરિહંત પાર્શ્વનાથ ભગવાન પૂર્વાનુપૂર્વી અનુક્રમથી વિહાર કરતાં યાવત્ આમ્નશાલવનમાં બિરાજી રહ્યા છે, તેથી હું જાઉં અને પાર્શ્વનાથ ભગવાનના સાનિધ્યમાં પહોંચીને મારા મનમાં મુંઝવતા શબ્દોના અર્થ, હેતુ, પ્રશ્ન, કારણ અને વ્યાખ્યા પૂછું." આ રીતે ભગવતી સૂત્ર વર્ણિત સોમિલની જેમ પ્રશ્નો પૂછ્યા અને પ્રભુના યથોચિત ઉત્તર સાંભળી, બોધ પામી, શ્રાવકધર્મ સ્વીકારીને પાછો ફર્યો. ત્યાર પછી કોઈ સમયે ભગવાન પાર્શ્વનાથ વારાણસી નગરીના આમ્નશાલ ઉદ્યાનમાંથી બહાર નીકળ્યા, નીકળીને બહારના દેશમાં વિચરવા લાગ્યા.

દષ્ટિ પરિવર્તન-મિથ્યાત્વની પ્રાપ્તિ :-

૬ તદ્દં પં સે સોમિલે માહણે અણ્ણયા કયાઈ અસાહુદંસણેણ ય અપજ્જુવાસણયાએ ય મિચ્છત્તપજ્જવેહિં પરિવહ્હુમાણેહિં પરિવહ્હુમાણેહિં સમ્મત્તપજ્જવેહિં પરિહાયમાણેહિં

પરિહાયમાણેહિં મિચ્છત્તં પડિવણ્ણે ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે સોમિલ બ્રાહ્મણ ક્યારેક અસાધુદર્શન- મહાવ્રતધારી સાધુઓના દર્શન અને તેમની પર્યુપાસના ન કરવાથી તથા મિથ્યાત્વ પર્યાય વધવાથી અને સમ્યક્ત્વ પર્યાય ઘટવાથી મિથ્યાત્વ (વિપરીત શ્રદ્ધા)ને પ્રાપ્ત થયો.

વિવેચન :-

સોમિલ, બ્રાહ્મણ સમાજમાં અગ્રણીય વિદ્વાન હોવા છતાં તે નગરીમાં પ્રભુ પાર્શ્વનાથ પધાર્યા ત્યારે પ્રસન્ન ભાવે દર્શન અને પ્રશ્નોના સમાધાન માટે ગયો. ધર્મદેશના સાંભળીને બાર વ્રતધારણ કરવા રૂપ શ્રાવક ધર્મ અંગીકાર કર્યો. પરંતુ પૂર્વ સંસ્કારોની પ્રગાઢતા અને નૂતન સ્વીકૃત વીતરાગ ધર્મના સંસ્કારોની પુષ્ટીનું નિમિત્ત ન મળતાં તે શ્રાવકધર્મ વિસરીને શ્રદ્ધાવિહીન બની ગયો.

ઉત્તરા. અ. ૨૮માં ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર ૨૮માં શ્રદ્ધાની સુરક્ષા માટે શ્રદ્ધાના ચાર અંગ કહ્યા છે, યથા-

પરમત્થ સંથવો વા, સુદિટ્ઠ પરમત્થ સેવણા વાવિ ।

વાવણ્ણ કુદંસણ વજ્જણા, ઇય સમ્મત્ત સદ્દહણા ॥

આ ગાથાનું તાત્પર્ય એ છે કે સમ્યક્ત્વ-શ્રદ્ધાને સુરક્ષિત રાખવા માટે (૧) પરમાર્થ પરિચય- જિનભાષિત તત્ત્વનો, પરમાર્થને પામેલી વ્યક્તિનો પરિચય કરવો. (૨) પરમાર્થ સેવા- પરમાર્થને પામેલા જ્ઞાની શ્રમણોનું સત્સંગ, ધર્મદેશના વગેરેનો લાભ લેવો; સેવા, પર્યુપાસના કરવી. (૩) વાવણ- જેની શ્રદ્ધા પ્રરૂપણા વિકૃત થઈ ગઈ હોય તે વ્યક્તિઓના સંગનો ત્યાગ કરવો. (૪) કુદર્શન વર્જના- કુદર્શની- જિન માર્ગથી વિપરીત પ્રરૂપણા કરનાર મિથ્યાત્વીઓના સંગનો ત્યાગ કરવો. આ ચારે અંગના સેવનથી શ્રદ્ધાની સંપૂર્ણ સુરક્ષા અને સ્થિરતા જળવાઈ રહે છે.

સોમિલ બ્રાહ્મણ સાક્ષાત્ ભગવાન પાર્શ્વનાથ પ્રભુની પાસે પ્રતિબોધિત થયો હતો છતાં સત્સંગના અભાવે શ્રાવકધર્મથી ચ્યુત થઈ ગયો.

સોમિલ દ્વારા ઉદાન નિર્માણ :-

૭ તए णं तस्स सोमिलस्स माहणस्स अण्णया कयाइ पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि कुडुंबजागरियं जागरमाणस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था- एवं खलु अहं वाणारसीए णयरीए सोमिले णामं माहणे अच्चंतमाहणकुलप्पसूए । तएणं मए वयाइं चिण्णाइं, वेया य अहीया, दारा आहुया, पुत्ता जणिया, इड्डीओ समाणीयाओ, पसुबंधा कया, जण्णा जट्ठा, दक्खिणा दिण्णा, अतिही पूइया, अग्गी हूया, जूवा णिक्खित्ता । तं सेयं खलु ममं इयाणिं कल्लं जाव जलंते

વાણારસીએ જયરીએ બહિયા બહવે અંબારામા રોવાવિત્તએ; એવં માડલિજ્ઞા બિલ્લા કવિટ્ટા ચિંચા પુપ્ફારામા રોવાવિત્તએ; એવં સંપેહેઇ, સંપેહિત્તા કલ્લં જાવ જલંતે વાણારસીએ જયરીએ બહિયા અંબારામે જાવ પુપ્ફારામે ય રોવાવેઇ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી એક વખત મધ્યરાત્રિમાં કુટુંબ જાગરણ કરતાં તે સોમિલ બ્રાહ્મણને આ પ્રકારનો આંતરિક સંકલ્પ થયો. કે "હું વારાણસી નગરીમાં રહેનારો અને અત્યંત શુદ્ધ બ્રાહ્મણકુળમાં જન્મેલો છું. મેં વ્રત ગ્રહણ કર્યા છે, વેદનો અભ્યાસ કર્યો, લગ્ન કર્યા, વંશ પરંપરાની વૃદ્ધિ માટે પુત્રવાન બન્યો, સમૃદ્ધિ ભેગી કરી—અર્થોપાર્જન કર્યું, પશુબંધ કર્યા— ગાય, ભેંસોનું પાલન કર્યું, યજ્ઞ કર્યા, દક્ષિણા આપી, અતિથિ પૂજા—સત્કાર કર્યા, અગ્નિમાં આહુતિ આપી, યજ્ઞ સ્થંભ નાંખ્યા વગેરે ગૃહસ્થ સંબંધી સર્વ કાર્ય કરી લીધા છે. હવે મારે માટે યોગ્ય છે કે કાલે સૂર્યોદય થતાં વારાણસી નગરીની બહાર આંબાનાં વૃક્ષોનો બગીચો બનાવું તથા માતુલિંગ—બિજોરા, બિલા, કોઠા, ચિંચા—આમલી તથા ફૂલોની વાડી બનાવું." આ પ્રમાણે વિચાર કર્યો, વિચાર કરીને, રાત્રિ પૂર્ણ થતાં, સૂર્યોદય થતાં જ તેણે વારાણસી નગરીની બહાર આંબાના ઘણાં બગીચાથી લઈને ફૂલની વાડી સુધીનાં પૂર્વોક્ત સર્વ સ્થળો બનાવરાવ્યા.

૮ તए णं बहवे अंबारामा य जाव पुपफारामा य अणुपुव्वेणं सारक्खिज्जमाणा संगोविज्जमाणा संवड्ढिज्जमाणा आरामा जाया किण्हा किण्होभासा जाव रम्मा महामेह णिकुरंबभूया पत्तिया पुप्फिया फलिया हरियगरेरिज्जमाणा सिरीए अईव—अईव उवसोभेमाणा उवसोभेमाणा चिट्ठंति ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે આમ્રવન યાવત્ પુષ્પવાડી વગેરે ધીમે ધીમે અનુક્રમથી સંરક્ષિત—જીવાદિકના ભયથી રક્ષણ કરાતાં, સંગોપિત—વાયુ આદિથી ગુપ્ત કરાતાં, સંવર્ધિત—પાણી સિંચન દ્વારા વિકાસ કરાતાં વૃદ્ધિ પમાડાતાં, દર્શનીય બની ગયા. તે લીલાછમ, લીલીછમ કાન્તિવાળા, પાણીથી ભરેલાં વાદળા હોય તેવા ઘનીભૂત રંગવાળા, પત્ર તથા પુષ્પોવાળા અને ફળોવાળા, હરિયાળા અને અત્યંત સુશોભિત થઈ ગયા.

સોમિલનો ગૃહત્યાગ વિચાર :-

૯ તए णं तस्स सोमिलस्स माहणस्स अण्णया कयाइ पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि कुडुंबजागरियं जागरमाणस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था— एवં खलु अहं वाणारसीए जयरीए सोमिले णामं माहणे अच्चंतमाहणकुलप्पसूए । तए णं मए वयाइं चिण्णाइं जाव जूवा णिक्खित्ता । तए णं मए वाणारसीए जयरीए बहिया बहवे अंबारामा जाव पुपफारामा य रोवाविया । तं सेयं खलु मए इयाणिं कल्लं जाव जलंते सुबहुं लोहकडाहकडुच्छुयं तंबियं तावसभण्डं घडावेत्ता विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं उवक्खडावेत्ता मित्तणाइणियगसंबंधिपरिजणं आमंतेत्ता

તં મિત્તણાઈ ણિયગસંબંધિપરિજનં વિઝલેનં અસણપાણખાઈમસાઈમેણં વત્થગંધ મલ્લાલંકારેણ ય સવ્કારેત્તા સમ્માણેત્તા તસ્સેવ મિત્તણાઈણિયગસંબંધિપરિજણસ્સ પુરઓ જેટ્ટપુત્તં કુટુંબે ઠવિત્તા તં મિત્તણાઈણિયગસંબંધિપરિજનં જેટ્ટપુત્તં ચ આપુચ્છિત્તા સુબહું લોહકડાહકડુચ્છયં તંબિયં તાવસખણ્ડગં ગહાય જે ઇમે ગઙ્ગાકૂલા વાણપત્થા તાવસા ભવંતિ, તં જહા- હોત્તિયા પોત્તિયા કોત્તિયા જણ્ણઈ સઙ્કઈ થાલઈ હુંબડટ્ટા દંતુકલિયા ઝમ્મજ્જગા સંમજ્જગા ણિમજ્જગા સંપક્કાલગા દક્ખિણકૂલા ઉત્તરકૂલા સંઘધમા કૂલધમા મિયલુદ્ધયા હત્થિતાવસા ઉદ્દંડા દિસાપોક્ખિણો વક્કલવાસિણો બિલવાસિણો જલવાસિણો રુક્ખમૂલિયા અંબુખક્ખિણો વાઝખક્ખિણો સેવાલ ભક્ખિણો મૂલાહારા કંદાહારા તયાહારા પત્તાહારા પુપ્ફાહારા ફલાહારા બીયાહારા પરિસડિય-કંદમૂલતય-પત્તપુપ્ફફલાહારા જલાભિસેયકઠિણગાયભૂયા આયાવણાહિં પંચગિતાવેહિં ઙ્ગાલસોલ્લિયં કંદુસોલ્લિયં પિવ અપ્પાણં કરેમાણા વિહરંતિ । તત્થ ણં જે તે દિસાપોક્ખિયા તાવસા તેસિં અંતિણ દિસાપોક્ખિયત્તાણ પવ્વઙ્ગણ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી કોઈ સમયે કુટુંબ જાગરણ કરતાં તે સોમિલ બ્રાહ્મણને આ પ્રકારનો અધ્યવસાય-આત્મવિચાર ઉત્પન્ન થયો કે- વારાણસી નગરીનો વાસી હું સોમિલ અત્યંત શુદ્ધ-પ્રસિદ્ધ બ્રાહ્મણકુળમાં જન્મેલો છું. મેં વ્રતોનું પાલન કર્યું, વેદોનો અભ્યાસ કર્યો, યજ્ઞસ્થંભ રોપાવ્યા અને ત્યાર પછી વારાણસી નગરીની બહાર આંબાના ઘણાં બગીચા અને ફૂલવાડી બનાવ્યા. હવે મારે માટે યોગ્ય છે કે કાલે પ્રાતઃકાલ થતાં જ લોઢાની કડાઈ, કડાઈ, તામ્રપાત્ર આદિ તાપસો માટેના અનેક ઉપકરણ બનાવીને તથા અશન, પાન, ખાદિમ, સાદિમ આદિ પદાર્થો વિપુલ માત્રામાં તૈયાર કરાવીને; મિત્રો, જ્ઞાતિબંધુઓ, સ્વજનો, સંબંધીઓ અને પરિચિતોને આમંત્રિત કરી; વિપુલ અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ, વસ્ત્ર, ગંધ, માળા અને અલંકારોથી સત્કાર-સન્માન કરીને; તે જ મિત્રો જ્ઞાતિબંધુઓ, સ્વજનો, સંબંધીઓ અને પરિચિતોની સામે જ્યેષ્ઠ પુત્રને કુટુંબનો ભાર સોંપીને તથા મિત્રો, જ્ઞાતિબંધુઓ, સ્વજનો, પરિચિતોને અને જ્યેષ્ઠ પુત્રને પૂછીને તે લોઢાની કડાઈ, કડાઈ આદિ તાપસોના ઉપકરણો લઈને, જે ગંગાતટ વાસી વાનપ્રસ્થ તાપસ છે, જેમ કે- (૧) હોત્રિક-અગ્નિહોત્રી (૨) પોત્રિક-વસ્ત્રધારી (૩) કૌત્રિક-ભૂમિશાયી (૪) યાજ્ઞિક-યજ્ઞ કરનારા (૫) શ્રાદ્ધકી-શ્રાદ્ધ કરનારા (૬) સ્થાલકી-પાત્ર ધારણ કરનારા (૭) હુંડિકા-એક કમંડળને જ ધારણ કરનારા (૮) દંતોદ્બલિક-દાંતથી ધાન્યને ફોતરા રહિત કરીને માત્ર ચાવીને ખાનારા (૯) ઉન્મજ્જક-શરીર પર એક વાર પાણી નાંખી સ્નાન કરનાર (૧૦) સંમજ્જક - વારંવાર પાણી નાંખી સ્નાન કરનાર (૧૧) નિમજ્જક-પાણીમાં ડૂબકી મારી સ્નાન કરનાર (૧૨) સંપ્રક્ષાલક- માટીથી શરીરને યોળીને સ્નાન કરનારા (૧૩) દક્ષિણકૂલવાસી-ગંગા નદીના દક્ષિણ કિનારે રહેનારા (૧૪) ઉત્તરકૂલવાસી (૧૫) શંખધૂમા-શંખ વગાડીને ભોજન કરનારા અર્થાત્ શંખનો અવાજ સાંભળીને કોઈ અતિથિ આવે તો તેને જમાડીને પછી જમનારા (૧૬) કૂલધમા-કિનારા ઉપર ઊભા રહીને અવાજ કર્યા

પછી ભોજન કરનારા (૧૭) મૃગ લુબ્ધક-હરણનું માંસ ખાઈ જીવન વ્યતીત કરનારા (૧૮) હસ્તીતાપસ-હાથીનું માંસ ખાઈ જીવન વ્યતીત કરનારા (૧૯) ઉદંડક-દંડને ઊંચો ઉપાડી ચાલનારા (૨૦) દિશાપ્રોક્ષિક-પાણી છાંટીને દિશાઓની પૂજા કરનારા (૨૧) વલ્કલવાસી-વૃક્ષની છાલને પહેરનારા (૨૨) બિલવાસી-ભૂમિની નીચેની ગુફામાં-ભોયરામાં રહેનારાં (૨૩) જલવાસી-જલમાં રહેનારા (૨૪) વૃક્ષમૂલિક-વૃક્ષના થડ પાસે જ રહેનારા (૨૫) જલભક્ષી-માત્ર જલનો જ આહાર કરનારા (૨૬) વાયુભક્ષી-વાયુ માત્રથી જ જીવનારા (૨૭) સેવાળભક્ષી (૨૮) મૂલાહારી (૨૯) કંદાહારી (૩૦) ત્વચાહારી (૩૧) પત્રાહારી-બિલીપત્ર આદિ પાંદડાં ખાનારા (૩૨) પુષ્પાહારી (૩૩) ફલહારી (૩૪) બીજાહારી (૩૫) સરી ગયેલાં કંદમૂળ, છાલ, પાન, ફૂલ તથા ફલને ખાનારા (૩૬) જલના અભિષેકથી કઠણ શરીરવાળા (૩૭) સૂર્યની આતાપના અને પંચાગ્નિ તાપથી પોતાના દેહને અંગારપકવ(અંગારામાં પકાવેલ) અને કંદુપકવ(કડાઈમાં શેકેલ)ની જેમ તપાવનાર અર્થાત્ પોતાના શરીરને ઉપરોક્ત કષ્ટ આપનારા; આમ અનેક વાનપ્રસ્થ તાપસો વિચરે છે, તેમાંથી જે દિશાપ્રોક્ષિક તાપસ છે, તેની પાસે હું દિશાપ્રોક્ષિક રૂપે પ્રવ્રજિત બનવાની ઈચ્છા રાખું છું.

૧૦ પવ્વઙ્ગે વિ ય ણં સમાણે ઇમં ણ્યારૂવં અભિગ્ગહં અભિગિણિહસ્સામિ- કપ્પઙ્ગે મે જાવજ્જીવાણે છટ્ટંછટ્ટેણં અણિક્ખિત્તેણં દિસાચક્કવાલેણં તવોકમ્મેણં ઉઢ્ઢં બાહાઓ પગિજ્જિય પગિજ્જિય સૂરાભિમુહસ્સ આયાવણભૂમીણે આયાવેમાણસ્સ વિહરિત્તેણં તિ કટ્ટુ એવં સંપેહેઙ્ગે, સંપેહિત્તા કલ્લં જાવ જલતે સુબહું લોહકડાહ જાવ દિસા- પોક્ખિયતાવસત્તાણે પવ્વઙ્ગે । પવ્વઙ્ગે વિ ય ણં સમાણે અભિગ્ગહં અભિગિણિહત્તા પઢમં છટ્ટુક્ખમણં ઉવસંપજ્જિત્તાણં વિહરઙ્ગે ।

ભાવાર્થ :- પ્રવ્રજિત થયા પછી પણ હું આ પ્રકારનો અભિગ્રહ ધારણ કરીશ કે- "જ્યાં સુધી જીવું ત્યાં સુધી નિરંતર છઠ-છઠ કરતો દિશા ચક્રવાલ તપસ્યા કરીને, સૂર્યની સામે બે હાથ ઊંચા રાખીને આતાપના ભૂમિમાં આતાપના લઈશ," તેણે આ પ્રમાણે વિચાર કર્યો, વિચાર કરીને સૂર્યોદય થતાં લોઢાની કડાઈ, કડાઈ આદિ તાપસોચિત વિવિધ ઉપકરણો સાથે દિશા પ્રોક્ષિક તાપસ રૂપે પ્રવ્રજિત થયો. તાપસ થઈને, પૂર્વોક્ત અભિગ્રહ ધારણ કરીને પ્રથમ છઠ તપ સ્વીકારી વિચરવા લાગ્યો.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રોમાં શ્રાવક વ્રતથી ભ્રષ્ટ થયેલા સોમિલ બ્રાહ્મણની લૌકિક રુચિનું અને ત્યાર પછી તાપસી પ્રવ્રજ્યા માટે ગૃહત્યાગની ઉત્કટ ભાવનાનું દિગ્દર્શન કરાવ્યું છે.

નવમા સૂત્રમાં વિવિધ પ્રકારની તાપસ પ્રવ્રજ્યાનો નિર્દેશ કર્યો છે જેની સંખ્યા સાડત્રીસ થાય છે. તેમાંથી સોમિલ દિશાપ્રોક્ષિક તાપસો પાસે પ્રવ્રજિત થયો અને તેમાં પણ આજીવન છઠ-છઠના તપનો સ્વીકાર કર્યો. આ વર્ણનથી તેની ધર્મ પ્રત્યેની અને તપ સાધના પ્રત્યેની ઉત્કૃષ્ટ ભાવના પ્રગટ થાય છે.

सोमिलनी दिशाप्रोक्षिक साधना :-

११ तए णं सोमिले माहणरिसी पढमछट्टुक्खमणपारणंसि आयावणभूमीए पच्चोरुहइ, पच्चोरुहत्ता वागलवत्थणियत्थे जेणेव सए उडए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छत्ता किट्ठिणसंकाइयं गेण्हइ, गेण्हत्ता पुरत्थिमं दिसिं पोक्खेइ पोक्खेत्ता एवं वयासी- अहो णं पुरत्थिमाए दिसाए सोमे महाराया! पत्थाणे पत्थियं अभिरक्खउ सोमिल- माहणरिसिं, अभिरक्खउ सोमिलमाहणरिसिं । जाणि य तत्थ कंदाणि य मूलाणि य तयाणि य पत्ताणि य पुप्फाणि य फलाणि य बीयाणि य हरियाणि य ताणि अणुजाणउ त्ति कट्टु पुरत्थिमं दिसं पसरइ, पसरित्ता जाणि य तत्थ कंदाणि य जाव हरियाणि य ताइं गेण्हइ, गेण्हत्ता किट्ठिणसंकाइयगं भरेइ, भरित्ता दब्भे य कुसे य पत्तामोडं च समिहाओ कट्टाणि य गेण्हइ, गेण्हत्ता जेणेव सए उडए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छत्ता किट्ठिणसंकाइयगं ठवेइ, ठवेत्ता वेइं वड्डेइ, वड्डेत्ता उवलेवणसम्मज्जणं करेइ, करेत्ता दब्भकलस-हत्थगए जेणेव गंगा महाणइ तेणेव उवागच्छइ उवागच्छत्ता गंगं महाणइ ओगाहइ ओगाहत्ता जलमज्जणं करेइ, करेत्ता जलकिड्डं करेइ, करेत्ता जलाभिसेयं करेइ, करेत्ता आयंते चोक्खे परमसुइभूए देवपिककयकज्जे दब्भकलसहत्थगए गंगाओ महाणइओ पच्चुत्तरइ, पच्चुत्तरित्ता जेणेव सए उडए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छत्ता दब्भे य कुसे य वालुयाए य वेइं रएइ, रएत्ता सरयं करेइ, करेत्ता अरणिं करेइ, करेत्ता सरए णं अरणिं महेइ, महेत्ता, अग्गिं पाडेइ, पाडेत्ता अग्गिं संधुक्केइ, संधुक्कित्ता समिहा कट्टाणि पक्खिवइ, पक्खिवित्ता अग्गिं उज्जालेइ, उज्जालेत्ता अग्गिस्स दाहिणे पासे सत्तंगाइं समादहे, तं जहा-

सकथं वक्कलं ठाणं, सेज्जभंडं कमंडलुं ।

दण्डदारुं तहप्पाणं, अह ताइं समादहे ॥ १ ॥

महुणा य घएण य तंदुलेहि य अग्गिं हुणइ । चरुं साहेइ, साहित्ता बलिं वइस्सदेवं करेइ, करेत्ता अतिहिपूयं करेइ, करेत्ता तओ पच्छा अप्पणा आहारं आहारेइ ।

भावार्थ :- त्यार पछी ते सोमिल ब्राह्मणे प्रथम छटना पारणाना दिवसे आतापना भूमिथी नीये

ઊતરીને વલ્કલ(છાલ)નાં વસ્ત્ર પહેર્યા અને જ્યાં પોતાની કુટિર હતી, ત્યાં આવ્યો, આવીને કાવડ લીધી અને પૂર્વ દિશાનું જલથી સિંચન કર્યું અને કહ્યું— હે પૂર્વ દિશાના લોકપાલ સોમ મહારાજ ! સાધનામાર્ગમાં પ્રસ્થિત(પ્રવૃત્ત) એવા આ સોમિલ બ્રાહ્મણ ઋષિની રક્ષા કરો અને અહીં(પૂર્વ દિશામાં) જે કાંઈ કંદ, મૂળ, છાલ, પાંદડા, પુષ્પ, ફલ, બીજ અને લીલોતરી આદિ છે તે લેવાની આજ્ઞા આપો" એમ કહીને પૂર્વ દિશામાં ગયો. ત્યાં જઈને જે કાંઈ કંદ, મૂળ, આદિ હતાં તે ગ્રહણ કર્યા અને પોતાની કાવડમાં રાખ્યાં; પછી ડાભ, કુશ, તોડેલાં પાંદડા અને સમિધ(હોમનાં કાષ્ઠ) લઈને, જ્યાં પોતાની કુટિર હતી ત્યાં આવ્યો અને કાવડ નીચે રાખી. પછી તેણે વેદિકા(દેવને પૂજવાનું સ્થાન)ને સાફ કરી, લીપીને શુદ્ધ બનાવી, દર્ભ તથા કલશને હાથમાં લઈને ગંગા નદી હતી ત્યાં આવ્યો અને તેમાં પ્રવેશ કરીને સ્નાન કર્યું, જલક્રીડા કરી અને શરીર પર પાણીનું સિંચન કર્યું, પછી આયમન કરીને સ્વચ્છ અને અત્યંત શુદ્ધ થઈને દેવતા, પિતૃ સંબંધી કાર્ય(તર્પણ વગેરે) કરીને, દર્ભ તથા કલશને હાથમાં લઈ, ગંગા નદીમાંથી બહાર નીકળ્યો અને પોતાની કુટીરમાં આવ્યો, આવીને ડાભ(મૂળ સહિત હોય તે દર્ભ), કુશ(મૂળ રહિત હોય તે) અને રેતીથી વેદી બનાવી, શરક—જે અગ્નિ ઉત્પન્ન કરવા માટે ઘસવામાં આવતું કાષ્ઠ અને અરણિ—જેના ઉપર શરક કાષ્ઠ ઘસાય તે; આ બંને કાષ્ઠને તૈયાર કર્યા પછી અગ્નિ પ્રજ્વલિત કરવા માટે શરકથી અરણિ કાષ્ઠને ઘસ્યું, ઘસીને તેમાંથી અગ્નિ પ્રગટ કર્યો, ફૂંક મારી તેને પ્રગટાવ્યો. તેમાં સમિધનાં કાષ્ઠ નાંખીને વધારે પ્રજ્વલિત કર્યો. પછી અગ્નિની જમણી બાજુ સાત વસ્તુઓ રાખી (૧) સકત્ય(તાપસોનું ઉપકરણ વિશેષ) (૨) વલ્કલ (૩) સ્થાન(આસન) (૪) શય્યાભાંડ (૫) કમંડળ (૬) લાકડીનો દંડ (૭) પોતાનું શરીર. પછી મધ, ઘી અને ચોખાથી અગ્નિમાં હવન કર્યો. ઘી ચોપડીને હાંડલીમાં ચોખા રાંધ્યા, અગ્નિ દેવતાને બલિ—તર્પણ કરીને, અતિથિને જમાડીને પછી પોતે ભોજન ગ્રહણ કર્યું.

૧૨ તદ્દાં પુનઃ સોમિલે માહરણિસી દોચ્ચં છટુક્ખમણપારણગંસિ, તં ચેવ સઘ્વં ભાણિયઘ્વં જાવ આહારં આહારેઙ્ । ણવરં ઇમં ણાણત્તં દાહિણં દિસિં પોક્ષ્વેઙ્ પોક્ષ્વેત્તા એવં વયાસી— અહો ણં દાહિણાએ દિસાએ જમે મહારાયા ! પથ્થાણે પત્થિયં અભિરક્ષઙ્ સોમિલં માહરણિસિં, અભિરક્ષઙ્ સોમિલં માહરણિસિં । જાણિ ય તત્થ કંદાણિ ય જાવ હરિયાણિ ય, તાણિ અણુજાણઙ્ ત્તિ કટ્ટુ દાહિણં દિસિં પસરઙ્ । એવં પચ્ચત્થિમેણં વરુણે મહારાયા જાવ પચ્ચત્થિમં દિસિં પસરઙ્ । ઉત્તરેણં વેસમણે મહારાયા જાવ ઉત્તરં દિસિં પસરઙ્ । પુઘ્વદિસાગમેણં ચત્તારિ વિ દિસાઓ ભાણિયઘ્વાઓ જાવ આહારં આહારેઙ્ ।

ભાવાર્થ :- ત્યારપછી સોમિલ બ્રાહ્મણે બીજો છટ કર્યો. બીજા છટના પારણાના દિવસે પણ આતાપના ભૂમિથી નીચે ઊતર્યો. વલ્કલના વસ્ત્ર પહેર્યા વગેરે પ્રથમ પારણામાં જે વિધિ કરી હતી તે જ પ્રમાણે બીજા પારણામાં પણ સર્વ વિધિ કરીને પછી આહાર કર્યો. તેમાં વિશેષતા એ છે કે તેણે દક્ષિણ દિશામાં જઈને કહ્યું— હે દક્ષિણ દિશાના લોકપાલ યમ મહારાજ ! સાધના માટે પ્રવૃત્ત સોમિલ બ્રહ્મર્ષિની રક્ષા કરો અને તે દિશામાં જે કંદમૂળ આદિ છે તે લેવાની આજ્ઞા આપો. આ પ્રમાણે કહીને દક્ષિણ દિશામાં ગયો.

તે જ રીતે ત્રીજા છટના પારણે પશ્ચિમના લોકપાલ વરુણ મહારાજની આજ્ઞા લઈ પશ્ચિમ દિશામાં

ગયો અને ચોથા છઠના પારણે ઉત્તરદિશાના લોકપાલ વૈશ્રમણ મહારાજની આજ્ઞા લઈ ઉત્તર દિશામાં કંદમૂલ આદિ સામગ્રી લેવા માટે ગયો. આ રીતે પૂર્વ દિશાના વિસ્તૃત વર્ણન પ્રમાણે ચારે ય દિશા સંબંધી વિધિનું કથન કરવું જોઈએ **યાવત્** અંતે તે બ્રહ્મર્ષિએ અતિથિને જમાડી સ્વયં ભોજન કર્યું.

વિવેચન :-

દિસાપોક્ષિય :- દિશાપ્રોક્ષિક તાપસી પ્રવ્રજ્યામાં દિશાની પ્રમુખતાથી તેના અધિપતિ દેવોની પૂજા ભક્તિ કરવામાં આવે છે અને તેઓની આજ્ઞાથી તે દિશામાંથી યજ્ઞ સામગ્રી અને ખાદ્ય સામગ્રી ગ્રહણ કરવામાં આવે છે. ચારે ય દિશાઓના અધિપતિ દેવ શકુંદ્રના લોકપાલ સોમ, યમ, વરુણ અને વૈશ્રમણ છે.

કિઠિણ સંકાઈયં = કાવડ, ચરું = હાંડલી, મટકી, ચરું સાહેઈ = હાંડલીમાં ચોખા પકાવ્યા. વઙ્ગ્સ દેવં = વૈશ્વદેવ, અગ્નિદેવતા. બર્લિ વઙ્ગ્સદેવં કરેઈ = અગ્નિદેવતાને ભોજન સામગ્રી તર્પણ કરી.

સોમિલનું મહાપ્રયાણ માટે પ્રસ્થાન :-

૧૩ તए णं तस्स सोमिलमाहणरिसिस्स अण्णया कयाइ पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि अणिच्चजागरियं जागरमाणस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था- एवं खलु अहं वाणारसीए णयरीए सोमिले णामं माहणरिसी अच्चंतमाहणकुलप्पसूए । तए णं मए वयाइं चिण्णाइं जाव जूवा णिक्खित्ता । तए णं मए वाणारसीए णयरीए बहिया जाव पुप्फारामा य रोविया । तए णं अहं जाव दिसापोकखिय तावसत्ताएपव्वइए । पव्वइए वि य णं समाणे छट्ठं छट्ठेणं जाव विहरिए ।

તં સેયં ખલુ મમં ઇયાણિં કલ્લં જાવ જલંતે બહવે તાવસે દિટ્ઠામ્હે ય પુવ્વ-સંગઇએ ય પરિયાયસંગઇએ ય આપુચ્છિત્તા આસમ-સંસિયાણિ ય બહૂં સત્તસયાઇં અણુમાણિત્તા વાગલવત્થણિયત્થસ્સ કિઠિણસંકાઈયગહિયસમ્ભણ્ડોવગરણસ્સ કટ્ટમુદ્દાએ મુહં બંધિત્તા ઉત્તરદિસાએ ઉત્તરાભિમુહસ્સ મહાપત્થાણં પત્થાવેત્તએ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી એક વખત મધ્યરાત્રિએ અનિત્ય જાગરણ કરતાં સોમિલ બ્રહ્મર્ષિને આ પ્રકારનો વિચાર આવ્યો કે- હું વારાણસી નગરીનો રહેવાસી, અત્યંત ઊંચા કુળમાં જન્મેલો, સોમિલ નામનો બ્રહ્મર્ષિ છું. મેં ગૃહસ્થાશ્રમમાં વ્રત પાલન કર્યાં છે, યજ્ઞ આદિથી લઈ યજ્ઞસ્થંભ રોપાવ્યા સુધીના કાર્ય કર્યાં છે. ત્યાર પછી મેં વારાણસી નગરીની બહાર આમ્રવનથી ફૂલોના બાગ બનાવવા સુધીના કાર્ય કર્યાં છે. ત્યાર પછી હું દિક્ષાપ્રોક્ષિક તાપસરૂપે પ્રવ્રજિત થયો અને તે દિવસથી જ નિરંતર છઠ છઠ તપશ્ચર્યા સ્વીકારીને વિચરું છું.

પરંતુ હવે મારા માટે એ યોગ્ય છે કે કાલે સૂર્યોદય થતાં જ અનેક દષ્ટ-ભ્રાષિત(પૂર્વે જોયેલા કે

વાતચીતના પ્રસંગમાં આવેલા), પૂર્વ સંગતિક—ગૃહસ્થ જીવનના સાથી અને પર્યાય સંગતિક—તાપસ પર્યાયના સાથીઓને પૂછીને, આશ્રમમાં રહેનારા અનેક સેંકડો પ્રાણીઓને વચન આદિથી સન્માન આપી, વલ્કલ વસ્ત્ર પહેરીને, કાવડમાં પોતાના ભંડોપકરણ લઈને તથા કાષ્ઠમુદ્રાથી મોઢાને બાંધીને, ઉત્તરાભિમુખ થઈ ઉત્તર દિશામાં મૃત્યુ માટે મહા પ્રસ્થાન કરું.

૧૪ एवं संपेहेइ, संपेहिता कल्लं पाउप्पभाए रयणीए जाव कट्टमुद्दाए मुहं बंधइ, बंधिता अयमेयारूवं अभिग्गहं अभिगिण्हइ- जत्थेव णं अहं जलंसि वा थलंसि वा दुग्गंसि वा णिण्णंसि वा पव्वयंसि वा विसमंसि वा गङ्गाए वा दरीए वा पक्खलिज्ज वा पवडिज्ज वा, णो खलु मे कप्पइ पच्चुट्ठित्तए त्ति अयमेयारूवं अभिग्गहं अभिगिण्हइ, अभिगिण्हिता उत्तराए दिसाए उत्तराभिमुहं महापत्थाणं पत्थिए ।

ભાવાર્થ :- આ પ્રમાણે વિચાર કરીને સોમિલે બીજા દિવસે સૂર્યોદય થતાં રાત્રિએ વિચાર્યા પ્રમાણે સર્વ વિધિ કરી, કાષ્ઠમુદ્રા વડે પોતાનું મોઢું બાંધ્યું અને એવો અભિગ્રહ લીધો કે હું ચાલતાં ચાલતાં જ્યાં જળ, સ્થળ, દુર્ગ(વિકટ સ્થાન), નીચો પ્રદેશ, પર્વત, વિષમભૂમિ, ખાડો કે ગુફા; ગમે તે સ્થાનમાં હું સ્ખલના પામું કે પડી જાઉં, તો મારે ત્યાંથી ઊઠવું કલ્પે નહીં અર્થાત્ ત્યાંથી ઊઠીશ નહીં, આ પ્રમાણે અભિગ્રહ કર્યો. ત્યાર પછી ઉત્તરાભિમુખ થઈ મહાપ્રસ્થાન માટે સોમિલબ્રહ્મર્ષિએ ઉત્તરદિશા તરફ પ્રયાણ કર્યું.

૧૫ तए णं से सोमिले माहणरिसी पच्छावरणहकालसमयंसि जेणेव असोगवरपायवे तेणेव उवागए, असोगवरपायवस्स अहे किढिणसंकाइयं ठवेइ, ठवित्ता वेइं वड्ढेइ, वेड्ढित्ता उवलेवणसंमज्जणं करेइ, करित्ता दब्भकलसहत्थगए जेणव गङ्गा महाणई, जहा सिवो जाव गङ्गाओ महाणईओ पच्चुत्तरइ, पच्चुत्तरित्ता जेणेव असोगवरपायवे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता दब्भेहि य कुसेहि य वालुयाए य वेइं रएइ, रएत्ता सरगं करेइ करित्ता जाव बलिं वइस्सदेवं करेइ, करित्ता कट्टमुद्दाए मुहं बंधइ, बंधिता तुसिणीए संचिट्ठइ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી ચાલતાં ચાલતાં તે સોમિલ બ્રહ્મર્ષિ દિવસના ત્રીજા પ્રહરમાં જ્યાં સુંદર અશોકવૃક્ષ હતું ત્યાં આવ્યો. તે અશોકવૃક્ષની નીચે પોતાની કાવડ રાખી; ત્યારપછી વેદિકા (બેસવાની જગ્યા) સાફ કરી, તે લીંપી(પોતી)ને સ્વચ્છ બનાવી; પછી ડાભ સહિત કલશને હાથમાં લઈને જ્યાં ગંગા મહાનદી હતી ત્યાં આવ્યો અને શિવરાજર્ષિની જેમ તે ગંગામહાનદીમાં સ્નાન આદિ ક્રિયા કરી ત્યાંથી બહાર નીકળ્યો; જ્યાં અશોકવૃક્ષ હતું ત્યાં આવીને ડાભ કુશ અને રેતીથી વેદી બનાવી; શરક તથા અરણીથી અગ્નિ પ્રજ્વલિત કર્યો વગેરે પૂર્વોક્ત વિધિ અનુસાર કાર્ય કરી, વૈશ્વદેવને તર્પણ કરી, કાષ્ઠમુદ્રાથી મુખ બાંધી, મૌન ધારણ કરીને બેસી ગયો.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રમાં દિશાપ્રોક્ષિક તાપસ પ્રવ્રજ્યાધારી સોમિલ બ્રહ્મર્ષિના સંલેખના-સંથારા સંબંધી વર્ણન છે. ૯૪-૯૬ના પારણા યુક્ત ઉગ્ર તપશ્ચર્યા કરતાં તે બ્રહ્મર્ષિને સંથારો-અંતિમ પ્રસ્થાન (મહા-પ્રસ્થાન) કરવાનો સંકલ્પ થયો. આ પ્રમાણે સોમિલ બ્રહ્મર્ષિના પરિણામોમાં તપ અને ત્યાગના ભાવો ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિગત થતા જોઈ શકાય છે.

દિટ્ટામદ્દે :- દષ્ટ + આભૃષ્ટ = જોયેલા અને વાતચીત કરેલા.

બ્રહ્મર્ષિના ચલ સંથારાની વિશેષતાઓ :- કાષ્ઠમુદ્રાથી મુખ બાંધીને વિહાર કરવો. પ્રતિદિન ઉત્તર દિશામાં ચાલવું. ત્રીજા પ્રહરમાં રોકાઈને સ્નાન, હવન વગેરે સર્વ યજ્ઞવિધિ કરવી. પછી અગ્નિદેવતાને બલિ તર્પણ કરી કાષ્ઠમુદ્રાથી મુખ બાંધી મૌનધારણ કરી ધ્યાનમાં બેસી જવું. બીજે દિવસે ફરી એ જ ક્રમથી દિનચર્યા કરવી.

દેવ દ્વારા સોમિલને પ્રતિબોધ :-

૧૬ તદ્દં પં તસ્સ સોમિલમાહરિસિસ્સ પુવ્વરત્તાવરત્તકાલસમયંસિ એગે દેવે અંતિયં પાઠ્ઠભૂએ । તદ્દં પં સે દેવે અંતલિક્ષપડિવણ્ણે સોમિલમાહરં એવં વયાસી-હં ભો સોમિલમાહરણા ! પવ્વહ્યા દુપ્પવ્વહ્યાં તે । તદ્દં પં સે સોમિલે તસ્સ દેવસ્સ એયમદ્દં ણો આઢાહ, ણો પરિજાણહ, અણાઢાયમાણે અપરિજાણમાણે તુસિણીએ સંચિટ્ઢહ ।

તદ્દં પં સે દેવે સોમિલં માહરં દોચ્ચંપિ તચ્ચંપિ એવં વયાસી-હં ભો સોમિલ માહરણા ! પવ્વહ્યા દુપ્પવ્વહ્યાં તે । તદ્દં પં સે સોમિલે તસ્સ દેવસ્સ દોચ્ચંપિ તચ્ચંપિ એવં વુત્તે સમાણે ણો આઢાહ જાવ તુસીણીએ સંચિટ્ઢહ । તદ્દં પં સે દેવે સોમિલેણં માહરિસિણા અણાઢાહજ્જમાણે જામેવ દિસિં પાઠ્ઠભૂએ તામેવ દિસિં પડિગએ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી મધ્યરાત્રિના સમયે સોમિલ બ્રહ્મર્ષિની સમક્ષ એક દેવ પ્રગટ થયો. તે દેવે આકાશમાં રહીને સોમિલ બ્રહ્મર્ષિને આ પ્રમાણે કહ્યું- હે સોમિલ બ્રાહ્મણ ! તમારી આ પ્રવ્રજ્યા દુષ્પ્રવ્રજ્યા છે. સોમિલ બ્રહ્મર્ષિએ તે દેવની વાતનો આદર કર્યો નહીં, તેના કહેવા પર ધ્યાન આપ્યું નહીં, દેવના કથન પર આદર અને ધ્યાન ન આપતાં તે મૌન જ રહ્યો.

ત્યાર પછી દેવે બીજી અને ત્રીજી વાર પણ આ પ્રમાણે કહ્યું- હે સોમિલ બ્રાહ્મણ ! તમારી પ્રવ્રજ્યા દુષ્પ્રવ્રજ્યા છે. ત્યારે સોમિલે બીજી ત્રીજીવાર પણ દેવની આ વાત પર ધ્યાન આપ્યું નહીં, મૌન

રહ્યો. ત્યાર પછી સોમિલ બ્રહ્મર્ષિ દ્વારા અનાદર પામેલો તે દેવ જે દિશામાંથી આવ્યો હતો તે દિશામાં પાછો ચાલ્યો ગયો.

૧૭ તદ્દનં સોમિલે કલ્લં જાવ જલંતે વાગલવત્થણિયત્થે કિઠ્ઠિણસંકાઇયં ગહાય ગહિયભણ્ડોવગરણે કટ્ટમુદ્દાએ મુહં બંધઇ, બંધિત્તા ઉત્તરાએ દિસાએ ઉત્તરાભિમુહે સંપત્થિએ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી બીજે દિવસે સૂર્યોદય થતાં વલ્કલ વસ્ત્રધારી સોમિલે કાવડ, ભંડોપકરણ આદિ લઈને, કાષ્ઠમુદ્રાથી મુખ બાંધીને, ઉત્તરાભિમુખ થઈ, ઉત્તરદિશા તરફ પ્રયાણ કર્યું.

૧૮ તદ્દનં સોમિલે વિઙ્ગદિવસમ્મિ પચ્છાવરણ્હકાલસમયંસિ જેણેવ સત્તિવણ્ણે તેણેવ ઉવાગાએ । સત્તિવણ્ણસ્સ અહે કિઠ્ઠિણસંકાઇયં ઠવેઇ, ઠવિત્તા વેઇં વઢ્ઢેઇ, એવં જહા અસોગવરપાયવે જાવ અગ્ગિં હુણઇ, કટ્ટમુદ્દાએ મુહં બંધઇ, તુસિણીએ સંચિટ્ટુઇ ।

તદ્દનં તસ્સ સોમિલસ્સ પુવ્વરત્તાવરત્તકાલસમયંસિ એગે દેવે અંતિયં પાડબ્ભૂએ । તદ્દનં સોમિલે કલ્લં જાવ જલંતે વાગલવત્થણિયત્થે કિઠ્ઠિણસંકાઇયં ગેણ્હઇ, ગિણ્હિત્તા કટ્ટમુદ્દાએ મુહં બંધઇ, બંધિત્તા ઉત્તરાએ દિસાએ ઉત્તરાભિમુહે સંપત્થિએ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી બીજા દિવસના અપરાહ્નકાલના અંતિમ પ્રહરમાં (સાંજે) સોમિલબ્રહ્મર્ષિ જ્યાં સપ્તપર્ણ વૃક્ષ હતું ત્યાં આવ્યો. તે સપ્તપર્ણ વૃક્ષની નીચે કાવડ રાખીને વેદિકા-બેસવાના સ્થાનને સાફ કર્યું ઈત્યાદિ જેવી રીતે અશોકવૃક્ષની નીચે પહેલાં જે વિધિ કરી હતી તે સર્વ વિધિ અહીં પણ કરી યાવત્ અગ્નિમાં આહુતિ આપી અને કાષ્ઠમુદ્રાથી પોતાનું મુખ બાંધી બેસી ગયો.

ત્યારે મધ્યરાત્રિમાં સોમિલ બ્રહ્મર્ષિની સમક્ષ ફરીથી દેવ પ્રગટ થયો અને આકાશમાં રહીને અશોકવૃક્ષની નીચે જે પ્રમાણે કહ્યું હતું તે જ પ્રમાણે ફરીથી કહ્યું. પરંતુ તે દેવની વાત પર સોમિલે કાંઈ ધ્યાન ન આપ્યું અને મૌન જ રહ્યો યાવત્ તે દેવ ફરીથી પાછો ગયો.

ત્યાર પછી ત્રીજે દિવસે વલ્કલ વસ્ત્રધારી સોમિલે સૂર્યના પ્રકાશિત થવા પર પોતાનાં કાવડ આદિ ઉપકરણ લીધાં અને કાષ્ઠમુદ્રાથી મુખને બાંધીને, ઉત્તર તરફ મુખ રાખીને ઉત્તર દિશામાં પ્રસ્થાન કર્યું.

૧૯ તદ્દનં સોમિલે તઙ્ગદિવસમ્મિ પચ્છાવરણ્હકાલસમયંસિ જેણેવ અસોગ-વરપાયવે તેણેવ ઉવાગચ્છઇ, ઉવાગચ્છિત્તા અસોગવરપાયવસ્સ અહે કિઠ્ઠિણસંકાઇયં ઠવેઇ, ઠવિત્તા જાવ કટ્ટમુદ્દાએ મુહં બંધઇ, બંધિત્તા તુસિણીએ સંચિટ્ટુઇ ।

તદ્દેવે જં તસ્સ સોમિલસ્સ પુઞ્વરત્તાવરત્તકાલે દેવે અંતિયં પાઠ્ઠભવિત્થા, તં ચેવ ભણ્ણ જાવ પડિગદ્દ ।

તદ્દેવે જં સે સોમિલે કલ્લં જાવ જલંતે વાગલવત્થણિયત્થે કિઠ્ઠિણસંકાહ્મયં ગહાય ગહિયભંડોવગરણે કઠ્ઠમુદ્દાદ્દ મુહં બંધ્ણ, બંધિત્તા ઉત્તરાદ્દ દિસાદ્દ ઉત્તરાભિમુદ્દે સંપત્થિદ્દ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે સોમિલ બ્રહ્મર્ષિ ત્રીજા દિવસે ત્રીજા પ્રહરમાં જ્યાં ઉત્તમ અશોકવૃક્ષ હતું. ત્યાં આવ્યો, આવીને તે અશોકવૃક્ષની નીચે કાવડ રાખી વગેરે પૂર્વવત્ સર્વ વિધિ કરી, કાષ્ઠમુદ્રાથી મુખ બાંધીને મૌન બેસી ગયો.

ત્યાર પછી મધ્યરાત્રિમાં સોમિલની સમક્ષ પુનઃ એક દેવ પ્રગટ થયો. તેણે તે જ પ્રમાણે કહ્યું યાવત્ તે દેવ પાછો ગયો.

ત્યાર પછી સૂર્યોદય થયો ત્યારે તે સોમિલ બ્રહ્મર્ષિએ વલ્કલ વસ્ત્ર ધારણ કર્યા, કાવડ અને ભંડોપ-કરણ લઈને તથા કાષ્ઠમુદ્રાથી મુખને બાંધીને ઉત્તરાભિમુખ થઈને ઉત્તર દિશા તરફ ચાલવા લાગ્યો.

૨૦ તદ્દેવે જં સે સોમિલે ચડત્થે દિવસે પચ્છાવરણ્ણકાલસમયંસિ જેણેવ વડપાયવે તેણેવ ઉવાગદ્દ । વડપાયવસ્સ અહે કિઠ્ઠિણસંકાહ્મયં ઠવેહ્ણ જાવ કઠ્ઠમુદ્દાદ્દ મુહં બંધ્ણ, બંધિત્તા તુસિણીદ્દ સંચિદ્દહ્ણ ।

તદ્દેવે જં તસ્સ સોમિલસ્સ પુઞ્વરત્તાવરત્તકાલે દેવે અંતિયં પાઠ્ઠભવિત્થા, તં ચેવ ભણ્ણ જાવ પડિગદ્દ । તદ્દેવે જં સે સોમિલે માહણે કલ્લં જાવ ઉત્તરાદ્દ દિસાદ્દ ઉત્તરાભિમુદ્દે સંપત્થિદ્દ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી ચાલતાં ચાલતાં સોમિલ બ્રહ્મર્ષિ ચોથા દિવસના ત્રીજા પ્રહરમાં જ્યાં વડનું વૃક્ષ હતું ત્યાં આવ્યો, આવીને વડના વૃક્ષની નીચે કાવડ રાખી યાવત્ પૂર્વવત્ સંપૂર્ણ વિધિ કરીને કાષ્ઠમુદ્રાથી મુખ બાંધ્યું અને મૌન થઈને બેઠો.

ત્યાર પછી મધ્યરાત્રિના સમયે સોમિલની સમક્ષ તે દેવ પુનઃ પ્રગટ થયો અને તેને પહેલાંની જેમ કહીને યાવત્ અંતર્ધ્યાન થઈ ગયો. રાત્રિ વ્યતીત થયા પછી બીજા દિવસે તે સૂર્યોદય થયા પછી તે સોમિલ પૂર્વવત્ ઉત્તરાભિમુખ થઈને ઉત્તરદિશામાં ચાલવા લાગ્યો.

૨૧ તદ્દેવે જં સે સોમિલે પંચમે દિવસે પચ્છાવરણ્ણકાલસમયંસિ જેણેવ ઉંબરપાયવે તેણેવ ઉવાગચ્છ્ણ । ઉંબરપાયવસ્સ અહે કિઠ્ઠિણસંકાહ્મયં ઠવેહ્ણ જાવ કઠ્ઠમુદ્દાદ્દ મુહં

બંધઈ, બંધિતા તુસીની સંચિટ્ટઈ ।

તણ ણં તસ્સ સોમિલમાણહસ્સ પુવ્વરત્તાવરત્તકાલે ંતિયં પાઝબ્ભૂણે । તણ ણં સે દેવે અંતલિક્ખપડિવણ્ણે સોમિલમાહણં ંવં વયાસી- હંભો સોમિલા ! પવ્વહયા દુપ્પવ્વહયં તે । તણ ણં સે સોમિલે જાવ તુસિની સંચિટ્ટઈ । તણ ણં સે દેવે સોમિલં માહણં દોચ્ચં પિ તચ્ચં પિ ંવં વયઈ- હંભો સોમિલા ! પવ્વહયા દુપ્પવ્વહયં તે । તણ ણં સે સોમિલે તેણં દેવેણં દોચ્ચં પિ તચ્ચં પિ ંવં વુત્તે સમાણે તં દેવં ંવં વયાસી- કહં ણં દેવાણુપ્પિયા ! મમ દુપ્પવ્વહયં ?

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે સોમિલ બ્રહ્મર્ષિ પાંચમા દિવસના ત્રીજા પ્રહરમાં જ્યાં ઉંબરાનું વૃક્ષ હતું ત્યાં આવ્યો. તે ઉંબરાના વૃક્ષની નીચે કાવડ રાખી યાવત્ કાષ્ઠમુદ્રાથી મુખ બાંધ્યું અને મૌન થઈને બેસી ગયો.

ત્યાર પછી મધ્યરાત્રિમાં પુનઃ સોમિલ બ્રાહ્મણની સમક્ષ એક દેવ પ્રગટ થયો અને તેણે આકાશમાં રહીને જ સોમિલ બ્રાહ્મણને આ પ્રમાણે કહ્યું- સોમિલ ! તમારી આ પ્રવ્રજ્યા દુષ્પ્રવ્રજ્યા છે. તે દેવની વાણી સાંભળીને સોમિલ મૌન રહ્યો. ત્યાર પછી દેવે બીજી અને ત્રીજીવાર પણ આ પ્રમાણે કહ્યું- હે સોમિલ ! તમારી આ પ્રવ્રજ્યા દુષ્પ્રવ્રજ્યા છે. દેવે બીજી, ત્રીજીવાર પણ આ પ્રમાણે કહ્યું, ત્યારે સોમિલે દેવને પૂછ્યું- હે દેવાનુપ્રિય ! મારી પ્રવ્રજ્યા દુષ્પ્રવ્રજ્યા કેમ છે ?

૨૨ તણ ણં સે દેવે સોમિલં માહણં ંવં વયાસી- ંવં ઁલુ દેવાણુપ્પિયા ! તુમં પાસસ્સ અરહઓ પુરિસાદાણીયસ્સ અંતિયં પંચાણુવ્વણે સત્તસિક્ખાવણે દુવાલસવિહે સાવગધમ્મે પડિવણ્ણે । તણ ણં તવ અણ્ણયા કયાઈ અસાહુદંસણેણં જાવ પુવ્વરત્તા- વરત્તકાલસમયંસિ કુહુંબજાગરિયં જાગરમાણસ્સ અયમેયારૂવે અજ્ઝત્થિણે ંવં પુવ્વ- ચિંતિયં દેવો ઁચ્ચારેઈ જાવ જેણેવ અસોગવરપાયવે તેણેવ ઁવાગચ્છસિ, ઁવાગચ્છિતા કિઠિણસંકાઈયં ઠવેઈ જાવ તુસિની સંચિટ્ટસિ । તણ ણં અહં પુવ્વરત્તાવરત્તકાલે તવ અંતિયં પાઝબ્ભવામિ, હંભો સોમિલા ! પવ્વહયા દુપ્પવ્વહયં તે, તહ ચેવ દેવો ણિયવયણં ભણઈ જાવ પંચમદિવસમ્મિ પચ્છાવરણહકાલસમયંસિ જેણેવ ઁંબરપાયવે, તેણેવ ઁવાગણે કિઠિણસંકાઈયં ઠવેસિ વેઈ વહ્હેસિ, ઁવલેવણં સમ્મજ્જણં કરેસિ, કરેત્તા કટ્ટમુદ્દાણે મુહં બંધેસિ, બંધિતા તુસિની સંચિટ્ટસિ । તં ંવં ઁલુ દેવાણુપ્પિયા ! તવ દુપ્પવ્વહયં ।

ભાવાર્થ :- ત્યારે તે દેવે સોમિલને આ પ્રમાણે કહ્યું- હે દેવાનુપ્રિય ! તમે પહેલાં પુરુષાદાનીય પાર્શ્વનાથ અરિહંત પાસે પાંચ અણુવ્રત અને સાત શિક્ષાવ્રતરૂપ બાર પ્રકારનો શ્રાવકધર્મ અંગીકાર કર્યો

હતો પરંતુ ત્યાર પછી સુસાધુઓના દર્શન તથા ઉપદેશ આદિનો સંયોગ નહીં મળવાથી અને અસાધુઓના દર્શન તથા ઉપદેશનો સંયોગ મળવાથી, તેમજ મિથ્યાત્વ પર્યાય વધવાથી, સ્વીકારેલા શ્રાવકધર્મને છોડી દીધો. ત્યાર પછી એકદા રાત્રિમાં કુટુંબ સંબંધી વિચાર કરતાં તમારા મનમાં વિચાર આવ્યો, વગેરે સર્વ હકીકત દેવે કહી **યાવત્** જ્યાં અશોકવૃક્ષ હતું ત્યાં આવ્યા અને કાવડ રાખી **યાવત્** મૌન બેસી ગયા. ત્યાર પછી તે પ્રથમ દિવસે જ મધ્યરાત્રિના સમયમાં હું તમારી પાસે આવ્યો અને તમને પ્રતિબોધિત કર્યા— હે સોમિલ ! તમારી આ પ્રવ્રજ્યા દુષ્પ્રવ્રજ્યા છે પરંતુ તમે તેના પર ધ્યાન ન આપ્યું અને મૌન જ રહ્યા. આ પ્રમાણે મેં તમને ચાર દિવસ સુધી સમજાવ્યા. પરંતુ તમે વિચાર ન કર્યો. આજે પાંચમા દિવસે ત્રીજા પ્રહરમાં તમે આ ઉંબરાના વૃક્ષની નીચે આવ્યા અને કાવડ રાખી, બેસવાના સ્થાનને સાફ કર્યું લીંપી પોતીને સ્વચ્છ કર્યું, અગ્નિમાં હવન કર્યો અને કાષ્ઠમુદ્રાથી મુખ બાંધીને, તમે મૌન થઈને બેસી ગયા. આ પ્રમાણે હે દેવાનુપ્રિય ! તમારી પ્રવ્રજ્યા દુષ્પ્રવ્રજ્યા છે.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રોમાં સોમિલની મહાપ્રયાણ વિહાર યાત્રાના પાંચ દિવસોનું વર્ણન છે. વિહાર સમયે અને હવન પછીના મૌન ધ્યાનના સમયે તે સોમિલ કાષ્ઠમુદ્રા મુખ પર બાંધતો હતો. તે સિવાય સ્નાન, દિશા પૂજન, હવન અને અગ્નિદેવતાને તર્પણ આપતો હતો. પરંતુ આ પાંચ દિવસોના વર્ણનમાં અતિથિ ભોજન અને સ્વયંના ભોજનનું વર્ણન નથી. તેથી અને મહાપ્રયાણ પ્રસ્થાન શબ્દથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ તેની ચલ સંચારાની એક પ્રકારની વિધિ હતી.

દેવે પાઠ્ઠભૂષ :— સોમિલની મહાપ્રયાણ યાત્રાથી આકૃષ્ટ થઈ કોઈ સમ્યગ્ દૃષ્ટિ દેવ તેના રાત્રિધ્યાનના સમયે આવી આકાશવાણી કરતો હતો. પાંચ દિવસના પ્રયત્ન પછી તે દેવ સોમિલના ભાવને ચલિત કરી શક્યો. પ્રસ્તુત પ્રસંગ સોમિલની દૃઢતા અને સાધનાની મસ્તીને સૂચિત કરે છે. જે દેવલોકના દેવના સૂચનથી પણ ચંચળ બન્યો નહીં. પરંતુ પાંચ પાંચ દિવસના પ્રયત્ન પછી સોમિલનું ચિત્ત ક્ષુભિત બન્યું અને પોતાની ભૂલને જાણવા માટે તેણે દેવને પ્રતિપ્રશ્ન કર્યો. અહીં સોમિલની સત્યને પામવાની યોગ્યતા જણાય છે. પ્રભુ પાર્શ્વનાથ અને તેની પાસે સ્વીકારેલા વ્રત ગ્રહણના સ્મરણથી તેના પરિણામોમાં પરિવર્તન થયેલું જણાય છે.

પાઠ્ઠપ્પભાઈરયણીઈ જાવ જલંતે :- આ સૂત્રથી જણાય છે કે તે જમાનામાં તાપસ પણ સૂર્યોદયથી સૂર્યાસ્તની વચ્ચે અર્થાત્ દિવસે જ વિહાર કરતા હતા અને રાત્રિએ શાંત, મૌન, ધ્યાનમાં લીન રહેતા હતા.

સોમિલ દ્વારા પુનઃ શ્રાવકધર્મ ગ્રહણ :-

૨૩ તઈ ણં સે સોમિલે તં દેવં ઈવં વયાસી- કહં ણં દેવાણુપ્પિયા ! મમ સુપ્પવ્વઈયં ?

તઈ ણં સે દેવે સોમિલં ઈવં વયાસી- જઈ ણં તુમં દેવાણુપ્પિયા !

इयार्णिं पुव्वपडिवण्णाइं पंच अणुव्वयाइं सयमेव उवसंपज्जित्ताणं विहरसि,
तो णं तुज्झ इयार्णिं सुपव्वइयं भवेज्जा । तएणं से देवे सोमिलं वंदइ णमंसइ,
वंदित्ता णमंसित्ता जामेव दिसिं पाउब्भूए तामेव दिसिं पडिगए ।

तए णं से सोमिले माहणरिसी तेणं देवेणं एवं वुत्ते समाणे
पुव्वपडिवण्णाइं पंच अणुव्वयाइं सयमेव उवसंपज्जित्ताणं विहरइ ।

ભાવાર્થ :- આ પ્રમાણે બધુ સાંભળીને સોમિલે દેવને કહ્યું— હે દેવાનુપ્રિય ! હવે આપ જ બતાવો કે હું કેવી રીતે સુપ્રવ્રજિત બનું ? અર્થાત્ મારી પ્રવ્રજ્યા સુપ્રવ્રજ્યા કેવી રીતે થાય ?

તેના જવાબમાં દેવે સોમિલ બ્રાહ્મણને આ પ્રમાણે કહ્યું— હે દેવાનુપ્રિય ! જો તમે પૂર્વે ગ્રહણ કરેલા પાંચ અણુવ્રતને સ્વયમેવ સ્વીકારીને વિચરો તો તમારી આ પ્રવ્રજ્યા સુપ્રવ્રજ્યા થશે.

ત્યાર પછી દેવે સોમિલ બ્રાહ્મણને વંદન—નમસ્કાર કર્યા અને જે દિશામાંથી તે આવ્યો હતો તે જ દિશામાં અંતર્ધાન થઈ ગયો.

તે દેવના અંતર્ધાન થયા પછી તેના કહેવા પ્રમાણે સોમિલ બ્રહ્મર્ષિ પૂર્વે સ્વીકારેલાં પાંચ અણુવ્રતોનો સ્વીકાર કરીને વિચરણ કરવા લાગ્યો.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રમાં દેવનું સન્માર્ગદર્શન અને તેનો સોમિલે કરેલો સ્વીકાર, તે વિષયનું પ્રતિપાદન છે.

સોમિલને સત્ય તત્ત્વને પામવાની તમન્ના હતી, તેથી દેવના સૂચનને તરત જ સ્વીકારીને, પુનઃ અણુવ્રત રૂપે શ્રાવક ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો.

મૂળપાઠમાં દેવના ઉત્તરમાં પાંચ અણુવ્રત ધારણ કરવાનો સંદેશ છે અને સોમિલ દ્વારા સ્વીકાર કરવાના પાઠમાં પણ પાંચ અણુવ્રતનો ઉલ્લેખ છે. પૂર્વ સૂત્રમાં સોમિલે ભૂતકાળમાં પુરુષાદાનીય પાર્શ્વનાથ ભગવાન પાસે પાંચ અણુવ્રત અને સાત શિક્ષાવ્રત રૂપે બારવ્રત ગ્રહણ કર્યાનો ઉલ્લેખ છે, તેના આધારે અહીં ઉપલક્ષણથી બાર વ્રત ગ્રહણ કરી શકાય.

મધ્યમના બાવીસ તીર્થકરોના શાસનમાં સાધુઓ માટે ચાતુર્યામ ધર્મ હોય છે. શ્રાવકો માટે તો દરેક શાસનમાં પાંચ અણુવ્રત અને સાત શિક્ષાવ્રત રૂપે બાર વ્રતો જ હોય છે. ચાતુર્યામ ધર્મ શ્રમણના ચાર મહાવ્રતની અપેક્ષાએ જ કહેવાય છે. તેથી સોમિલે પાંચ અણુવ્રત સહિત બાર વ્રત ધારણ કર્યા હતા.

સોમિલની શુક્ર મહાગ્રહમાં ઉત્પત્તિ :-

૨૪ તए णं से सोमिले बहूहिं चउत्थच्छट्टट्टमं जाव मासद्धमासखमणेहिं

વિચિત્તેહિં તવોવહાણેહિં અપ્પાણં ભાવેમાણે બહૂં વાસાં સમણોવાસગપરિયાગં
પાઝણં, પાઝણિત્તા અદ્ધમાસિયાએ સંલેહણાએ અત્તાણં ઝૂસેહ, ઝૂસિત્તા તીસં
ભત્તાં અણસણાએ છેદેહ, છેદિત્તા તસ્સ ઠાણસ્સ અણાલોહ્ય અપહિક્કંતે
વિરાહિયસમ્મત્તે કાલમાસે કાલં કિચ્ચા સુક્કવહિંસાએ વિમાણે ઉવવાયસમાએ
દેવસયણિજ્જંસિ દેવદૂસંતરિએ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ ભાગમિત્તાએ ઓગાહણાએ
સુક્કમહગ્ગહત્તાએ ઉવવણે ।

તએ ણં સે સુક્કે મહગ્ગહે અહુણોવવણે સમાણે પંચવિહાએ પજ્જત્તીએ
પજ્જત્તિ- ભાવમુવગએ જાવ ભાસામણપજ્જત્તીએ ।

એવં ખલુ ગોયમા ! સુક્કેણં મહગ્ગહેણં સા દિવ્વા દેવિહી જાવ
અભિસમણ્ણા- ગએ । એગં પલિઓવમં ઠિહી ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી સોમિલે ઘણા ઉપવાસ, છઠ, અક્રમ યાવત્ અર્ધમાસખમણ, માસખમણ રૂપ
વિવિધ તપશ્ચર્યાથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતાં ઘણાં વર્ષો સુધી શ્રાવક પર્યાયનું પાલન કર્યું. અંતે
અર્ધમાસિક સંલેખના દ્વારા આત્માની આરાધના કરી અને ત્રીસ ભક્ત(ભોજન)નો અનશન દ્વારા ત્યાગ
કરી, તે પૂર્વકૃત પાપસ્થાન(દુષ્પ્રવ્રજ્યારૂપ કરેલા પ્રમાદ)ની આલોચના અને પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના
સમ્યક્ત્વની વિરાધનાના કારણે કાળના સમયે કાળ કરીને, શુકાવતંસક વિમાનની ઉપપાત સભામાં
દેવદૂષ્યથી આચ્છાદિત દેવશય્યા પર દેવદૂષ્યની અંદર અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની અવગાહનાથી
શુક મહાગ્રહ દેવરૂપે રૂપ ઉત્પન્ન થયા.

તત્કાલ ઉત્પન્ન થઈને તે શુક મહાગ્રહ દેવ પાંચ પ્રકારની પર્યાપ્તિઓથી પર્યાપ્ત ભાવને પામ્યા.
યથા- આહાર પર્યાપ્તિ યાવત્ ભાષા-મન પર્યાપ્તિ.

અંતે પોતાના કથનનો ઉપસંહાર કરતાં ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ કહ્યું- હે ગૌતમ ! આ શુક-
મહાગ્રહ દેવે આ તથાપ્રકારની દિવ્ય દેવ ઋદ્ધિ, દ્યુતિ યાવત્ દિવ્ય પ્રભાવ પ્રાપ્ત કર્યા છે. ત્યાં તેની એક
પલ્યોપમની સ્થિતિ છે.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રમાં સોમિલના જીવનનો અંત અને તેના પરિણામ સ્વરૂપે થયેલી તેની ગતિનું દિગ્દર્શન છે.

શ્રાવક ધર્મનું પાલન કરનારની ગતિ વૈમાનિક દેવની થાય છે. સોમિલે દેવની પ્રેરણાથી અંતે વ્રત
ધારણ કર્યા પરંતુ સમ્યગ્દર્શનની શુદ્ધિ કરી નહીં. મૂળપાઠમાં 'વિરાહિય સમ્મત્તે' શબ્દ પ્રયોગ છે,
સમ્યક્ત્વની વિરાધના કરીને, પૂર્વકૃત પાપની આલોચનાદિ કર્યા વિના જ કાલધર્મ પામ્યા. તેથી તે જ્યોતિષી
દેવોમાં શુક મહાગ્રહ દેવરૂપે ઉત્પન્ન થયા. અહીં સમ્યગ્દર્શન-શ્રદ્ધાની મહત્તા પ્રતીત થાય છે. સમ્યગ્દર્શન
વિનાનું ચારિત્રપાલન સફળ થતું નથી.

ગ્રહ અઠ્યાસી હોય છે. તેમાં નવ ગ્રહોની ગણતરી મહાગ્રહમાં થાય છે. સોમિલ બ્રહ્મર્ષિ તપના પ્રભાવે ઋદ્ધિશાળી મહાગ્રહ દેવ થયા છે.

શુક્રમહાગ્રહ દેવનું ભવિષ્ય :-

૨૫ સુક્રકે ણં ભંતે ! મહગ્ગહે તાઓ દેવલોગાઓ આઝક્રવણં ભવક્રવણં ઠિઙ્ક્રવણં કહિં ગચ્છિહિઙ્ કહિં ઝવવજ્જિહિઙ્ ?

ગોયમા ! મહાવિદેહે વાસે સિઙ્ઙિહિઙ્ જાવ સવ્વદુક્રવાણં અંતં કાહિઙ્ ।

ભાવાર્થ :- પ્રશ્ન- હે ભગવન્ ! તે શુક્રમહાગ્રહ દેવ આયુક્ષય, ભવ ક્ષય અને સ્થિતિનો ક્ષય થયા પછી દેવલોકમાંથી ચ્યવીને ક્યાં જશે ? ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ?

ઉત્તર- હે ગૌતમ ! તે શુક્રમહાગ્રહ દેવ આયુક્ષય, ભવક્ષય અને સ્થિતિક્ષય થયા પછી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ ધારણા કરીને સિદ્ધ થશે **યાવત્** સર્વ દુઃખોનો અંત કરશે.

અધ્યયન ઉપસંહાર :-

૨૬ તં ઇવં ઝલુ જંબૂ ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં પુષ્પિયાણં તચ્ચસ્સ અઙ્ઙયણસ્સ અયમટ્ઠે પણ્ણત્તે ।
-ત્તિ બેમિ ।

ભાવાર્થ :- હે જંબૂ ! આ પ્રમાણે મુક્તિપ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પુષ્પિકા વર્ગના ત્રીજા અધ્યયનમાં આ ભાવનું નિરૂપણ કર્યું છે.

વર્ગ-૩ અધ્ય. ૪

પરિચય :-

આ ઉદ્દેશકમાં બહુપુત્રિકા દેવીના પૂર્વ-પશ્ચાદ્ પાંચ ભવનું નિરૂપણ કરીને, આસક્તિભાવની પરંપરા અને તેના ફળનું પ્રતિપાદન કર્યું છે.

એકદા પ્રથમ દેવલોકની બહુપુત્રિકા નામની દેવી પ્રભુ મહાવીરના સમવસરણમાં આવી. તેણે પોતાની બંને ભુજાઓમાંથી ૧૦૮ બાળક અને ૧૦૮ બાલિકાઓ કાઢ્યા. તે સિવાય અન્ય અનેક બાળકોની વિકુર્વણા કરી, નાટ્યવિધિ બતાવી, વૈક્રિય લબ્ધિનું સંહરણ કરીને, સ્વસ્થાને ગઈ. ત્યાર પછી શ્રી ગૌતમ સ્વામીના સંશયના સમાધાન રૂપે પ્રભુએ તેનો પૂર્વભવ કહ્યો.

(૧) પૂર્વભવ : સુભદ્રા :- વારાણસી નગરીમાં ભદ્ર નામનો સાર્થવાહ રહેતો હતો. તેની પત્નીનું નામ સુભદ્રા હતું. પૂર્વના કર્મયોગે તે વંધ્યા હતી. પુત્ર ન થવાથી તે અત્યંત દુઃખી રહેતી હતી. સંતાન ઉત્પત્તિ માટે અનેક પ્રયત્નો કરવા છતાં તેને સફળતા મળી નહીં. તેને સંતાન પ્રાપ્તિની તીવ્રતમ ઝંખના હતી.

એકદા સુવ્રતા આર્યાની શિષ્યાઓ તેના ઘરે ગોચરી અર્થે પધાર્યા. સુભદ્રાએ તેમને આહાર-પાણી વહોરાવી; વિદ્યા, મંત્ર, ઔષધ વગેરેથી સંતાનોત્પત્તિનો ઉપાય પૂછ્યો. સાધ્વીજીઓએ પોતાના સાધ્વા-ચારના નિયમ અનુસાર મંત્ર-તંત્ર ઔષધ ઉપચાર દ્વારા પુત્ર પ્રાપ્તિનો ઉપાય ન બતાવતાં ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો. ઉપદેશ શ્રવણ કરી તે શ્રમણોપાસિકા બની.

કેટલોક સમય પસાર થયા પછી તેણે સંયમ અંગીકાર કર્યો પરંતુ સંતાન પ્રાપ્તિની અતૃપ્ત ઈચ્છાથી બાળક-બાલિકાઓ ઉપર તેનો સ્નેહ વધવા લાગ્યો. સંયમ મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરી બાળક-બાલિકાઓની સાથે સ્નેહ, ક્રીડા, શ્રૃંગાર, શુશ્રૂષા આદિ પ્રવૃત્તિઓ કરવા લાગી.

ગુરુણી દ્વારા અને અન્ય આર્યાઓ દ્વારા તે પ્રવૃત્તિનો નિષેધ કરવા છતાં અને સમજાવવા છતાં, તેની ઉપેક્ષા કરી તે અન્ય સ્થાન(ઉપાશ્રય)માં જઈ રહેવા લાગી. સંયમ તપનું પાલન કરતાં, અંતે પંદર દિવસનો સંથારો કરી ઉક્ત દૂષિત પ્રવૃત્તિઓની આલોચના કર્યા વિના વિરાધક બનીને, કાળધર્મ પામી, પ્રથમ દેવલોકમાં બહુપુત્રિકા દેવીપણે ઉત્પન્ન થઈ.

(૨) વર્તમાન ભવ : બહુપુત્રિકા દેવી :- સુભદ્રા સાર્થવાહી ચારિત્ર પાલનના અભાવે સૌધર્મ દેવલોકના બહુપુત્રિક વિમાનમાં, બહુપુત્રિકા દેવીપણે ઉત્પન્ન થઈ. ત્યાં તે બહુપુત્રિકા નામના સિંહાસન ઉપર ૪૦૦૦ સામાનિક દેવો વગેરે સહિત સૂર્યાભદેવની સમાન દિવ્ય ઋદ્ધિનો અનુભવ કરે છે. ત્યાં તેની ચાર પલ્યોપમની

સ્થિતિ છે.

તે પૂર્વભવની સંતાન પ્રાપ્તિની અતૃપ્ત કામનાને વિવિધ પ્રકારની વિક્રિયા દ્વારા પૂર્ણ કરે છે, અનેક બાલક—બાલિકાના રૂપોની વિકુવર્ણા કરતી, દેવસભામાં આમોદ—પ્રમોદ કરતી બહુપુત્રિકા નામને સાર્થક કરે છે. વાસ્તવમાં દેવોને સંતાનોત્પત્તિ હોતી નથી.

(૩) આગામી ભવ : સોમા :- બહુપુત્રિકા દેવી દેવલોકનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, બ્રાહ્મણના ઘરે સોમા નામની પુત્રી તરીકે જન્મ ધારણ કરશે. યુવાવસ્થામાં પ્રવેશતાં માતા—પિતા પોતાના ભાણેજ રાષ્ટ્રકૂટ સાથે તેના લગ્ન કરશે. પૂર્વભવમાં સંતાન પ્રાપ્તિની તીવ્ર તમન્ના સાથે સંયમ તપનું પાલન કરવાના કારણે લગ્ન થયાં પછી પ્રતિવર્ષ સોમા બે—બે બાળકોને તેમ સોળ વર્ષમાં કુલ બત્રીસ બાળકોને જન્મ આપશે.

એક સાથે આટલા બાળકોનો ઉછેર કરતાં તે હેરાન થઈ જશે. તેમાંથી કેટલાંક નાચશે, કૂદશે, રડશે, હસશે, એક બીજાનું ભોજન છીનવી લેશે અને કેટલાંક સોમાના શરીર ઉપર વમન કરશે, તો કોઈ મળમૂત્ર કરશે અને તે દુઃખી—દુઃખી થઈ જશે.

ત્યારપછી ગોચરીએ પધારેલા કોઈ સાધ્વીજી પાસે સોમા પોતાના દુઃખનું વર્ણન કરશે અને પ્રત્યુત્તરમાં તે સાધ્વીઓ પાસેથી ધર્મશ્રવણ કરી દીક્ષા અંગીકાર કરવા ઈચ્છશે પરંતુ પતિનો અધિક આગ્રહ થવાથી તે શ્રમણોપાસિકા બનશે. કાલાંતરે સંયમ ગ્રહણ કરી શુદ્ધ આરાધના કરશે. અંતે એક માસનો સંથારો કરી, આલોચનાદિ કરીને સમાધિભાવે કાલધર્મને પ્રાપ્ત કરશે.

(૪) દેવ ભવ : સોમા :- સોમા સાધ્વી આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને પ્રથમ દેવલોકમાં ઈન્દ્રના સામાનિક દેવપણે ઉત્પન્ન થશે. ત્યાંની બે સાગરોપમની સ્થિતિ પૂર્ણ કરશે.

(૫) મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મનુષ્ય ભવ :- દેવલોકનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મનુષ્ય રૂપે જન્મ ધારણ કરી, સંયમ—તપની સાધના દ્વારા સર્વ કર્મોનો ક્ષય કરીને સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત કરશે.

આ રીતે બહુપુત્રિકા દેવીની ભવ પરંપરાથી કર્મનો સિદ્ધાંત સ્પષ્ટ થાય છે તેમજ આસક્તિની પરંપરા તૂટે, ત્યાર પછી જ મોક્ષ સુધીનો આત્મવિકાસ થઈ શકે છે, તેમ સમજાય છે.

વર્ગ-૩ અધ્ય.-૪

બહુપુત્રિકાદેવી

અધ્યયન પ્રારંભ :-

૧ જહ્ પ્તે ! સમણેણ ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં પુષ્પિકાયાણં તચ્ચસ્સ અજ્ઞયણસ્સ અયમટ્ટે પણ્ણત્તે, ચત્થસ્સ પ્તે ! અજ્ઞયણસ્સ પુષ્પિકાયાણં સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં કે અટ્ટે પણ્ણત્તે ?

ભાવાર્થ :- જંબૂ સ્વામીએ સુધર્મા સ્વામીને પૂછ્યું- હે ભગવન્ ! જો નિર્વાણ પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પુષ્પિકાના ત્રીજા અધ્યયનના ભાવનું આ પ્રમાણે વર્ણન કર્યું છે તો હે ભગવન્ ! તે મુક્તિપ્રાપ્ત ભગવાન મહાવીરે પુષ્પિકાના ચોથા અધ્યયનમાં કયા ભાવનું નિરૂપણ કર્યું છે ?

ભગવાન મહાવીરનું પદાર્પણ :-

૨ એવં ખલુ જંબૂ ! તેણં કાલેણં તેણં સમણં રાયગિહે ણામં ણયરે । ગુણસીલણં ચેણં । સેણિણં રાયા । સામી સમોસઢે । પરિસા ણિગ્ગયા ।

ભાવાર્થ :- હે જંબૂ ! તે કાલે અને તે સમયે રાજગૃહ નામનું નગર હતું. ગુણશીલ નામનું ઉદ્યાન હતું. તે નગરમાં રાજા શ્રેણિક નિવાસ કરતા હતા. એકદા ત્યાં ભગવાન મહાવીર સ્વામી પધાર્યા. પરિષદ ધર્મદેશના સાંભળવા નીકળી.

બહુપુત્રિકાદેવીનું દર્શનાર્થે આગમન :-

૩ તેણં કાલેણં તેણં સમણં બહુપુત્તિયા દેવી સોહમ્મે કપ્પે, બહુપુત્તિણં વિમાણે, સભાણં સુહમ્માણં, બહુપુત્તિયાંસિ સીહાસણંસિ, ચત્થિં સામાણિયાસાહસ્સીહિં ચત્થિં મહત્તરિયાહિં એવં જહા સૂરિયાભે જાવ વિહરહ્; ઇમં ચ પ્તે કેવલકપ્પં જંબુદ્ધિવં વિઝલેણં ઓહિણા આભોણમાણી આભોણમાણી પાસહ્, પાસિત્તા ય સમણં ભગવં મહાવીરં, જહા સૂરિયાભો જાવ ણમંસિત્તા સીહાસણવરંસિ પુરત્થાભિમુહા સણ્ણિસણ્ણા ।

ભાવાર્થ :- તે કાળે અને તે સમયે સૌધર્મકલ્પના બહુપુત્રિકા વિમાનની સુધર્માસભામાં બહુપુત્રિકા દેવી

હતી. તે બહુપુત્રિકા સિંહાસન ઉપર, ચાર હજાર સામાનિક દેવીઓ અને ચાર હજાર મહત્તરિકા—મુખ્ય દેવીઓની સાથે યાવત્ સૂર્યાભદ્રેવની જેમ સુખ ભોગવતી રહેતી હતી. તે સમયે તેણે પોતાના વિપુલ અવધિજ્ઞાનથી આ સંપૂર્ણ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને જોયો અને સાથે રાજગૃહનગરમાં પધારેલા ભગવાન મહાવીર સ્વામીને જોયા, જોઈને સૂર્યાભદ્રેવની જેમ સિંહાસન ઉપરથી ઊભી થઈ અને તે દિશામાં સાત આઠ પગલાં જઈને, પ્રભુને વંદના નમસ્કાર કરીને, પોતાના શ્રેષ્ઠ સિંહાસન ઉપર પૂર્વ દિશા તરફ મોઢું રાખીને બેઠી.

૪ તદ્દાં તીસે બહુપુત્તિયાદેવીએ ઇમેયારૂવે અજ્ઞાતિથિએ જાવ મણોગયસંકલ્પે સમુપ્પણ્ણે જાવ આભિઓગે દેવે સદ્દાવેહ, એવં જહા સૂરિયાભે ણવરં જોયણસહસ્સ-વિત્થિણ્ણં જાણવિમાણં વિઝવ્વહિં જાવ ઉત્તરિલ્લેણં ણિજ્જાણમગ્ગેણ જોયણસાહસ્સિએ હિં વિગ્ગહેહિં આગયા જાવ વિણેણં પંજલિઝડા પજ્જુવાસહિં । ધમ્મકહા સમત્તા ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે બહુપુત્રિકા દેવીને પ્રભુ દર્શનના ભાવ જાગૃત થયા તેમજ મનોગત સંકલ્પ વગેરે ઉત્પન્ન થયા. તેણે આભિઓગિક(સેવક) દેવોને બોલાવ્યા. આ રીતે સૂર્યાભદ્રેવની જેમ પ્રભુ દર્શન માટે જવાનું સંપૂર્ણ કથન કરવું. વિશેષતા એ છે કે તેની આજ્ઞા પ્રમાણે આભિઓગિક દેવોએ હજાર યોજનના વિમાનની વિકુવણા કરી અને દેવલોકથી નીકળવાના ઉત્તરદિશાના માર્ગેથી નીકળીને હજારો યોજનની વિગ્રહ-અંતરાલ ગતિએ ચાલતાં યાન-વિમાન દ્વારા તે દેવી ભગવાનના સમવસરણમાં આવી યાવત્ વિનયપૂર્વક હાથ જોડીને પ્રભુની પર્યુપાસના કરવા લાગી. ભગવાને ધર્મદેશના આપી; ધર્મદેશના પૂર્ણ થઈ.

૫ તદ્દાં સાં બહુપુત્તિયા દેવી જહા સૂરિયાભે જાવ "અણુજાણઝ મે ભગવં" ત્તિ કટ્ટુ જાવ દાહિણં ભુયં પસારેહ, પસારિત્તા દેવકુમારાણં અટ્ઠસયં, દેવકુમારિયાણ ય વામાઓ ભુયાઓ અટ્ઠસયં ણિગ્ગચ્છહિં । તયાણંતરં ચ ણં બહવે દારગા ય દારિયાઓ ય ડિમ્મિએ ય ડિમ્મિયાઓ ય વિઝવ્વહિં । ણટ્ટવિહિં જહા સૂરિયાભો તહા ઉવદંસેહ જાવ જામેવ દિસિં પાઝભૂયા તામેવ દિસિં પહિગયા ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે બહુપુત્રિકા દેવીએ સૂર્યાભ દેવની સમાન પ્રભુની સમક્ષ પોતાની નાટ્ય પ્રદર્શનની ઈચ્છા પ્રગટ કરી. પ્રભુ તરફથી કોઈ ઉત્તર ન મળતાં "હે ભગવન્ ! આપની આજ્ઞા છે," એમ કહીને યાવત્ પોતાની જમણી ભુજા(હાથ)ને ફેલાવીને તેમાંથી એકસો આઠ દેવકુમારોને કાઢ્યા અને ડાબી ભુજાને ફેલાવી એકસો આઠ દેવકુમારીઓને કાઢી, ત્યાર પછી તે દેવીએ ઘણાં દારક અને દારિકાઓ-મોટી ઉંમરના છોકરા, છોકરીઓ અને ડિમ્મક, ડિમ્મિકાઓ-નાની ઉંમરના બાલક બાલિકાઓને વૈક્રિય-શક્તિથી બનાવ્યા. ત્યાર પછી સૂર્યાભદ્રેવની જેમ નાટ્યવિધિ બતાવીને, ભગવાનને વંદના નમસ્કાર કરીને પોતાના યાન-વિમાનમાં બેસીને જે દિશામાંથી આવી હતી તે દિશામાં અર્થાત્ સ્વસ્થાને પાછી ગઈ.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રોમાં બહુ પુત્રિકા દેવીની જિન ધર્મ પ્રતિ શ્રદ્ધા અને ભક્તિનું દિગ્દર્શન છે. દેવલોકના

દિવ્ય ભોગની વચ્ચે પણ અવધિજ્ઞાન દ્વારા પ્રભુના દર્શન થતાં જ, સિંહાસન ઉપરથી નીચે ઉતરવું, સાત આઠ કદમ પ્રભુની દિશામાં જવું, દેવલોકમાંથી જ પ્રભુને ભાવ વંદન કરવા, ત્યાર પછી તુરંત જ સાક્ષાત્ પ્રભુના દર્શનાર્થે આવવાની તૈયારી વગેરે પ્રત્યેક ક્રિયા તેની જિન ભક્તિનું સૂચન કરે છે.

બહુપુત્રિકા દેવીએ સંયમની વિરાધના કરી હતી. તેથી તે સ્ત્રીરૂપે-બહુપુત્રિકા દેવીરૂપે ઉત્પન્ન થઈ હતી. તેમ છતાં તપ-સંયમના પ્રભાવે તેણીએ સૂર્યાભ દેવની સમાન દિવ્ય ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી હતી. તેમાં વિશેષતા એ છે કે સંયમ વિરાધનામાં પણ તેની ધર્મની શ્રદ્ધા ભક્તિ અને નિષ્ઠા સુરક્ષિત હતી; તેથી તે વૈમાનિક દેવી રૂપે ઉત્પન્ન થઈ અને ત્યાં પણ તેની ધર્મભાવના યથાવત્ રહી હતી. તેથી જ તે પ્રભુના દર્શન કરવા આવી.

બહુપુત્રિકાદેવી-પૂર્વભવ સુભદ્રા :-

૬ ભંતે ! ત્તિ ભગવં ગોયમે સમણં ભગવં મહાવીરં વંદઈ ણમંસઈ જાવ પુચ્છા । કૂડાગારસાલા દિટ્ટંતો ।

ભાવાર્થ :- દેવીના ગયા પછી ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાન મહાવીરને વંદન-નમસ્કાર કર્યા અને હે ભગવન્ ! આ પ્રમાણે સંબોધન કરી તે બહુપુત્રિકાદેવીની ઋદ્ધિના વિલીન થવાના સંબંધમાં પ્રશ્ન કર્યો. ભગવાને કૂટાકારશાળાના દષ્ટાંતથી સમજાવ્યું. તે સર્વ વર્ણન પૂર્વવત્ જાણવું.

૭ બહુપુત્તિયાએ ણં ભંતે ! દેવીએ સા દિવ્વા દેવિઙ્ઘી કિણ્ણા લદ્ધા પત્તા અભિ- સમણ્ણાગયા ?

ભાવાર્થ :- પ્રશ્ન- હે ભગવન્ ! બહુપુત્રિકા દેવીને આ પ્રકારની દિવ્ય-દેવઋદ્ધિ આદિ કેવી રીતે મળી, કેવી રીતે પ્રાપ્ત થઈ અને કેવી રીતે તેના ઉપભોગમાં આવી છે ?

૮ એવં ખલુ ગોયમા ! તેણં કાલેણં તેણં સમણં વાણારસી ણામં ણયરી હોત્થા । અંબસાલવણે ચેઙ્ઘે । તત્થ તં વાણારસીએ ણયરીએ ભદ્દે ણામં સત્થવાહે હોત્થા- અઙ્ઘે જાવ અપરિભૂએ । તસ્સ ણં ભદ્દસ્સ સત્થવાહસ્સ સુભદ્દા ણામં મારિયા સુઝમાલા વંઙ્ગા અવિયાઝરી જાણુકોપ્પરમાયા યાવિ હોત્થા ।

ભાવાર્થ :- ઉત્તર- હે ગૌતમ ! તે કાળે અને તે સમયે વારાણસી નામની નગરી હતી. તે નગરીમાં આશ્રમશાલવન નામનું ઉદ્યાન હતું. તે વારાણસી નગરીમાં ભદ્ર નામનો સાર્થવાહ રહેતો હતો. તે ધન-ધાન્યાદિથી સમૃદ્ધ યાવત્ બીજાઓથી અપરિભૂત હતો. તે ભદ્ર સાર્થવાહને સુભદ્રા નામની પત્ની હતી. તે અત્યંત સુકુમાર અંગોપાંગવાળી હતી પરંતુ વંધ્યા હોવાથી તેણીએ એક પણ સંતાનને જન્મ આપ્યો ન હતો. તે માત્ર જાનુકુર્પરમાતા હતી અર્થાત્ તેના સ્તનોને કેવળ ગોઠણ અને કોણીઓ જ સ્પર્શ કરતી હતી,

સંતાન નહીં.

સુભદ્રાને સંતાનપ્રાપ્તિની ઝંખના :-

૯ તદ્દાં પુત્રી સુભદ્રા સત્થવાહીએ અણ્ણયા કયાઈં પુવ્વરત્તાવરત્તકાલે કુદુંબજાગરિયં જાગરમાળીએ ઇમેયારૂવે અજ્ઞત્થિએ પત્થિએ ચિંતિએ મણોગયસંકપ્પે સમુપ્પજિત્થા- એવંં ખલુ અહંં ભદ્દેણં સત્થવાહેણં સદ્ધિં વિઝલાઈં ભોગભોગાઈં ભુંજમાળી વિહરામિ, ણો ચેવ ણં અહંં દારગં વા દારિયં વા પયાયા । તં ધણ્ણાઓ ણં તાઓ અમ્મયાઓ, સપુણ્ણાઓ ણં તાઓ અમ્મયાઓ, કયત્થાઓ ણં તાઓ અમ્મયાઓ, સુલદ્ધે ણં તાસિ અમ્મયાણં મણુયજમ્મજીવિયફલે, જાસિં મણ્ણે ણિયકુચ્છિસંભૂયગાઈં થણદુદ્ધલુદ્ધગાઈં મહુરસમુલ્લાવગાણિ મમ્મણપ્પજંપિયાણિ થણમૂલકક્કલ્લદેસભાગં અભિ- સરમાણગાણિ પણ્ણહયંતિ, પુણો ય કોમલકમલોવમેહિંં હત્થેહિંં ગિણ્ણિહરુણં ઉચ્છઙ્ગ- ણિવેસિયાણિ દેતિ, સમુલ્લાવએ સુમહુરે પુણો પુણો મમ્મણપ્પભણિએ । અહંં ણં અધણ્ણા અપુણ્ણા એત્તો એગમવિ ણ પત્તા । ઓહય મણસંકપ્પા જાવ ઝિયાઈ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી ક્યારેક પૂર્વ કે અપરરાત્રિના સમયે સાંસારિક વિચારણા કરતા સુભદ્રાને આ પ્રકારનો અધ્યવસાય-આત્મભાવ, ઈચ્છા-અભિલાષા, ચિંતન-વિચારણા અને મનોગત સંકલ્પ વિકલ્પ ઉત્પન્ન થયો કે હું ભદ્ર સાર્થવાહની સાથે વિપુલ ભોગોને ભોગવતી સમય વ્યતીત કરું છું પરંતુ આજ સુધીમાં મેં એક પણ સંતાનને જન્મ આપ્યો નથી. તે માતાને ધન્ય છે, તે માતા પુણ્યશીલ છે, તે માતા કૃતાર્થ છે, તે માતાઓને પોતાના મનુષ્ય જન્મ અને જીવનનું ફળ સુંદર રીતે પ્રાપ્ત થયું છે કે જે માતાઓ પોતાના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલા અને સ્તનના દૂધમાં લુબ્ધ બનેલાં, કર્ણપ્રિય વાણી બોલતાં, તોતડું બોલતાં, સ્તનમૂળ અને કાંખના વચલા ભાગમાં અભિસરણ કરતાં(સરકતાં)સંતાનને દૂધ પીવડાવે છે. પછી કમળ જેવા કોમળ હાથથી લઈને તેને ખોળામાં બેસાડે છે. કર્ણપ્રિય મધુર મધુર શબ્દોથી મનોરંજન કરે છે. પરંતુ હું ભાગ્યહીન, પુણ્યહીન છું કે સંતાન સંબંધી એક પણ સુખ મને મળ્યું નથી. આ પ્રકારના વિચારોથી નિરુત્સાહ થઈને આર્તધ્યાન કરવા લાગી.

સુપ્રતા આર્યાનું વારાણસીમાં આગમન :-

૧૦ તેણં કાલેણં તેણં સમણં સુવ્વયાઓ ણં અજ્જાઓ ઇરિયાસમિયાઓ ભાસા- સમિયાઓ એસણાસમિયાઓ આયાણભંડમત્તણિક્કલ્લેવણાસમિયાઓ ઉચ્ચાર પાસવણ ખલેલજલ્લસિંઘાણપારિટ્ઠાવણા સમિયાઓ મણગુત્તીઓ વયગુત્તીઓ કાયગુત્તીઓ ગુત્તિંદિયાઓ ગુત્તબંભયારિણીઓ બહુસ્સુયાઓ

બહુપરિવારાઓ પુઠ્ઠાણપુર્વિ ચરમાણીઓ ગામાણુગામં દૂઝજ્જમાણીઓ જેણેવ વાણારસી ણયરી તેણેવ ડવાગયાઓ, ડવાગચ્છિત્તા અહાપડિરૂવં ડગ્ગહં ઓગિણિહત્તા સંજમેણં તવસા અપ્પાણં ભાવેમાણીઓ વિહરંતિ ।

ભાવાર્થ :- તે કાળે અને તે સમયે ઈર્યાસમિતિ, ભાષાસમિતિ, એષણાસમિતિ, આદાન-ભાંડમાત્ર નિક્ષેપણા સમિતિ, ઉચ્ચાર-પ્રસવણ-શ્લેષ્મ-જલ્લ-સિંઘાણ પરિષ્ઠાપના સમિતિ તે પાંચ સમિતિ અને મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ અને કાયગુપ્તિ તે ત્રણ ગુપ્તિથી યુક્ત, ઈન્દ્રિયોનું દમન કરનારા, ગુપ્ત બ્રહ્મચારિણી, બહુશ્રુતા(ઘણાં શાસ્ત્રોમાં નિષ્ણાત) અને વિશાળ પરિવારના ધારક સુવ્રતા નામના આર્યા અનુક્રમે ગ્રામાનુ-ગ્રામ વિહાર કરતાં જ્યાં વારાણસી નગરી હતી ત્યાં આવ્યા, આવીને સંયમ કલ્પાનુસાર યથાયોગ્ય સ્થાન-ઉપાશ્રયની આજ્ઞા લઈને ત્યાં સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતાં રહેવા લાગ્યા.

સુભદ્રાની જિજ્ઞાસા : આર્યાઓનો ઉત્તર :-

૧૧ તદ્દ ણં તાસિં સુવ્વયાણં અજ્જાણં દ્દગે સંઘાડદ્દ વાણારસી ણયરીદ્દ ડચ્ચણીય મજ્જિમાદ્દ કુલાદ્દ ઘરસમુદાણસ્સ ધિક્ખાયરિયાદ્દ અડમાણે ધદ્દસ્સ સત્થવાહસ્સ ગિહં અણુપ્પવિટ્ઠે । તદ્દ ણં સુભદ્દા સત્થવાહી તાઓ અજ્જાઓ દ્દ જ્જમાણીઓ પાસદ્દ, પાસિત્તા હદ્દતુટ્ઠા ડિપ્પામેવ આસણાઓ અબ્ધુટ્ઠેદ્દ, અબ્ધુટ્ઠિત્તા સત્તદ્દ પયાદ્દ અણુગચ્છદ્દ, અણુગચ્છિત્તા વંદદ્દ ણમંસદ્દ, વંદિત્તા ણમંસિત્તા વિડલેણં અસણપાણઢાદ્દમસાદ્દમેણં પડિલાધેત્તા દ્દવં વયાસી-

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે સુવ્રતા આર્યાનો એક સંઘાડો-બે સાધવીજીઓ વારાણસી નગરીના સામાન્ય, મધ્યમ અને ઉચ્ચકુળોમાં સામૂહિક ભિક્ષા માટે ફરતાં ફરતાં ભદ્ર સાર્થવાહના ઘેર ગયા. ત્યારે તે સુભદ્રા સાર્થવાહીએ તે આર્યાઓને આવતાં જોયા, જોઈને તે ખુશ થઈ, સંતુષ્ટ થઈ અને તુરત જ પોતાના આસનેથી ઊઠી, ઊઠીને સાત-આઠ પગલાં સામે ગઈ અને વંદન-નમસ્કાર કર્યા. ત્યાર પછી વિપુલ અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ રૂપ આહારને વહોરાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું-

૧૨ દ્દવં ઢલુ અહં અજ્જાઓ ! ધદ્દેણં સત્થવાહેણં સદ્ધિં વિડલાદ્દ ધોગધોગાદ્દ ધુંજમાણી વિહરામિ, ણો ચેવ ણં અહં દારગં વા દારિયં વા પયાયામિ । તં ધણ્ણાઓ ણં તાઓ અમ્મયાઓ જાવ દ્દત્તો દ્દગમવિ ણ પત્તા ।

તં તુબ્ધેણં અજ્જાઓ ! બહુણાયાઓ બહુપઢિયાઓ બહૂણિ ગામાગરણગર જાવ સણિવેસાદ્દ આહિંહહ, બહૂણં રાઈસરતલવર જાવ સત્થવાહપ્પધિર્ણં ગિહાદ્દ અણુપવિસહ, અત્થિ સે કેદ્દ કહિંચિ વિજ્જાપઓદ્દ વા મંતપ્પઓદ્દ વા વમણં વા વિરેયણં વા વત્થિકમ્મે વા ઓસહે વા ધેસજ્જે વા ડવલદ્દે, જેણં અહં દારગં વા

દારિયં વા પયાણ્જા ?

ભાવાર્થ :- હે સાધ્વીજીઓ ! હું ભદ્ર સાર્થવાહની સાથે અનેક પ્રકારના વિપુલ ભોગ ભોગવી રહી છું, પરંતુ આજ સુધી મેં એક પણ સંતાનને જન્મ આપ્યો નથી. તે માતાઓને ધન્ય છે, તે પુણ્યશીલ છે જે સંતાનનું સુખ ભોગવે છે **યાવત્** હું અધન્યા, પુણ્યહીના છું જેથી મેં સંતાનના એક પણ સુખને પ્રાપ્ત કર્યું નથી.

હે દેવાનુપ્રિયો ! આપ ઘણા જ્ઞાની છો, ઘણા શિક્ષિત છો અને ઘણા ગામ, નગર **યાવત્** દેશોમાં વિચરો છો. અનેક રાજા, ઈશ્વર, તલવર સાર્થવાહ આદિના ઘરોમાં ભિક્ષા લેવા માટે પ્રવેશ કરો છો, તો શું કોઈ વિદ્યાપ્રયોગ, મંત્ર પ્રયોગ, વમન, વિરેચન, બસ્તિકર્મ, ઔષધ અથવા ભેષજ એવું કંઈ જાણો છો કે જેથી હું પુત્ર કે પુત્રીને જન્મ આપું ?

૧૩ તદ્દં ણં તાઓ અજ્જાઓ સુભદ્દં સત્થવાહિં એવં વયાસી- અમ્હે ણં દેવાણુપ્પિએ !
સમણીઓ ણિગ્ગંથીઓ ઇરિયાસમિયાઓ **જાવ** ગુત્તબંભયારિણીઓ । ણો ખલુ કપ્પઇ અમ્હં એયમદ્દં કણ્ણેહિ વિ ણિસામેત્તએ કિમ્મં પુણ્ણ ઉદ્ધિસિત્તએ વા સમાયરિત્તએ વા ?
અમ્હે ણં દેવાણુપ્પિએ ! ણવરં તવ વિચિત્તં કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં પરિકહેમો ।

ભાવાર્થ :- ત્યારે સાધ્વીજીઓએ સુભદ્રા સાર્થવાહીને આ પ્રમાણે કહ્યું- હે દેવાનુપ્રિયે ! અમે નિર્ગ્રંથી શ્રમણીઓ-સાધ્વીજીઓ છીએ. ઈર્યાસમિતિ આદિ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિથી યુક્ત, ઈન્દ્રિયોનું દમન કરનારા, ગુપ્ત બ્રહ્મચારિણી છીએ. અમોને આવી વાતો કાનથી સાંભળવી પણ કલ્પતી નથી તો પછી તેનો ઉપદેશ અથવા આચરણ કેવી રીતે કરીએ ? પણ હે દેવાનુપ્રિયે ! અમે તમને કેવળી પ્રરૂપિત દાન-શીલ આદિ અનેક પ્રકારના ધર્મનો ઉપદેશ સંભળાવી શકીએ.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રોમાં સુભદ્રા સાર્થવાહીની સાંસારિક મનોવૃત્તિનું અને સાધ્વીજીઓની સંયમભાવની પરિપક્વતાનું દિગ્દર્શન છે.

ગૃહસ્થો સાધુ-સાધ્વીઓ પ્રતિ શ્રદ્ધા અને ભક્તિ ભાવ રાખે છે, તેમની યથા યોગ્ય સેવા પણ કરે છે, પરંતુ ક્યારેક તેઓ ભાવાવેગમાં વિવેકને ભૂલી જાય છે અને સંસાર ત્યાગી, આત્મભાવમાં રમણ કરતા સંત સતીજીઓને ગૃહસ્થ જીવન સંબંધિત અનેક પ્રશ્નો પૂછે છે. પોતાની સમસ્યાનું સમાધાન ઈચ્છે છે. આ પરિસ્થિતિમાં સાધુ-સાધ્વીઓએ કેવી રીતે સાવધાન રહેવું જોઈએ તે સુભદ્રા સાર્થવાહી અને સુવ્રતા આર્યા વચ્ચેના વાર્તાલાપથી સમજી શકાય છે.

સુભદ્રાને સંતાન પ્રાપ્તિની તીવ્રતમ ઝંખના હતી. સાધ્વીજીને આહાર દાન આપીને, ત્યાં જ સંતાન પ્રાપ્તિ માટેના મંત્ર, તંત્ર, ઔષધ, ભેષજ આદિ ઉપાય પૂછી લીધા, ત્યારે સંયમમાં સાવધાન સાધ્વીજીએ

વિવેકપૂર્વક સાધ્વાચારને ઉચિત ઉત્તર આપ્યો અને ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું.

વિચિત્તં કેવલી પળ્લત્તં ધમ્મં :- વિચિત્રનો અર્થ છે વિશિષ્ટ, અદ્ભુત, વિવિધ, આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરાવનાર. કેવલી ભાષિત અહિંસા પ્રધાન, દયા પ્રધાન અને અનેક વિશેષતાઓથી યુક્ત હોય છે. તેમાં ગતાનુગતિક સંસારી લોકોને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે તેવા તત્ત્વો અને આચરણના સિદ્ધાંતો હોવાથી તેને અહીં વિચિત્ર વિશેષણથી સૂચિત કર્યો છે. કેવલી પ્રરૂપિત ધર્મના બે પ્રકાર છે- સાધ્વાચાર અને શ્રાવકાચાર.

શ્રાવકાચારની વિચિત્રતાઓ-વિશેષતાઓ :- કેવલીપ્રજ્ઞપ્ત શ્રાવકાચારનું પાલન કરનાર ગૃહસ્થના વિચાર વર્તન ખાનપાન, જીવન વ્યવહારમાં ક્રમશઃ અનેક પ્રકારની વિશેષતા આવી જાય છે. તેઓની ભાષા પણ વિવેકપૂર્ણ થઈ જાય છે. જ્ઞાતાધર્મકથા સૂત્રમાં વર્ણિત સુબુદ્ધિ પ્રધાનના દષ્ટાંતથી સમજાય છે કે શ્રાવકો ક્યારેય સારી ચીજની પ્રશંસા અનુમોદના અને ખરાબ ચીજની નિંદા ઘૃણાપણ કરે નહીં પરંતુ તટસ્થ રહે છે. શ્રાવક પ્રતોમાં ઊંડે ઉતરેલ વ્યક્તિની સાંસારિક વૃત્તિ વિલીન થઈ જાય છે અર્થાત્ સાંસારિક રુચિ ઓછી થઈ જાય છે. તેઓનું જીવન વ્યવહાર વૈરાગ્યયુક્ત થઈ જાય છે. તેથી હરવા-ફરવા, સેલ સપાટા, મોજ-શોખ, દર્શનીય સ્થળો જોવા વગેરે પ્રવૃત્તિઓમાં તે ઉદાસીન થઈ જાય છે. કર્મબંધનાં ઘણાં કાર્યોથી તે સાવધાન બની જાય છે. ક્રમિક વિકાસ કરતાં ઉપર ઉઠતાં તે શ્રાવક સ્નાન ત્યાગી, કુશીલ ત્યાગી અને ભિક્ષા જીવી પડિમાધારી શ્રાવક થઈ જાય છે. તેમાં એક અવસ્થા એવી પણ આવી જાય છે કે કોઈ દેવ તેની સામે તેના પુત્રોની હત્યાનો દેખાવો કરી દે અને ધર્મવ્રત છોડવાનું કહે તો પણ તે નિશ્ચલ રહે છે. આવી અનેક બાબતોથી લોકમાં શ્રાવક ધર્મની વિચિત્રતા અર્થાત્ વિશેષતા સહેજે સમજાય જાય છે.

સાધ્વાચારની વિચિત્રતાઓ-વિશેષતાઓ :- જૈન સાધ્વાચાર તો લોકોની દષ્ટિમાં અનેકાનેક વિશેષતાઓ અર્થાત્ આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાય તેવા આચરણોથી અને વ્યવહારોથી પરિપૂર્ણ છે જ. તે જૈન શ્રમણોની ચાલવાની, બોલવાની, રહેવાની, ખાવાની, મલ-મૂત્ર ત્યાગવાની, ગૌચરી ગવેષણાની, પ્રતિ-લેખન પ્રમાર્જનની પ્રવૃત્તિ વગેરે અનેક રીત-ભાત લોકોમાં નૂતન અને આશ્ચર્યકારી હોય છે. તે સિવાય આજીવન બ્રહ્મચર્ય પાલન, સ્નાન ત્યાગ, પગરખા ત્યાગ, વાહન ત્યાગ, પરિગ્રહ ત્યાગ, અગ્નિ અને સ્ત્રી આદિના સંઘટાનો ત્યાગ, દાઢી-મૂંછ અને મસ્તકના વાળોના લોચ કરવો, સદા મુખ પર મુખવસ્ત્રિકા બાંધીને રહેવું, રાત્રિમાં ખાવા-પીવાનો આજીવન ત્યાગ, જીવનભર પગપાળા વિહાર, વર્ષામાં ગૌચરી ન જવું વગેરે કેટલાય નિયમ ઉપનિયમો સામાન્ય લોકોને માટે આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે તેવા હોય છે.

આ કારણે શાસ્ત્રોમાં અનેક સ્થળે વિચિત્તં વિશેષણ દ્વારા કેવલી પ્રરૂપિત ધર્મનું માહાત્મ્ય દર્શાવવામાં આવ્યું છે.

સુભદ્રાનું શ્રાવકવ્રત ગ્રહણ :-

૧૪ તદ્દં પં સા સુભદ્વા સત્થવાહી તાસિં અજ્જાણં અંતિદ્ધં ધમ્મં સોચ્ચા ણિસમ્મ હદ્ધતુદ્ધા તાઓ અજ્જાઓ તિક્ખુત્તો વંદઇ ણમંસઇ, વંદિત્તા ણમંસિત્તા એવં વયાસી- સદ્દહામિ ણં અજ્જાઓ ! ણિગ્ગંથં પાવયણં, પત્તિયામિ ણં

અજ્જાઓ ! ણિગ્ગંથં પાવયણં, રોએમિ ણં અજ્જાઓ ! ણિગ્ગંથં પાવયણં । એવમેયં તહમેયં અવિતહમેયં જાવ સે જહેયં તુબ્બે વયહ । ઇચ્છામિ ણં અહં તુબ્બં અંતિએ સાવગધમ્મં પડિવજ્જિત્તએ । અહાસુહં દેવાણુપ્પિએ ! મા પડિબંધં કરેહ ।

તએ ણં સા સુભદ્દા સત્થવાહી તાસિં અજ્જાણં અંતિએ સાવગધમ્મં પડિવજ્જેહ, પડિવજ્જિત્તા તાઓ અજ્જાઓ વંદેહ ણમંસેહ, વંદિત્તા ણમંસિત્તા પડિવિસજ્જેહ । તએ ણં સા સુભદ્દા સત્થવાહી સમણોવાસિયા જાયા-અભિગયજીવાજીવા જાવ પડિ-લાભેમાણે વિહરેહ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે સુભદ્રા સાર્થવાહી સાધ્વીજીઓ પાસેથી ધર્મ સાંભળીને, હૃદયમાં ધારણ કરીને હૃષ્ટ-તુષ્ટ થઈ અને તે સાધ્વીજીઓને ત્રણ વાર વંદન-નમસ્કાર કરી આ પ્રમાણે કહ્યું- હે દેવાનુપ્રિયે ! હું નિર્ગ્રંથ-પ્રવચન પર શ્રદ્ધા કરું છું, વિશ્વાસ કરું છું, નિર્ગ્રંથ પ્રવચન પર મારી રુચિ થઈ છે યાવત્ આપે જે ઉપદેશ આપ્યો છે તે સત્ય છે, તથ્ય છે અને નિઃસંદેહ-સર્વથા સત્ય છે. હું આપની પાસે શ્રાવકધર્મનો સ્વીકાર કરવા ઈચ્છું છું. તે આર્યાઓએ કહ્યું- હે દેવાનુપ્રિયે ! આપને જેમ સુખ થાય તેમ કરો પરંતુ ધર્મ કાર્યમાં પ્રમાદ ન કરો.

ત્યાર પછી સુભદ્રા સાર્થવાહીએ તે આર્યાઓની પાસે શ્રાવકધર્મ અંગીકાર કર્યો અને તે આર્યાઓને વંદન-નમસ્કાર કરીને વિદાય આપી. આ રીતે તે સુભદ્રા સાર્થવાહી શ્રમણોપાસિકા-શ્રાવિકા બની ગઈ; જીવાજીવની જાણકાર થઈ યાવત્ શ્રમણ નિર્ગ્રંથોને પ્રતિલાભિત કરતી રહેવા લાગી.

સુભદ્રાનો દીક્ષાનો સંકલ્પ :-

૧૫ તએ ણં તીસે સુભદ્દાએ સમણોવાસિયાએ અણ્ણયા કયાહ પુવ્વરત્તાવરત્તકાલ- સમયંસિ કુડુંબજાગરિયં જાગરમાણીએ અયમેયારૂવે અજ્જત્થિએ જાવ સમુપ્પજ્જિત્થા- એવં ખલુ અહં ભદ્દેણં સત્થવાહેણં વિઝલાહિં ભોગભોગાહિં ભુંજમાણી વિહરમિ, ણો ચેવ ણં અહં દારગં વા દારિયં વા પયામિ । તં સેયં ખલુ મમં કલ્લં જાવ જલંતે ભદ્દં સત્થવાહં આપુચ્છિત્તા સુવ્વયાણં અજ્જાણં અંતિએ મુંડા ભવિત્તા અગારાઓ વા અણ્ણગારિયં પવ્વેત્તએ; એવં સંપેહેહ, સંપેહિત્તા જેણેવ ભદ્દે સત્થવાહે તેણેવ ઉવાગયા, કરયલ પરિગ્ગહિયં જાવ એવં વયાસી- એવં ખલુ અહં દેવાણુપ્પિયા ! તુબ્બેહિં સહ્ધિં બહૂહિં વાસાહિં વિઝલાહિં ભોગભોગાહિં ભુંજમાણી વિહરમિ, ણો ચેવ ણં દારગં વા દારિયં વા પયામિ । તં ઇચ્છામિ ણં દેવાણુપ્પિયા ! તુબ્બેહિં અબ્બણુણ્ણયા સમાણી સુવ્વયાણં અજ્જાણં અંતિએ જાવ પવ્વેત્તએ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે સુભદ્રા શ્રાવિકાને એક વાર મધ્યરાત્રિએ સાંસારિક ચિંતન કરતાં આ પ્રકારનો અધ્યવસાય- વિચાર આવ્યો કે- 'હું ભદ્રસાર્થવાહની સાથે વિપુલ ભોગોને ભોગવતી સમય વ્યતીત કરું છું પરંતુ આજ સુધી મને એક પણ સંતાન થયું નથી. મારે માટે તે જ શ્રેષ્ઠ છે કે હું કાલે સૂર્યોદય થાય ત્યારે ભદ્ર સાર્થવાહને પૂછીને સુવ્રતા સાધ્વીજીની પાસે ગૃહત્યાગ કરી, મુંડિત થઈ દીક્ષા અંગીકાર કરું.' તેણે આવો વિચાર કર્યો, વિચાર કરીને ભદ્ર સાર્થવાહની પાસે આવી અને હાથ જોડીને આ પ્રમાણે કહ્યું- "હે દેવાનુપ્રિય ! હું આપની સાથે ઘણાં વર્ષોથી વિપુલ ભોગોને ભોગવી રહી છું. પરંતુ મેં એક પણ બાળકને જન્મ આપ્યો નથી. તેથી હું આપની આજ્ઞા લઈને સુવ્રતા આર્યાજીની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છા રાખું છું."

૧૬ તए णं से भद्दे सत्थवाहे सुभद्धं सत्थवाहिं एवं वयासी- मा णं तुमं देवाणु-
प्पिए ! मुंडा जाव पव्वयाहि । भुंजाहि ताव देवाणुप्पिए ! मए सद्धिं विउलाइं
भोगभोगाइं, तओ पच्छा भुत्तभोई सुव्वयाणं अज्जाणं जाव पव्वयाहि ।

તए णं सुभद्धा सत्थवाही भद्दस्स एयमद्धं णो आढाइ णो परियाणइ । दोच्चं
पि तच्चं पि भद्धं सत्थवाहं एवं वयासी- इच्छामि णं देवाणुप्पिया ! तुब्भेहिं
अब्भणुण्णाया समाणी जाव पव्वइत्तए ।

તए णं से भद्दे सत्थवाहे जाहे णो संचाएइ बहूहिं आघवणाहि य, पणवणाहि
य सणवणाहि य विणवणाहि य आघवित्तए वा पणवित्तए वा, सणवित्तए वा
विणवित्तए वा, ताहे अकामए चेव सुभद्धाए णिक्खमणं अणुमण्णित्था ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે ભદ્ર સાર્થવાહે સુભદ્રા સાર્થવાહીને આ પ્રમાણે કહ્યું- હે દેવાનુપ્રિયે ! તમે હમણાં મુંડિત **યાવત્** પ્રવ્રજિત ન થાઓ પરંતુ મારી સાથે વિપુલ ભોગોને ભોગવો અને ભુક્તભોગી થઈને ત્યાર પછી સુવ્રતા આર્યાની પાસે મુંડિત થઈ, ગૃહત્યાગ કરી, પ્રવજ્યા અંગીકાર કરજો.

સુભદ્રા સાર્થવાહીએ ભદ્ર સાર્થવાહના આ વચનો માન્યા નહી, સ્વીકાર્યા નહીં અને બીજીવાર, ત્રીજીવાર પણ ભદ્ર સાર્થવાહને આ પ્રમાણે કહ્યું- હે દેવાનુપ્રિય ! આપની આજ્ઞા લઈને હું દીક્ષા અંગીકાર કરવાની ઈચ્છા રાખું છું.

ત્યાર પછી તે ભદ્ર સાર્થવાહ અનેક પ્રકારે અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઘણી યુક્તિઓથી, પ્રજ્ઞપ્તિઓથી (પ્રવ્રજિત ન થાઓ, સંયમ માર્ગ કઠિન છે તેવા વિશેષ કથનથી) સંજ્ઞપ્તિથી (ભોગ ભોગવ્યા પછી સંયમ સહજ બને એમ સમજાવવાથી) અને વિજ્ઞપ્તિઓથી (સંયમની દૃઢતાની પરીક્ષારૂપ કથનથી) તેને સમજાવવામાં, મનાવવામાં સમર્થ ન થયો તેથી તેણે અનિચ્છાએ સુભદ્રાને પ્રવ્રજિત થવાની આજ્ઞા આપી.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રોમાં સુભદ્રા સાર્થવાહીના આત્મભાવોની વિશુદ્ધિ પ્રગટ થાય છે. તેણીએ ધર્મશ્રવણ અને સત્સંગના પ્રભાવે શ્રાવક વ્રતનો સ્વીકાર કર્યો. વ્રતપાલન કરતાં કરતાં તેના સર્વ સંગ ત્યાગના ભાવ પરિપક્વ બન્યા અને પતિની આજ્ઞા મેળવી સંયમ માર્ગે પ્રયાણ કરવા કટિબદ્ધ બની.

સુભદ્રાની દીક્ષા વિધિ :-

૧૭ તદ્દા જ્ઞાનં સે ભદ્દે સત્થવાહે વિઝલં અસણં પાણં ખાઈમં સાઈમં ઉવક્ખડાવેઈ, મિત્તણાઈ જાવ આમંતેઈ । તઓ પચ્છા ભોયણ વેલાઈ જાવ મિત્તણાઈ સવ્કારેઈ સમ્માણેઈ । સુભદ્દં સત્થવાહિં ણ્હાયં જાવ સવ્વાલંકારવિભૂસિયં પુરિસસહસ્સવાહિણિં સીયં દુરુહેઈ ।

તદ્દા જ્ઞાનં સે ભદ્દે સત્થવાહે મિત્તણાઈ જાવ સદ્ધિં સંપરિવુડે સવ્વિઙ્ઘીઈ જાવ રવેણં વાણારસીણયરીઈ મજ્ઞંમજ્ઞેણં જેણેવ સુવ્વયાણં અજ્જાણં ઉવસ્સઈ, તેણેવ ઉવાગચ્છઈ, ઉવાગચ્છિત્તા પુરિસસહસ્સવાહિણિં સીયં ઠવેઈ, સુભદ્દં સત્થવાહિં સીયાઓ પચ્ચોરુહેઈ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી ભદ્ર સાર્થવાહે વિપુલ પ્રમાણમાં અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ રૂપ ભોજન તૈયાર કરાવ્યું અને પોતાના સર્વ મિત્રો, જ્ઞાતિબંધુઓ, સ્વજનો, સંબંધીઓ, પરિચિતોને આમંત્રણ આપ્યું અને ભોજનના સમયે ભોજન કરાવી તે મિત્રો આદિનો સત્કાર-સન્માન કર્યો અને સ્નાન કરી સર્વ અલંકારોથી વિભૂષિત થયેલી સુભદ્રા સાર્થવાહીને હજાર પુરુષો વહન કરી શકે તેવી પાલખીમાં બેસાડી. ત્યાર પછી તે ભદ્ર સાર્થવાહ મિત્ર, જ્ઞાતિજન, સ્વજન-સંબંધીઓથી પરિવૃત્ત, ભવ્ય ઋદ્ધિ-વૈભવ સાથે યાવત્ ભેરી આદિ વાદ્યોના નાદ સહિત વારાણસી નગરીની મધ્યમાં થઈને જ્યાં સુવ્રતા આર્યાનો ઉપાશ્રય હતો ત્યાં આવ્યો, આવીને તે હજાર પુરુષોએ ઉપાડેલી તે શિબિકાને ઊભી રાખી અને સુભદ્રા સાર્થવાહીને શિબિકામાંથી નીચે ઉતારી.

૧૮ તદ્દા જ્ઞાનં સે ભદ્દે સત્થવાહે સુભદ્દં સત્થવાહિં પુરઓ કાઠં જેણેવ સુવ્વયા અજ્જા તેણેવ ઉવાગચ્છઈ, ઉવાગચ્છિત્તા સુવ્વયાઓ અજ્જાઓ વંદઈ ણમંસઈ, વંદિત્તા ણમંસિત્તા ઈવં વયાસી- ઈવં ખલુ દેવાણુપ્પિયા ! સુભદ્દા સત્થવાહી મમં મારિયા ઈટ્ઠા કંતા, જાવ ઈસ ણં દેવાણુપ્પિયા ! સંસારમહાવિગ્ગા, મીયા જમ્મમરણાણં; દેવાણુપ્પિયાણં અંતિઈ મુંડા મવિત્તા અગારાઓ અણગારિયં પવ્વયાઈ । તં ઈયં ણં અહં દેવાણુપ્પિયાણં સીસિણિમ્મિલ્લં દલયામિ । પડિચ્છંતુ ણં દેવાણુપ્પિયા ! સીસિણિમ્મિલ્લં । અહાસુહં દેવાણુપ્પિયા ! મા પડિબંધં કરેહ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી ભદ્ર સાર્થવાહ સુભદ્રાસાર્થવાહીને આગળ કરીને સુવ્રતા આર્યાની પાસે આવ્યો,

આવીને સુવ્રતા આર્યાને વંદન-નમસ્કાર કર્યા; વંદન-નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે કહ્યું- હે દેવાનુપ્રિય ! આ સુભદ્રા સાર્થવાહી મારી પત્ની છે તે મને અત્યંત ઈષ્ટ અને કાંત(પ્રિય) છે **યાવત્** હે દેવાનુપ્રિયે ! હવે તે સંસારના ભયથી ઉદ્વિગ્ન થઈને, જન્મ મરણથી ભયભીત થઈને, આપની પાસે મુંડિત થઈ, ગૃહસ્થ જીવનનો ત્યાગ કરી, દીક્ષિત થવા માટે તત્પર થઈ છે. તેથી હે દેવાનુપ્રિયે ! હું આપને આ શિષ્યારૂપ ભિક્ષા આપી રહ્યો છું. હે દેવાનુપ્રિયે ! આ શિષ્યારૂપ ભિક્ષાનો સ્વીકાર કરો.

ભદ્ર સાર્થવાહે આ પ્રમાણે કહ્યું ત્યારે સુવ્રતા આર્યાએ કહ્યું- હે દેવાનુપ્રિયે ! આપને સુખ ઉપજે તેમ કરો, શુભ કાર્યમાં વિલંબ ન કરો.

૧૯ તए णं सा सुभद्रा सत्थवाही सुव्वयाहिं अज्जाहिं एवं वुत्ता समाणी हट्टुट्टा जाव सयमेव आभरणमल्लालंकारं ओमुयइ, ओमुइत्ता सयमेव पंचमुट्टियं लोयं करेइ, करित्ता जेणेव सुव्वयाओ अज्जाओ तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सुव्वयाओ अज्जाओ तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ, करेत्ता वंदइ णमंसइ, वंदित्ता णमंसित्ता एवं वयासी-

આલિત્તે ણં ભંતે ! લોએ, પલિત્તે ણં ભંતે ! લોએ, આલિત્ત-પલિત્તેણં ભંતે ! લોએ, જરાએ મરણેણં ય એવં જહા દેવાણંદા તહા પવ્વઇયા જાવ અજ્જા જાયા ઇરિયા- સમિયા જાવ ગુત્તબંભયારિણી ।

ભાવાર્થ :- સુવ્રતા સાધ્વીજીએ આ પ્રમાણે કહ્યું ત્યારે તે સુભદ્રા સાર્થવાહી હર્ષિત થઈ, સંતુષ્ટ થઈ અને તેણે એક બાજુ જઈને સ્વયમેવ વસ્ત્ર, માળા અને આભૂષણોને ઉતાર્યા, ઊતારીને સ્વયમેવ પંચમુષ્ટિ લોચ કર્યો, લોચ કરીને જ્યાં સુવ્રતા આર્યા હતાં ત્યાં આવી, આવીને સુવ્રતા આર્યાને ત્રણ વાર આદક્ષિણા-પ્રદક્ષિણાપૂર્વક(આવર્તનપૂર્વક) વંદન નમસ્કાર કર્યા, વંદન નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે કહ્યું- હે ભંતે ! આ સંસાર આદીપ્ત-જન્મ, જરા, મરણ રૂપ અગ્નિથી બળી રહ્યો છે, પ્રદીપ્ત-અત્યંત બળી રહ્યો છે ઈત્યાદિ, આ રીતે દેવાનંદાની જેમ તે સુવ્રતા આર્યાની પાસે પ્રવ્રજિત થઈ અને પાંચ સમિતિ તથા ત્રણ ગુપ્તિથી સહિત, ઈન્દ્રિયોને નિગ્રહ કરનારી, ગુપ્ત બ્રહ્મચારિણી સાધ્વી બની ગઈ.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રોમાં સુભદ્રાની દીક્ષા વિધિનું કંઈક સંક્ષિપ્ત અને કંઈક વિસ્તૃત કથન છે. તેમજ આ સૂત્રોમાં તત્કાલીન સમાજ અને જૈન ધર્મમાં સ્ત્રીગૌરવ તથા સ્ત્રી સન્માનના ભાવનું નિદર્શન છે.

જહા દેવાનંદા :- ભગવાન મહાવીર પાસે માતા દેવાનંદાએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી. તે પ્રસંગનું વિસ્તૃત વર્ણન શ્રી ભગવતી સૂત્ર શતક-૮/૩૩ માં છે, તે પ્રમાણે અહીં જાણવું. અહીં તેના પાઠનો અતિદેશ કર્યો છે. વિસ્તાર માટે જુઓ - ભગવતી સૂત્ર ભાગ-૩.

પ્રસ્તુત સૂત્રોથી જૈન સાધ્વીજીઓનું વિચરણ, ધર્મોપદેશ, ધર્મ પ્રભાવના, દીક્ષા પ્રદાન, શ્રાવક દ્વારા સાધ્વીજીઓને વંદન વગેરે વ્યવહારો સ્પષ્ટ થાય છે.

ભારતીય સંસ્કૃતિના લોક વ્યવહાર આદિ કારણોથી પ્રભુના શાસનમાં પુરુષ જ્યેષ્ઠ કલ્પનો સ્વીકાર કર્યો છે, સાધુને વંદન વ્યવહાર, વિશેષ પદ પ્રદાન વગેરેમાં પુરુષ જ્યેષ્ઠતા છે.

તેમ છતાં જિન શાસનના સમગ્ર વ્યવહારોમાં સ્ત્રી જાતિને સમાન હક છે. જૈન શાસ્ત્રોમાં મુક્તિ પર્યંતની સર્વ યોગ્યતા જણાવીને સ્ત્રી જાતિની મહત્તા પ્રદર્શિત કરી છે. દરેક તીર્થંકરના શાસનમાં સાધ્વીજીઓની સંખ્યા અધિક છે. અનેક શાસ્ત્રોમાં સાધ્વીજીઓના જીવન વર્ણન છે. પ્રસ્તુત શાસ્ત્રમાં પણ ગુરુણીની આજ્ઞા વિના સ્વતંત્ર વિચરનાર સાધ્વીજીઓના શિથિલાચાર અને તેનું પરિણામ બતાવ્યા પછી તેના મોક્ષ પર્યંતનું વર્ણન સન્માનપૂર્વક કર્યું છે. શ્રી જ્ઞાતા સૂત્રમાં સ્ત્રી તીર્થંકર પ્રભુ મલ્લિનાથનું પ્રભાવશાળી વિસ્તૃત જીવન ચરિત્ર વર્ણિત છે. તેમાં પણ સ્ત્રી જાતિનું ગૌરવ દર્શાવેલ છે.

આ પ્રકારના અનેક ઉદાહરણોથી જણાય છે કે જૈનશાસ્ત્રોમાં સ્ત્રીઓના સન્માન અને આદરથી ભરેલા વર્ણનો વિપુલ પ્રમાણમાં ઉપલબ્ધ છે.

સુભદ્રા આર્યાની બાળકોમાં અનુરાગવૃત્તિ :-

૨૦ તદ્દા ણં સા સુભદ્રા અજ્ઞા અણ્ણયા કયાઇ બહુજણસ્સ ચેડરૂવેસુ મુચ્છયા ગિદ્ધા ગઢિયા અજ્ઞોવવણ્ણા અબ્ભંગં ચ ઉવ્વટ્ટણં ચ ફાસુયપાણં ચ અલત્તગં ચ કંકણાણિ ય અંજણં ચ વણ્ણગં ચ ચુણ્ણગં ચ ખેલ્લણગાણિ ય ખજ્જલ્લગાણિ ય ચીરં ચ પુપ્ફાણિ ય ગવેસઇ, ગવેસિત્તા બહુજણસ્સ દારણ ય દારિયા ય કુમારે ય કુમારિયાઓ ય ડિંભણ ય ડિંભિયાઓ ય, અપ્પેગઇયાઓ અબ્ભંગેઇ, અપ્પેગઇયાઓ ઉવ્વટ્ટેઇ, અપ્પેગઇયાઓ ફાસુયપાણણં ણહાવેઇ, એવં પાણ રયઇ, ઓટ્ટે રયઇ, અચ્છીણિ અંજેઇ, ઉસુણ કરેઇ, તિલણ કરેઇ, ડિગિંદલણ કરેઇ, પંતિયાઓ કરેઇ, છિજ્જાઇ કરેઇ, વણ્ણણં સમાલભઇ, ચુણ્ણણં સમાલભઇ, ખેલ્લણગાઇં દલયઇ, ખજ્જલગાઇં દલયઇ, ચીરભોયણં ભુંજાવેઇ, પુપ્ફાઇં ઓમુયઇ, પાણસુ ઠવેઇ, જંઘાસુ ઠવેઇ, એવં ઉરુસુ ઉચ્છંગે કડીણ પિટ્ટે ઉરંસિ ચંધે સીસે ય ઠવેઇ, કરયલપુડેણં ગહાય હલુલેમાણી હલુલેમાણી આગાયમાણી આગાયમાણી પરિગાયમાણી પરિગાયમાણી પુત્તપિવાસં ચ ધૂયપિવાસં ચ ણત્તુયપિવાસં ચ ણત્તિપિવાસં ચ પચ્ચણુભવમાણી વિહરઇ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી સુભદ્રા આર્યા ક્યારેક ગૃહસ્થનાં બાળકોમાં મૂર્ચ્છિત, ગૃહ, અત્યંત અનુરાગ-વાળી અને આસક્ત થઈને તે બાળકોને યોળવા માટે તેલ, શરીરનો મેલ દૂર કરવા માટે પીઠી, પીવા માટે

પ્રાસુક પાણી, તે બાળકોનાં હાથ-પગ રંગવા માટે મહેંદી આદિ રંજક દ્રવ્ય, કંકણ-હાથમાં પહેરવાના કડાં, અંજન-કાજળ આદિ, વર્ણક-ચંદન, અબીલ આદિ, ચૂર્ણક-સુગંધિત દ્રવ્ય(પાઉડર), ખેલનક-રમકડા, ખાવા માટે ખાજાં આદિ મિષ્ટાન્ન, ખીર, દૂધ અને પુષ્પમાળા (અચેત પુષ્પની માળા) આદિ પદાર્થોની ગવેષણા કરવા લાગી.

પદ્મી તે ગૃહસ્થોનાં છોકરાં-છોકરીઓને, કુમાર-કુમારિકાઓને, બાળક-બાળિકાઓને કોઈને તેલનું માલીશ કરતી હતી, કોઈને પીઠી ચોળતી હતી, કોઈને પ્રાસુકજળથી સ્નાન કરાવતી હતી, કોઈના પગ રંગતી હતી, કોઈના હોઠ રંગતી હતી, કોઈને આંજણ આંજતી હતી, કોઈના લલાટે તિલક કરતી હતી, કોઈને કેશરનું તિલક-બિન્દી(ચાંદલો) લગાડતી હતી, કોઈ બાળકને હીંચકા નાંખતી હતી અને કેટલાંક બાળકોને પંક્તિમાં ઊભા રાખતી, કેટલાંક બાળકોને જુદા-જુદા ઊભા રાખતી હતી, કોઈના શરીરે ચંદન લગાવતી હતી, તો કોઈના શરીરે સુગંધિત પાવડર લગાડતી હતી, કોઈને રમકડાં દેતી, કોઈને ખાવા માટે ખાજા આદિ મિષ્ટાન્ન દેતી, કોઈને દૂધ પીવડાવતી, કોઈના ગળામાં પહેરેલી પુષ્પ-માળાને ઉતારતી, કોઈને પોતાના પગ ઉપર બેસાડતી, કોઈને જંઘા ઉપર બેસાડતી, કોઈને સાથળ ઉપર, કોઈને ખોળામાં, કોઈને કમ્મરમાં, પીઠ ઉપર, છાતી પર, ખંભા પર, માથા ઉપર બેસાડતી તો કોઈને હાથેથી પકડીને હુલરાવતી, હાલરડાં ગાતી, ઊંચા અવાજે ગાતી, પુચકારતી તે પુત્ર પુત્રીની પિપાસા અને પૌત્ર-પૌત્રીઓની લાલસાની પૂર્તિનો અનુભવ કરતી રહેવા લાગી.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રોમાં સુભદ્રા સાધ્વીજીની અતૃપ્ત કામનાનું નિદર્શન છે. સર્વસંગ પરિત્યાગ કરવા છતાં અંતરમાં છુપાયેલી સંતાન પ્રાપ્તિની કામના, તેના પરની આસક્તિના સંસ્કાર પુનઃ જાગૃત થતાં તે સુભદ્રા સાધ્વી સંયમી જીવનમાં પણ યેનકેન પ્રકારે પોતાની કામનાની પૂર્તિ કરવામાં નિઃસંકોચપણે પ્રવૃત્ત થઈ ગઈ.

સુભદ્રા આર્યાનો ગચ્છ ત્યાગ :-

૨૧ તए णं ताओ सुव्वयाओ अज्जाओ सुभदं अज्जं एवं वयासी- अम्हे णं देवाणुप्पिए ! समणीओ णिग्गंथीओ इरियासमियाओ जाव गुत्तबंभयारिणीओ, णो खलु अम्हं कप्पइ जातककम्मं करेत्तए । तुमं च णं देवाणुप्पिए ! बहुजणस्स चेडरूवेसु मुच्छिया जाव अज्झोववण्णा अब्भङ्गणं जाव णत्तुयपिवासं वा पच्चणुभवमाणी विहरसि । तं णं तुमं देवाणुप्पिए ! एयस्स ठाणस्स आलोएहि जाव पायच्छित्तं पडिवज्जाहि ।

ભાવાર્થ :- તેનું આ પ્રકારનું વર્તન જોઈને સુવ્રતાઆર્યાએ સુભદ્રા આર્યાને કહ્યું- હે દેવાનુપ્રિયે ! આપણે સાંસારિક વિષયોથી વિરક્ત, ઈર્ષ્યા સમિતિ આદિથી યુક્ત **યાવત્** ગુપ્ત બ્રહ્મચારિણી નિર્ગ્રંથ

શ્રમણીઓ છીએ તેથી બાળકોનાં લાલન-પાલન, બાલકીડા આદિ કૃત્યો આપણા માટે કલ્પનીય નથી. હે દેવાનુપ્રિયે ! તમે ગૃહસ્થનાં બાળકોમાં આસક્ત, મૂર્ચ્છિત અને અનુરાગી થઈને તેના માલિશ આદિ અકલ્પનીય કાર્ય કરો છો યાવત્ પુત્ર-પુત્રી, પૌત્ર-પૌત્રી આદિની લાલસાપૂર્તિનો અનુભવ કરો છો તેથી હે દેવાનુપ્રિયે ! તમે આવા અકલ્પનીય કાર્યની આલોચના કરો યાવત્ પ્રાયશ્ચિત્ત ગ્રહણ કરો.

૨૨ તદ્દા સા સુભદ્વા અજ્જા સુવ્વયાણં અજ્જાણં એમદ્દં ણો આઢાઈ, ણો પરિ-જાણઈ, અણાઢાયમાણી અપરિજાણમાણી વિહરઈ । તદ્દા ણં તાઓ સમણીઓ ણિગ્ગંથીઓ સુભદ્દં અજ્જં હીલંતિ, ણિદંતિ, ચિંસંતિ, ગરહંતિ અભિક્ખણં અભિક્ખણં એમદ્દં ણિવારંતિ ।

ભાવાર્થ :- સુવ્રતા આર્યા દ્વારા આ રીતે અકલ્પનીય કાર્યોનો નિષેધ કરવા છતાં પણ તે સુભદ્રા આર્યાએ તે વાતને માની નહીં કે તેના ઉપર ધ્યાન આપ્યું નહીં પરંતુ તે વાતની ઉપેક્ષા કરતી તે જ પ્રકારે વ્યવહાર કરતી રહી.

ત્યારે અન્ય નિર્ગ્રંથ શ્રમણીઓ સુભદ્રા આર્યાની હીલના(તિરસ્કાર) કરતી, નિંદા કરતી, ઠપકો આપતી, ગર્હા કરતી-ભર્ત્સના કરતી અને તેને વારંવાર તે કાર્યો માટે રોકતી હતી.

૨૩ તદ્દા ણં તીએ સુભદ્વાએ અજ્જાએ સમણીહિં ણિગ્ગંથીહિં હીલિજ્જમાણીએ જાવ અભિક્ખણં અભિક્ખણં એમદ્દં ણિવારિજ્જમાણીએ અયમેયારૂવે અજ્જત્થિએ જાવ મણોગયસંકપ્પે સમુપ્પજ્જિત્થા- જયા ણં અહં અગારવાસં વસામિ તયા ણં અહં અપ્પવસા, જપ્પભિં ચ ણં અહં મુંડા ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિયં પવ્વહયા, તપ્પભિં ચ ણં અહં પરવસા; પુવ્વિં ચ મમ સમણીઓ ણિગ્ગંથીઓ આઢેંતિ પરિજાણેંતિ, ઇયાણિં ણો આઢેંતિ ણો પરિજાણેંતિ, તં સેયં ચલુ મે કલ્લં જાવ જલંતે સુવ્વયાણં અજ્જાણં અંતિયાઓ પઢિણિક્ખમિત્તા પાઢિએક્કં ઉવસ્સયં ઉવસંપજ્જિત્તાણં વિહરિત્તએ, એવં સંપેહેઈ, સંપેહિત્તા કલ્લં જાવ જલંતે સુવ્વયાણં અજ્જાણં અંતિયાઓ પઢિણિક્ખમઈ, પઢિણિક્ખમિત્તા પાઢિએક્કં ઉવસ્સયં ઉવસંપજ્જિત્તાણં વિહરઈ ।

તદ્દા ણં સા સુભદ્વા અજ્જા અણોહટ્ઠિયા અણિવારિયા સચ્છંદમઈં બહુજણસ્સ ચેડરૂવેસુ મુચ્છિયા જાવ ણત્તિપિવાસં ચ પચ્ચણુભવમાણી વિહરઈ ॥

ભાવાર્થ :- નિર્ગ્રંથી આર્યાઓ દ્વારા પૂર્વોક્ત પ્રકારે હીલના આદિ કરવાથી અને વારંવાર રોકવાથી તે સુભદ્રા આર્યાને આ પ્રકારનો અધ્યવસાય યાવત્ માનસિક વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે જ્યારે હું મારા ઘેર હતી ત્યારે સ્વતંત્ર હતી, હવે જ્યારે ઘર છોડી મુંડિત થઈ, અણગારિક પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી છે ત્યારથી હું પરતંત્ર થઈ ગઈ છું. પહેલાં જે નિર્ગ્રંથ શ્રમણીઓ મારો આઢર કરતી હતી, મારી સાથે પ્રેમપૂર્વક આલાપ-

સંલાપ વ્યવહાર કરતી હતી; તે આજે મારો નથી તો આદર કરતી કે નથી મારી સાથે પ્રેમથી બોલતી. તેથી કાલે પ્રાતઃકાલે સૂર્યોદય થવા પર સુવ્રતા આર્યા પાસેથી નીકળીને પૃથક્ સ્થાન ગ્રહણ કરીને વિચરું, જુદા ઉપાશ્રયમાં રહું, તે મારા માટે યોગ્ય છે. તેણે આ પ્રકારનો સંકલ્પ કર્યો, સંકલ્પ કરીને બીજે દિવસે સૂર્યોદય થતાં તે સુવ્રતા આર્યાને છોડીને નીકળી ગઈ અને અલગ ઉપાશ્રયમાં જઈને એકલી જ રહેવા લાગી.

ત્યાર પછી તે સુભદ્રા આર્યા, ગુરુણી આદિનો અંકુશ ન રહેવાથી, નિરકુંશ અને રોકટોક વિના સ્વેચ્છાચારી થઈને ગૃહસ્થનાં બાળકોમાં આસક્ત-અનુરક્ત થઈને યાવત્ પોતાની પુત્ર-પૌત્ર આદિની લાલસા પૂર્તિનો અનુભવ કરતી રહેવા લાગી.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રોમાં સુભદ્રા સાધ્વીજીની સ્વચ્છંદ વૃત્તિ અને તેનું પરિણામ દર્શાવ્યું છે. સંયમી જીવનમાં પણ પોતાની ઈચ્છા તૃપ્તિમાં અન્ય વ્યક્તિ બાધકરૂપ લાગી ત્યારે તેણે એકાંતનો આશ્રય લઈ પોતાની દુર્વૃત્તિનું પોષણ કર્યું.

સંયોગોનું સર્જન થતાં વ્યક્તિના બાહ્ય જીવનનું પરિવર્તન થાય પરંતુ સંસ્કાર પરંપરાનો જ્યાં સુધી પૂર્ણરૂપે અંત આવતો નથી ત્યાં સુધી તે પ્રવૃત્તિઓ ફરીથી ક્યારેક ચાલુ થઈ જાય છે.

સુભદ્રા આર્યાની સંલેખના સાથે દેવગતિ :-

૨૪ તદ્દાં સા સુભદ્રા અજ્ઞા પાસથા પાસથવિહારી, ઓસણ્ણા ઓસણ્ણવિહારી, કુસીલા કુસીલવિહારી, સંસત્તા સંસત્તવિહારી, અહાછંદા અહાછંદવિહારી, બહૂં વાસાઈં સામણ્ણપરિયાગં પાઝણ્ણં, પાઝણ્ણિત્તા અદ્ધમાસિયાણ્ણ સંલેહણ્ણાણ્ણ અત્તાણ્ણં ઝૂસેઝ ઝૂસિત્તા તીસં ભત્તાઈં અણ્ણસણ્ણેણ્ણં છેદિત્તા, તસ્સ ઠાણ્ણસ્સ અણ્ણાલોઝય અપઢિકંતા કાલમાસે કાલં કિચ્ચા સોહમ્મે કપ્પે બહુપુત્તિયાવિમાણે ઉવવાયસભાણ્ણ દેવસય-ણ્ણિજ્જંસિ દેવદૂસંતરિયાણ્ણ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઈભાગમેત્તાણ્ણ ઓગાહણ્ણાણ્ણ બહુપુત્તિયા-દેવિત્તાણ્ણ ઉવવણ્ણા ।

તદ્દાં સા બહુપુત્તિયા દેવી અહુણોવવણ્ણમેત્તા સમાણી પંચવિહાણ્ણ પજ્જત્તીણ્ણ જાવ ભાસમણ્ણપજ્જત્તીણ્ણ । એવં ખલુ ગોયમા ! બહુપુત્તિયાણ્ણ દેવીણ્ણ સા દિવ્વા દેવિઢ્ઠી જાવ અભિસમણ્ણાગયા ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે સુભદ્રા આર્યા પાસથા, પાસથવિહારી(શિથિલાચારી), અવસન્ન, અવસન્ન- વિહારી(ખંડિતવ્રતવાળી), કુશીલ, કુશીલવિહારી(આચાર ભ્રષ્ટ), સંસક્ત, સંસક્તવિહારી (ગૃહસ્થો સાથે સંપર્ક રાખનારી) અને સ્વચ્છંદ, સ્વચ્છંદવિહારી(નિરકુંશ) થઈ ગઈ. તેણે ઘણાં વર્ષો સુધી

સંયમ પર્યાયનું પાલન કર્યું, પાલન કરીને અર્ધમાસિક સંલેખનાથી આત્માને ભાવિત કરીને, ત્રીસ ભક્ત (ભોજન)ને અનશન દ્વારા છોડીને અને અકરણીય કાર્યોની, સંયમમાં લાગેલા દોષોની આલોચના પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના જ કાલના સમયે કાળધર્મ પામીને સૌધર્મ દેવલોકના બહુપુત્રિકા વિમાનની ઉપપાત સભાની અંદર દેવદૂષ્યથી આચ્છાદિત દેવશય્યા પર અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અવગાહનાથી બહુપુત્રિકાદેવી રૂપે ઉત્પન્ન થઈ.

ત્યાર પછી ઉત્પન્ન થતાં જ તે બહુપુત્રિકાદેવીએ ભાષા-મન:પર્યાપ્તિ પર્યતની પાંચ પ્રકારની પર્યાપ્તિઓથી પર્યાપ્ત અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી. હે ગૌતમ ! આ પ્રમાણે બહુપુત્રિકાદેવીએ તે દિવ્ય દેવઋદ્ધિ આદિને પ્રાપ્ત કરી છે.

ગૌતમની પુનઃજિજ્ઞાસા :-

૨૫ સે કેણદ્વેણં ભંતે ! एवं वुच्चइ- बहुपुत्तिया देवी, बहुपुत्तिया देवी ?

ગોયમા ! बहुपुत्तिया णं देवी जाहे जाहे सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो उवत्थाणियं करेइ, ताहे ताहे बहवे दारए य दारियाओ य डिंभए य डिंभियाओ य विउव्वइ, विउव्वित्ता जेणेव सक्के देविंदे देवराया तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो दिव्वं देविड्ढिं दिव्वं देवज्जुइं दिव्वं देवाणुभावं उवदंसेइ । से तेणद्वेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ- बहुपुत्तिया देवी बहुपुत्तिया देवी ।

ભાવાર્થ :- પ્રશ્ન- હે ભગવન્ ! તેનું શું કારણ છે કે તે બહુપુત્રિકા દેવી, બહુપુત્રિકા દેવી કહેવાય છે ?

હે ગૌતમ ! બહુપુત્રિકાદેવી જ્યારે જ્યારે દેવોના રાજા શકેન્દ્રની પાસે નાટક કરવા જાય છે ત્યારે ત્યારે તે ઘણાં છોકરાં-છોકરી અને બાળક-બાળિકાઓની વિકુર્વણા કરે, વિકુર્વણા કરીને જ્યાં દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક બેઠા હોય, ત્યાં જઈને તે દેવેન્દ્ર શકની સમક્ષ પોતાની દિવ્ય દેવઋદ્ધિ (પરિવારાદિ), દિવ્ય દેવદ્યુતિ (શરીર અને આભરણાદિની ક્રાંતિ) અને દિવ્ય દેવાનુભાવ(અદ્ભુત વૈક્રિય શરીરાદિની શક્તિ)- પ્રભાવ-તેજને બતાવે છે. હે ગૌતમ ! તેથી તે બહુપુત્રિકાદેવી કહેવાય છે.

૨૬ बहुपुत्तियाणं भंते ! देवीणं केवइयं कालं ठिई पणत्ता ? गोयमा ! चत्तारि पलिओवमाइं ठिई पणत्ता ।

ભાવાર્થ :- હે ભગવન્ ! બહુપુત્રિકાદેવીની સ્થિતિ કેટલી કહી છે ? હે ગૌતમ ! બહુપુત્રિકાદેવીની સ્થિતિ ચાર પલ્યોપમની છે.

બહુપુત્રિકાનો ભાવી ભવ : સોમા :-

૨૭ बहुपुत्तिया णं भंते ! देवी ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं भवक्खए

પં ઠિઙ્કખણં અણંતરં ચયં ચિત્તા કહિં ગચ્છિહિઙ્ કહિં ઉવવજ્જિહિઙ્ ?

ગોયમા ! ઇહેવ જંબુદ્દીવે દીવે ભારહે વાસે વિંઙ્ગિરિપાયમૂલે વિભેલસણિવેસે માહણકુલંસિ દારિયત્તાણ પચ્ચાયાહિઙ્ ।

તણ પં તીસે દારિયાણ અમ્માપિયરો એકકારસમે દિવસે વીઙ્કકંતે જાવ અયમેયારૂવં ણામધેજ્જં કરેત્તિ- હોઝ પં અમ્હં ઇમીસે દારિયાણ ણામધેજ્જં સોમા ।

ભાવાર્થ :- હે ભગવન્ ! તે બહુપુત્રિકાદેવી આયુર્દલિક, ભવનિબંધક કર્મ અને સ્થિતિનો ક્ષય થયા પછી દેવલોકમાંથી ચ્યવીને ક્યાં જશે ? ક્યાં જન્મ ધારણ કરશે ?

હે ગૌતમ ! બહુપુત્રિકાદેવી આ જંબુદ્દીપના ભારતવર્ષમાં વિંધ્યપર્વતની તળેટીમાં વિભેલ સન્નિ-વેશમાં બ્રાહ્મણકુળમાં પુત્રી રૂપે જન્મ ધારણ કરશે. ત્યાર પછી તેના માતાપિતા અગિયાર દિવસ વ્યતીત થયા પછી બારમે દિવસે આ પ્રમાણે નામકરણ કરશે-"અમારી આ પુત્રીનું નામ સોમા રહેશે અર્થાત્ તે પોતાની બાળાનું નામ સોમા રાખશે."

સોમાનું રાષ્ટ્રકૂટ સાથે પાણિગ્રહણ :-

૨૮ તણ પં સોમા ઉમ્મુક્કબાલભાવા વિણ્ણાયપરિણયમેત્તા જોવ્વણગમણુપ્પત્તા રૂવેણ ય જોવ્વણેણ ય લાવણ્ણેણ ય ઉક્કિકઢ્ઠા ઉક્કિકઢ્ઠસરીરા યા વિ ભવિસ્સઙ્ ।

તણ પં તં સોમં દારિયં અમ્માપિયરો ઉમ્મુક્કબાલભાવં વિણ્ણાયપરિણયમેત્તં જોવ્વણ- ગમણુપ્પત્તં પઢિરૂવિણ્ણં સુક્કેણં પઢિરૂવિણ્ણં વિણ્ણણં ણિયગસ્સ ભાણ્ણેજ્જસ્સ રઢ્ઢકૂડસ્સ ભારિયત્તાણ દલિસ્સઙ્ ।

સા પં તસ્સ ભારિયા ભવિસ્સઙ્ ઇઢ્ઠા કંતા જાવ ભંડકરણ્ણગસમાણા તેલ્લકેલા ઇવ સુસંગોવિયા ચેલપેલા ઇવ સુસંપરિહિયા રયણકરંડઓ વિવ સુસારક્ખિયા સુસંગોવિયા, મા પં સીયં જાવ વિવિહા રોગાયંકા ફુસંતુ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે સોમા બાલ્યાવસ્થા છોડી, વિષય સુખના પરિજ્ઞાનવાળી યૌવન અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી, રૂપ-યૌવન લાવણ્યથી અત્યંત ઉત્તમ અને ઉત્કૃષ્ટ શરીરવાળી થશે.

માતા-પિતા તે સોમા બાલિકાને વ્યતીત બાલ્યાવસ્થાવાળી, પરિજ્ઞાત વિષયસુખવાળી અને યૌવન અવસ્થામાં આવેલી જાણીને, યથાયોગ્ય ગૃહસ્થોપયોગી ઉપકરણો, ધન, આભૂષણો અને સંપત્તિની સાથે પોતાના ભાણેજ રાષ્ટ્રકૂટની સાથે તેના લગ્ન કરશે.

તે સોમા ભાર્યા તે રાષ્ટ્રકૂટને ઈષ્ટ, કાન્ત થશે **યાવત્** તે આભૂષણોની પેટીની સમાન, તેલના સુંદર

વાસણની જેમ યત્નપૂર્વક તેની રક્ષા કરશે, વસ્ત્રોની પેટીની જેમ સારી રીતે સચવાયેલી અને રત્નના કરંડિયાની જેમ સુરક્ષિત તેને શીત, ઉષ્ણ, વાત, પિત્ત, કફ અને સન્નિપાતજન્ય રોગો અને આતંક પણ સ્પર્શ ન કરી શકે તે રીતે હંમેશાં તેની રક્ષા કરશે.

બહુ સંતાનથી પીડિત સોમા :-

૨૯ તદ્દાં સા સોમા માહણી રટ્કૂડેણં સદ્ધિં વિઝલાઈં ભોગભોગાઈં ભુંજમાણી સવચ્છરે સંવચ્છરે જુયલગં પયાયમાણી, સોલસેહિં સંવચ્છરેહિં બત્તીસં દારગરૂવે પયાહિઈ । તદ્દાં સા સોમા માહણી તેહિં બહૂહિં દારગેહિ ય દારિયાહિ ય કુમારેહિ ય કુમારિયાહિ ય ડિંભેહિ ય ડિંભિયાહિ ય અપ્પેગઈહિં ઉત્તાણસેજ્જઈહિ ય અપ્પેગઈહિં થણિયાઈહિ ય અપ્પેગઈહિં પીહગપાઈહિં અપ્પેગઈહિં પરંગણઈહિં, અપ્પેગઈહિં પરવ્વકમમાણેહિં અપ્પેગઈહિં પવ્વલ્લણઈહિં અપ્પેગઈહિં થણં મગ્ગમાણેહિં, અપ્પેગઈહિં ખીરં મગ્ગમાણેહિં અપ્પેગઈહિં ખેલ્લણયં મગ્ગમાણેહિં, અપ્પેગઈહિં ખજ્જગં મગ્ગમાણેહિં, અપ્પેગઈહિં કૂરં મગ્ગમાણેહિં, એવં પાણિયં મગ્ગમાણેહિં હસમાણેહિં રૂસમાણેહિં અવ્વકોસ- માણેહિં અવ્વકુસ્સમાણેહિં હણમાણેહિં હમ્મમાણેહિં વિપ્પલાયમાણેહિં, અણુગમ્મમાણેહિં રોયમાણેહિં કંદમાણેહિં વિલવમાણેહિં કૂવમાણેહિં ઉવ્વકૂવમાણેહિં ણિદ્ધાયમાણેહિં પલંબ- માણેહિં દહમાણેહિં દંસમાણેહિં વમમાણેહિં હેરમાણેહિં મુત્તમાણેહિં મુત્તપુરીસવમિય-સુલિત્તોવલિત્તા મહ્લવસણપુચ્ચહા અસુહબીભચ્છા પરમદુગ્ગંધા ણો સંચાઈ રટ્કૂડેણં સદ્ધિં વિઝલાઈં ભોગભોગાઈં ભુંજમાણી વિહરિત્તઈ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી સોમા બ્રાહ્મણી રાષ્ટ્રકૂટની સાથે વિપુલ ભોગોને ભોગવતી દર વરસે એક એક સંતાનના જોડલાંને જન્મ આપશે. સોળ વર્ષમાં બત્રીસ બાળકોને જન્મ આપશે. ત્યારે તે સોમા બ્રાહ્મણી ઘણાં નાના, મોટાં બાળકોથી તંગ થઈ જશે. તેના દીકરા, દીકરી, બાળક, બાળાઓ, કુમાર, કુમારિકાઓમાંથી કોઈ લાંબા કાળ સુધી સૂતાં રહેશે, કોઈ રાડો પાડીને રોવા લાગશે, કોઈ ચાલવાની ઈચ્છા કરશે, કોઈ બીજાના ફળીયામાં જતું રહેશે, કોઈ ગોઠણિયા ભર ચાલશે અથવા કોઈ પગ પર ઊભા રહેવા પ્રયત્ન કરશે, કોઈ ચાલતાં ચાલતાં પડી જશે, કોઈ સ્તનને શોધશે, કોઈ દૂધ માંગશે, કોઈ રમકડાં માંગશે, કોઈ ખાજાં આદિ મીઠાઈ માંગશે, કોઈ ભાત માંગશે, કોઈ પાણી માંગશે, કોઈ હસતું રહેશે, કોઈ રીસાઈ જશે, કોઈ ગુસ્સો કરશે, કોઈ કડવાં વચન કહેશે, કોઈ ઝગડો કરશે, પરસ્પર મારપીટ કરશે, મારીને ભાગી જશે, કોઈ તેનો પીછો કરશે, કોઈ મોટા અવાજે રૂદન કરશે, કોઈ ચીસો પાડી પ્રલાપ કરશે, કોઈ આર્ત સ્વરથી રુદન કરશે, કોઈ અવ્યક્ત(ન સમજાય તેવું) બોલ્યા કરશે, કોઈ જોરથી અવાજ કરશે, કોઈ સૂતાં રહેશે, કોઈ લટકશે, કોઈ અગ્નિમાં દાઝશે, કોઈ બટકાં ભરશે, કોઈ ઊલટી-વમન કરશે, કોઈ ઝાડા કરીને બધું ભરી મૂકશે, કોઈ પેશાબ કરશે, આ પ્રમાણે તે બાળકોનાં મળમૂત્ર, વમનથી ખરડાયેલા

શરીરવાળી તથા મેલાં કપડાંથી કાંતિહીન, અશુચિથી ભરેલી, જોવામાં બીભત્સ અને અત્યંત દુર્ગંધિત થઈ જવાથી રાષ્ટ્રકૂટની સાથે વિપુલ કામભોગોને ભોગવવા માટે અસમર્થ બની જશે.

બહુ સંતાનથી અધન્યતાનો વિચાર :-

૩૦ તદ્દાં તીસે સોમાએ માહણીએ અણ્ણયા કયાઈ પુવ્વરત્તાવરત્તકાલસમયંસિ કુડુંબજાગરિયં જાગરમાણીએ અયમેયારૂવે અજ્ઞત્થિએ જાવ મણોગયસંકપ્પે સમુપ્પજ્જિહિઈ એવં ખલુ અહં ઇમેહિંં બહૂહિંં દારગેહિ ય જાવ ડિંભિયાહિ ય અપ્પેગઈએ હિંં ઉત્તાણસેજ્જએહિ ય જાવ પરમદુગંધા ણો સંચાએમિ રટ્ઠકૂડેણં સદ્ધિંં જાવ ભુંજમાણી વિહરિત્તે । તં ધણ્ણાઓ ણં તાઓ અમ્મયાઓ જાવ જીવિયફલે, જાઓ ણં વંજ્ઞાઓ અવિયાડરીઓ જાણુકોપ્પરમાયાઓ સુરભિસુગંધગંધિયાઓ વિડલાઈં માણુસ્સગાઈં ભોગભોગાઈં ભુંજમાણીઓ વિહરંતિ । અહં ણં અધણ્ણા અપુણ્ણા અકયપુણ્ણા ણો સંચાએમિ રટ્ઠકૂડેણં સદ્ધિંં વિડલાઈં ભોગ ભોગાઈં ભુંજમાણી વિહરિત્તે ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે સોમા બ્રાહ્મણીને એક વાર રાત્રિના પાછલા પ્રહરમાં સાંસારિક વિચારણા કરતાં આ પ્રકારનો વિચાર આવશે કે- હું આ ઘણાં નાનાં-મોટાં અને નવાં જન્મેલાં બાળક-બાળિકાઓ, કુમાર-કુમારિકાઓથી ત્રસ્ત થઈ રહી છું. તેમાંથી કોઈ લાંબા કાળ સુધી સૂતાં જ રહે છે **યાવત્** કોઈ પેશાબ કરતા જ રહે છે. તેના મળ-મૂત્ર વમન આદિથી ખરડાયેલી રહેવાના કારણે અત્યંત દુર્ગંધવાળી થઈ જવાથી હું રાષ્ટ્રકૂટની સાથે ભોગ ભોગવી શકતી નથી. તે માતાઓ ધન્ય છે **યાવત્** તેઓએ મનુષ્યજન્મ અને જીવનનું સુંદર ફળ પ્રાપ્ત કર્યું છે કે જે વંધ્યા છે, બાળકને જન્મ નહીં આપવાથી, જાનુકુર્પરમાતા બની, સુગંધી દ્રવ્યોથી સુવાસિત થઈને, વિપુલ મનુષ્ય સંબંધી ભોગોને ભોગવતી સમય વ્યતીત કરે છે. પરંતુ હું અધન્ય છું, પુણ્યહીન અને નિર્ભાગી છું કે રાષ્ટ્રકૂટની સાથે વિપુલ ભોગોને ભોગવી શકતી નથી.

સુવ્રતા આર્યાનું બિભેલ સન્નિવેશમાં આગમન :-

૩૧ તેણ કાલેણં તેણં સમણં સુવ્વયાઓ ણામં અજ્જાઓ ઇરિયાસમિયાઓ જાવ બહુપરિવારાઓ પુવ્વાણુપુવ્વિં ચરમાણીઓ ગામાણુગામં દુડ્ડજ્જમાણીઓ જેણેવ વિભેલે સણ્ણિવેસે તેણેવ ઉવાગચ્છિંંહિંંતિ ઉવાગચ્છિત્તા અહાપડિરૂવં ઉગ્ગહં જાવ વિહરિસ્સંતિ ।

ભાવાર્થ :- તે કાળે તે સમયે ઈર્યા આદિ સમિતિઓથી યુક્ત **યાવત્** ઘણાં સાધ્વીજીઓ સાથે સુવ્રતા નામના આર્યાજી અનુક્રમથી ગ્રામાનુગ્રામ વિચરતાં તે બિભેલ સન્નિવેશ(ગામ)માં આવશે અને શ્રમણોચિત-સાધુને યોગ્ય ઉપાશ્રયમાં ઉતરવાની આજ્ઞા લઈને ત્યાં રહેશે.

રાષ્ટ્રકૂટના ઘેર ગોચરી અને ધર્મોપદેશ :-

૩૨ તદ્દં તાસિં સુલ્લયાણં અજ્જાણં એગે સંઘાહણં વિભેલે સણ્ણિવેસે ઉચ્ચનીય મજ્જિમાહં કુલાહં ઘરસમુદાણસ્સ ભિક્ખવાયરિયાએ અહમાણે રટ્ઠકૂહસ્સ ગિહં અણુ-પવિસ્સિહિહં । તદ્દં તા સોમા માહણી તાઓ અજ્જાઓ એજ્જમાણીઓ પાસિહિહં, પાસિત્તા હટ્ઠા ખિપ્પામેવ આસણાઓ અબ્ભુટ્ઠેહિહં, અબ્ભુટ્ઠિત્તા સત્તટ્ઠપયાહં અણુગચ્છિહિહં, અણુગચ્છિત્તા વંદિસ્સહં ણમંસિસ્સહં, વંદિત્તા ણમંસિત્તા વિઝલેણં અસણપાણખાહમ- સાહમેણં પહિલાભેહિહં એવં વહિસ્સહં-

એવં યલુ અહં અજ્જાઓ ! રટ્ઠકૂહેણં સહિં વિઝલાહં ભોગ ભોગાહં ભુંજમાણી સંવચ્છરે સંવચ્છરે જુગલં પયામિ, સોલસહિં સંવચ્છરેહિં બત્તીસં દારગરૂવે પયાયા । તદ્દં તા અહં તેહિં બહૂહિં દારણિ ય જાવ ડિભિંયાહિ ય અપ્પેગહિહં ઉત્તાણ-સેજ્જણિહં જાવ ણો સંચાએમિ રટ્ઠકૂહેણં સહિં વિઝલાહં ભોગ ભોગાહં ભુંજમાણી વિહરિત્તણં । તં ઇચ્છામિ ણં અહં અજ્જાઓ ! તુમ્હં અંતિએ ધમ્મં ણિસામેત્તણં ।

તદ્દં તાઓ અજ્જાઓ સોમાએ માહણીએ વિચિત્તં કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં પરિકહેહિંતિ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે સુવ્રતા આર્યાનો એક સંઘાડો બિભેલ સન્નિવેશના ઉચ્ચ, નિમ્ન અને મધ્યમ કુળમાં સામુદાનિક ભિક્ષા માટે ફરતાં ફરતાં રાષ્ટ્રકૂટના ઘેરે આવશે. ત્યારે તે સોમા બ્રાહ્મણી તે સાધ્વીજીઓને આવતાં જોઈને હર્ષિત થશે, હર્ષિત થઈને શીઘ્ર પોતાના આસન ઉપરથી ઊભી થશે, ઊઠીને સાત-આઠ પગલાં સામે જશે, જઈને વંદન-નમસ્કાર કરશે અને પછી વિપુલ આહાર, પાણી, મેવા, મીઠાઈ, મુખવાસ આદિ ભોજનથી પ્રતિલાભિત કરશે (વહોરાવશે), પછી તેમને આ પ્રમાણે કહેશે-

હે આર્યાઓ ! રાષ્ટ્રકૂટની સાથે વિપુલ ભોગોને ભોગવતા મેં પ્રતિવર્ષે જોડકાં બાળકને જન્મ આપ્યો છે. સોળવર્ષમાં બત્રીસ બાળકોને જન્મ આપ્યો છે. જેથી હું તે ઘણા બાળક-બાલિકાઓ યાવત્ કુમાર-કુમારિકાઓની લાંબા કાળ સુધી શયન યાવત્ પેશાબ આદિ ક્રિયાઓથી; તે બાળકોના મળ-મૂત્ર, વમન આદિથી ખરડાયેલી રહેતી હોવાથી; અત્યંત દુર્ગંધિત શરીરે મારા પતિ રાષ્ટ્રકૂટની સાથે ભોગ ભોગવી શકતી નથી. હે આર્યાઓ ! હું આપની પાસે ધર્મ સાંભળવા માંગુ છું.

સોમાની આ વાત સાંભળીને તે આર્યાઓ સોમા બ્રાહ્મણીને વિવિધ પ્રકારનો કેવળી પ્રરૂપિત ધર્મ સંભળાવશે.

સોમાનું પરિવર્તન : ધર્મભાવ :-

૩૩ તદ્દં તા સોમા માહણી તાસિં અજ્જાણં અંતિએ ધમ્મં સોચ્ચા ણિસમ્મ

હટ્ટુટ્ટુ જાવ વિસપ્પમાણહિયયા તાઓ અજ્જાઓ વંદિસ્સઈ ણમંસિસ્સઈ, વંદિત્તા ણમંસિત્તા એવં વઈસ્સઈ- સદ્દહામિ ણં અજ્જાઓ ! ણિગ્ગંથં પાવયણં જાવ અબ્ભુટ્ટેમિ ણં અજ્જાઓ ! ણિગ્ગંથં પાવયણં, એવમેયં અજ્જાઓ ! જાવ સે જહેયં તુબ્બે વયહ । જં ણવરં અજ્જાઓ ! રટ્ટુકૂડં આપુચ્છામિ, તણ ણં અહં દેવાણુપ્પિયાણં અંતિણે મુંડા ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિયં પવ્વયામિ । અહાસુહં દેવાણુપ્પિણે ! મા પડિબંધં ।

તણ ણં સા સોમા માહણી તાઓ અજ્જાઓ વંદિસ્સઈ ણમંસિસ્સઈ, વંદિત્તા ણમંસિત્તા પડિવિસજ્જિહિઈ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે સોમા બ્રાહ્મણી તે આર્યાઓ પાસેથી ધર્મ સાંભળીને હૃદયમાં ધારણ કરીને, હર્ષિત અને સંતુષ્ટ થઈને યાવત્ અત્યંત આનંદિત હૃદયથી તે આર્યાઓને વંદન-નમસ્કાર કરશે. વંદન-નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે કહેશે- હે આર્યાઓ ! હું નિર્ગ્રંથ-પ્રવચન પર શ્રદ્ધા કરું છું. યાવત્ તેનો સ્વીકાર કરવા માટે તૈયાર છું. હે દેવાનુપ્રિયે ! જે આપ કહો છો તે તે જ પ્રમાણે છે, તે જ સત્ય છે. હું રાષ્ટ્ર-કૂટને પૂછીશ, ત્યાર પછી આપની પાસે મુંડિત થઈને પ્રવ્રજિત થઈશ.

ત્યારે આર્યાઓ કહેશે- જેમ તમને સુખ થાય તેમ કરો; શુભ કાર્યમાં વિલંબ ન કરો. ત્યાર પછી તે સોમા બ્રાહ્મણી તે આર્યાઓને વંદન-નમસ્કાર કરીને વિદાય આપશે.

દીક્ષા માટે પતિને નિવેદન :-

૩૪ તણ ણં સા સોમા માહણી જેણેવ રટ્ટુકૂડે તેણેવ ડવાગચ્છિસ્સઈ કરયલ પરિગ્ગહિયં જાવ એવં વઈસ્સઈ- એવં ખલુ મણ દેવાણુપ્પિયા ! સુવ્વયાણં અજ્જાણં અંતિણે ધમ્મે ણિસંતે, સે વિ ય ણં ધમ્મે ઇચ્છિણે જાવ અભિરુઈણે । તણ ણં અહં દેવાણુપ્પિયા ! તુબ્બેહિં અબ્ભણુણ્ણાયા સુવ્વયાણં અજ્જાણં અંતિણે જાવ પવ્વઈત્તણે ।

તણ ણં સે રટ્ટુકૂડે સોમં માહણિં એવં વઈસ્સઈ- મા ણં તુમં દેવાણુપ્પિણે ! ઇયાણિં મુંડા ભવિત્તા જાવ પવ્વયાહિ । ધુંજાહિ તાવ દેવાણુપ્પિણે ! મણ સદ્ધિં વિડલાઈં ભોગભોગાઈં, તઓ પચ્છા ધુત્તથોઈ સુવ્વયાણં અજ્જાણં અંતિણે મુંડા જાવ પવ્વયાહિ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે સોમા બ્રાહ્મણી રાષ્ટ્રકૂટની પાસે જઈને બંને હાથ જોડી આવર્તનપૂર્વક મસ્તક પર અંજલિ કરીને આ પ્રમાણે કહેશે- હે દેવાનુપ્રિય ! મેં સાધ્વીજી પાસેથી ધર્મનું શ્રવણ કર્યું છે. તે ધર્મ મને પ્રિયકર અને રુચિકર લાગ્યો છે. તેથી હે દેવાનુપ્રિય ! આપની આજ્ઞા લઈને હું સુવ્રતા આર્યા પાસે સંયમ સ્વીકારવાની ભાવના રાખું છું.

ત્યારે રાષ્ટ્રકૂટ સોમા બ્રાહ્મણીને કહેશે— હે દેવાનુપ્રિયે ! હમણાં તું મુંડિત થઈને યાવત્ ગૃહત્યાગ કરી પ્રવ્રજિત ન બન. પરંતુ હે દેવાનુપ્રિયે ! હમણાં મારી સાથે વિપુલ ભોગોને ભોગવ; ત્યાર પછી ભુક્તભોગી થઈને, સુવ્રતાઆર્યાની પાસે મુંડિત થઈ, ગૃહત્યાગ કરી પ્રવ્રજિત થજે.

૩૫ તદ્દાં સા સોમા માહણી ણહાયા જાવ વિભૂસિય સરીરા ચેડિયાચક્કવાલ-પરિક્ષિણ્ણા સાઓ ગિહાઓ પડિણિક્ખમિસ્સઇ, પડિણિક્ખમિત્તા વિભેલં સંણિવેસં મજ્ઞંમજ્ઞેણં જેણેવ સુવ્વયાણં અજ્જાણં ડવસ્સઇ, તેણેવ ડવાગચ્છહિઇ, ડવાગચ્છિત્તા સુવ્વયાઓ અજ્જાઓ વંદિસ્સઇ, ણમંસિસ્સઇ, પજ્જુવાસિહિઇ ।

તદ્દાં તાઓ સુવ્વયાઓ અજ્જાઓ સોમાએ માહણીએ વિચિત્તં કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં પરિકહેહિંતિ । તદ્દાં સા સોમા માહણી સુવ્વયાણં અજ્જાણં અંતિએ ડુવાલસવિહં સાવગધમ્મં પડિવજ્જિહિઇ પડિવજ્જિત્તા સુવ્વયાઓ અજ્જાઓ વંદિસ્સઇ ણમંસિસ્સઇ, વંદિત્તા ણમંસિત્તા જામેવ દિસિં પાઠ્ઠભવિસ્સઇ તામેવ દિસિં પડિગમિસ્સઇ ।

તદ્દાં સા સોમા માહણી સમણોવાસિયા ભવિસ્સઇ અભિગયજીવાજીવા જાવ બહૂહિં સીલવ્વયગુણવેરમણપચ્ચક્ખાણપોસહોવવાસેહિ ય અપ્પાણં ભાવેમાણી વિહરિસ્સઇ ।

તદ્દાં તાઓ સુવ્વયાઓ અજ્જાઓ અણ્ણયા કયાઇ વિભેલાઓ સણ્ણિવેસાઓ પડિણિક્ખમિસ્સંતિ પડિણિક્ખમિત્તા બહિયા જણવયવિહારં વિહરિસ્સંતિ ।

ભાવાર્થ :- ત્યારે તે સોમા બ્રાહ્મણી સ્નાન કરીને યાવત્ વસ્ત્રાલંકારથી અલંકૃત બનીને દાસીઓના સમૂહ સાથે પોતાના ઘરેથી નીકળી, બિભેલ સન્નિવેશના મધ્યભાગમાં થઈને સુવ્રતા આર્યાના ઉપાશ્રયમાં આવશે અને સુવ્રતા આર્યાને વંદન—નમસ્કાર કરીને તેમની પર્યુપાસના કરશે.

ત્યાર પછી તે સુવ્રતા આર્યા સોમા બ્રાહ્મણીને વિવિધ પ્રકારે કેવળી પ્રરૂપિત ધર્મનો ઉપદેશ આપશે. ત્યારે તે સોમા બ્રાહ્મણી તે સુવ્રતા આર્યા પાસેથી બાર પ્રકારના શ્રાવકધર્મનો સ્વીકાર કરશે અને પછી વંદન—નમસ્કાર કરીને જે દિશામાંથી આવી હતી તે દિશામાં પાછી જશે.

આ રીતે તે સોમા બ્રાહ્મણી શ્રાવિકા બનશે. તે જીવ—અજીવ આદિ તત્ત્વની જાણકાર થશે યાવત્ વિધિપૂર્વક ગ્રહણ કરેલાં વિવિધ પ્રકારના શીલવ્રત, ગુણવ્રત, પ્રત્યાખ્યાન, પૌષ્ઠોપવાસથી આત્માને ભાવિત કરતી રહેશે.

ત્યાર પછી તે સુવ્રતા આર્યા કોઈ વાર બિભેલ સન્નિવેશમાંથી વિહાર કરીને બીજા દેશમાં—ક્ષેત્રમાં વિચરશે.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રમાં સુવ્રતા આર્યાના સમાગમે સોમા બ્રાહ્મણી શ્રાવક વ્રતોનો સ્વીકાર કરશે. તે વિષયનું

પ્રતિપાદન છે.

શ્રાવકના બાર વ્રતમાં અહિંસા, સત્ય, અયૌર્ય, સ્વદાર સંતોષ અને પરિગ્રહ પરિમાણ વ્રત આ પાંચ અણુવ્રત છે. તેમાં હિંસા આદિ પાપકાર્યો અને સાવધયોગોનો આંશિક ત્યાગ હોવાથી તે અણુવ્રત કહેવાય છે.

સાત શિક્ષાવ્રતના બે પ્રકાર છે— ગુણવ્રત અને શિક્ષાવ્રત. ગુણવ્રત ત્રણ છે અને શિક્ષાવ્રત ચાર છે. આ બંનેના અભ્યાસ અને સાધનાથી પાંચ અણુવ્રતોની પુષ્ટી થાય છે. અણુવ્રત આદિ બાર પ્રકારના શ્રાવક ધર્મની વિશેષ જાણકારી માટે જુઓ— શ્રીઉપાસકદશાંગ સૂત્ર.

સાધ્વીઓનું પુનરાગમન : સોમાની પ્રવ્રજ્યા :-

૩૬ તદ્દાં તાઓ સુવ્વયાઓ અજ્જાઓ અણ્ણયા કયાઇ પુવ્વાણુપુવ્વિં ચરમાણીઓ જાવ વિહરિસ્સંતિ । તદ્દાં સા સોમા માહણી ઇમીસે કહાએ લદ્ધદ્ધા સમાણી હદ્ધા પ્હાયા તહેવ ણિગ્ગયા જાવ વંદિસ્સઇ ણમંસિસ્સઇ, વંદિત્તા ણમંસિત્તા ધમ્મં સોચ્ચા જાવ જં ણવરં રટ્ઠકૂડં આપુચ્છામિ, તદ્દાં પવ્વયામિ । અહાસુહં ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે સુવ્રતા આર્યા પૂર્વાનુપૂર્વી વિહાર કરતાં કરતાં, ફરી એક વાર બિભેલ સન્નિવેશમાં પધારશે. ત્યારે સોમાબ્રાહ્મણી આ વાતને સાંભળીને હૃષ્ટ-તુષ્ટ થઈ, સ્નાન કરી, વસ્ત્રાલંકારથી વિભૂષિત થઈ, પહેલાંની જેમ દાસીઓ સાથે દર્શન કરવા નીકળશે યાવત્ વંદન-નમસ્કાર કરશે વંદન-નમસ્કાર કરીને, ધર્મ સાંભળીને સુવ્રતા આર્યાને કહેશે— હું રાષ્ટ્રકૂટને પૂછીને આપની પાસે મુંડિત થઈ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરવા ઈચ્છું છું.

ત્યારે સુવ્રતાઆર્યા તેને કહેશે— હે દેવાનુપ્રિયે ! તમને જેમ સુખ થાય તેમ કરો પરંતુ શુભ કાર્યમાં વિલંબ ન કરો.

૩૭ તદ્દાં સા સોમા માહણી સુવ્વયાઓ અજ્જાઓ વંદિસ્સઇ ણમંસિસ્સઇ, વંદિત્તા ણમંસિત્તા સુવ્વયાણં અજ્જાણં અંતિયાઓ પહિણિક્ખમિસ્સઇ પહિણિક્ખમિત્તા જેણેવ સદ્દાં ગિહે જેણેવ રટ્ઠકૂડે, તેણેવ ઉવાગચ્છિસ્સઇ, ઉવાગચ્છિત્તા કરયલ પરિગ્ગહિયા તહેવ આપુચ્છિસ્સઇ જાવ પવ્વઇત્તદ્દાં । અહાસુહં દેવાણુપ્પિએ ! મા પહિબંધં ।

તદ્દાં રટ્ઠકૂડે વિઝલં અસણં પાણં ખાઇમં સાઇમં ઉવક્ખડાવેઝ; મિત્તણાઇ જાવ આમંતેઝ, એવં જહેવ પુવ્વભવે સુભદ્દા જાવ અજ્જા જાયા ઇરિયાસમિયા જાવ ગુત્તબંભયારિણી ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી સોમાબ્રાહ્મણી તે સુવ્રતા આર્યાઓને વંદન-નમસ્કાર કરીને તેની પાસેથી

નીકળશે અને પોતાના ઘરે રાષ્ટ્રકૂટ પાસે આવશે, આવીને બંને હાથ જોડીને, પહેલાંની જેમ પૂછશે કે આપની આજ્ઞા લઈને હું દીક્ષા લેવા ઈચ્છું છું.

આ વાતને સાંભળીને રાષ્ટ્રકૂટ કહેશે— હે દેવાનુપ્રિય ! જેમ સુખ ઉપજે તેમ કરો. પરંતુ શુભકાર્યમાં વિલંબ ન કરો.

ત્યાર પછી રાષ્ટ્રકૂટ વિપુલ અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમરૂપ ચારે પ્રકારનાં ભોજન તૈયાર કરાવીને પોતાના મિત્ર, જ્ઞાતિબંધુ, સ્વજન, સંબંધીઓને આમંત્રણ આપશે; તેનો સત્કાર—સન્માન કરશે ઈત્યાદિ, જે રીતે પૂર્વભવમાં સુભદ્રા સાર્થવાહીની પ્રવ્રજ્યાનું વર્ણન છે તે રીતે અહીંયા પણ તે પ્રવ્રજિત થશે અને શ્રમણી બનીને ઈર્યાસમિતિ આદિ સમિતિઓ અને ગુપ્તિઓથી યુક્ત થઈને યાવત્ ગુપ્ત બ્રહ્મચારિણી થશે.

સોમા આર્યાની દેવગતિ :-

૩૮ તદ્દં ણં સા સોમા અજ્જા સુવ્વયાણં અજ્જાણં અંતિએ સામાઇયમાઇયાઇં એકકારસ અજ્ઞાઇં અહિજ્જિસ્સઇ, અહિજ્જિત્તા બહૂઇં ચત્થછટ્ટદ્દમદસમદુવાલસ જાવ ભાવેમાણી બહૂહિં વાસાઇં સામણ્ણપરિયાગં પાઝણિસ્સઇ, પાઝણિત્તા માસિયાએ સંલેહણાએ અત્તાણં જ્ઞોસેત્તા સદ્ધિં ભત્તાઇં અણસણાએ છેદિત્તા આલોઇયપડિક્કંતા સમાહિપત્તા કાલમાસે કાલં કિચ્ચા સક્કસ્સ દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો સામાણિયદેવત્તાએ ઉવવજ્જિહિઇ.

તત્થ ણં અત્થેગઇયાણં દેવાણં દો સાગરોવમાઇં ઠિઈં પણ્ણત્તા । તત્થ ણં સોમસ્સ વિ દેવસ્સ દો સાગરોવમાઇં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે સોમા આર્યા સુવ્રતા આર્યા પાસે સામાયિક આદિ અગિયાર અંગોનો અભ્યાસ કરશે. ઘણાં ઉપવાસ, છઠ, અષ્ટમ, ચાર ઉપવાસ, દ્વાદશભક્ત—પાંચ ઉપવાસ આદિ તપશ્ચર્યાથી આત્માને ભાવિત કરતી ઘણાં વર્ષો સુધી દીક્ષા પર્યાયનું પાલન કરશે. ત્યાર પછી એક મહિનાનો સંથારો કરી આત્માને શુદ્ધ કરી, અનશનથી સાઠ(૬૦) વખતના ભોજનને છોડી, આલોચના, પ્રતિક્રમણપૂર્વક સમાધિભાવે મૃત્યુના અવસરે મૃત્યુ પામીને દેવેન્દ્ર દેવરાજ શકના સામાનિક દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થશે.

ત્યાં કેટલાક દેવોની બે સાગરોપમની સ્થિતિ હોય છે તેમ આ સોમદેવની પણ બે સાગરોપમની સ્થિતિ થશે.

સોમાની મુક્તિ :-

૩૯ સે ણં ભંતે ! સોમે દેવે તાઓ દેવલોગાઓ આઝક્ખણં જાવ ચયં ચઇત્તા કહિં ગચ્છિહિઇ, કહિં ઉવવજ્જિહિઇ ?

ગોયમા ! મહાવિદેહ વાસે જાવ અંતં કાહિસિ ।

ભાવાર્થ :- હે ભગવન્ ! તે સોમદેવ આયુક્ષય, ભવક્ષય અને સ્થિતિક્ષય થયા પછી દેવલોકમાંથી ચ્યવીને ક્યાં જશે, ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ?

હે ગૌતમ ! મહાવિદેહક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થઈને સિદ્ધ થશે યાવત્ સર્વ દુઃખોનો અંત કરશે.

અધ્યયન ઉપસંહાર :-

૪૦ તં એવં ખલુ જંબૂ ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં પુષ્પિકયાણં
ચઠ્ઠથસ્સ અજ્ઞયણસ્સ અયમદ્દે પણ્ણત્તે । -ત્તિ બેમિ ।

ભાવાર્થ :- હે આયુષ્યમાન્ જંબૂ ! આ પ્રમાણે મુક્તિ પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પુષ્પિકાના ચોથા અધ્યયનનો આ ભાવ દર્શાવ્યો છે.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં બહુપુત્રિકા દેવીના પૂર્વ અને પશ્ચાત્ ભવનું નિરૂપણ છે. તે પાંચ ભવોનો પરિચય અધ્યયનના સારમાં આપેલ છે.

ઉપસંહાર :- સંસારી જીવો અપ્રાપ્ત વસ્તુઓની અને સંયોગોની ઈચ્છા કરીને દુઃખી થાય છે. વસ્તુની પ્રાપ્તિ પુણ્યને આધીન છે અને સુખની પ્રાપ્તિ વ્યક્તિની સમજણને આધીન છે. પરંતુ વ્યક્તિ આ વાસ્તવિકતાને સમજી કે સ્વીકારી શકતા નથી અને દુઃખી થાય છે. કોઈને સંપત્તિના અભાવનું દુઃખ; કોઈને અઢળક સંપત્તિની વચ્ચે પણ અશાંતિનું દુઃખ; કોઈને સંતાનના અભાવનું દુઃખ; કોઈને પ્રતિકૂળ સંતાનનું દુઃખ હોય છે. આ રીતે સમજણના અભાવે વસ્તુની પ્રાપ્તિ કે અપ્રાપ્તિ બંને દુઃખજનક બને છે.

જે શ્રદ્ધાળુ લોકો સાધુ-સાધ્વીજીઓ પાસેથી પોતાની સાંસારિક ગૂંચવણોને દૂર કરવાની અપેક્ષાઓ રાખે છે અને તે માટે યંત્ર-મંત્ર, ઔષધ-ભેષજની આશા રાખે છે; તેઓએ ઉપરોક્ત અધ્યયનમાંથી શિક્ષા ગ્રહણ કરવી જોઈએ કે આ પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ સાધુના આચારથી વિપરીત છે. વીતરાગ ભગવાનના સાધુ-સાધ્વીજીઓ કેવળ આત્મકલ્યાણના માર્ગનો તથા તપ ત્યાગનો જ ઉપદેશ આપી શકે છે. તેઓ અન્ય લૌકિક પ્રવૃત્તિમાં રસ લઈ શકતા નથી.

તેથી જ્ઞાની પુરુષો કહે છે કે સહજ પ્રાપ્ત થયેલા સંયોગોમાં સંતોષ રાખી, પ્રસન્ન રહેવાથી જ મનુષ્યને સુખ-શાંતિ અને આત્માનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે. અંતે તો ધર્મ અને ત્યાગ એ જ સંસારના પ્રપંચથી મુક્ત કરી શકે છે. એમ જાણી પ્રત્યેક સુખેચ્છુએ ત્યાગ અને સંયમરૂપ ધર્મના માર્ગે અગ્રેસર થવાનો સંકલ્પ કરવો જોઈએ; ઈચ્છાઓ ઉપર કાબૂ મેળવી આત્મકલ્યાણના શ્રેષ્ઠ માર્ગનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ; એ જ આગમ જ્ઞાન અને શ્રદ્ધાનો સાર છે.

॥ વર્ગ-૩ અધ્ય.-૪ સંપૂર્ણ ॥

વર્ગ-૩ અધ્ય. ૫ થી ૧૦

પરિચય :-

અધ્યયન પાંચમું :-

આ અધ્યયનમાં પૂર્ણભદ્ર દેવના પૂર્વ પશ્ચાદ્ ભવનું નિરૂપણ છે.

એકદા ભગવાન મહાવીરના સમવસરણમાં પૂર્ણભદ્ર દેવ દર્શનાર્થે આવ્યા, તે પોતાની ઋદ્ધિ, નાટકનું પ્રદર્શન કરી પાછા ચાલ્યા ગયા. ગૌતમ સ્વામીના પૂછવાથી પ્રભુએ તેનો પૂર્વભવ કહ્યો.

પૂર્વભવ : પૂર્ણભદ્ર શેઠ :- આ જંબૂદ્વીપના ભરત ક્ષેત્રમાં મણિપટ્ટિકા નામની નગરી હતી. ત્યાં પૂર્ણ-ભદ્ર નામના શેઠ રહેતા હતા. તેણે બહુશ્રુત સ્થવિર ભગવંતો પાસેથી ધર્મોપદેશ સાંભળી સંયમ અંગીકાર કર્યો, અગિયાર અંગો કંઠસ્થ કર્યા, ઉપવાસથી માસખમણ સુધીની અનેક તપશ્ચર્યાઓ દ્વારા કર્મની નિર્જરા કરતાં અનેક વર્ષોની સંયમ પર્યાયનું પાલન કર્યું.

અંતે એક માસના અનશનની આરાધના કરી સૌધર્મ દેવલોકમાં તેઓ પૂર્ણભદ્ર દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયા. તે દેવ દેવલોકનું બે સાગરોપમનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મનુષ્યપણે ઉત્પન્ન થઈ, સંયમ અંગીકાર કરી, સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી મુક્ત થશે.

છ થી દસ અધ્યયન :-

અંતિમ પાંચ અધ્યયનમાં ક્રમશઃ મણિભદ્ર શેઠ, દત્ત, શિવ, બલ અને અનાદત શેઠનું જીવન વૃત્તાંત પૂર્ણભદ્રની સમાન હોવાથી સંક્ષિપ્ત રૂપે છે. દેવ અને પૂર્વભવના નામ એક જ છે. તે સર્વે તપ સંયમનું પાલન કરીને દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયા છે. દેવલોકનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને, મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ ધારણ કરી સિદ્ધ થશે.

આ વર્ગમાં ૪ જીવ સંયમના વિરાધક થયા છે. શેષ છ જીવ આરાધક થઈ વૈમાનિક દેવગતિમાં ગયા છે. દસમાંથી નવ જીવ એકાવતારી છે અર્થાત્ એક ભવ મનુષ્યનો કરી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરશે. બહુપુત્રિકા દેવી ત્રણ ભવ કરી મોક્ષે જશે.

વર્ગ-૩ અધ્ય.-૫

પૂર્ણભદ્ર દેવ

અધ્યયન પ્રારંભ :-

૧ જહ્ પં ધંતે ! સમણેણં ધગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં પુષ્પિકાયાણં
ચઠ્થસ્સ અજ્ઝયણસ્સ અયમટ્ટે પણ્ણત્તે, પંચમસ્સ પં ધંતે ! અજ્ઝયણસ્સ
પુષ્પિકાયાણં સમણેણં ધગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં કે અટ્ટે પણ્ણત્તે ?

ભાવાર્થ :- પ્રશ્ન- હે ભગવન્ ! નિર્વાણ પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પુષ્પિકા વર્ગના યોથા
અધ્યયનમાં પૂર્વોક્ત ભાવોનું વર્ણન કર્યું છે તો હે ભગવન્ ! પાંચમા અધ્યયનમાં ભગવાને કયા ભાવોનું
નિરૂપણ કર્યું છે ?

પૂર્ણભદ્ર દેવનું નાટ્ય-પ્રદર્શન :-

૨ એવં ખલુ જંબૂ ! તેણં કાલેણં તેણં સમણં રાયગિહે ણામં ણયરે ।
ગુણસીલણે ચેણે । સેણિણે રાયા । સામી સમોસરિણે । પરિસા ણિગ્ગયા ।

ભાવાર્થ :- ઉત્તર- હે જંબૂ ! તે કાળે અને તે સમયે રાજગૃહ નામનું નગર હતું. ગુણશીલ નામનું ઉદ્યાન
હતું. ત્યાં શ્રેણિકરાજા રાજ્ય કરતા હતા. ત્યાં પ્રભુ મહાવીર સ્વામી પધાર્યા. પરિષદ દર્શન કરવા નીકળી.

૩ તેણં કાલેણં તેણં સમણં પુણ્ણભદ્દે દેવે સોહમ્મે કપ્પે પુણ્ણભદ્દે વિમાણે
સભાણે સુહમ્માણે પુણ્ણભદ્દંસિ સીહાસણંસિ ચઠ્ઠહિં સામાણિયસાહસ્સીહિં, જહા
સૂરિયાભો જાવ બત્તીસઙ્ગિહં ણટ્ટવિહિં ઉવદંસિત્તા જામેવ દિસિં પાઠ્ઠભૂણે તામેવ
દિસિં પહિગણે । કૂહાગારસાલા દિટ્ઠંતો । પુવ્વભવપુચ્છા ।

ભાવાર્થ :- તે કાળે અને તે સમયે સૌધર્મકલ્પમાં પૂર્ણભદ્ર વિમાનની સુધર્મા સભામાં પૂર્ણભદ્ર સિંહાસન
ઉપર પૂર્ણભદ્ર દેવ ચાર હજાર સામાનિકદેવો આદિની સાથે આનંદ પ્રમોદ કરી રહ્યા હતા. યાવત્ સૂર્યાભ
દેવની જેમ બત્રીસ પ્રકારની નાટ્યવિધિ બતાવી જે દિશામાંથી આવ્યા હતા તે દિશામાં ચાલ્યા ગયા.

ત્યારે ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાનને તે દેવની દિવ્ય દેવશ્રદ્ધિ અંતર્ધાન થઈ ગઈ તે વિષયમાં

પૂછ્યું— ભગવાને કૂટાકારશાળાના દષ્ટાંતથી સમાધાન કર્યું. ત્યાર પછી ગૌતમ સ્વામીના પૂછવા પર ભગવાને તેના પૂર્વભવના વિષયમાં કહ્યું—

૪ एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबुदीवे दीवे भारहे वासे मणिवइया णामं णयरी होत्था वण्णओ । ताराइण्णे चेइए । चंदो राया । तत्थ णं मणिवइयाए णयरीए पुण्णभद्दे णामं गाहावई परिवसइ, वण्णओ ।

ભાવાર્થ :- હે ગૌતમ ! તે કાળે અને તે સમયે આ જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં ધન-વૈભવ ઈત્યાદિથી સમૃદ્ધ મણિપદ્ધિકા નામની નગરી હતી. ત્યાં તારાકીર્ણ નામનું ઉદ્યાન હતું. તે નગરીમાં ચંદ્ર નામના રાજા રાજ્ય કરતાં હતા. તે મણિપદ્ધિકા નગરીમાં પૂર્ણભદ્ર નામના ગાથાપતિ રહેતા હતા. નગરી, રાજા, ઉદ્યાન અને ગાથાપતિનું વર્ણન પૂર્વવત્ સમજવું.

૫ तेणं कालेणं तेणं समएणं थेरा भगवंतो जाइसंपण्णा जाव जीवियासमरण- भयविप्पमुक्का बहुस्सुया बहुपरिवारा पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे जाव समोसढा । परिसा णिग्गया ।

ભાવાર્થ :- તે કાળે અને તે સમયે જાતિસંપન્ન વગેરે ગુણોથી યુક્ત તથા જીવનની આકાંક્ષા અને મરણના ભયથી રહિત, બહુશ્રુત સ્થવિર ભગવંત વિશાળ શિષ્ય પરિવાર સાથે ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતાં મણિપદ્ધિકા નગરીમાં પધાર્યા. જનસમૂહ તેમની દેશના સાંભળવા ગયો.

પૂર્ણભદ્ર અણગારની સાધના-આરાધના :-

૬ तए णं से पुण्णभद्दे गाहावई इमीसे कहाए लद्धट्टे समाणे हट्टतुट्टे जाव जहा पण्णत्तीए गङ्गदत्ते तहेव णिग्गच्छइ जाव णिक्खंतो जाव गुत्तबंभयारी ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે પૂર્ણભદ્ર ગાથાપતિ તે સ્થવિર મુનિરાજના આગમનને જાણીને, હૃષ્ટ-તુષ્ટ થયા તથા ભગવતી સૂત્ર કથિત ગંગદત્તની જેમ દર્શન કરવા માટે ગયા યાવત્ તેની પાસે પ્રવ્રજિત થયા. ઈર્યાસમિતિ આદિથી યુક્ત યાવત્ ગુપ્તબ્રહ્મચારી સાધુ થયા.

૭ तए णं से पुण्णभद्दे अणगारे थेराणं भगवंताणं अंतिए सामाइयमाइयाइं एक्कारस अंगाइं अहिज्जइ, अहिज्जित्ता बहूहिं चउत्थच्छट्टट्टम जाव भावित्ता बहूइं वासाइं सामण्णपरियागं पाउणइ, पाउणित्ता मासियाए संलेहणाए अप्पाणं झोसेत्ता सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदित्ता आलोइयपडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा सोहम्मे कप्पे पुण्णभद्दे विमाणे उववायसभाए देवसयणिज्जंसि जाव भासमणपज्जत्तीए ।

एवं खलु गोयमा ! पुण्णभद्देणं देवेणं सा दिव्वा देविङ्गी लद्धा पत्ता अभि-समण्णागया ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી પૂર્ણભદ્ર અણગારે તે સ્થવિર ભગવંતોની પાસે સામાયિકાદિથી લઈને અગિયાર અંગોનો અભ્યાસ કર્યો અને ઘણાં ઉપવાસ છઠ અઠમ વગેરે માસખમણ પર્યંત વિવિધ તપશ્ચર્યાથી આત્માને ભાવિત કરતાં અનેક વર્ષો સુધી દીક્ષા પર્યાયનું પાલન કરી, માસિક સંલેખના પૂર્વક સાઠ ભક્તનું અનશન દ્વારા છેદન કરીને, આલોચના-પ્રતિક્રમણ કરી, સમાધિ પૂર્વક મૃત્યુના અવસરે મૃત્યુ પામીને, સૌધર્મ દેવલોકના પૂર્ણભદ્ર વિમાનની ઉપપાત સભામાં રહેલી દેવશય્યામાં દેવરૂપે ઉત્પન્ન થયા. **યાવત્** ભાષા-મન પર્યાપ્તિથી પર્યાપ્તભાવને પ્રાપ્ત થયા.

હે ગૌતમ ! આ રીતે પૂર્ણભદ્ર દેવે સરાગ-સંયમ, તપ દ્વારા દિવ્યઋદ્ધિ લબ્ધ, પ્રાપ્ત અને અધિગત (સ્વાધીન) કરી છે.

૮ પુણ્ણભદ્દસ્સ ણં ધંતે ! દેવસ્સ કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણ્ણત્તા ? ગોયમા ! દો સાગરોવમાઈ ઠિઈ પ્ણ્ણત્તા ।

ભાવાર્થ :- હે ભગવન્ ! પૂર્ણભદ્ર દેવની સ્થિતિ કેટલા સમયની છે? હે ગૌતમ ! તેની બે સાગરોપમની સ્થિતિ છે.

પૂર્ણભદ્રનું ભવિષ્ય :-

૯ પુણ્ણભદ્દે ણં ધંતે ! દેવે તાઓ દેવલોગાઓ જાવ કહિં ગચ્છિહિઇ, કહિં ઉવવજ્જિહિઇ ?

ગોયમા ! મહાવિદેહે વાસે સિજ્જિહિઇ જાવ અંતં કાહિઇ ।

ભાવાર્થ :- પ્રશ્ન- હે ભગવન્ ! તે પૂર્ણભદ્ર દેવ, તે દેવલોકમાંથી ચ્યવીને ક્યાં જશે અને ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ?

ઉત્તર- હે ગૌતમ ! મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થઈને સિદ્ધ થશે **યાવત્** સર્વ દુઃખોનો અંત કરશે.

અધ્યયન ઉપસંહાર :-

૧૦ તં એવં ખલુ જંબૂ ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં પુષ્પિકયાણં પંચમસ્સ અજ્ઞયણસ્સ અયમટ્ટે પ્ણ્ણત્તે । -ત્તિ બેમિ ।

ભાવાર્થ :- હે જંબૂ ! મોક્ષપ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે આ પ્રમાણે પુષ્પિકાના પાંચમા અધ્યયનનો ભાવ કહ્યો છે.

॥ વર્ગ-૩ અધ્ય.-૫ સંપૂર્ણ ॥

વર્ગ-૩ અધ્ય. ૬ થી ૧૦

મણિભદ્ર દેવ આદિ

અધ્યયન પ્રારંભ :-

૧ જહ્ પં ભંતે ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં પુષ્પિયાણં પંચમસ્સ અજ્ઞયણસ્સ અયમટ્ટે પણ્ણત્તે, છટ્ટસ્સ પં ભંતે ! અજ્ઞયણસ્સ પુષ્પિયાણં સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં કે અટ્ટે પણ્ણત્તે ?

ભાવાર્થ :- હે ભગવન્ ! જો નિર્વાણ પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પુષ્પિકાના પાંચમા અધ્યયનનો આ ભાવ કહ્યો છે, તો હે ભગવન્ ! મુક્તિ પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પુષ્પિકાના છટ્ટા અધ્યયનમાં કયા ભાવનું નિરૂપણ કર્યું છે ?

મણિભદ્ર દેવના પૂર્વ-પશ્ચાદ્ ભવ :-

૨ એવં ખલુ જંબૂ ! તેણં કાલેણં તેણં સમણં રાયગિહે ણયરે । ગુણસીલણે ચેહ્ણે । સેણિણે રાયા । સામી સમોસરિણે ।

તેણં કાલેણં તેણં સમણં મણિભદ્દે દેવે સભાણે સુહમ્માણે માણિભદ્દંસિ સીહાસણંસિ ચઝહિં સામાણિયસાહસ્સીહિં એવં જહા પુણ્ણભદ્દો તહેવ આગમણં, ણટ્ટવિહિ, કૂડાગાર-સાલા દિટ્ઠંતો, પુવ્વભવપુચ્છા ।

મણિવર્ણયા ણયરી । મણિભદ્દે ગાહાવર્ણે । થેરાણં અંતિણે પવ્વજ્જા, એવ્કારસ અંગાહિં અહિજ્જહ્ણે । બહ્ણિં વાસાહિં પરિયાઓ । માસિયા સંલેહણા, સટ્ટિ ભત્તાહિં । માણિભદ્દે વિમાણે ઉવવાઓ । દો સાગરોવમાહિં ઠિહ્ણે । મહાવિદેહે વાસે સિજ્ઞિહ્ણિહ્ણે ।

ભાવાર્થ :- હે જંબૂ ! તે કાળે અને તે સમયે રાજગૃહ નામનું નગર હતું. ત્યાં ગુણશીલ નામનું ઉદ્યાન હતું. ત્યાં શ્રેણિક રાજા રાજ્ય કરતા હતા. એક વાર ત્યાં ભગવાન મહાવીર સ્વામી પધાર્યા.

તે કાળે અને તે સમયે મણિભદ્ર દેવ સુધર્મા સભામાં મણિભદ્ર સિંહાસન ઉપર બેસીને ચાર હજાર સામાનિક દેવ આદિની સાથે બેઠા હતા વગેરે વર્ણન પૂર્ણભદ્ર દેવની જેમ જાણવું. તે પણ ભગવાનના

સમવસરણમાં આવ્યા અને દર્શન કરી નાટક બતાવીને પાછા ગયા. મણિભદ્રદેવના ગયા પછી ગૌતમ-સ્વામીની પૃચ્છા, ભગવાને આપેલું કૂટાગાર શાળાનું દૃષ્ટાંત અને શ્રી ગૌતમ દ્વારા પૂર્વભવ પૃચ્છા વગેરે પૂર્વવત્ જાણવું.

તે કાળે અને તે સમયે મણિપદિકા નામની નગરી હતી. તેમાં મણિભદ્ર નામના ગાથાપતિ રહેતા હતા. તેણે સ્થવિરો પાસે દીક્ષા લીધી. દીક્ષા લઈને અગિયાર અંગનો અભ્યાસ કર્યો. ઘણાં વર્ષો સુધી શ્રમણ પર્યાયનું પાલન કર્યું અને એક માસનો સંથારો કર્યો. અનશન દ્વારા સાઠ ભક્તનો ત્યાગ કર્યો. સમાધિપૂર્વક કાળ કરીને મણિભદ્ર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયા. ત્યાં તેની બે સાગરોપમની સ્થિતિ છે. દેવલોકથી ચ્યવીને તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ ધારણ કરીને સિદ્ધ થશે.

છકા અધ્યયનનો ઉપસંહાર :-

૩ તં એવં ખલુ જંબૂ ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં પુષ્પિકયાણં
છટ્ટસ્સ અજ્ઞયણસ્સ અયમટ્ટે પણ્ણત્તે । - ત્તિ બેમિ ।

ભાવાર્થ :- હે જંબૂ ! નિર્વાણ પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ પુષ્પિકા વર્ગના છકા અધ્યયનનો આ ભાવ કહ્યો છે.

શેષ ચાર અધ્યયન :-

૪ એવં દત્તે સિવે બલે અણાઢિએ સવ્વે જહા પુણ્ણભદ્દે દેવે । સવ્વેસિં દો
સાગરોવમાઈં ઠિઈં । વિમાણા દેવસરિસણામા ।

પુવ્વભવે દત્તે ચંદણાએ ણયરીએ, સિવે મિહિલાએ, બલે હત્થિણાઝરે, અણાઢિ
એ કાકંદિએ । [ચેઝયાઈં જહા સંગહણીએ] મહાવિદેહવાસે સિજ્ઞિહિઈં ।

ભાવાર્થ :- તે જ પ્રમાણે (૭) દત્ત, (૮) શિવ, (૯) બલ અને (૧૦) અનાદત, આ બધા દેવોનું વર્ણન પૂર્ણભદ્ર દેવની જેમ જાણવું જોઈએ. તે સર્વ દેવોની બે-બે સાગરોપમની સ્થિતિ છે. તે દેવોના નામની જેમ જ તેના વિમાનોનાં નામ છે.

પૂર્વભવમાં દત્ત-ચંદના નગરીમાં; શિવ-મિથિલા નગરીમાં; બલ-હસ્તિનાપુર નગરમાં; અનાદત-કાકંદી નગરીમાં જન્મ્યા હતા. [સંગ્રહણી ગાથા પ્રમાણે ઉદ્યાનોનાં નામ જાણી લેવા જોઈએ.] દેવભવ પૂર્ણ કરી તે સર્વે મહાવિદેહક્ષેત્રમાં જન્મ ધારણ કરીને સિદ્ધ થશે.

વર્ગનો ઉપસંહાર :-

૫ તં એવં ખલુ જંબૂ ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં પુષ્પિકયાણં

દસ અજ્ઞયણાણં અયમદ્વે પળ્ણત્તે ।

- ત્તિ બેમિ ।

ભાવાર્થ :- હે જંબૂ! નિર્વાણ પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ પુષ્પિકા વર્ગના દસ અધ્યયનોનો આ ભાવ કહ્યો છે.

વિવેચન :-

આ વર્ગના દસ અધ્યયનોમાંથી અંતિમ છ અધ્યયનોના ચરિત્રનાયક પૂર્ણભદ્ર, મણિભદ્ર, દત્ત, શિવ, બલ, અનાદત્ત; આ છએ અણગારો શુદ્ધ સંયમ તપનું પાલન કરી, આરાધક થઈ, પ્રથમ દેવલોકમાં ઈન્દ્રની સમાન સ્થિતિવાળા દેવ થયા છે. પૂર્વના ત્રણ અધ્યયનોમાં વર્ણિત ચંદ્ર, સૂર્ય અને શુક્ર દેવ પૂર્વભવે વિરાધક થઈ જ્યોતિષી દેવ થયા છે. ચોથા અધ્યયનમાં વર્ણિત બહુપુત્રિકા દેવી પણ પૂર્વભવમાં વિરાધક થઈ વૈમાનિક દેવી બની છે અને આગામી ભવમાં આરાધક થઈ દેવ થશે. અંતે તે પ્રત્યેક જીવો મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ ધારણ કરી સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત કરશે.

 ॥ વર્ગ-૩ અધ્ય. ૬ થી ૧૦ સંપૂર્ણ ॥

ચોથો વર્ગ

પુષ્પયૂલિકા

પરિચય :-

આ વર્ગમાં દસ અધ્યયન છે. તેમાં પાર્શ્વનાથ ભગવાનના શાસનમાં "પુષ્પયૂલા" નામની પ્રવર્તિની સાધવીજી પાસે દીક્ષિત થયેલી દસ સ્ત્રીઓનું કથાનક છે. તેથી આ વર્ગનું નામ "પુષ્પયૂલિકા" છે.

અધ્યયન-૧ : શ્રીદેવી :- એકદા પ્રથમ દેવલોકની શ્રીદેવી પ્રભુ મહાવીરના સમવસરણમાં આવી, નાટ્યવિધિનું પ્રદર્શન કરી, સ્વસ્થાને ગઈ. શ્રી ગૌતમ સ્વામીના પૂછવાથી પ્રભુએ તેનો પૂર્વભવ કહ્યો.

પૂર્વભવ : ભૂતા :- રાજગૃહી નગરીમાં સુદર્શન નામના ધનાઢ્ય શેઠ રહેતા હતા. તેને 'પ્રિયા' નામની પત્ની અને 'ભૂતા' નામની સુપુત્રી હતી. ભૂતા અલ્પવયમાં પણ વૃદ્ધ અને જીર્ણ શરીરવાળી દેખાતી હતી. તેના દરેક અંગોપાંગ શિથિલ હતા, જેથી તેને કોઈ વર મળતો ન હતો.

એક દિવસ પાર્શ્વનાથ ભગવાન તે નગરીમાં પધાર્યા. ભૂતા દર્શન-વંદન કરવા ગઈ. ઉપદેશ સાંભળી તેણી સંયમ લેવા તત્પર બની. માતા પિતાની આજ્ઞાપૂર્વક ભગવાને તેને દીક્ષા આપી અને પુષ્પયૂલા આર્યાને શિષ્યારૂપે સોંપી. ભૂતા સાધવી પુષ્પયૂલા આર્યાના સાંનિધ્યમાં સંયમ-તપથી આત્માને ભાવિત કરતી વિચરવા લાગી.

કાલાંતરે તે ભૂતા આર્યા શરીરની સેવા-શુશ્રૂષા કરવા લાગી અને શુચિધર્મનું આચરણ કરવા લાગી અર્થાત્ વારંવાર હાથ, પગ, મુખ, શીષ, કાંખ, સ્તન અને ગુપ્તાંગને ધોવા લાગી. બેસવા, ઊભા રહેવાની જગ્યા ઉપર પહેલાં પાણી છાંટવા લાગી. ગુરુણી દ્વારા આ સર્વ પ્રવૃત્તિનો નિષેધ કરવા છતાં તેની અવગણના કરી, એકલી રહીને પોતાની ઈચ્છાનુસાર પ્રવૃત્તિ કરતી, અનેક પ્રકારે તપ-સંયમની પાલના કરીને, અંત સમયે સંયમદોષોની આલોચના પ્રતિક્રમણ આદિ ન કરવાથી વિરાધક થઈ, પ્રથમ દેવલોકના 'શ્રી અવતંસક' વિમાનમાં 'શ્રીદેવી' રૂપે ઉત્પન્ન થઈ. તે દેવી ત્યાંની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ પૂર્ણ કરી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ ધારણ કરીને સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત કરશે.

અધ્યયન- ૨ થી ૧૦ :- શેષ નવ અધ્યયનમાં નવ દેવીઓનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન છે. તે સર્વે દેવીઓ પૂર્વભવમાં ભૂતાની જેમ સંયમગ્રહણ કરીને, પછી શરીર બાકુશી બનીને પ્રથમ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈ છે. ત્યાંથી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ ધારણ કરીને સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત કરશે.

ચોથો વર્ગ : પુષ્પયૂલિકા

પ્રથમ અધ્યયન : શ્રીદેવી

અધ્યયન પ્રારંભ :-

૧ જહ્ નં ભંતે ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં ઉવજ્ઞાણં તચ્ચસ્સ વગ્ગસ્સ પુપ્ફિયાણં અયમટ્ટે પણ્ણત્તે, ચઉત્થસ્સ નં ભંતે ! વગ્ગસ્સ પુપ્ફચૂલિયાણં કે અટ્ટે પણ્ણત્તે ?

ભાવાર્થ :- પ્રશ્ન- હે ભગવન્ ! જો મોક્ષપ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ ઉપાંગ સૂત્રના પુષ્પિકા નામના ત્રીજા વર્ગનો ભાવ આ પ્રમાણે કહ્યો છે, તો હે ભંતે ! પુષ્પયૂલિકા નામના ચોથા વર્ગમાં કયા ભાવનું નિરૂપણ કર્યું છે ?

૨ એવં ખલુ જંબૂ ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં ઉવજ્ઞાણં ચઉત્થસ્સ વગ્ગસ્સ પુપ્ફચૂલિયાણં દસ અજ્ઞયણા પણ્ણત્તા, તં જહા-

સિરિ હિરિ ધિહ્ કિત્તીઓ, બુદ્ધી લચ્છી ય હોહ્ બોદ્ધવ્વા ।

ઇલાદેવી સુરાદેવી, રસદેવી ગંધદેવી ય ॥

ભાવાર્થ :- હે જંબૂ ! મોક્ષપ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે ઉપાંગ સૂત્રના ચોથા વર્ગ પુષ્પયૂલિકાના દશ અધ્યયન કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે-

ગાથાર્થ :- (૧) શ્રીદેવી, (૨) હ્રીદેવી, (૩) ધૃતિદેવી, (૪) કીર્તિદેવી, (૫) બુદ્ધિદેવી, (૬) લક્ષ્મીદેવી, (૭) ઈલાદેવી, (૮) સુરાદેવી, (૯) રસદેવી, (૧૦) ગંધદેવી.

૩ જહ્ નં ભંતે ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં ઉવજ્ઞાણં ચઉત્થસ્સ વગ્ગસ્સ પુપ્ફચૂલિયાણં દસ અજ્ઞયણા પણ્ણત્તા, પઠમસ્સ નં ભંતે ! અજ્ઞયણસ્સ સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં કે અટ્ટે પણ્ણત્તે ?

ભાવાર્થ :- હે ભગવન્ ! જો મુક્તિપ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે ઉપાંગ સૂત્રના પુષ્પયૂલિકા નામના ચોથા વર્ગના દશ અધ્યયનોનું નિરૂપણ કર્યું છે તો હે ભગવન્ ! મોક્ષપ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે તેના

પ્રથમ અધ્યયનમાં કયા ભાવનું નિરૂપણ કર્યું છે ?

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત વર્ગમાં લોકમાં પ્રસિદ્ધ શ્રી, હ્રી, લક્ષ્મી આદિ વૈમાનિક દશ દેવીઓના ભૂત-ભાવી જીવનનું વર્ણન છે. જંબૂદ્વીપ પ્રજાપતિ સૂત્રમાં પણ ઉપરોક્ત અનેક નામવાળી દેવીઓનું વર્ણન છે. પરંતુ તે શ્રી, હ્રી, લક્ષ્મી આદિ ભવનપતિ જાતિની દેવીઓ છે માટે તેને ભિન્ન સમજવી.

શ્રીદેવીનું દર્શનાર્થ આગમન :-

૪ एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे णयरे । गुणसीलए चेइए । सेणिए राया । सामी समोसढे । परिसा णिग्गया ।

ભાવાર્થ :- તે કાલે અને તે સમયે રાજગૃહ નામનું નગર હતું. ગુણશીલ નામનું ઉદ્યાન હતું. ત્યાં શ્રેણિકરાજા રાજ્ય કરતા હતા. શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી ત્યાં પધાર્યા. પરિષદ ધર્મદેશના સાંભળવા નીકળી.

૫ તેणं कालेणं तेणं समएणं सिरिदेवी सोहम्मे कप्पे सिरिवडिंसए विमाणे सभाए सुहम्माए सिरिंसि सीहासणंसि चउहिं सामाणियसाहस्सीहिं चउहिं महत्तरियाहिं, जहा बहुपुत्तिया जाव णट्टविहिं उवदंसित्ता पडिगया । णवरं दारियाओ णत्थि । पुव्वभवपुच्छा ।

ભાવાર્થ :- તે કાળે અને તે સમયે શ્રી દેવી સૌધર્મકલ્પમાં "શ્રી" અવતંસક નામના વિમાનમાં, સુધર્મા સભામાં "શ્રી" સિંહાસન ઉપર બહુપુત્રિકાદેવીની જેમ ચાર હજાર સામાનિકદેવીઓ અને ચાર ચાર મહત્તરિકાઓ સાથે બેઠી હતી **યાવત્** તે બહુપુત્રિકા દેવીની જેમ ભગવાનના દર્શનાર્થે ગઈ અને નૃત્યવિધિ બતાવી પાછી ફરી ગઈ. અહીં એટલું વિશેષ છે કે શ્રી દેવીએ બાળક બાલિકાઓની વિકુર્વણા કરી ન હતી. શ્રીદેવીના ગયા પછી ગૌતમસ્વામીએ પૂછ્યું કે હે ભગવન્ ! શ્રી દેવી પૂર્વજન્મમાં કોણ હતી ?

શ્રીદેવીનો પૂર્વભવ : ભૂતા :-

૬ एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे णयरे । गुणसीलए चेइए। जियसत्तू राया । तत्थ णं रायगिहे णयरे सुदंसणे णामं गाहावई परिवसइ, वण्णओ । तस्स णं सुदंसणस्स गाहावइस्स पिया णामं भारिया होत्था वण्णओ । तस्स णं सुदंसणस्स गाहावइस्स धूया, पियाए गाहावइणीए अत्तया, भूया णामं दारिया होत्था- वुड्ढा वुड्ढकुमारी जुण्णा जुण्णकुमारी पडियपुत्तत्थणी वरगपरिवज्जिया यावि होत्था।

ભાવાર્થ :- હે ગૌતમ ! તે કાલે તે સમયે રાજગૃહ નામનું નગર હતું. ગુણશીલ નામનું ઉદ્યાન હતું. ત્યાં જિતશત્રુ નામના રાજા રાજ્ય કરતા હતા. તે રાજગૃહનગરમાં સુદર્શન નામના ધનાઢ્ય ગાથાપતિ રહેતા હતા. તેને પ્રિયા નામની પત્ની હતી. તે અત્યંત સુકુમાર અને સુંદર શરીર આદિ વિશેષણોથી યુક્ત હતી. તે સુદર્શન ગાથાપતિની પુત્રી તથા પ્રિયા ગાથાપત્નીની આત્મજા ભૂતા નામની પુત્રી હતી. જે વૃદ્ધા વૃદ્ધકુમારી(મોટી ઉંમરની કન્યા) જીર્ણ શરીરી અને જીર્ણકુમારી, શિથિલ નિતંબ અને સ્તનવાળી તથા અવિવાહિત હતી.

ભૂતાનું દર્શનાર્થ ગમન :-

૭ તેણં કાલેણં તેણં સમણં પાસે અરહા પુરિસાદાણીએ જાવ રાયગિહે ણયરે, ગુણસીલએ ચેઇએ સમોસરિએ, વણ્ણઓ । પરિસા ણિગ્ગયા ।

ભાવાર્થ :- તે કાળે અને તે સમયે પુરુષાદાનીય અર્હંત પાર્શ્વનાથ ભગવાન ગ્રામાનુગ્રામ વિચરણ કરતાં રાજગૃહ નગરના ગુણશીલ નામના ઉદ્યાનમાં પધાર્યા. પરિષદ દર્શન કરવા માટે નીકળી.

૮ તએ ણં સા ભૂયા દારિયા ઇમીસે કહાએ લદ્ધટ્ટા સમાણી હદ્ધતુટ્ટા જેણેવ અમ્મા- પિયરો તેણેવ ઉવાગચ્છઇ, ઉવાગચ્છિત્તા એવં વયાસી- એવં ખલુ અમ્મયાઓ ! પાસે અરહા પુરિસાદાણીએ પુલ્લાણુપુલ્લિં ચરમાણે જાવ સમણગણપરિવુડે વિહરઇ । તં ઇચ્છામિ ણં અમ્મયાઓ તુલ્લભેહિં અલ્લભણુણ્ણાયા સમાણી પાસસ્સ અરહઓ પુરિસા- દાણીયસ્સ પાયવંદિયા ગમિત્તએ । અહાસુહં દેવાણુપ્પિએ ! મા પલ્લિબંધં ।

ભાવાર્થ :- ત્યારે તે ભૂતા કન્યા પ્રભુના આગમનને જાણીને હૃષ્ટ-તુષ્ટ થઈ અને તે પોતાના માતા-પિતાની પાસે ગઈ. ત્યાં જઈને આ પ્રમાણે કહ્યું- હે માતા પિતા ! પુરુષાદાનીય અરિહંત પાર્શ્વનાથ સ્વામી અનુક્રમથી વિહાર કરતાં કરતાં શિષ્ય સમુદાય સાથે રાજગૃહ નગરની બહાર ગુણશીલ ઉદ્યાનમાં બિરાજ- માન છે. હે માતા પિતા ! આપની આજ્ઞા લઈને હું પુરુષાદાનીય પાર્શ્વનાથ ભગવાનના ચરણ-વંદના માટે જવા ઈચ્છું છું. માતાપિતાએ કહ્યું- હે દેવાનુપ્રિયે ! જેમ સુખ થાય તેમ કરો, પરંતુ શુભકાર્યમાં વિલંબ ન કરો.

૯ તએ ણં સા ભૂયા દારિયા ણ્હાયા જાવ વિભૂસિયસરીરા ચેડીચક્કવાલપરિ- કિણ્ણા સાઓ ગિહાઓ પલ્લિણિક્ખમઇ, પલ્લિણિક્ખમિત્તા જેણેવ બાહિરિયા ઉવટ્ટાણ- સાલા તેણેવ ઉવાગચ્છઇ, ઉવાગચ્છિત્તા ધમ્મિયં જાણપ્પવરં દુરૂઠા ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે ભૂતા કુમારી સ્નાન કરી યાવત્ અલંકારો ધારણ કરીને દાસીઓના સમૂહ સાથે પોતાના ઘરેથી નીકળી અને જ્યાં બાહ્ય ઉપસ્થાનશાળા હતી ત્યાં આવી અને શ્રેષ્ઠ ધાર્મિક રથમાં બેઠી.

૧૦ તૅ ણં સા ઢૂયા ઢારિયા ણિયયપરિવારપરિવુઢા રાયગિહં ણયરં મજ્ઙંમજ્ઙેણં ણિગ્ગચ્છઇ, ણિગ્ગચ્છિત્તા જેણેવ ગુણસીલૅ ચેઇૅ તેણેવ ડવાગચ્છઇ, ડવાગચ્છિત્તા ચ્છિત્તાઈૅ તિત્થયરાતિસૅ પાસઇ, પાસિત્તા ઢમ્મિયાઓ જાણપ્પવરાઓ પચ્ચોરુહઇ, પચ્ચોરુહિત્તા ચેઢીચક્કવાલપરિકિણ્ણા જેણેવ પાસે અરહા પુરિસાઢાણીૅ તેણેવ ડવાગચ્છઇ ડવાગચ્છિત્તા તિક્ખુત્તો આયાહિણં પયાહિણં કરેઇ જાવ પજ્જુવાસઇ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે ભૂતા બાલિકા પોતાના સ્વજન-પરિવાર સહિત રાજગૃહનગરની મધ્યમાં થઈને નીકળી અને ગુણશીલ ઉઢાન હતું ત્યાં આવી, ત્યાં આવીને તીર્થકરોના છત્રાદિ અતિશય જોઈને શ્રેષ્ઠ ઢાર્મિક રથ ઉપરથી નીચે ઊતરી. ઢાસીઓના સમૂહની સાથે જ્યાં પુરુષાઢાનીય અરિહંત ભગવાન પાર્શ્વનાથ બિરાજતા હતા ત્યાં આવી, આવીને તેણે ત્રણ વાર આઢક્ષિણા પ્રઢક્ષિણાપૂર્વક વંઢના કરી યાવત્ પર્યુપાસના કરવા ઢાગી.

૧૧ તૅ ણં પાસે અરહા પુરિસાઢાણીૅ ઢૂયાૅ ઢારિયાૅ, તીસે ય મહઇ મહાલિયાૅ પરિસાૅ ઢમ્મં પરિકહેઇ । ઢમ્મં સોચ્ચા ણિસમ્મ હઢ્ઢતુઢ્ઢા વંઢઇ ણમંસઇ, વંઢિત્તા ણમંસિત્તા અવં વયાસી- સઢ્ઢહામિ ણં ઢંતે ! ણિગ્ગંથં પાવયણં જાવ અબ્હુટ્ટેમિ ણં ઢંતે ! ણિગ્ગંથં પાવયણં, સે જહેયં તુબ્હે વયહ, જં ણવરં ઢંતે ! અમ્માપિયરો આપુચ્છામિ, તૅ ણં અહં જાવ પવ્વઇત્તૅ । અહાસુહં ઢેવાણુપ્પિૅ ! મા પઢિબંધં ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી પુરુષાઢાનીય અરિહંત પાર્શ્વનાથ ભગવાને ભૂતા બાલિકા અને અતિ વિશાળ પરિષઢને ઢર્મઢેશના આપી. ભૂતાકુમારીઁ ઢર્મઢેશના સાંભળી, હૃઢયમાં ઢારણ કરીને હષ્ટ-તુષ્ટ થઈ. તેણીઁ ભગવાનને વંઢન-નમસ્કાર કર્યા અને આ પ્રમાણે કહ્યું- હે ભગવન્ ! હું નિર્ઘ્ન-પ્રવચન પર શ્રઢ્ઢા કરું છું યાવત્ નિર્ઘ્ન-પ્રવચનમાં ઉપસ્થિત થવા માટે હું તત્પર બની છું. હે ભગવન્ ! નિર્ઘ્ન-પ્રવચનરૂપે આપે જે કહ્યું તે તેમજ છે; હે ભગવન્ ! હું માતા-પિતાની આજ્ઞા ઢઈને પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરવા ઈચ્છું છું. અરિહંત ભગવાને કહ્યું- 'હે ઢેવાનુપ્રિયે ! જેમ સુખ થાય તેમ કરો'.

ભૂતાનું પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ :-

૧૨ તૅ ણં સા ઢૂયા ઢારિયા તમેવ ઢમ્મિયં જાણપ્પવરં ઢુરૂહઇ, ઢુરૂહિત્તા જેણેવ રાયગિહે ણયરે તેણેવ ડવાગયા, રાયગિહં ણયરં મજ્ઙંમજ્ઙેણં જેણેવ સૅ ગિહે, તેણેવ ડવાગયા, રહાઓ પચ્ચોરુહિત્તા જેણેવ અમ્માપિયરો તેણેવ ડવાગયા, કરયલ પરિગ્ગહિયં જાવ જહા જમાલી તહા આપુચ્છઇ । અહાસુહં ઢેવાણુપ્પિૅ ! મા પઢિબંધં ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે ભૂતા ઢારિકા યાવત્ તે ઢાર્મિક શ્રેષ્ઠ રથમાં બેઠી, બેસીને જ્યાં રાજગૃહ નગર

હતું ત્યાં આવી અને રાજગૃહ નગરના મધ્યભાગમાં થઈને જ્યાં પોતાનું ઘર હતું ત્યાં આવી; આવીને રથમાંથી નીચે ઊતરીને જ્યાં માતા-પિતા હતાં ત્યાં આવી અને જમાલીની જેમ હાથ જોડીને યાવત્ અંજલિ કરીને માતાપિતા પાસે આજ્ઞા માંગી(અંતમાં માતા-પિતાએ આજ્ઞા આપી અને કહ્યું-) હે દેવાનુપ્રિયે ! જેમ તને સુખ થાય તેમ કરો.

૧૩ તદ્દાં પાણં સુદંસણે ગાહાવર્ષે વિઝલં અસણં પાણં ખાઈમં સાઈમં ઉવક્ષ્ણાવેઈ, મિત્તાણાઈ જાવ આમંતેઈ આમંતિત્તા જાવ જિમિયમ્ભુત્તરકાલે સુઈભૂઈ ણિક્ષમણમાણેત્તા કોડુંબિયપુરિસે સદ્ધાવેઈ, સદ્ધાવિત્તા એવં વયાસી- ખિપ્પામેવ મ્હો દેવાણુપ્પિયા ! મ્હૂયાદારિયાઈ પુરિસસહસ્સવાહિણીયં સીયં ઉવટ્ટવેહ, ઉવટ્ટવિત્તા જાવ પચ્ચપ્પિ- ણહ । તદ્દાં પાણં તે કોડુંબિય પુરિસા જાવ તં આણત્તિયં પચ્ચપ્પિણંતિ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી સુદર્શન ગાથાપતિએ વિપુલ અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ રૂપ ચારે પ્રકારનાં ભોજન તૈયાર કરાવ્યાં અને મિત્ર, જ્ઞાતિજનો આદિને આમંત્રણ આપ્યું યાવત્ ભોજન કરાવ્યા પછી શુદ્ધ-સ્વચ્છ થઈને નિષ્ક્રમણ માટે કૌટુંબિક પુરુષો(સેવકો)ને બોલાવીને કહ્યું કે હે દેવાનુપ્રિયો ! શીઘ્ર ભૂતા કુમારી માટે એક હજાર પુરુષોથી વહન કરાય તેવી શિબિકા(પાલખી) તૈયાર કરીને અહીં લાવો અને મને સમાચાર આપો. ત્યાર પછી તે કૌટુંબિક પુરુષોએ યાવત્ આદેશ અનુસાર કાર્ય કરીને સૂચન કર્યું.

૧૪ તદ્દાં પાણં સુદંસણે ગાહાવર્ષે મ્હૂયં દારિયં ણહાયં જાવ વિમ્હૂસિયસરીરં પુરિસ- સહસ્સવાહિણિં સીયં દુરૂહઈ, દુરૂહિત્તા મિત્તાણાઈ જાવ રવેણં રાયગિહં ણયરં મજ્ઞં- મજ્ઞેણં, જેણેવ ગુણસીલઈ ચેઈઈ તેણેવ ઉવાગઈ, છત્તાઈઈ તિત્થયરાઈસઈ પાસઈ, પાસિત્તા સીયં ઠાવેઈ, ઠાવિત્તા મ્હૂયં દારિયં સીયાઓ પચ્ચોરૂહેઈ ।

ભાવાર્થ :- ત્યારપછી તે સુદર્શન ગાથાપતિએ, સ્નાન કરેલી યાવત્ આભૂષણોથી વિભૂષિત થયેલી ભૂતાકુમારીને શિબિકામાં બેસાડી અને મિત્રો, જ્ઞાતિબંધુઓ આદિની સાથે ભેરી, શરણાઈ આદિ વાજિંત્રોના નાદ સહિત રાજગૃહનગરના મધ્યભાગમાં થઈને જ્યાં ગુણશીલ ઉદ્યાન હતું ત્યાં આવ્યા અને ઇત્ર આદિ તીર્થંકર પ્રભુના અતિશયો જોયા; જોઈને ત્યાં પાલખીને ઊભી રખાવી અને ભૂતાકુમારીને નીચે ઉતારી.

૧૫ તદ્દાં પાણં તં મ્હૂયં દારિયં અમ્માપિયરો પુરઓ કાઠં જેણેવ પાસે અરહા પુરિસા- દાણીઈ, તેણેવ ઉવાગઈ, તિક્ષુત્તો આયાહિણં પયાહિણં કરેઈ, કરેત્તા વંદઈ ણમંસઈ, વંદિત્તા ણમંસિત્તા એવં વયાસી- એવં ખલુ દેવાણુપ્પિયા ! મ્હૂયા દારિયા અમ્હં ણગા ધૂયા ઇટ્ઠા, ણસ ણં દેવાણુપ્પિયા ! સંસારમ્હૂવ્વિગ્ગા મ્હૂયા જમ્મણમરણાણં દેવાણુપ્પિયાણં અંતિઈ જાવ પવ્વયાઈ । તં ણયં ણં દેવાણુપ્પિયા ! સિસ્સિણિમ્હૂવ્વં દલયામો । પડિચ્છંતુ ણં દેવાણુપ્પિયા ! સિસ્સિણિમ્હૂવ્વં । અહાસુહં દેવાણુપ્પિયા ! મા પડિબંધં ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી માતા-પિતા ભૂતા દારિકાને આગળ કરીને જ્યાં પુરુષાદાનીય અરિહંત પાર્શ્વનાથ ભગવાન બિરાજતા હતાં ત્યાં આવ્યા અને ત્રણ વાર આદક્ષિણા, પ્રદક્ષિણા કરીને વંદન-નમસ્કાર કર્યા. પછી તેઓએ કહ્યું- હે દેવાનુપ્રિય ! આ ભૂતા કુમારી અમારી એકની એક પુત્રી છે. તે અમને બહુ જ વ્હાલી છે. આ પુત્રી સંસારના ભયથી ઘણી જ ઉદ્ધિગ્ન બની છે અને જન્મ મરણથી ભયભીત બની છે, તેથી આપ દેવાનુપ્રિય પાસે મુંડિત થઈ પ્રવ્રજિત થવા ઈચ્છે છે. તો હે ભગવન્ ! અમે આપને આ શિષ્યા રૂપ ભિક્ષા આપીએ છીએ; હે દેવાનુપ્રિય ! આ શિષ્યા રૂપ ભિક્ષાનો આપ સ્વીકાર કરો. અરિહંત પાર્શ્વનાથ ભગવાને ઉત્તર આપ્યો-"હે દેવાનુપ્રિય ! જેમ સુખ ઉપજે તેમ કરો.

૧૬ તए णं सा भूया दारिया पासेणं अरहा एवं वुत्ता समाणी हट्टुट्टा, उत्तरपुरत्थिमं दिसिभागं अवक्कमइ अवक्कमिक्का सयमेय आभरणमल्लालंकारं ओमुयइ, जहा देवाणंदा णवरं पुप्फचूलाणं अंतिए जाव गुत्तबंभयारिणी ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી અરિહંત પાર્શ્વનાથ ભગવાનની સ્વીકૃતિ સાંભળીને તે ભૂતાકુમારી હૃષ્ટ-તુષ્ટ થઈ, ઈશાન ખૂણામાં જઈને સ્વયમેવ આભૂષણ, માલા, અલંકાર ઉતાર્યા. આ સંપૂર્ણ વર્ણન દેવાનંદાની જેમ જાણી લેવું. તેમાં વિશેષતાએ છે કે તેણીએ અરિહંત પાર્શ્વનાથ ભગવાન પાસે દીક્ષા લીધી અને પુષ્પચૂલિકા આર્યા પાસે શિક્ષા ગ્રહણ કરી **યાવત્** તે ભૂતા સાધ્વી ગુપ્ત બ્રહ્મચારિણી બની ગઈ.

ભૂતા સાધ્વીની સંયમમાં બકુશતા :-

૧૭ તए णं सा भूया अज्जा अण्णया कयाइ सरिरबाउसिया जाया यावि होत्था । अभिक्खणं अभिक्खणं हत्थे धोवइ, पाए धोवइ, सीसं धोवइ, मुहं धोवइ, थणगंतराइं धोवइ, कक्खंतराइं धोवइ, गुज्झंतराइं धोवइ, जत्थ जत्थ वि य णं ठाणं वा सेज्जं वा णिसीहियं वा चेएइ, तत्थ तत्थ वि य णं पुव्वामेव पाणएणं अब्भुक्खेइ, तओ पच्छा ठाणं वा सेज्जं वा णिसीहियं वा चेएइ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે ભૂતા આર્યા શરીર બાકુશિકા(શરીરની સેવા કરનારી) થઈ ગઈ. તે વારંવાર હાથ ધોતી, પગ ધોતી, માથું ધોતી, મુખ, સ્તનાંતર, કાંખ, ગુહ્યાંતર ધોતી અને જ્યાં તે ઊભી રહેતી, સૂતી, બેસતી અને સ્વાધ્યાય કરતી તે તે સ્થાનો ઉપર પહેલાં પાણી છાંટતી ત્યાર પછી તે ત્યાં ઊભી રહેતી, સૂતી, બેસતી અથવા સ્વાધ્યાય કરતી.

૧૮ તए णं ताओ पुप्फचूलाओ अज्जाओ भूयं अज्जं एवं वयासी- अम्हे णं देवाणुप्पिया ! समणीओ णिगंथीओ इरियासमियाओ जाव गुत्तबंभयारिणीओ । णो खलु कप्पइ अम्हं सरिरबाओसियाणं होत्तए । तुमं च णं देवाणुप्पिए ! सरिर- बाओसिया

અભિક્ષણં અભિક્ષણં હત્થે ધોવસિ જાવ ણિસીહિયં ચેણ્ણિ । તં ણં તુમં
 દેવાણુપ્પિણ્ણ ! ણ્યસ્સ ઠાણસ્સ આલોણ્ણિ, સેસં જહા સુભદ્દાણ્ણ જાવ પાહિણ્ણકકં
 ઉવસ્સયં ઉવસંપજ્જિત્તાણં વિહરણ્ણિ । તણ્ણં સા ભૂયા અજ્જા અણોહટ્ઠિયા અણિવારિયા
 સચ્છંદમઈ અભિક્ષણં અભિક્ષણં હત્થે ધોવણ્ણિ જાવ ણિસીહિયં ચેણ્ણિ ।

ભાવાર્થ :- ત્યારે પુષ્પયૂલિકા આર્યાએ ભૂતા આર્યાને આ પ્રમાણે કહ્યું— હે દેવાનુપ્રિયે ! આપણે
 ઈર્યાસમિતિ આદિ સમિતિઓથી સહિત યાવત્ ગુપ્તબ્રહ્મચારિણી નિર્ગ્રંથ શ્રમણી છીએ. તેથી આપણે
 શરીર બાકુશિકા થવું યોગ્ય નથી, પરંતુ હે દેવાનુપ્રિયે ! તું શરીર બાકુશિકા થઈને હાથ ધુએ છે યાવત્
 પાણી છાંટીને બેસે, સ્વાધ્યાય કરે છે. તેથી હે દેવાનુપ્રિયે ! તું આ સ્થાનની (પ્રવૃત્તિની) આલોચના કર.
 ઈત્યાદિ શેષ વર્ણન સુભદ્રાની જેમ જાણવું. યાવત્ આર્યા પુષ્પયૂલિકાના સમજાવવાથી પણ તે સમજ
 નહીં અને એક દિવસ તે ઉપાશ્રયમાંથી નીકળીને જુદા ઉપાશ્રય જઈને એકલી રહેવા લાગી.

ત્યાર પછી તે ભૂતા આર્યા ગુરુણી આદિનો અંકુશ ન હોવાથી નિરંકુશ, કોઈ રોકનાર, અટકાવનાર
 ન હોવાથી સ્વચ્છંદી બનીને વારંવાર હાથ-પગ ધોવા લાગી યાવત્ પાણી છાંટીને બેસતી હતી અર્થાત્
 પોતાનો પૂર્વોક્ત આચાર ચાલુ રાખ્યો.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત વર્ગના દશે અધ્યયનમાં શરીર શુશ્રૂષા, શુચિ ધર્મિતા અને સુખશીલતા વૃત્તિથી સંયમને
 દૂષિત કરનાર સાધ્વીઓનું વર્ણન છે. જે ભાવાર્થથી સ્પષ્ટ છે.

ઉપરોક્ત પ્રવૃત્તિઓને બાકુશી પ્રવૃત્તિ અને તેનું આચરણ કરનાર સાધ્વીજીઓ શરીર બાકુશિકા
 કહેવાય છે.

સૂત્રોક્ત ઘટના પ્રભુ પાર્શ્વનાથના શાસનમાં પ્રવર્તિની સાધ્વી પુષ્પયૂલાની નેશ્રામાં બની હતી.

તપ-સંયમની સાધના કરવા છતાં ચારિત્રમોહના ઉદયે તથા પ્રકારની વૃત્તિ જન્મે છે. જે સંયમને
 દૂષિત કરે છે અને ભવભ્રમણ વધારે છે.

ભૂતા સાધ્વીનું મૃત્યુ અને ભવિષ્ય :-

૧૯ તણ્ણં સા ભૂયા અજ્જા બહૂહિં ચઉત્થછટ્ટુ જાવ બહૂહિં વાસાહિં સામણ્ણપરિયાગં
 પાહિણ્ણત્તા તસ્સ ઠાણસ્સ અણાલોહિય અપહિણ્ણકકતા કાલમાસે કાલં કિચ્ચા સોહમ્મે
 કપ્પે સિરિવહિંસણ્ણ વિમાણે ઉવવાય સમાણ્ણ દેવસયણિજ્જંસિ જાવ સિરિદેવિણ્ણાણ્ણ
 ઉવણ્ણા, પંચવિહાણ્ણ પજ્જત્તીણ્ણ પજ્જત્તા જાવ ભાસમણ્ણપજ્જત્તીણ્ણ । ણ્ણં ણ્ણલુ ગોયમા !

સિરીએ દેવીએ એસા દિવ્વા દેવિઢ્ઠી લઢ્ઢા પત્તા અભિસમણ્ણાગયા । એગં પલિઓવમં ઠિઈ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે ભૂતા આર્યાએ વિવિધ પ્રકારની તપશ્ચર્યા ઉપવાસ, છઠ, અઠમ, આદિ તપથી આત્માને ભાવિત કરતાં ઘણાં વર્ષો સુધી સંયમ પર્યાયનું પાલન કર્યું. અંતે પોતાની દૂષિત પ્રવૃત્તિની આલોચના અને પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના મૃત્યુના અવસરે મૃત્યુ પામીને તેણી સૌધર્મકલ્પના 'શ્રી અવતંસક' વિમાનની ઉપપાત સભામાં દેવશય્યામાં શ્રીદેવીના રૂપે ઉત્પન્ન થઈ; આહાર પર્યાપ્તિ, શરીરપર્યાપ્તિ, ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ, શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ અને ભાષા-મનપર્યાપ્તિ તે પાંચ પર્યાપ્તિથી પર્યાપ્ત થઈ.

આ રીતે હે ગૌતમ ! શ્રી દેવીએ આ દિવ્ય દેવઋદ્ધિને મેળવી છે, પ્રાપ્ત કરી છે અને સ્વાધીન કરી છે. દેવલોકમાં તેની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે.

૨૦ સિરી ણં ભંતે ! દેવી જાવ કહિં ગચ્છિહિઢ્ઠ કહિં ડવવજ્જિહિઢ્ઠ ? ગોયમા ! મહાવિદેહે વાસે સિજ્ઞિહિઢ્ઠ ।

ભાવાર્થ :- પ્રશ્ન- હે ભગવન્ ! શ્રી દેવી દેવભવનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને યાવત્ ક્યાં જશે ? ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ?

ઉત્તર- હે ગૌતમ ! તે મહાવિદેહક્ષેત્રમાં જન્મ ધારણ કરશે અને (સંયમની સાધના કરી) સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે.

અધ્યયન ઉપસંહાર :-

૨૧ તં એવં ખલુ જંબૂ ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં પુપ્ફચૂલિયાણં પઢમસ્સ અજ્ઞયણસ્સ અયમટ્ટે પણ્ણત્તે । -ત્તિ બેમિ ।

ભાવાર્થ :- હે જંબૂ ! મોક્ષપ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પુષ્પચૂલિકાના પ્રથમ અધ્યયનનો આ ભાવ કહ્યો છે.

વર્ગ-૪ અધ્ય. ૨ થી ૧૦

દ્વીદેવી આદિ

દ્વીદેવી આદિ :-

૧ એવં સેસાણં વિ ણવહં ભાણિયવ્વં । સરિસણામા વિમાણા । સોહમ્મે કપ્પે । પુવ્વભવો । ણયર-ચેઙ્ગય-પિયમાઈણં અપ્પણો ય ણામાદિ જહા સંગહણીએ । સવ્વા પાસસ્સ અંતિએ ણિક્ખંતા । પુપ્ફચૂલાણં સિસ્સિણીયાઓ । સરીરબાઓસિયાઓ । સવ્વાઓ અણંતરં ચયં ચઙ્ગત્તા મહાવિદેહે વાસે સિજ્ઞિહિંતિ ।

ભાવાર્થ :- આ પ્રમાણે શેષ નવ અધ્યનોના ભાવ પણ જાણી લેવા જોઈએ. મૃત્યુ પછી પોતપોતાના નામ અનુસાર વિમાનોમાં તેની ઉત્પત્તિ થઈ. જેમ કે- દ્વી દેવી દ્વી વિમાનમાં, ધૃતિ દેવી ધૃતિ વિમાનમાં, કીર્તિ દેવી કીર્તિ વિમાનમાં, બુદ્ધિ દેવી બુદ્ધિ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થઈ છે. સર્વ દેવીઓની ઉત્પત્તિ સૌધર્મકલ્પમાં થઈ. તે સર્વનો પૂર્વભવ ભૂતાની સમાન છે. નગર, ઉદ્યાન, માતા-પિતાના નામ આદિ સંગ્રહણી ગાથા પ્રમાણે જાણવા. [ગાથા ઉપલબ્ધ નથી.] તે સર્વ દેવીઓ પૂર્વભવમાં પાર્શ્વનાથ ભગવાન પાસે પ્રવ્રજિત થઈ હતી અને પુષ્પચૂલા આર્યાની શિષ્યાઓ થઈ હતી. સંયમનું પાલન કરતાં કરતાં તે સર્વે શરીર બાકુશિકા થઈ. દેવલોકમાંથી ચ્યવી, સર્વે મહાવિદેહક્ષેત્રમાં જન્મ ધારણ કરીને સિદ્ધ થશે.

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત વર્ગના દશ અધ્યયનમાંથી એક અધ્યયનનું વિસ્તૃત વર્ણન છે અને શેષ નવ અધ્યયનોનું આ સૂત્રમાં સંક્ષિપ્ત વર્ણન છે. તે દશ કથાનક એક સમાન છે. તેઓની નગરી વગેરેના નામોમાં વિશેષતા છે. તેના માટે સૂત્રમાં સંગ્રહણી ગાથાથી જાણવાનો નિર્દેશ છે પરંતુ સંગ્રહણી ગાથા કોઈ પ્રતમાં કે ટીકામાં પ્રાપ્ત થતી નથી.

વર્ગનો ઉપસંહાર :-

૨ એવં ખલુ જંબૂ સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં પુપ્ફચૂલિયાણં દસ અજ્ઞયણાણં અયમટ્ટે પણ્ણત્તે । - ત્તિ બેમિ ।

ભાવાર્થ :- હે જંબૂ ! આ રીતે નિર્વાણપ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ પુષ્પચૂલિકાના દસ

અધ્યયનનો આ ભાવ પ્રરૂપ્યો છે.

ઉપસંહાર :- આ વર્ગના વર્ણનથી સ્પષ્ટ થાય છે કે લોકમાં જે લક્ષ્મી, સરસ્વતી આદિ દેવીઓની પૂજા-પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવે છે. તે પ્રથમ દેવલોકની દેવીઓ પ્રત્યે એક પ્રકારની ભક્તિનું દર્શન છે. તેમને પ્રસન્ન કરી લોકો કંઈક મેળવવાની અપેક્ષા રાખે છે.

ત્રીજા વર્ગમાં મણિભદ્ર-પૂર્ણભદ્ર દેવનું વર્ણન આવે છે. જિનમંદિરોમાં તેની પણ પૂજા પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવે છે. આ સર્વ પ્રવૃત્તિઓ ભૌતિક સુખની અપેક્ષાથી થાય છે. વીતરાગ ધર્મ તો લૌકિક આશાથી પર રહીને માત્ર આત્મસાધના કરવાનો ઉપદેશ આપે છે.

ત્રીજા ચોથા વર્ગમાં વર્ણિત ધર્મકથાઓથી જણાય છે કે ચારિત્રના વિરાધક સાધકો પણ જો શ્રદ્ધામાં દૃઢ હોય તો તે વિરાધક થવા છતાં અનંત સંસાર પરિભ્રમણ કરતા નથી. ચારિત્રની વિરાધનાના પરિણામે તે નિમ્ન જાતિના દેવ-દેવી તરીકે જન્મ ધારણ કરે છે. તેઓ પુનઃ મનુષ્ય જન્મ ધારણ કરી, આરાધના કરીને સિદ્ધ ગતિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. તેથી સંયમની હીનાધિક આરાધના કરનાર દરેક સાધકોએ પોતાની શ્રદ્ધા, પ્રરૂપણા તો આગમાનુસાર શુદ્ધ રાખવી જોઈએ અને કષાય ભાવથી મુક્ત રહી, બાર પ્રકારના તપમાં લીન રહેવું જોઈએ. આ પ્રકારે સાવધાન રહેનાર સંયમી સાધક પોતાના આત્માની અધોગતિથી સુરક્ષા કરી સદ્ગતિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને અંતે મોક્ષ પામી શકે છે.

॥ વર્ગ-૪ અધ્ય. ૨ થી ૧૦ સંપૂર્ણ ॥

પાંચમો વર્ગ

વૃષ્ટિદશા

પરિચય :-

આ વર્ગમાં બાર અધ્યયન છે. તેના ચરિત્રનાયકો અંધકવૃષ્ટિ કુળના હોવાથી તેનું નામ વૃષ્ટિદશા છે.

અધ્યયન – ૧ : નિષધકુમાર :- કૃષ્ણ વાસુદેવના ભાઈ બળદેવ રાજાને રેવતી નામની રાણી અને નિષધકુમાર નામનો પુત્ર હતો. યૌવનાવસ્થામાં પ્રવેશ કરતાં પત્યાસ કન્યાઓ સાથે તેના લગ્ન થયા. ભવ્ય પ્રાસાદમાં તે સુખપૂર્વક રહેતો હતો.

અરિહંત અરિષ્ટનેમિ દ્વારિકા નગરીમાં પધાર્યા. કૃષ્ણ વાસુદેવ તથા પ્રજાજનો ભગવાનના દર્શનાર્થે ગયા. નિષધકુમાર પણ ભગવાનના દર્શન કરવા ગયા. ઉપદેશ શ્રવણ કરી તેમણે ભગવાન પાસે શ્રાવકના બાર વ્રત અંગીકાર કર્યા. અરિષ્ટનેમિ ભગવાનના પ્રથમ ગણધર વરદત્ત અણગારે નિષધકુમારનો પૂર્વભવ પૂછ્યો અને ભગવાને તેના પૂર્વભવનું વર્ણન કર્યું.

નિષધકુમારનો પૂર્વભવ :- આ ભરત ક્ષેત્રના રોહતક નગરમાં મહાબલ નામના રાજા અને તેનો વીરાંગદ નામનો પુત્ર હતો. બત્રીસ શ્રેષ્ઠ રાજકન્યાઓ સાથે તેના લગ્ન થયાં. કોઈ એક સમયે સિદ્ધાર્થ નામના આચાર્ય તે નગરીમાં પધાર્યા. તેમનો ઉપદેશ સાંભળી વિરાંગદને વૈરાગ્ય ભાવ જાગૃત થયો, તેણે સંયમ અંગીકાર કર્યો. અગિયાર અંગ કંઠસ્થ કરી અનેક પ્રકારની તપશ્ચર્યા દ્વારા આત્મશુદ્ધિ કરવા લાગ્યા. ૪૫ વર્ષ સુધી શુદ્ધ સંયમનું પાલન કરી, બે મહિનાનો સંથારો કરી, આરાધકભાવે પાંચમા દેવલોકમાં દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાંની દસ સાગરોપમની સ્થિતિ પૂર્ણ કરી અહીં નિષધકુમાર તરીકે ઉત્પન્ન થયા છે અને આજે તેણે શ્રાવકવ્રત સ્વીકાર્યા છે.

નિષધકુમારની દીક્ષા :- એક દિવસ શ્રમણોપાસક નિષધકુમારને પૌષધમાં ધર્મજાગરણ કરતાં દ્વારિકા નગરીમાં ભગવાનની પર્યુપાસના કરવાના ભાવ જાગૃત થયાં. ભગવાન અરિષ્ટનેમિ તેમના મનોગત ભાવને જાણી ત્યાં પધાર્યા. નિષધકુમારની ભાવના પરિપૂર્ણ થઈ એટલું જ નહીં, તેના ભાવો વિરતિધર્મ માટે વૃદ્ધિંગત બન્યા; પ્રભુ પાસે સંયમનો સ્વીકાર કર્યો. અગિયાર અંગ કંઠસ્થ કર્યા. વિવિધ તપશ્ચર્યા કરતાં, નવ વર્ષની ચારિત્રપર્યાયનું પાલન કર્યું અને એકવીસ દિવસનો સંથારો કરી, આરાધનાપૂર્વક કાળધર્મ પામી, સર્વાર્થસિદ્ધ મહાવિમાનમાં દેવરૂપે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાંથી તેત્રીસ સાગરોપમનું દેવાયુધ્ય પૂર્ણ કરીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ લઈ, સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત કરશે.

અધ્યયન – ૨ થી ૧૧ :- શેષ અગિયાર અધ્યયનમાં ૧૧ રાજકુમારોનું વર્ણન ઉપર પ્રમાણે જ છે. સંયમ ગ્રહણ અને અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પત્તિ આદિ નિષધકુમારની જેમ સમજી લેવું.

પાંચમો વર્ગ : વૃષ્ટિદશા

અધ્ય.-૧ થી ૧૨ : નિષધાદિ

અધ્યયન પ્રારંભ :-

૧ જઇ ણં ભંતે ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં ઉવજ્ઞાણં ચઉત્થસ્સ વગ્ગસ્સ પુપ્ફચૂલિયાણં અયમટ્ટે પણ્ણત્તે, પંચમસ્સ ણં ભંતે ! વગ્ગસ્સ વણ્ણિહદસાણં સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં કે અટ્ટે પણ્ણત્તે ?

ભાવાર્થ :- શ્રી જંબૂસ્વામીએ સુધર્મા સ્વામીને પૂછ્યું- હે ભગવન્ ! મોક્ષપ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ ઉપાંગ સૂત્રના ચોથા વર્ગ પુષ્પયૂલિકાનું આ રીતે નિરૂપણ કર્યું છે, તો હે ભગવન્ ! મોક્ષપ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પાંચમા વર્ગ વૃષ્ટિદશામાં કયા ભાવોનું નિરૂપણ કર્યું છે ?

૨ એવં ખલુ જંબૂ ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં ઉવજ્ઞાણં પંચમસ્સ વગ્ગસ્સ વણ્ણિહદસાણં દુવાલસ અજ્ઞયણા પણ્ણત્તા, તં જહા-

ણિસઢે માયણિ વહ વહે, પગયા જુત્તી દસરહે દઢરહે ય ।

મહાધણૂ સત્તધણૂ, દસધણૂ ણામે સયધણૂ ય ॥

ભાવાર્થ :- હે આયુધ્યમાન્ ! જંબૂ ! મોક્ષપ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ પાંચમા વૃષ્ટિદશા વર્ગના બાર અધ્યયન કહ્યાં છે, તેનાં નામ આ પ્રમાણે છે- (૧) નિષધ, (૨) માયની(માદની), (૩) વહ, (૪) વહે, (૫) પગયા(પ્રકૃતા), (૬) યુક્તિ, (૭) દશરથ, (૮) દઢરથ, (૯) મહાધન્વા, (૧૦) સપ્તધન્વા, (૧૧) દશધન્વા અને (૧૨) શતધન્વા.

૩ જઇ ણં ભંતે ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં ઉવજ્ઞાણં પંચમસ્સ વગ્ગસ્સ વણ્ણિહદસાણં દુવાલસ અજ્ઞયણા પણ્ણત્તા, પઢમસ્સ ણં ભંતે ! અજ્ઞયણસ્સ સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં કે અટ્ટે પણ્ણત્તે ?

ભાવાર્થ :- હે ભગવન્ ! જો મોક્ષપ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે ઉપાંગ સૂત્રના વૃષ્ટિદશા નામના પાંચમા વર્ગના બાર અધ્યયન કહ્યાં છે, તો હે ભગવન્ ! મોક્ષપ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પ્રથમ અધ્યયનમાં કયા ભાવોનું નિરૂપણ કર્યું છે ?

વિવેચન :-

પ્રસ્તુત સૂત્રોમાં વર્ગનો પ્રારંભ કરતાં દશ અધ્યયનોનાં નામ નિર્દેશ છે. જેમાં કેટલાક નામ અપરિચિત જેવા છે. જેમ કે- માયણિ, વધ, વધે, પગતા વગેરે. ટીકામાં સૂત્રોક્ત નામ સંબંધિત કોઈ સ્પષ્ટીકરણ નથી.

માયણિ :- પાઠાંતરમાં માઅણિ, માદની, માતલિ વગેરે શબ્દો જેવા મળે છે. આ વિષયે ટીકા, વ્યાખ્યા વગેરે ન હોવાથી તે શબ્દોમાં કંઈક લિપિ દોષ થવાની પણ શક્યતા છે.

દ્વારકાનગરી :-

૪ एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं बारवई णामं णयरी होत्था- दुवालस जोयणायामा णव जोयण वित्थिण्णा धणवइमइणिम्मिया चामीयरपवरपागारा णाणामणि पंचवण्ण कविसीसगसोहिया अलकापुरीसंकासा पमुइयपक्कीलिया पच्चक्खं देवलोयभूया पासाईया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा ।

ભાવાર્થ :- હે જંબૂ ! તે કાળે અને તે સમયે દ્વારકા નામની નગરી હતી. તે પૂર્વ-પશ્ચિમમાં બાર યોજન લાંબી અને ઉત્તર-દક્ષિણમાં નવ યોજન પહોળી હતી, તે નગરી કુબેરે પોતાની બુદ્ધિકૌશલથી બનાવી હતી. સુવર્ણના બનેલા શ્રેષ્ઠ પ્રાકાર-કિલ્લા અને પંચરંગી મણિઓના બનેલા કાંગરાથી તે સુશોભિત હતી. તે અલકાપુરી-ઈન્દ્રની નગરી સમાન સુંદર લાગતી હતી. ત્યાંના નગરવાસી આનંદ કરનારા અને ક્રીડા કરવામાં તત્પર રહેતા હતા. તે નગરી મનને પ્રસન્ન કરનારી, દર્શનીય, અભિરૂપ-સુંદર છટાવાળી, પ્રતિરૂપ-અનુપમ શિલ્પકલાથી સુશોભિત સાક્ષાત્ દેવલોક જેવી લાગતી હતી.

રૈવતક પર્વત :-

૫ तीसे णं बारवईए णयरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए एत्थ णं रेवयए णामं पव्वए होत्था- तुंगे गयणतलमणुलिहंतसिहरे णाणाविहरुक्ख-गुच्छ-गुम्म- लया- वल्लीपरिगयाभिरामे हंसमिय-मयूर-कोच्च-सारस-काग-मदणसाल-कोइल- कुलोववेए तडकडगविवरउज्जरपवायपब्भारसिहरपउरे अच्छरगण-देवसंघ-विज्जाहर- मिहुण-सण्णिचिण्णे णिच्चच्छणए दसारवरवीर-पुरिसतेल्लोक्क-बलवगाणं सोमे सुभए पियदंसणे सुरूवे पासाईए दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे।

ભાવાર્થ :- તે દ્વારકા નગરીની બહાર ઈશાન ખૂણામાં રૈવતક નામનો પર્વત હતો. તે પર્વત ગગનચુંબી શિખરવાળો; અનેક પ્રકારનાં વૃક્ષો, ગુચ્છો, ગુલ્મો લતાઓ અને વલ્લીઓથી યુક્ત હતો. તે પર્વત હંસ,

મૃગ, મયૂર, કોંચ પક્ષી, સારસ, ચક્રવાક, મેના અને કોયલ આદિ પશુ-પક્ષીઓના કલરવથી ગૂંજતો રહેતો હતો. તેમાં અનેક તટ-કિનારા, મેદાન અને ગુફાઓ હતી. ત્યાં ઝરણાંઓ, પ્રપાત(જ્યાં ઝરણાંઓ પડે છે તે સ્થાન) પ્રાગભાર(પર્વતના કંઈક નમેલા રમણીયભાગ) અને શિખર હતા. તે પર્વત ઉપર અપ્સરા-ઓનો સમૂહ, દેવોનો સમૂહ અને વિદ્યાધરોનાં યુગલ આવીને ક્રીડા કરતાં હતાં. ત્યાં જંઘાયરણ, વિદ્યાચરણ મુનિ પણ ધ્યાન આદિ માટે નિવાસ કરતા હતા. ત્રણે લોકમાં શ્રેષ્ઠ બલવાન મનાતા દશાર્હ- દશારવંશીય વીરપુરુષો ત્યાં હંમેશાં નવા નવા ઉત્સવ ઉજવતા હતા. તે પર્વત સૌમ્ય-આહ્લાદક ભાવ ઉત્પન્ન કરનારો સુભગ, પ્રિયદર્શનીય, સુરૂપ, પ્રાસાદીય-મનને પ્રસન્ન કરનારો, દર્શનીય, મનોહર અને અત્યંત મનોરમ્ય હતો.

નંદનવન ઉદ્યાન, સુરપ્રિય યક્ષાયતન :-

૬ તત્થ ણં રેવયગસ્સ પવ્વયસ્સ અદૂરસામંતે એત્થ ણં ણંદણવણે ણામં ઉજ્જાણે હોત્થા- સવ્વોઝયપુપ્ફફલસમિદ્ધે રમ્મે ણંદણવણપ્પગાસે પાસાઈએ જાવ દરિસણિજ્જે ।

તસ્સ ણં ણંદણવણે ઉજ્જાણે સુરપ્પિયસ્સ જક્ખસ્સ જક્ખાયયણે હોત્થા- ચિરાઈએ જાવ બહુજણો આગમ્મ અચ્ચેઙ્ગ સુરપ્પિયં જક્ખાયયણં ।

સે ણં સુરપ્પિએ જક્ખાયયણે એગેણં મહયા વણસંઢેણં સવ્વઓ સમંતા સંપરિક્ખિત્તે જહા પુણ્ણભદ્દે જાવ સિલાપટ્ટએ ।

ભાવાર્થ :- તે રૈવતક પર્વતથી ન અતિ દૂર ન અતિ નજીક પરંતુ યથોચિત સ્થાને નંદનવન નામનું એક ઉદ્યાન હતું. તે સર્વ ઋતુઓના પુષ્પો અને ફળોથી રમણીય, નંદનવનની જેમ આનંદપ્રદ, દર્શનીય, મન-મોહક અને મનને આકર્ષિત કરતું હતું.

તે નંદનવન ઉદ્યાનમાં સુરપ્રિય નામના યક્ષનું યક્ષાયતન હતું. તે ઘણું જૂનું હતું. યાવત્ ઘણા લોકો યક્ષાયતનમાં આવીને સુરપ્રિય યક્ષની પૂજા કરતા હતા. યક્ષાયતનનું વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્ર પ્રમાણે જાણવું.

તે સુરપ્રિય યક્ષાયતન એક વિશાળ વનખંડથી ઘેરાયેલું હતું ઇત્યાદિ વર્ણન પણ ઔપપાતિક સૂત્ર અનુસાર જાણવું યાવત્ તે વનખંડમાં એક પૃથ્વી શિલાપટ્ટક હતું.

દ્વારિકા નગરીમાં કૃષ્ણ વાસુદેવ, બળદેવ :-

૭ તત્થ ણં બારવઈએ ણયરીએ કણ્હે ણામં વાસુદેવે રાયા પરિવસઈ । સે ણં તત્થ સમુદ્ધવિજયપામોક્ખાણં દસણ્હં દસારાણં, બલદેવપામોક્ખાણં પંચણ્હં મહાવીરાણં, ઉગ્ગસેણપામોક્ખાણં સોલસણ્હં રાઈસાહસ્સીણં, પજ્જુણ્ણપામોક્ખાણં અદ્ધુદ્ધાણં કુમારકોડીણં, સંબપામોક્ખાણં સટ્ટીએ દુદ્ધંતસાહસ્સીણં, વીરસેણપામોક્ખાણં એક્કવીસાએ વીરસાહસ્સીણં, રુપ્પિણિપામોક્ખાણં સોલસણ્હં દેવીસાહસ્સીણં, અણ્ણ-

સેનાપામોક્ષાણં અણેગાણં ગણિયાસાહસ્સીણં અણ્ણેસિં ચ બહૂણં રાઈસર જાવ સત્થવાહ-પ્પભિઈણં વેયઙ્ગિરિસાગરમેરાગસ્સ દાહિણઙ્ગભરહસ્સ આહેવચ્ચં જાવ પાલેમાણે વિહરહ્ ।

ભાવાર્થ :- તે દ્વારકાનગરીમાં કૃષ્ણ વાસુદેવ નામના રાજા હતા. તે સમુદ્ર વિજય આદિ દશ દશારોનું, બળદેવ આદિ પાંચ મહાવીરોનું, ઉગ્રેસન આદિ સોળ હજાર રાજાઓનું, પ્રદ્યુમ્ન આદિ સાડા ત્રણ કરોડ કુમારોનું, સાંબ આદિ સાઠ હજાર દુર્દાન્ત (દુર્જેય) શૂરવીરોનું, વીરસેન આદિ એકવીસ હજાર વીરોનું, રુકમણી આદિ સોળહજાર રાણીઓનું, અનંગસેના આદિ અનેક હજાર ગણિકાઓનું અને તે સિવાય અન્ય અનેક રાજા, ઈશ્વર યાવત્ સાર્થવાહ આદિ તથા ઉત્તર દિશામાં વૈતાલ્ય પર્વત સુધી અને બાકીની ત્રણ દિશાઓમાં લવણ સમુદ્ર સુધી દક્ષિણાર્ધ ભરતક્ષેત્રનું આધિપત્ય આદિ કરતાં તેમજ તેનું પાલન કરતાં, તેના પર અનુશાસન કરતાં રહેતા હતા.

૮ તત્થં ણં બારવઈએ ણયરીએ બલદેવે ણામં રાયા હોત્થા । મહયા હિમવંત જાવ રજ્જં પસાસેમાણે વિહરહ્ । તસ્સ ણં બલદેવસ્સ રણ્ણો રેવઈ ણામં દેવી હોત્થા । સૂમાલ પાણિપાયા જાવ વિહરહ્ ।

તએ ણં સા રેવઈ દેવી અણ્ણયા કયાઈ તંસિ તારિસગંસિ સયણિજ્જંસિ જાવ સીહં સુમિણે પાસિત્તાણં પહિબુદ્ધા । એવં સુમિણદંસણપરિકહણં, કલાઓ જહા મહાબલસ્સ, પણ્ણાસઓ દાઓ, પણ્ણાસ-રાયકણ્ણગાણં એગદિવસેણં પાણિગ્ગહણં । ણવરં ણિસદ્દે ણામં જાવ ડપ્પિં પાસાએ વિહરહ્ ।

ભાવાર્થ :- તે દ્વારકાનગરીમાં બળદેવ નામના રાજા (શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવના મોટા ભાઈ) હતા. તે મહાન હિમવંત પર્વત સમાન વગેરે રાજાને યોગ્ય ગુણોથી સંપન્ન હતા. તે રાજ્યનું શાસન કરતાં રહેતા હતાં. તે બળદેવ રાજાને રેવતી નામની પત્ની હતી. તે સુકુમાર અંગોપાંગવાળી હતી યાવત્ સુખપૂર્વક રહેતી હતી.

કોઈ એક સમયે રેવતી દેવીએ પોતાના શયનગૃહમાં વિશિષ્ટ પ્રકારની શય્યા ઉપર સૂતાં સ્વપ્નમાં સિંહને જોયો. સ્વપ્ન જોઈને તે જાગૃત થઈ. ત્યાર પછી સ્વપ્ન કથન, બોતેર કળાઓમાં પ્રવીણ થવું વગેરે વર્ણન મહાબલકુમાર(ભગવતી સૂત્ર)ની જેમ જાણવું. યથાસમયે એક દિવસમાં જ પચાસ રાજકન્યાઓ સાથે તેના લગ્ન થયા અને પચાસ-પચાસ વસ્તુઓ દહેજમાં આપવામાં આવી. વિશેષતા એ છે કે તે કુમારનું નામ નિષદ્ધ હતું યાવત્ તે આનંદ-પ્રમોદ કરતો ગગનચુંબી મહેલમાં રહેવા લાગ્યો.

અરિહંત અરિષ્ટનેમિણું આગમન :-

૯ તેણં કાલેણં તેણં સમણં અરહા અરિટ્ટુણેમી આહ્ગરે જાવ સમોસરિએ ણવરં ઓગાહણા દસ ધણૂં । પરિસા ણિગ્ગયા ।

તદ્દેવે વાસુદેવે ઇમીસે કહાએ લઢ્ઢટ્ટે સમાણે હટ્ટુટ્ટે, કોડુંબિયપુરિસે સદ્દાવેઝ સદ્દાવિત્તા એવં વયાસી- ખિપ્પામેવ ભો દેવાણુપ્પિયા ! સભાએ સુહમ્માએ સામુદાણિયં ભેરિં તાલેહિ ।

તદ્દેવે કોડુંબિયપુરિસે જાવ પડિસુણિત્તા જેણેવ સભાએ સુહમ્માએ સામુ- દાણિયા ભેરી તેણેવ ઉવાગચ્છઝ, ઉવાગચ્છિત્તા સામુદાણિયં ભેરિં મહયા મહયા સદ્દેણં તાલેઝ ।

ભાવાર્થ :- તે કાળે અને તે સમયે ધર્મની આદિ કરનારા અરિહંત અરિષ્ટનેમિ ભગવાન દારિકામાં પધાર્યા, વગેરે વર્ણન ભગવાન મહાવીર સ્વામીના વર્ણનની સમાન જાણવું. વિશેષતા એ છે કે અરિહંત અરિષ્ટનેમિની અવગાહના (ઊંચાઈ) દશ ધનુષની હતી. પરિષદ ધર્મદેશના સાંભળવા નીકળી.

ત્યાર પછી કૃષ્ણ વાસુદેવે 'ભગવાન પધાર્યા છે,' તે સમાચાર જાણીને હૃષ્ટ-તુષ્ટ હૃદયવાળા થઈને સેવક પુરુષને બોલાવ્યા અને કહ્યું- હે દેવાનુપ્રિયે ! શીઘ્ર સુધર્મા સભામાં જઈને સામુદાનિક-જન સમૂહને સૂચના આપતી ભેરી વગાડો.

ત્યારે તે સેવક પુરુષે યાવત્ કૃષ્ણ વાસુદેવની આજ્ઞાનો સ્વીકાર કરીને જ્યાં સુધર્માસભામાં સામુદાનિક ભેરી હતી ત્યાં આવ્યાં અને તે સામુદાનિક ભેરી જોરથી વગાડી.

કૃષ્ણવાસુદેવનું દર્શનાર્થ ગમન :-

૧૦ તદ્દેવે તીસે સામુદાણિયાએ ભેરીએ મહયા મહયા સદ્દેણં તાલિયાએ સમાણીએ સમુદ્ધવિજય પામોક્ખા દસ દસારા જાવ અણંગસેણાપામોક્ખા અણેગા ગણિયાસહસ્સા અણ્ણે ય બહવે રાઈસર જાવ સત્થવાહપ્પભિઈઓ ણ્હાયા જાવ સવ્વાલંકારવિભૂસિયા જહાવિભવઙ્ઙીસક્કારસમુદણં અપ્પેગઙ્ગયા હયગયા ગયગયા પાયચારવિહારેણં વંદાવંદાઈહિં પુરિસવગ્ગુરાપરિક્ખિત્તા જેણેવ કણ્હે વાસુદેવે, તેણેવ ઉવાગચ્છંતિ, ઉવાગચ્છિત્તા કરયલ પરિગ્ગહિયં જાવ કણ્હં વાસુદેવં જણ વિજણં વદ્ધાવંતિ ।

ભાવાર્થ :- જોરથી વગાડાયેલી સામુદાનિક ભેરીના અવાજને સાંભળી સમુદ્રવિજય આદિ દસ દશાર્હ વગેરે અનંગસેના આદિ અનેક સહસ્ર ગણિકાઓ અને બીજા ઘણા રાજા, ઈશ્વર તથા સાર્થવાહ પર્યતનો જનસમાજ સ્નાન કરીને યાવત્ સર્વ પ્રકારે અલંકૃત વિભૂષિત થઈને, પોતપોતાના વૈભવ પ્રમાણે સત્કારની સામગ્રી લઈને ઘોડા, હાથી વગેરેની સવારી દ્વારા, કોઈ પગે ચાલીને, આ રીતે ટોળેટોળા રૂપે જનસમુદાય સહિત જ્યાં કૃષ્ણ વાસુદેવ હતા ત્યાં આવ્યાં, આવીને બે હાથ જોડીને કૃષ્ણવાસુદેવને જય-વિજય શબ્દોથી વધાવ્યા.

૧૧ તદ્દેવે કણ્હે વાસુદેવે કોડુંબિયપુરિસે એવં વયાસી- ખિપ્પામેવ ભો

દેવાણુપ્પિયા ! આભિસેક્કં હત્થિરયણં કપ્પેહ હયગયરહપવર જાવ પચ્ચપ્પિણંતિ ।

ભાવાર્થ :- તે સમયે કૃષ્ણવાસુદેવે પોતાના સેવક પુરુષને આ પ્રમાણે કહ્યું- હે દેવાનુપ્રિય શીઘ્ર અભિષિક્ત હસ્તી રત્નને વિભૂષિત કરો અને ઘોડા, હાથી, રથ અને સૈનિકો સહિત ચતુરંગિણી સેનાને સુસજ્જિત કરો યાવત્ સેવક પુરુષે સર્વ તૈયારી કરીને સૂચના આપી.

૧૨ તદ્દા પં સે કણ્હે વાસુદેવે જેણેવ મજ્જણઘરે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ જાવ મજ્જણ-ઘરાઓ પઢિણિક્ખમિત્તા જેણેવ બાહિરિયા ઉવટ્ટાણસાલા જાવ ગયવઈં ણરવઈં દુરુઠે । અટ્ટટ્ટ મંગલગા જહા કૂણિણે જાવ સેયવરચામરેહિં ઉદ્ધુવ્વમાણેહિં ઉદ્ધુવ્વમાણેહિં સમુદ્ધવિજયપામોક્ખેહિં દસહિં દસારેહિં જાવ સત્થવાહપ્પભિર્હિં સદ્ધિં સંપરિવુઢે સવ્વિઢ્ઢીણે જાવ રવેણં બારવઈં ણયરિં મજ્ઝંમજ્જેણં, સેસં જહા કૂણિઓ જાવ પજ્જુવાસઈ ।

ભાવાર્થ :- તે સમયે કૃષ્ણવાસુદેવે સ્નાનગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો યાવત્ સ્નાન કરીને, વસ્ત્રાલંકારથી વિભૂષિત થઈ, સ્નાનગૃહથી બહાર નીકળીને બાહ્ય ઉપસ્થાનશાળા પાસે આવ્યા યાવત્ અભિષિક્ત હસ્તી રત્ન ઉપર રાજા આરૂઢ થયા. ત્યાંથી પ્રસ્થાન કરતાં તેની આગળ આઠ-આઠ મંગલ રાખવામાં આવ્યાં અને કોણિક રાજાની જેમ ઉત્તમ શ્રેષ્ઠ ચામરોથી વીંઝાતાં, સમુદ્રવિજય આદિ દશ દશાર્હ યાવત્ સાર્થવાહ આદિની સાથે સંપૂર્ણ ઋદ્ધિ સહિત વાજિંત્રોના નાદ સાથે દારિકાનગરીના મધ્યભાગમાંથી નીકળ્યા ઈત્યાદિ વર્ણન કોણિકની જેમ સમજી લેવું જોઈએ યાવત્ પર્યુપાસના કરવા લાગ્યા.

વિવેચન :-

સવ્વાલંકાર :- સર્વ અલંકાર. અલંકાર-શણગાર ચાર પ્રકારના છે- (૧) કેશાલંકાર (૨) માળાલંકાર, (૩) વસ્ત્રાલંકાર (૪) આભરણાલંકાર.

નિષધકુમારનું દર્શનાર્થ ગમન :-

૧૩ તદ્દા પં તસ્સ ણિસહસ્સ કુમારસ્સ ઉપ્પિ પાસાયવરગયસ્સ તં મહયા જણસદ્ધં સોચ્ચા જહા જમાલી જાવ ધમ્મં સોચ્ચા ણિસમ્મ વંદઈ ણમંસઈ, વંદિત્તા ણમંસિત્તા એવં વયાસી- સદ્ધામિ ણં ભંતે ! ણિગ્ગંથં પાવયણં, એવં જહા ચિત્તો જાવ સાવગધમ્મં પઢિવજ્જઈ, પઢિવજ્જિત્તા પઢિગણે ।

ભાવાર્થ :- તે સમયે શ્રેષ્ઠ મહેલમાં રહેલા નિષધકુમાર મનુષ્યોનો કોલાહલ સાંભળી યાવત્ જમાલીની જેમ ઋદ્ધિ-વૈભવ સહિત મહેલમાંથી નીકળી ભગવાનના સમોસરણમાં ગયા યાવત્ ધર્મદેશના સાંભળી, હૃદયમાં ધારણ કરી, ભગવાનને વંદન-નમસ્કાર કર્યા; વંદન-નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે

કહ્યું- હે ભગવન્ ! હું નિર્ગ્રંથ પ્રવચન પર શ્રદ્ધા કરું છું વગેરે ચિત્ત સારથીની જેમ તેણે શ્રાવકધર્મ સ્વીકાર કર્યો, શ્રાવક ધર્મ સ્વીકાર કરી તે પાછા ફર્યા.

નિષધના પૂર્વ ભવની પૃચ્છા :-

૧૪ તેણં કાલેણં તેણં સમણં અરહા અરિટ્ટણેમિસ્સ અંતેવાસી વરદત્તે ણામં અણગારે ઊરાલે જાવ વિહરઈ । તેણં સે વરદત્તે અણગારે ણિસઠં કુમારં પાસઈ, પાસિત્તા જાયસઠ્ઠે જાવ પજ્જુવાસમાણે એવં વયાસી- અહો ણં ભંતે ! ણિસઠે કુમારે ઇટ્ઠે ઇટ્ઠરૂવે, કંતે કંતરૂવે, પિણે પિયરૂવે, મણુણ્ણે મણુણ્ણરૂવે, મણામે મણામરૂવે, સોમે સોમરૂવે, પિયદંસણે સુરૂવે । ણિસઠેણં ભંતે ! કુમારેણં અયમેયારૂવે મણુયઈટ્ઠી કિણ્ણા લઢ્ઢા, કિણ્ણા પત્તા ? પુચ્છા જહા સૂરિયાભસ્સ ।

ભાવાર્થ :- તે કાળે તે સમયે અરિહંત અરિષ્ટનેમિના મુખ્ય શિષ્ય વરદત્ત નામના અણગાર વિશિષ્ટ તપ સંયમથી આત્માને ભાવિત કરતાં વિચરી રહ્યા હતા. તે વરદત્ત અણગારે નિષધકુમારને જોયા, જોઈને તેને જિજ્ઞાસા થઈ યાવત્ અરિષ્ટનેમી ભગવાનની પર્યુપાસના કરતાં આ પ્રમાણે કહ્યું- હે ભગવન્ ! આ નિષધકુમાર ઈષ્ટ, ઈષ્ટરૂપ, કાંત, કાંત રૂપ, પ્રિય, પ્રિય રૂપવાળા, મનોજ્ઞ, મનોજ્ઞ રૂપવાળા, મનોરમ, મનોરમ રૂપવાળા, સૌમ્ય-સૌમ્ય રૂપવાળા છે; પ્રિયદર્શનીય અને સુંદર છે. હે ભગવન્ ! નિષધકુમારને આ પ્રકારની મનુષ્યસંબંધી ઋદ્ધિ કેવી રીતે મળી ? કેવી રીતે પ્રાપ્ત થઈ ? ઈત્યાદિ સૂર્યાભદ્રેવના વિષયમાં ગૌતમસ્વામીએ પૂછેલા પ્રશ્નની જેમ વરદત્તમુનિએ પ્રશ્નો પૂછ્યા.

પૂર્વભવ : વીરાંગદકુમાર :-

૧૫ એવં ખલુ વરદત્તા ! તેણં કાલેણં તેણં સમણં ઇહેવ જંબુદીવે દીવે ભારહે વાસે રોહીડાણે ણામં ણયરે હોત્થા વણ્ણાઓ । મેહવણ્ણે ઊજ્જાણે । માણિદત્તસ્સ જક્ખવ્ણસ્સ જક્ખવાયયણે । તત્થ ણં રોહીડાણે ણયરે મહબ્બલે ણામં રાયા, પડમાવઈ ણામં દેવી, અણ્ણયા કયાઈ તંસિ તારિસગંસિ સયણિજ્જંસિ સીહં સુમિણે, એવં જમ્મણં ભાણિયવ્વં જહા મહાબલસ્સ, ણવરં વીરઙ્ગાઓ ણામં, બત્તીસાઓ દાઓ, બત્તીસાણે રાયવરકણ્ણગાણં પાણિં ગિણ્ણહાર્વેતિ જાવ ઊવગિજ્જમાણે ઊવગિજ્જમાણે પાડસવરિસારત્તસરયહેમંતવસંત ગિમ્હપવ્વંસે છપ્પિ ઊઠ્ઠુ જહાવિભવેણં ભુંજમાણે- ભુંજમાણે કાલં ગાલેમાણે ઇટ્ઠે સદ્ધ- ફરિસરસરૂવગંથે પંચવિહે માણુસ્સાણે કામભોણે પચ્ચણુભવમાણે વિહરઈ ।

ભાવાર્થ :- અરિહંત અરિષ્ટનેમિએ વરદત્ત અણગારના પ્રશ્નોનું સમાધાન કરતાં કહ્યું- હે વરદત્ત ! તે કાળે અને તે સમયે આ જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં રોહીતક નામનું નગર હતું. ત્યાં મેઘવર્ષા નામનું ઉદ્યાન

હતું. ત્યાં મણિદત્ત યક્ષનું યક્ષાયતન હતું. તે રોહીતક નગરમાં મહાબલ નામના રાજા રાજ્ય કરતા હતા. તેમને પદ્માવતી નામની રાણી હતી. એક વાર રાત્રિએ તે પદ્માવતીએ સુખપૂર્વક શય્યામાં સૂતાં સ્વપ્નમાં સિંહને જોયો, યાવત્ ભગવતી સૂત્ર વર્ણિત મહાબલની જેમ પુત્ર જન્મનું વર્ણન સમજવું. વિશેષતા એ છે કે પુત્રનું નામ વીરંગત-વીરાંગદ રાખવામાં આવ્યું યાવત્ બત્રીસ શ્રેષ્ઠ રાજ કન્યાઓ સાથે પાણિગ્રહણ કર્યું. તેને બત્રીસ બત્રીસ વસ્તુઓ દહેજમાં આપવામાં આવી અને પોતાના વૈભવ પ્રમાણે તે પ્રાવૃટ, વર્ષા, શરદ, હેમંત, વસંત અને ગ્રીષ્મ તે છએ ઋતુ પ્રમાણે સુખોપભોગ પૂર્વક વ્યતીત કરતાં ઈષ્ટ શબ્દ, સ્પર્શ, રસ, રૂપ અને ગંધ સહિત પાંચે પ્રકારના મનુષ્ય સંબંધી કામભોગોને ભોગવતાં રહેવા લાગ્યા.

સિદ્ધાર્થ આચાર્ય પાસે દીક્ષા ગ્રહણ :-

૧૬ તેણં કાલેણં તેણં સમણં સિદ્ધત્થા ણામ આચરિયા જાહસંપણ્ણા જહા કેસી, ણવરં બહુસ્સુયા બહુપરિવારા જેણેવ રોહીડાણયરે, જેણેવ મેહવણ્ણે ઉજ્જાણે, જેણેવ માણિદત્તસ્સ જક્ખસ્સ જક્ખાયયણે તેણેવ ઉવાગાણ અહાપડિરૂવં જાવ વિહરઇ । પરિસા ણિગ્ગયા।

ભાવાર્થ :- તે કાળે અને તે સમયે કેશીશ્રમણ સમાન જાતિ સંપત્ર આદિ વિશેષણોવાળા તેમજ બહુશ્રુત અને વિશાળ શિષ્ય પરિવારવાળા સિદ્ધાર્થ નામના આચાર્ય રોહીતક નગરના મેઘવર્ણ ઉદ્યાનમાં મણિદત્ત યક્ષના યક્ષાયતનમાં પધાર્યા. યથાયોગ્ય સ્થાન આદિની આજ્ઞાગ્રહણ કરીને ત્યાં બિરાજ્યા. પરિષદ દર્શન કરવા માટે નીકળી.

૧૭ તણં ણં તસ્સ વીરંગયસ્સ કુમારસ્સ ઉપ્પિં પાસવરગયસ્સ તં મહયા જણસદ્દં સોચ્ચા જહા જમાલી, ણિગ્ગઓ । ધમ્મં સોચ્ચા જાવ જં ણવરં દેવાણુપ્પિયા ! અમ્માપિયરો આપુચ્છામિ, એવં જહા જમાલી તહેવ ણિક્ખંતો જાવ અણગારે જાણે જાવ ગુત્તબંધયારી।

ભાવાર્થ :- તે સમયે શ્રેષ્ઠ મહેલમાં રહેલા તે વીરાંગદ કુમારે ઘણાં મનુષ્યોનો કોલાહલ સાંભળ્યો ઈત્યાદિ જમાલીની જેમ તે પણ દર્શન કરવા માટે નીકળ્યો. ધર્મદેશના સાંભળીને તેણે સંયમ લેવાનો નિર્ણય કર્યો. માતા-પિતાની આજ્ઞા લઈ જમાલીની જેમ પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી યાવત્ ગુપ્ત બ્રહ્મચારી અણગાર થઈ ગયા.

વીરાંગદની પાંચમા દેવલોકમાં ઉત્પત્તિ :-

૧૮ તણં ણં સે વીરજ્જાણે અણગારે સિદ્ધત્થાણં આચરિયાણં અંતિણે સામાહિયામાહિયાહં જાવ એકકારસ અજ્ઞાહં અહિજ્જાહ અહિજ્જિત્તા બહૂહિં ચઉત્થ જાવ અપ્પાણં ભાવેમાણે બહુપડિપુણ્ણાહં પણયાલીસવાસાહં સામણ્ણપરિયાગં

પાઠણિત્તા દોમાસિયાએ સંલેહણાએ અત્તાણં ઝૂસિત્તા સર્વીસં ભક્તસયં અણસણાએ છેહ્તા આલોહ્યપડિક્કંતે સમાહિપત્તે કાલમાસે કાલં કિચ્ચા બંભલોએ કપ્પે, મણોરમે વિમાણે દેવત્તાએ ઉવવણ્ણે। તત્થ ણં અત્થેગહ્યાણં દેવાણં દસસાગરોવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા । તત્થ ણં વીરંગયસ્સ દેવસ્સ વિ દસ સાગરોવમા ઠિઈં પણ્ણત્તા ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે વીરાંગદ અણગારે સિદ્ધાર્થ આચાર્યની પાસે સામાયિકથી લઈને અગિયાર અંગોનો અભ્યાસ કર્યો, ઉપવાસ આદિ વિવિધ પ્રકારની તપશ્ચર્યાથી આત્માને ભાવિત કરતાં પૂરા પિસ્તાલીસ (૪૫) વર્ષ સુધી શ્રમણપર્યાયનું પાલન કર્યું. બે મહિનાનો સંથારો કરી, આત્માને શુદ્ધ કરીને, એકસો વીસ ભક્તને અનશન દ્વારા ત્યાગી, આલોચના-પ્રતિક્રમણપૂર્વક સમાધિ સહિત મૃત્યુના અવસરે મૃત્યુ પામીને, તે બ્રહ્મલોક દેવલોકના મનોરમ વિમાનમાં દેવરૂપે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાં કેટલાક દેવોની સ્થિતિ દશ સાગરોપમની છે. વીરાંગદ દેવની પણ દશ સાગરોપમની સ્થિતિ હતી.

વીરાંગદ દેવનો નિષધકુમાર રૂપે જન્મ :-

૧૯ સે ણં વીરઙ્ગદેવે તાઓ દેવલોગાઓ જાવ અણંતરં ચયં ચહ્તા હહેવ બારવઈએ ણયરીએ બલદેવસ્સ રણ્ણો રેવઈએ દેવીએ કુચ્છિસિ પુત્તતાએ ઉવવણ્ણે । તએ ણં સા રેવઈ દેવી તંસિ તારિસગંસિ સયણિજ્જંસિ, એવં સુમણિદંસણં જાવ ઉપ્પિં પાસાયવરગએ વિહરઈ ।

તં એવં ખલુ વરદત્તા ! ણિસદ્દેહં કુમારેણં અયમેયારૂવે ડરાલે મણુયહ્હી લદ્ધા પત્તા અભિસમણ્ણાગયા ।

ભાવાર્થ :- તે વીરાંગદદેવ તે દેવલોકમાંથી ચ્યવીને આ દ્વારિકા નગરીમાં બળદેવ રાજાની પત્ની રેવતીદેવીની કુક્ષિમાં પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થયા.

ત્યારે રેવતીદેવીએ સુખદ શય્યામાં સૂતાં સ્વપ્નમાં સિંહને જોયો; યથા સમયે બાળકનો જન્મ થયો. તે યૌવન વયને પામ્યો, પાણિગ્રહણ થયું, શ્રેષ્ઠ મહેલમાં ઉપરના ભવનમાં તે નિષધકુમાર સુખપૂર્વક રહેવા લાગ્યો વગેરે વર્ણન પૂર્વવત્ જાણવું.

હે વરદત્ત ! આ રીતે નિષધકુમારને આ પ્રકારની ઋદ્ધિ મળી છે, પ્રાપ્ત થઈ છે અને સ્વાધીન થઈ છે.

વિવેચન :-

નિષધકુમારના પૂર્વભવનું વર્ણન કરતાં સૂત્રમાં તેના નામ માટે વીરંગય શબ્દ પ્રયોગ છે. તેનો ઘ્યાનુવાદ છે વીરંગત અને નામરૂપે વિરાંગદ પણ થાય છે. તેથી ભાવાર્થમાં બંને શબ્દપ્રયોગ મળે છે.

નિષધકુમારના ભાવીની પૃચ્છા :-

૨૦ પથૂ ણં ભંતે ! ણિસદ્દે કુમારે દેવાણુપ્પિયાણં અંતિએ જાવ પવ્વહ્હત્તએ ?

હંતા, પથૂ । સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ વરદત્તે અણગારે જાવ અપ્પાણં
ભાવેમાણે વિહરહ ।

તણ્ પં અરહા અરિટ્ટુણેમી અણ્ણયા કયાઈ બારવઈઓ ણયરીઓ જાવ
બહિયા જણવયવિહારં વિહરહ । ણિસઢે કુમારે સમણોવાસણ્ જાણ
અભિગયજીવાજીવે જાવ વિહરહ ।

ભાવાર્થ :- પ્રશ્ન- હે ભગવન્ ! શું આ નિષધકુમાર આપની પાસે પ્રવ્રજિત થશે ?

ઉત્તર- હા વરદત્ત ! તે પ્રવ્રજિત થશે. હે ભગવન્ ! આપ કહો છો તેમ જ છે, આપ કહો છો તેમ
જ છે એ પ્રમાણે કહીને વરદત્ત અણગાર આત્માને ભાવિત કરતાં વિચરવા લાગ્યા.

ત્યાર પછી કોઈ એક સમયે અરિહંત અરિષ્ટનેમિ દ્વારકા નગરીમાંથી નીકળી યાવત્ બહારના
જનપદમાં અર્થાત્ અન્ય ક્ષેત્રોમાં વિચરવા લાગ્યા. તે નિષધકુમાર જીવાજીવ આદિ તત્ત્વોના જ્ઞાતા વગેરે
ગુણોથી સંપન્ન શ્રમણોપાસક બની યાવત્ સુખપૂર્વક રહેવા લાગ્યા.

નિષધકુમારના મનોરથ :-

૨૧ તણ્ પં સે ણિસઢે કુમારે અણ્ણયા કયાઈ જેણેવ પોસહસાલા તેણેવ ડવાગચ્છહ
ડવાગચ્છિત્તા જાવ દબ્ભસંથારોવગણ્ વિહરહ । તણ્ પં તસ્સ ણિસઢસ્સ કુમારસ્સ
પુવ્વરત્તાવરત્તકાલસમયંસિ ધમ્મજાગરિયં જાગરમાણસ્સ ઇમેયારૂવે અજ્ઞતિથિણ્ જાવ
સમુપ્પજ્જિત્થા-ધણ્ણા પં તે ગામાગર જાવ સણિણવેસા જત્થ પં અરહા અરિટ્ટુણેમી
વિહરહ । ધણ્ણા પં તે રાઈસર જાવ સત્થવાહપ્પભિઈઓ જે પં અરિટ્ટુણેમિં વંદંતિ ણમંસંતિ
જાવ પજ્જુવાસંતિ । જહ્ પં અરહા અરિટ્ટુણેમી પુવ્વાણુપુવ્વિં ચરમાણે જાવ ઇહ પંદણવણે
વિહરેજ્જા, તણ્ પં અહં અરહં અરિટ્ટુણેમિં વંદિજ્જા જાવ પજ્જુવાસિજ્જા ।

ભાવાર્થ :- એકદા તે નિષધકુમાર જ્યાં પૌષધશાળા હતી ત્યાં આવ્યા. આવીને ત્યાં દાભનો સંસ્તારક
પાથરી તેના પર બેસી પૌષધવ્રત ગ્રહણ કરીને ધર્મ ધ્યાન કરતાં વિચરવા લાગ્યા. પાછલી રાત્રીએ ધર્મ
જાગરણ કરતાં તેને આ પ્રકારનો વિચાર આવ્યો કે તે ગામ, સન્નિવેશ આદિના નિવાસીઓને ધન્ય છે, જ્યાં
અરિહંત અરિષ્ટનેમિ ભગવાન વિચરે છે, તેમજ તે રાજા, ઈશ્વર, (રાજકુમાર, યુવરાજ) યાવત્ સાર્થવાહ
આદિને પણ ધન્ય છે કે જે અરિષ્ટનેમિ ભગવાનને વંદન નમસ્કાર કરે છે યાવત્ પ્રભુની પર્યુપાસના કરે
છે. જો અરિહંત અરિષ્ટનેમિ ભગવાન અનુક્રમે વિહાર કરતાં, ગ્રામાનુગ્રામ વિચરતાં, સુખપૂર્વક વિચરતાં
અહીં નંદનવનમાં પધારે તો હું તે અરિહંત અરિષ્ટનેમિ ભગવાનને વંદન, નમસ્કાર કરીશ અને તેમની
પર્યુપાસના કરીશ.

નિષધકુમારની દીક્ષા : આરાધના :-

૨૨ તદ્દં અરહા અરિદ્વનેમી નિસઢસ્સ કુમારસ્સ અયમેયારૂવં અઙ્ગત્થિયં જાવ મણોગયસંકપ્પં વિયાણિત્તા અદ્ધારસહિં સમણસહસ્સેહિં જાવ પંદણવણે વિહરઇ । પરિસા ણિગ્ગયા ।

તદ્દં નિસઢે કુમારે ઇમીસે કહાએ લદ્ધટ્ટે સમાણે હદ્ધટ્ટે જાવ ચાઙ્ગઠેણે આસરહેણં ણિગ્ગએ, જહા જમાલી જાવ અમ્માપિયરો આપુચ્છિત્તા પવ્વઇએ । અણગારે જાએ જાવ ગુત્તબંભયારી ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી નિષધકુમારના આ પ્રકારના મનોગત ભાવને જાણીને અરિહંત અરિષ્ટનેમિ અઢાર હજાર શ્રમણભગવંતોની સાથે ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતાં યાવત્ નંદનવનમાં પધાર્યા. પરિષદ દર્શન-વંદન કરવા માટે નીકળી.

ત્યારે નિષધકુમાર પણ અરિહંત અરિષ્ટનેમિના આગમનને જાણીને હૃષ્ટ-તુષ્ટ થયા યાવત્ ત્યાર ઘંટાવાળા અશ્વરથ પર આરૂઢ થઈને, જમાલીની જેમ પોતાના વૈભવ સહિત દર્શન કરવા ગયા યાવત્ માતા-પિતા પાસેથી આજ્ઞા લઈને પ્રવ્રજિત થયા યાવત્ ગુપ્ત બ્રહ્મચારી અણગાર થઈ ગયા.

૨૩ તદ્દં સે નિસઢે અણગારે અરહઓ અરિદ્વનેમિસ્સ તહારૂવાણં થેરાણં અંતિએ સામાઙ્ગિયાઙ્ગે એક્કાસ્સ અઙ્ગાઙ્ગે અહિજ્જઇ, અહિજ્જિત્તા બહૂઙ્ગે ચઙ્ગુત્થહ્હટ્ટ જાવ વિચિત્તેહિં તવોકમ્મેહિં અપ્પાણં ભાવેમાણે બહુપહ્હિપુણ્ણાઙ્ગે ણવવાસાઙ્ગે સામણ્ણપરિયાગં પાઙ્ગઇ, પાઙ્ગિત્તા બાયાલીસં ભત્તાઙ્ગે અણસણાએ હ્હેદ્દેઙ્ગે, આલોઙ્ગિયપહ્હિક્કંતે સમાહિપત્તે આણુપુવ્વીએ કાલગાએ ।

ભાવાર્થ :- ત્યાર પછી તે નિષધ અણગારે અરિહંત અરિષ્ટનેમિ ભગવાનના તથા૩૫ સ્થવિરોની પાસે સામાયિકથી લઈને અગિયાર અંગોનો અભ્યાસ કર્યો અને ઘણાં ઉપવાસ, છઠ વગેરે વિચિત્ર તપશ્ચર્યાથી આત્માને ભાવિત કરતાં પૂરા નવ વર્ષ સુધી શ્રમણપર્યાયનું પાલન કરીને; બેતાલીસ ભોજન (ભક્ત)નો અનશન દ્વારા ત્યાગ કરીને અર્થાત્ એકવીસ દિવસનો સંથારો પૂર્ણ કરીને આલોચના અને પ્રતિક્રમણ કરીને સમાધિપૂર્વક કાળધર્મને પામ્યા.

વિવેચન :-

અદ્ધારસહિં સમણ સહસ્સેહિં :- ભગવાન અરિષ્ટનેમીના શાસનની ઉત્કૃષ્ટ શ્રમણ સંપદા અઢાર હજારની હતી. તેમના જીવનકાળ દરમ્યાન ઉત્કૃષ્ટ સંપદા તો ક્યારેક મર્યાદિત કાળપર્યંત જ હોય છે. તેઓની મધ્યમ શ્રમણ સંપદા જ વધારે સમય હોય છે. છતાં શાસ્ત્ર વર્ણનમાં તેઓના વિચરણ વગેરેના

પ્રસંગોમાં ઉત્કૃષ્ટ સંપદાનું જ કથન જોવા મળે છે. આ એક પ્રકારની આગમવર્ણનની વિશેષ પદ્ધતિ છે તેમ સમજવું જોઈએ. પરંતુ હંમેશાં તે સર્વ શ્રમણો ભગવાનની સાથે જ રહેતા હતા, તેમ ન સમજવું.

નિષધ અણગારની ભવ્ય ગતિ :-

૨૪ તદ્દા પ્તે વરદત્તે અણગારે ણિસઢં અણગારં કાલગયં જાણિત્તા જેનેવ અરહા અરિટ્ટુનેમી તેનેવ ઉવાગચ્છઈ, ઉવાગચ્છિત્તા જાવ એવં વયાસી- એવં ખલુ દેવાણુપ્પિયાણં અંતેવાસી ણિસઢે ણામં અણગારે પગઈભદ્દે જાવ વિણીએ, સે ણં ભંતે ! ણિસઢે અણગારે કાલમાસે કાલં કિચ્ચા કહિં ગએ, કહિં ઉવવણ્ણે ?

વરદત્તા ! ત્તિ અરહા અરિટ્ટુનેમી વરદત્તં અણગારં એવં વયાસી- એવં ખલુ વરદત્તા ! મમ અંતેવાસી ણિસઢે ણામં અણગારે પગઈભદ્દે જાવ વિણીએ, મમં તહા- રૂવાણં થેરાણં અંતિએ સામાઈયમાઈયાઈ એકકારસ અઙ્ગાઈ અહિજ્જિત્તા બહુપહિપુણ્ણાઈ ણવ વાસાઈ સામણ્ણપરિયાગં પાઝણિત્તા બાયલીસં ભત્તાઈ અણસણાએ છેદિત્તા આલોઈય- પહિક્કંતે સમાહિપત્તે કાલમાસે કાલં કિચ્ચા ઉઢ્ઠું ચંદિમસૂરિયગહગણ્ણવક્ખત્તારા- રૂવાણં સોહમ્મીસાણ જાવ અચ્ચુએ તિણ્ણિય અટ્ટારસુત્તરે ગેવિજ્જવિમાણાવાસસએ વીઈવઈત્તા સવ્વટ્ટસિદ્ધવિમાણે દેવત્તાએ ઉવવણ્ણે । તત્થ ણં દેવાણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ ઠિઈ પ્ણત્તા । તત્થ ણં ણિસઢસ્સ વિ દેવસ્સ તેત્તીસં સાગરોવમાઈ ઠિઈ પ્ણત્તા ।

ભાવાર્થ :- તે સમયે ગણધર વરદત્ત અણગાર નિષધ અણગારને કાળધર્મ પામેલા જાણીને અરિહંત અરિષ્ટનેમિ ભગવાનની પાસે આવ્યા અને વંદના, નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે પૂછ્યું- હે ભગવન્ ! પ્રકૃતિથી ભદ્ર, વિનીત આપ દેવાનુપ્રિયના શિષ્ય નિષધ નામના અણગાર હતા, તે મૃત્યુના અવસરે મૃત્યુ પામીને ક્યાં ગયા ? ક્યાં ઉત્પન્ન થયા ?

હે વરદત્ત ! આ પ્રમાણે સંબોધન કરીને અરિષ્ટનેમિ ભગવાને વરદત્ત અણગારને કહ્યું- પ્રકૃતિથી ભદ્ર અને વિનીત મારા અંતેવાસી નિષધ અણગાર મારા તથારૂપ સ્થવિરો પાસે સામાયિક આદિથી લઈને અગિયાર અંગોનો અભ્યાસ કરી, નવ વર્ષ સુધી શ્રામણ્ય પર્યાયનું પાલન કરી, અનશન દ્વારા બેતાલીસ ભક્તનો ત્યાગ કરી, આલોચના-પ્રતિક્રમણ પૂર્વક સમાધિસ્થ થઈ, મૃત્યુના અવસરે મૃત્યુ પામીને ઊર્ધ્વ-લોકમાં ચંદ્ર સૂર્ય ગ્રહ નક્ષત્ર તારારૂપ જ્યોતિષ્ક દેવ વિમાનોને, સૌધર્મ-ઈશાન આદિ અચ્યુત દેવલોકને, ત્રણસો અઢાર ત્રૈવેયક વિમાનોને ઉલ્લંઘીને અર્થાત્ તેનાથી પણ ઉપર સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં દેવરૂપે ઉત્પન્ન થયા છે. ત્યાં દેવોની તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિ છે. નિષધ દેવની સ્થિતિ પણ તેત્રીસ સાગરોપમની છે.

વિવેચન :-

ભગવાન મહાવીર સ્વામીના પ્રથમ ગણધર ગૌતમ સ્વામીની જેમ બાવીસમા તીર્થંકર અરિષ્ટનેમિના

પ્રથમ ગણધર વરદત્ત નામના અણગાર હતા. તેઓએ નિષધ અણગારના ભૂત ભવિષ્ય સંબંધી પૃચ્છા કરી છે અને અરિષ્ટનેમિ પ્રભુએ તેના પૂર્વભવનું અને ભાવીનું કથન કર્યું છે.

નિષધ અણગારનું મુક્તિગમન :-

૨૫ સે નં ભંતે ! ણિસઢે દેવે તાઓ દેવલોગાઓ આઝક્ષણં ભવક્ષણં ઠિઙ્ક્ષણં અણંતરં ચયં ચઙ્ગતા કહિં ગચ્છિહિઙ્, કહિં ડવવઙ્ગિહિઙ્ ?

વરદત્તા ! ઇહેવ જંબુદ્વીવે દીવે મહાવિદેહે વાસે ડણ્ણાએ ણગરે વિસુદ્ધપિઙ્વંસે રાયકુલે પુત્તતાએ પચ્ચાયાહિઙ્ । તએ ણં સે ડમ્મુક્કબાલભાવે વિણ્ણાયપરિણયમેત્તે જોવ્વણગમણુપ્પત્તે તહારૂવાણં થેરાણં અંતિએ કેવલબોહિં બુઙ્ગિજ્ઞતા અગારાઓ અણગારિયં પવ્વઙ્ગિહિઙ્ । સે ણં તત્થ અણગારે ભવિસ્સઙ્ ઇરિયાસમિએ જાવ ગુત્તબમ્ભયારી । સે ણં તત્થં બહૂં ચડ્ડત્થછટ્ટુદ્ડમદસમદુવાલસેહિં માસદ્ધમાસખમણેહિં વિચિત્તેહિ તવો- કમ્મેહિં અપ્પાણં ભાવેમાણે બહૂં વાસાં સામણ્ણપરિયાગં પાડણિસ્સઙ્, પાડણિત્તા માસિયાએ સંલેહણાએ અત્તાણં ઙ્ઙુસિહિઙ્, ઙ્ઙુસિતા સઢ્ઢિં ભત્તાં અણસણાએ છેદિહિઙ્, જસ્સઢ્ઢાએ કીરઙ્ ણગ્ગભાવે મુંડભાવે અણહાણએ અદંતવણએ અચ્છત્તએ અણોવાહણાએ ફલહસેજ્જા કઢ્ડસેજ્જા કેસલોએ બંભચેરવાસે પરઘરપવેસે પિંડવાઓ લઢ્ઢાવલઢ્ઢે ડચ્ચાવયા ય ગામકણ્ટગા અહિયાસિઙ્ગઙ્, તમઢ્ઢં આરાહિઙ્ આરાહિત્તા ચરિમેહિં ડસ્સાસણિસ્સાસેહિં સિઙ્ગિઙ્ગિહિઙ્ જાવ સવ્વદુક્કખાણં અંતં કાહિઙ્ ।

ભાવાર્થ :- હે ભગવન્ ! તે નિષધદેવ તે સર્વાર્થસિદ્ધ દેવલોકના આયુક્ષય, ભવક્ષય અને સ્થિતિક્ષય થયા પછી ત્યાંથી ચ્યવીને ક્યાં જશે ? ક્યાં ડત્પન્ન થશે ?

હે વરદત્ત ! આ જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપના મહાવિદેહ ક્ષેત્રના ડન્નાક નગરમાં વિશુદ્ધ પિતૃવંશ-વાળા રાજકુળમાં પુત્રરૂપે જન્મ લેશે. તે બાળક બાલ્યકાળ વ્યતીત થયા પછી વિષય સુખના પરિજ્ઞાન-વાળી યૌવનઅવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી, તથારૂપ સ્થવિરો પાસે કેવલબોધિ-ધર્મના બોધને પ્રાપ્ત કરી, ગૃહત્યાગ કરી, પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરશે. તે ઈર્યાસમિતિથી યુક્ત યાવત્ ગુપ્તબ્રહ્મચારી અણગાર થશે. તે ઘણાં ડપવાસ, છઠ, અટ્ટમ, ચાર ડપવાસ, પાંચ ડપવાસ, માસ ખમણ, અર્ધ માસખમણરૂપ વિવિધ તપશ્ચર્યાથી આત્માને ભાવિત કરતાં અનેક વર્ષો સુધી શ્રમણ પર્યાયનું પાલન કરશે. શ્રમણ પર્યાયનું પાલન કરીને માસિક સંલેખનાથી આત્માને શુદ્ધ કરશે, સાઠ ભક્તનો અનશન દ્વારા ત્યાગ કરશે અને જે લક્ષ્યથી નગ્નભાવ, મુંડભાવ, સ્નાન ત્યાગ, દંત ધોવન ત્યાગ, છત્રત્યાગ, પગરખાનો ત્યાગ કર્યો હતો, તેમજ ફલક શય્યા-પાટ પર શયન, કાષ્ટ શય્યા-લાકડા, ઘાસ આદિ પર સૂવું-બેસવું, કેશલોચ કરવો, બ્રહ્મચર્ય પાળવું, ભિક્ષાચર્યા માટે ઘેર ઘેર જવું, ભિક્ષાગ્રહણમાં લાભ અને અલાભ અને ઈન્દ્રિયોના અનુકૂળ પ્રતિકૂળ

વિષયોને સહન કરવા આદિ મર્યાદાનો સ્વીકાર કરશે, તે લક્ષ્યને સિદ્ધ કરશે અને આરાધના કરીને અંતિમ શ્વાસોશ્વાસ છોડી સિદ્ધ થશે **યાવત્** સર્વ દુઃખોનો અંત કરશે.

અધ્યયન ઉપસંહાર :-

૨૬ एवं खलु जंबू ! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं वण्हिहदसाणं पढमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते । -त्ति बेमि ।

ભાવાર્થ :- આ પ્રમાણે હે જંબૂ ! મુક્તિ પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે વૃષ્ટિદશાના પ્રથમ અધ્યયનનો આ અર્થ કહ્યો છે.

શેષ અગિયાર અધ્યયન :-

૨૭ एवं सेसा वि एक्कारस अज्झयणा णेयव्वा अहीणमइरित्तं । (एक्कारससु वि संगहणी अणुसारेणं.....।) -त्ति बेमि ॥

ભાવાર્થ :- આ જ પ્રમાણે શેષ અગિયાર અધ્યયનો પણ ન્યૂનાધિકતા રહિત, પરિપૂર્ણ રૂપે જાણવા. (અગિયાર અધ્યયનોનું વિશેષ વિવરણ સંગ્રહણીગાથા અનુસાર જાણવું.)

વિવેચન :-

આ વર્ગના બાર અધ્યયનમાંથી એક નિષધકુમારનું વર્ણન વિસ્તૃત અને શેષ અગિયાર આત્માઓનું વર્ણન સંક્ષિપ્ત છે. તેમાં નિષધકુમારની જેમ શેષ અધ્યયનોને જાણવાનો નિર્દેશ કર્યો છે. તેથી તે સર્વ નિષધકુમારના ભાઈ અને બલદેવ રાજા અને રેવતી રાણીના પુત્ર હોય તેમ જણાય છે. કારણ કે સૂત્રમાં અતિદેશ કરતાં **નવરં** વગરે વિશેષતા સૂચક કોઈ શબ્દ નથી. આ રીતે વૃષ્ટિ દશા નામના આ વર્ગમાં વૃષ્ટિ કુલમાં ઉત્પન્ન બારે કુમારોનું જ વર્ણન હોય તેમ માની શકાય છે. સૂત્રમાં સંગ્રહણી ગાથામાંથી જાણવાનો નિર્દેશ છે પરંતુ સંગ્રહણી ગાથાઓ અનુપલબ્ધ છે. આ સૂત્રોક્ત પ્રત્યેક ચરિત્ર નાયકોના શ્રાવક વ્રત ધારણ, સંયમ ગ્રહણ, અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પત્તિ વગેરે વર્ણન એક સમાન હોવાથી તેનું સંક્ષિપ્ત કથન કર્યું છે.

આ વર્ગમાં દ્વારિકા નગરી, રેવતક પર્વત, નંદનવન ઉદ્યાન, સુરપ્રિય યક્ષાયતન અને કૃષ્ણ વાસુદેવની ઋદ્ધિનું વર્ણન વિશેષ છે.

વર્ગનો ઉપસંહાર :-

૨૮ एवं खलु जंबू समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं वण्हिहदसाणं दुवालस अज्झयणाणं अयमट्ठे पण्णत्ते । - त्ति बेमि ।

ભાવાર્થ :- હે જંબૂ ! આ રીતે નિર્વાણપ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ વૃષ્ટિદશાના બાર અધ્યયનનો આ ભાવ પ્રરૂપ્યો છે.

ગ્રંથની અંતિમ પ્રશસ્તિ :-

૨૯ ણિરયાવલિયાઈ ઉવગાણં ંગો સુયલ્લંધો, પંચ વગ્ગા, પંચસુ દિવસેસુ
ઉદ્દિસ્સંતિ । તત્થ ચત્તસુ વગ્ગેસુ દસ દસ ઉદ્દેસગા, પંચમવગ્ગે બારસ ઉદ્દેસગા ।

ભાવાર્થ :- નિરયાવલિકા પ્રમુખ પંચ વર્ગાત્મક આ ઉપાંગ સૂત્રમાં એક શ્લોક છે. પાંચ વર્ગ છે. તેની પાંચ દિવસમાં વાચના કરાય છે. પ્રથમના ચાર વર્ગોમાં દશ-દશ ઉદ્દેશક(અધ્યયન)છે અને પાંચમા વર્ગમાં બાર ઉદ્દેશક(અધ્યયન) છે.

 ॥ વર્ગ-૫ અધ્ય. ૧ થી ૧૨ સંપૂર્ણ ॥

 ॥ નિરયાવલિકાદિ રૂપે પ્રસિદ્ધ પાંચ આગમ સંપૂર્ણ ॥

 ॥ શ્રી ઉપાંગ સૂત્ર સંપૂર્ણ ॥

પરિશિષ્ટ-૧

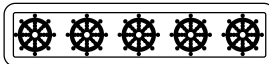
સૂત્રગત કથાનાયકોનું વિવરણ

વર્ગ અધ્યયન	અધ્યયનોના નામ	પૂર્વભવ	ભાવી	માતા
પ્રથમ ૧૦	કાલ, સુકાલ, મહાકાલ, કૃષ્ણ સુકૃષ્ણ, મહાકૃષ્ણ, વીરકૃષ્ણ, રામકૃષ્ણ, પિતૃસેન, મહાસેન,	×	ચોથી નરક ત્યાર પછી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાંથી મોક્ષ	કાલી આદિ દશ પુત્ર નામ વત્
બીજો ૧૦	પદ્મ, મહાપદ્મ, ભદ્ર, સુભદ્ર પદ્મભદ્ર, પદ્મસેન, પદ્મગુલ્મ નિલિનીગુલ્મ, આનંદ, નંદન.	×	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૧૦, ૧૨, દેવલોક, પછી મોક્ષ	પદ્માવતી આદિ પુત્ર નામ વત્
ત્રીજો ૧૦	૧-ચંદ્રદેવ ૨-સૂર્યદેવ ૩-શુક્ર મહાગ્રહ દેવ ૪-બહુપુત્રિકા દેવી (પ્રથમ દેવલોક) ૫-પૂર્ણભદ્ર દેવ (પ્રથમ દેવલોક) ૬-મણિભદ્ર દેવ (પ્રથમ દેવલોક) ૭-૧૦દત્ત, શિવ, બલ, અનાદત દેવ (પ્રથમ દેવલોક)	અંગતિ શેઠ સુપ્રતિષ્ઠ શેઠ સોમિલ સુભદ્રા સાર્થવાહી પતિ ભદ્ર સાર્થવાહ પૂર્ણભદ્ર શેઠ મણિભદ્ર શેઠ દેવ સદશ નામ	મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાંથી મોક્ષ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાંથી મોક્ષ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાંથી મોક્ષ (૧)સોમા બ્રાહ્મણી પતિ રાષ્ટ્રકૂટ (૨) શકેન્દ્રના સામાનિક દેવ (૩) મહાવિદેહક્ષેત્રમાંથી મોક્ષ મોક્ષ મોક્ષ મોક્ષ	- - - - - - -
ચોથો ૧૦	શ્રીદેવી, હ્રીદેવી, ધૃતિદેવી કીર્તિદેવી, બુદ્ધિદેવી, લક્ષ્મીદેવી ઈલાદેવી, સુરાદેવી, રસદેવી, ગંધદેવી	ભૂતા (અન્ય નવના નામ અજ્ઞાત)	મોક્ષ	પ્રિયા (અન્ય નવના નામ અજ્ઞાત)
પાંચમો ૧૨	નિષધ માયની, વહ, વહે, પગતા, યુક્તિ, દશરથ, દઢરથ, મહાધન્વા, સપ્તધન્વા દશધન્વા, સતધન્વા.	વીરાંગદ/પાંચમા દેવલોક અનુપલબ્ધ	સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન.	રેવતી, પૂર્વભવે પદ્માવતી

નોંધ :- કેટલાક કથાનાયકોના નગરી આદિના વર્ણન માટે સંગ્રહણી ગાથા અનુસાર જાણવાનો સંકેત છે. પરંતુ અનેક પ્રતો જોતા સંગ્રહણી ગાથાઓનો વિચ્છેદ થઈ ગયો હોય તેમ જણાય છે.

પિતા	વ્રત મહાવ્રત દીક્ષાપર્યાય	સંચારાદિન	નગરી	દીક્ષા સાનિધ્ય
શ્રેણિક	મહાવિદેહમાં દીક્ષા	×	ચંપા	—
કાલકુમાર આદિ	દીક્ષાપર્યાય ક્રમથી ૫,૫, ૪, ૪, ૪, ૩, ૩, ૩, ૨, ૨ વર્ષ	એક માસ	ચંપા	મહાવીરસ્વામી
—	ઘણા વર્ષ	પંદર દિવસ	શ્રાવસ્તિ	પાર્શ્વપ્રભુ
—	ઘણા વર્ષ	પંદર દિવસ	શ્રાવસ્તિ	પાર્શ્વપ્રભુ
—	શ્રાવક વ્રત દિશાપ્રોક્ષિક તાપસ	પંદર દિવસ	વારાણસી	પાર્શ્વપ્રભુ
—	પૂર્વભવે — શ્રાવકવ્રત પછી ઘણા વર્ષ દીક્ષા	પંદર દિવસ	વારાણસી	સુવ્રતાઆર્યા
—	આગામી ભવ — શ્રાવકવ્રત ત્યારપછી દીક્ષા ઘણા વર્ષ	એક માસ	બિભેલ સંનિવેશ	સુવ્રતાઆર્યા
—	ઘણા વર્ષ	એક માસ	મણિપટ્ટિકા નગરી	સ્થવિર ભવવંત
—	ઘણા વર્ષ	એક માસ	મણિપટ્ટિકા નગરી.	સ્થવિર ભગવંત
—	ઘણા વર્ષ	એક માસ	ચંદના, મિથિલા હસ્તિનાપુર, કાકંદી.	સ્થવિર ભગવંત
સુદર્શન અજ્ઞાત	ઘણા વર્ષ "	— —	રાજગૃહ (શેષ ૮ અજ્ઞાત)	પાર્શ્વપ્રભુ પુષ્પયૂલા આર્યા
બલદેવ પૂર્વભવમાં મહાબલ	નવ વર્ષ પૂર્વભવમાં ૪૫ વર્ષ	૨૧ દિવસ ૨ માસ	દ્વારિકા નગરી પૂર્વભવે—રોહીતક આગામી ભવે—ઉત્ત્રાક	પ્રભુ અરિષ્ટ- નેમિ

પરિશિષ્ટ-૨

આગમમાં વર્ણિત વિશેષ નામ

પુરુષો(કથાનાયક સિવાય) :-

વર્ગ	અધ્યયન	નામ
૧	૧	સુધર્મા
'	'	જંબૂ
'	'	કેશી સ્વામી
'	'	મહાવીર
'	'	શ્રેણિક
'	'	ક્રોણિક
'	'	ચેડારાજા
'	'	ગૌતમ
'	'	અભયકુમાર
'	'	ચિત્ત સારથી
'	'	વેહલ્લકુમાર
'	'	નવ લિચ્છવી
'	'	નવ મલ્લવી
૧	૧	દૃઢ પ્રતિજ્ઞ
૨	૧	મહાબલ
'	'	મેઘ
૩	૧	સૂર્યાભદ્રેવ
'	૧	પાર્થ પ્રભુ
'	૧	કાર્તિક શેઠ
'	૧	ગંગદત્ત
'	૩	સોમ મહારાય
'	૩	યમ મહારાય
'	૩	વરુણ મહારાય
'	૩	વેશ્રમણ મહારાય
'	૩	સોમિલ બ્રહ્મર્ષિ
૩	૪	ભદ્ર સાર્થવાહ
૩	૪	રાષ્ટ્રકૂટ
૩	૫	ચન્દ્રરાજા
૪	૧	જિતશત્રુ
'	૧	સુદર્શન ગાથાપતિ

વર્ગ	અધ્યયન	નામ
૫	૧	ધનપતિ (કુબેર)
૫	૧	સુરપ્રિય યજ્ઞ
૫	૧	સમુદ્ર વિજય
૫	૧	બલદેવ
'	'	ઉગ્રસેન
'	'	કૃષ્ણવાસુદેવ
'	'	પ્રદ્યુમ્ન
'	'	સામ્બ
'	'	વીરસેન
'	'	અરિષ્ટનેમિ
'	'	વરદત્ત અણગાર
૫	૧	મહાબલ
'	'	વીરાંગદ
'	'	સિદ્ધાર્થ આચાર્ય
'	'	જમાલી

સ્ત્રીઓ :-		
૧	૧	ચેલણા
૧	૧	પદ્માવતી
૧	૧	નંદા
૧	૧	પ્રભાવતી
૧	૧	કાલીઆદિ રાણી
૩	૪	સુવ્રતાઆર્યા
૪	૧	પ્રિયા
૪	૧	દેવાનંદા
૪	૧	પુષ્પચૂલા
૫	૧	રુકિમણી
૫	૧	અનંગસેના
૫	૧	રેવતી
૫	૧	પદ્માવતી

अन्य नाम :-		
वर्ग	अध्ययन-सूत्र	नाम
१	१-१	अशोकवृक्ष
'	-५	रथमूसल संग्राम
'	-११	यंपकलता
'	-८	उपस्थान शाणा (भाह्य सभाभवन)
'	-२५	उकरडो
'	-२६	अशोक वाटिका
'	-३४	यारण शाळा
'	-३५	तालपुट विष
'	-३८	सेयनक डस्ति
'	-३८	अढार सरो डार
'	-४०	गंगा मडानदी
'	-४७	पाहुड = भेट, नजराणुं
'	-६२	यउरंगिणीसेना
'	-६२	गणराजा
'	-५८	आभिषेक्य डस्ति
'	-७०	पंकप्रभा-योथी नरक
'	-७०	डेमाभ नरकावास
२	१	विपुल पर्वत
२	१	सौधर्म कल्प
२	१	ईशान कल्प
२	१	सुस्वरा घंटा
३	३	सप्तपर्षा वृक्ष
३	३	वऽ पादप
३	३	उंभर पादप
३	३	आभियोगिक देव
३	१	कूटागार शाणा
३	४	विंध्यपर्वत
३	४	सामानिक देव
५	१	रैवतक पर्वत
५	१	वैताढ्यगिरि
५	१	दक्षिणार्ध भरत
५	१	सामुदानिका भेरि
५	१	भ्रतलोक
५	१	मनोरम विमान

उद्यान :-		
वर्ग	अध्ययन	नाम
१	१	गुणशील
२	१	पूर्वाभद्र
३	१	कोष्टक
३	३	आम्रशालवन
३	५	ताराकीर्ण उद्यान
५	१	नंदनवन
५	१	सुरप्रिय यक्षायतन
५	१	मेघवन उद्यान
५	१	माण्डित यक्षायतन

नगर नगरी स्थल :-		
१	१	राजगृह
'	'	जंबूद्वीप
'	'	यंपानगरी
'	'	वैशालीनगरी
'	'	अंग जनपद (२८)
'	'	विदेह जनपद (३०)
'	'	काशी कौशल देश (३०)
'	'	महाविदेह (३३)
३	१	श्रावस्ती नगरी
३	३	वाणारसी नगरी
३	४	भिम्बेल संनिवेश
३	५	मण्डिपट्टिका नगरी
३	७	यंदना नगरी
३	८	मिथिला
३	८	डस्तिनापुर
३	१०	काकंदी
५	१	द्वारिका
५	१	रोहीतक नगर
५	१	उत्राक नगर

परिशिष्ट-३

विवेचित विषयोनी अकारादि अनुक्रमणिका

	विषय	पृष्ठांक		विषय	पृष्ठांक
अ	अङ्गत्थिए	११		दोडद	२०
	अट्टारसहिं समण सहस्सेहिं	१५७	५	पृथ्वीशिलापट्टक	५
	अट्टारसरा डारनी उपलब्धि	४४		मडाशिलाकंटकसंग्राम	१०
	अष्टुप्रत	१२५	२	रथमूसल संग्राम	१०
	असोगवणिया उज्जोविया	२८		राजगृह नगर	४
	अशोकवृक्ष	५		रिउव्वेय-ऋग्वेद	८४
आ	आभिसेक्कं हत्थिरयणं	४८	श	श्रद्धाना यार अंग	८५
	आरंभ-समारंभ	१७	स	सव्वालंकार	१५२
उ	उयरवल्लिमंसेहिं	२०		संवती करणेणं करेइ	२४
क	कप्पणिकप्पियं	२५		सूमाल	८
	कोशिकनो पूर्वभव	२०		सेयनकगंधडस्ति	४४
ग	गुणशीलउद्यान	४		वत्थिपुडगं	२४
थ	चेडएराया-थेडाराज	१४		वाराणसी	८४
त	तापसोना प्रकार	८७		विचित्तं केवली पणत्तं धम्मं	१०८
	त्तिबेमि	५५		विचित्र तप	६४
द	दिसापोक्खिय-दिशाप्रोक्षिक	८१		विराहिय सामण्णे	७५

પરિશિષ્ટ-૪

બૌદ્ધસાહિત્યમાં વૈશાલીનાશનો પ્રસંગ

ગંગા નદી કિનારે એક શિલાની નજીક પર્વતમાં રત્નોની ખાણ હતી. અજાતશત્રુ અને લિચ્છવીઓ વચ્ચે એમ નક્કી થયું હતું કે અર્ધા-અર્ધા રત્ન બંનેએ વહેંચી લેવા. અજાતશત્રુ આજકાલ કરતાં સમય પર ન પહોંચતા લિચ્છવી બધા રત્નો લઈને ચાલ્યા જતાં. અનેકવાર આવું થયું. તેથી અજાતશત્રુને બહુ ક્રોધ આવ્યો પરંતુ ગણતંત્રની સાથે યુદ્ધ કેવી રીતે થાય ? આવો વિચાર કરીને તે હરવખત યુદ્ધના વિચારથી પાછા હટી જતા પરંતુ જ્યારે તે ખૂબ જ હેરાન થયા ત્યારે તેણે મનમાં ને મનમાં નિર્ણય કર્યો કે હું વજિજઓનો અવશ્ય નાશ કરીશ.

એકદા તેણે ઉપાય જાણવા માટે પોતાના મહામંત્રી 'વસ્સકાર'ને બોલાવીને તથાગત બુદ્ધ પાસે મોકલ્યો. તથાગત બુદ્ધે કહ્યું- વજિજઓમાં સાત વિશેષતા છે- (૧) તે સન્નિપાત બહુલ છે અર્થાત્ તેઓ અધિવેશનમાં-મિટીંગમાં બધાં જ આવે છે. (૨) તેઓમાં એકમત છે. જ્યારે સન્નિપાત ભેરી વાગે ત્યારે તેઓ ગમે તે સ્થિતિમાં હોય પણ બધા એકત્રિત થઈ જાય. (૩) વજિજ અપ્રજ્ઞપત(અવૈધાનિક)વાતનો સ્વીકાર કરતા નથી અને વૈધાનિક વાતનો ઉચ્છેદ કરતા નથી. (૪) વજિજ વૃદ્ધ અને ગુરુજનોનું સન્માન અને સત્કાર કરે છે. (૫) વજિજ કુલસ્ત્રીઓ અને કુલકુમારીઓ સાથે ન તો બલાત્કાર કરે અને ન તો પરાણે લગ્ન કરે (૬) વજિજ પોતાની મર્યાદાઓનું ઉલ્લંઘન કરતા નથી (૭) વજિજ અરિહંત ભગવાનના નિયમોનું પાલન કરે છે તેથી અર્હત્ તેને ત્યાં આવતા રહે છે. આ સાત નિયમો જ્યાં સુધી વજિજઓમાં છે અને રહેશે ત્યાં સુધી કોઈ પણ શક્તિ તેને પરાજિત કરવા સમર્થ નથી.

મુખ્યમંત્રી વસ્સકારે આવીને અજાતશત્રુને કહ્યું- હવે આમાં એક જ ઉપાય છે. તેમાં ભેદ પાડવો તે સિવાય બીજી કોઈપણ શક્તિ તેને હરાવી શકશે નહીં. વસ્સકારના સલાહ સૂચન પ્રમાણે અજાતશત્રુએ રાજસભામાં વસ્સકારનું મંત્રીપદ લઈ લીધું અને સભામાં એવું પ્રચારિત કર્યું કે તે વજિજઓના પક્ષમાં છે. વસ્સકારને છૂટો કર્યો છે તે સમાચાર વજિજઓને મળ્યા. તેમાં કેટલાક અનુભવીઓએ કહ્યું કે તેને આપણે ત્યાં સ્થાન ન અપાય. કેટલાક લોકોએ કહ્યું કે તે મગધોનો શત્રુ છે તેથી તે આપણા માટે ખૂબ જ ઉપયોગી છે. તેણે વસ્સકારને પોતાની પાસે બોલાવ્યો અને મંત્રીપદ આપ્યું. વસ્સકારે પોતાની બુદ્ધિથી વજિજઓમાં પોતાનું વચ્ચસ્વ જમાવ્યું. જ્યારે વજિજગણ ભેગાં થતા ત્યારે કોઈપણ એક વ્યક્તિને પોતાની પાસે બોલાવે અને તેના કાનમાં પૂછે- શું તમે ખેતર ખેડો છો ? તે જવાબ આપે હા, ખેડું છું. મહામંત્રીનો બીજો પ્રશ્ન હોય છે કે બે બળદથી ખેડો છો કે એક બળદથી ? આ રીતે અપ્રાસંગિક પ્રશ્નો પૂછે.

ત્યારપછી બીજો લિચ્છવી તે વ્યક્તિને પૂછે- તને એકાંતમાં બોલાવી મહામંત્રીએ શું કહ્યું ? તે બધી વાત સત્ય કરે છતાં પેલો કહે તને એકાંતમાં બોલાવીને આવી સામાન્ય વાત ન કહે; તેથી તું ખોટું બોલે છે. ત્યારે તે કહે કે જો તમને મારામાં વિશ્વાસ નથી તો હું શું કરું ? આ પ્રમાણે પરસ્પર એકબીજામાં અવિશ્વાસની ભાવના ઉત્પન્ન થવા લાગી અને એક દિવસ એવો આવ્યો કે તે લોકોમાં એટલો બધો મનભેદ થઈ ગયો કે એક લિચ્છવી બીજા લિચ્છવી સાથે વાત કરવા પણ ન માંગે. સન્નિપાતભેરી વગાડવામાં આવી પણ કોઈ ન આવ્યું. વસ્સકારે ગુપ્ત રીતે અજાતશત્રુને સૂચના આપી. તેણે સસૈન્ય આક્રમણ કર્યું. ભેરી વગાડી પરંતુ કોઈપણ વ્યક્તિ તૈયાર ન થઈ. અજાતશત્રુએ નગરમાં પ્રવેશ કર્યો અને વૈશાલીનો સર્વનાશ કર્યો.

ગુરુ પ્રાણ આગમ બત્રીસીના શ્રુત સહયોગી દાતાઓ

: પ્રથમ આગમ વિમોચક :

માતૃશ્રી ચંપાબેન શાંતીલાલ પરષોત્તમદાસ સંઘવી તથા
માતૃશ્રી મૃદુલાબેન નવનીતરાય શાંતીલાલ સંઘવી ના સ્મરણ સાથે
સૌ. કુંદનબેન જયંતીલાલ શાંતીલાલ સંઘવી
શ્રી નવનીતરાય શાંતીલાલ સંઘવી
શ્રી રાજીવ જયંતીલાલ, શ્રી શૈલેશ નવનીતરાય, શ્રી હિરેન નવનીતરાય સંઘવી

શ્રુતાધાર

- માતૃશ્રી કુસુમબેન શાંતિલાલ શાહ
હસ્તે - સુપુત્ર શ્રી ઈપ્સિત - ડો. નીતા શાહ, શ્રી ભાષિત - દર્શિતા શાહ મુંબઈ
- માતૃશ્રી સવિતાબેન ડો. નાનાલાલ શાહ (હેમાણી)
સુપુત્ર શ્રી સતીષ - રશ્મિ શાહ, સુપુત્રી શ્રીમતી ડો. ભારતી - ડો. રશ્મિકાંત શાહ U.S.A.
- સાધ્વી સુબોધિકા (ભદ્રા) જૈન ટ્રસ્ટ, માતૃશ્રી લલિતાબેન પોપટલાલ શાહ (હેમાણી)
બહેન-શ્રીમતી લતા શરદ શાહ, શ્રીમતી હર્ષા ભૂપેન્દ્ર મોદી આકોલા
- શ્રીમતી દત્તા ગિરીશ શાહ (પૂ. સુબોધિકાબાઈ મ. ના ભાઈ-ભાભી) સુપુત્ર
શ્રી મુંજાલ - વિજયા, શ્રી ભાવિન - તેજલ, સુપુત્રી નિવિશા મનીષ મહેતા U.S.A.
- પૂ. આરતીબાઈ મ. ના બહેનો - શ્રીમતી સરોજબેન જશવંતરાય દોમડિયા
શ્રીમતી હર્ષાબેન વસંતરાય લાઠીયા હસ્તે - શ્રી અલકેશ, શ્રી પ્રિયેશ, શ્રી હેમલ મુંબઈ
- માતૃશ્રી જયાબેન શાંતીલાલ કામદાર, માતૃશ્રી રમાબેન છોટાલાલ દફતરી
હસ્તે શ્રીમતી પ્રેમિલાબેન કિરીટભાઈ દફતરી U.S.A.
- ડો. ભરતભાઈ ચીમનલાલ મહેતા
સુપુત્ર-ચી. મલય, સુપુત્રી શ્રીમતી વિરલ આશિષ મહેતા રાજકોટ
- માતૃશ્રી વિજ્યાલક્ષ્મીબહેન માણેકચંદ શેઠ
સુપુત્ર શ્રી દિલસુખભાઈ શેઠ, શ્રી ચંદ્રકાંતભાઈ શેઠ (શેઠ બિલડસ) રાજકોટ
- શ્રી રતિગુરુ ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ, હસ્તે ટી. આર. દોશી રાજકોટ
- શ્રી રતિગુરુ ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ, હસ્તે ટી. આર. દોશી રાજકોટ
- શ્રી રતિગુરુ ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ, હસ્તે ટી. આર. દોશી રાજકોટ
- શ્રી રતિગુરુ ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ, હસ્તે ટી. આર. દોશી રાજકોટ
- માતૃશ્રી હીરાગૌરી હરિલાલ દોશી, શ્રીમતી પૂર્ણિમાબેન નરેન્દ્ર દોશી
હસ્તે - નરેન્દ્ર - મીના દોશી, કુ. મેઘના, કુ. દેશના રાજકોટ

- માતૃશ્રી કાશ્મીરાબેન કાંતિભાઈ શેઠ
હસ્તે - શ્રીમતી હેતલ સંજય શેઠ, કુ. ઉપાસના, કુ. કીજલ રાજકોટ
- માતૃશ્રી જશવંતીબેન શાંતીલાલ તુરખીયા, શ્રીમતી ભાવના દિલીપ તુરખીયા
હસ્તે - દિલીપ એસ. તુરખીયા, સુપુત્ર - શ્રી પારસ - રિક્કિર તુરખીયા મુંબઈ
- માતૃશ્રી કિરણબેન પ્રવીણચંદ્ર દોશી
હસ્તે સુપુત્ર શ્રી નીરવ - તેજલ દોશી, કુ. પ્રિયાંશી, કુ. ઝીલ મુંબઈ
- માતૃશ્રી મંજુલાબેન છબીલદાસ ચૂડગર
હસ્તે - સુપુત્ર શ્રી કેતન - આરતી ચૂડગર, કુ. ધ્રુવી મુંબઈ
- શ્રી લક્ષ્મીચંદભાઈ જસાણી પરિવાર રાજકોટ
- શ્રી પ્રવિણભાઈ ગંભીરદાસ પારેખ મુંબઈ
- કુ. વિધિ ગિરીશ જોશી, કુમાર કુશાન ગિરીશ જોશી
હસ્તે - શ્રીમતી નીલાબેન ગિરીશભાઈ જોશી મુંબઈ
- શ્રી પરેશભાઈ સુમતીભાઈ શાહ મુંબઈ
- શ્રી કિશોરભાઈ શાહ મુંબઈ
- શ્રી રમેશભાઈ ગટુલાલ કામદાર ચેમ્બુર
- માતૃશ્રી લીલાવતીબેન નીમચંદ નથુભાઈ દોશી, સ્વ. કિશોરકુમાર નીમચંદ દોશી,
સ્વ. મૃદુલા કુંદનકુમાર મહેતા. હસ્તે - હર્ષદ અને કુમકુમ દોશી કલકત્તા
- માતૃશ્રી તારાબેન મોદી કલકત્તા
- માતૃશ્રી મધુકાંતાબેન નંદલાલ ભીમાણી
હસ્તે - શ્રી રાજેશભાઈ ભીમાણી કલકત્તા
- માતૃશ્રી કીકીબેન દેસાઈ, હસ્તે - શ્રી શૈલેશભાઈ-મીનાબેન દેસાઈ મુંબઈ
- શ્રી અંજલભાઈ ઢાંકી મુંબઈ
- ગુરુભક્ત રાજકોટ
- શ્રી હેમેન્દ્રભાઈ પૂજાણી
- માતૃશ્રી ચંપકબેન શશીકાંતભાઈ મહેતા, હસ્તે - સુપુત્રી શ્રી કિરીટ-અરૂણા,
શ્રી અજય - નીતા, શ્રી કમલેશ - દિવ્યા, સુપુત્રી - નિરૂપમા - નિરંજન દોશી મુંબઈ
- માતૃશ્રી નર્મદાબેન રૂગનાથ દોશી, હસ્તે - શ્રી કાંતીભાઈ રૂગનાથ દોશી કલકત્તા
- શ્રી હેમલતાબેન નટવરલાલ માણીયાર વડોદરા
- માતૃશ્રી અમૃતબેન ભગવાનજી અવલાણી પરિવાર
હસ્તે - શ્રી રમણીકભાઈ ભગવાનજી અવલાણી કલકત્તા
- શ્રી કેશવજીભાઈ શાહ પરિવાર કલકત્તા

શ્રુત અનુભોદક

- શ્રીમતી ડો. ભારતીબેન - ડો. રશ્મિકાંત કાંતીલાલ શાહ U.S.A.
- શ્રીમતી લતાબેન - શ્રી શરદભાઈ કાંતીલાલ શાહ U.S.A.
- શ્રીમતી હર્ષા ભૂપેન્દ્ર મોદી, શ્રીમતી જીમિતા હિરેન મોદી,
શ્રીમતી ડો. શ્રુતિ મહેશ વર્મા, શ્રીમતી ભવિતા જયંત ઈંગળે આકોલા
- શ્રી સૌરાષ્ટ્ર દશાશ્રીમાળી પ્રાણ મહિલા મંડળ, હસ્તે - અધ્યક્ષા સૌ. હર્ષાબેન મોદી આકોલા
- માતૃશ્રી નિર્મળાબેન લાલચંદ ભરવાડા કોલ્હાપુર
- શ્રી પરેશભાઈ રમેશચંદ્ર સુતરીયા મુંબઈ
- માતૃશ્રી સુશીલાબેન કાંતીલાલ પંચમીયા મુંબઈ
- શ્રી મીનાબેન હરીશભાઈ દેસાઈ કલકત્તા

શ્રુત સદસ્ય

- શ્રી પારિતોષ આર. શાહ મુંબઈ
- શ્રીમતી રાજુલ રજનીકાંત શાહ મુંબઈ
- જૈન જાગૃતિ સેન્ટર વાશી (મુંબઈ)
- શ્રી મુકુન્દ આર. શેઠ મુંબઈ
- શ્રી કેતનભાઈ શાહ મુંબઈ
- શ્રીમતી ગુણવંતીબેન પ્રફુલ્લચંદ્ર દોમડીયા મુંબઈ
- શ્રી સુધીરભાઈ પી. શાહ મુંબઈ
- શ્રી રાજેશ કલ્યાણભાઈ ગાલા મુંબઈ
- શ્રીમતી મૃદુલાબેન નવનીતરાય સંઘવી મુંબઈ
- હસ્તે - સૌ. હીના શૈલેશ સંઘવી, સૌ. સોનલ હિરેન સંઘવી કલકત્તા

ଆମେ ଶୁଣିବା ଆମେ ଶୁଣିବା ଆମେ ଶୁଣିବା ଆମେ ଶୁଣିବା ଆମେ ଶୁଣିବା ଆମେ ଶୁଣିବା ଆମେ ଶୁଣିବା ଆମେ ଶୁଣିବା ଆମେ ଶୁଣିବା ଆମେ ଶୁଣିବା

ଆମେ ଶୁଣିବା ଆମେ ଶୁଣିବା ଆମେ ଶୁଣିବା ଆମେ ଶୁଣିବା ଆମେ ଶୁଣିବା ଆମେ ଶୁଣିବା ଆମେ ଶୁଣିବା ଆମେ ଶୁଣିବା ଆମେ ଶୁଣିବା ଆମେ ଶୁଣିବା

ଆମେ ଶୁଣିବା

ଆମେ ଶୁଣିବା ଆମେ ଶୁଣିବା ଆମେ ଶୁଣିବା ଆମେ ଶୁଣିବା ଆମେ ଶୁଣିବା ଆମେ ଶୁଣିବା ଆମେ ଶୁଣିବା ଆମେ ଶୁଣିବା ଆମେ ଶୁଣିବା ଆମେ ଶୁଣିବା

ଆମେ ଶୁଣିବା

PARASDHAM

Vallabh Baug Lane, Tilak Road,
Ghatkopar (E), Mumbai - 400 077.

Tel : 32043232.

www.parasdham.org
www.jainaagam.org